شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى

6

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

شىنجاڭ
تارىخ ماتېرىياللىرى

6

جۇڭگو خەلق سىياسى مەسلىھەت كېڭىشى ش ئۇ ئا ر كومىتېتى
تارىخ ماتېرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى

1982.3.24

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

شك شسەينىك شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىغى ... جۇدۇڭجياۋ ... 1
(خ. تومۇر تەرجىمىسى)
شىنجاڭ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئەمەل-
دىن قالدۇرۇلۇشى ..... لى گوچىك ... 129
(ئەبەيدۇللا باستى تەرجىمىسى)
يولداش دۇچۇگيۇەننى ئەسلەيمىز ..... گاۋ چۇڭمىن ... 154
(ئادىل ئەخمەت تەرجىمىسى)
جاڭ پېيىۋەن بىلەن ماجۇڭيىڭ بىرلىشىپ شك شسەيگە
قارشى تۇرۇش ۋە مەغلۇپ بولۇشنىڭ ئوتمۇشى
..... چىك فىك ... 187
(ئەبەيدۇللا باستى تەرجىمىسى)
شىك شسەي بىلەن ماجۇڭيىنىڭ سوھبتى توغرىسىدا
..... ۋۇئەيچىن ... 205
(خ. تومۇر تەرجىمىسى)
يولۇاسنىڭ قۇمۇل گارنىزون سىلىڭلىغىنى قولغا كەلتۈرۈش
جەريانى ..... لىيۇ يۇڭلىڭ ... 227
(رىسالەت تەرجىمىسى)
تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر
..... خېۋىر تومۇر ... 239

قورچاق ئاتلىق 5 - دەۋرىمىزنىڭ ھەقىقەتكە قايتىش جەر-
يانى توغرىسىدا ئازغىنە ئەسلىمە ... خەن يۈەبن ... 256
(رىسالەت تەرجىمىسى)
شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئۇتۇشتىن ئاۋالقى «شىنجاڭ گې-
زىتى» ..... چىڭ چۈەنچۇ ... 266
(ئابلىمىت تەرجىمىسى)
شىنجاڭ كان ئىشلىرىغا ئائىت ئىككى ئىش توغرىسىدا
ئەسلىمە ..... پەن زوخۈەن ... 282
شىنجاڭدا قۇرۇلغان فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ جەريانى
..... پەن زوخۈەن ... 292

شىنجاڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىغى

جۇدۇڭجياۋ يېزىپ قالدۇرغان ماقالا

تەھرىر دىن: بۇ ماقالا جۇدۇڭجياۋ تەرىپىدىن يېزىلغان «شىنجاڭدىكى ئون يىل» سەرلەۋھىلىك ماقالىنىڭ ئالدىنقى قىسمى بولۇپ، 1947 - يىلى يازدا يېزىلىپ 1948 - يىلى قىشتا تاماملانغان. مەدەنىيەت زور ئىنقلاۋىدىن ئىلگىرى نەشر قىلىنغان بولسىمۇ، ئېلان قىلىنمىغان ئىدى. بىز بۇ ماقالىدا قىسمەن مۇھاكىمىلەرنى قىسقارتىپ ھەقىقى بايانلارنى قالدۇرۇدۇق. ماقالىدىكى ماتېرىيالالارنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا قىلىشقا مۇۋاپىق بولمىغانلىرىدىن باشقا قىسمىلىرى ئومۇمەن ئېيتقاندا ھەقىقى پاكىتلاردىن ئىبارەت. بۇنىڭدىن شىنجاڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىغىنى ۋە ئۇنىڭ مۇستەبىتلىگىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. ماقالىدىكى ماۋزۇلار تەھرىر تەرىپىدىن قويۇلدى.

ئاپتورنىڭ ئەسلى ئىسمى، جۇچۇنخۇي، شىنجاڭ شىسەي ھوكۇمرانلىغىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە شىنجاڭغا كېلىپ «شىنجاڭ گېزىتى» دە تەھرىر، ئالتاي گېزىت ئىدارىسىغا مۇدىر بولغان. كېيىن شىنجاڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان، تۇرمىدىن چىقىپ شىنجاڭ ساقچى باشقارمىسىدا خىزمەت قىلغان

پۇرسەتتە، كوپلىگەن ماتىرىياللارغا ئىگە بولۇپ، لەنجۇغا قايتىپ قاندىن كېيىن رەتلەپ يېزىشقا باشلىدى. «شىنجاڭدىكى ئون يىل» سەرلەۋھىلىك ماقالا ئۇنىڭ يېزىپ قالدۇرغان ماقالىلىرىدىن بىرسى. كېيىنكى قىسمىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا دائىر ماتىرىياللار ياپان قىلىنىدۇ. بىز بۇ جەھەتتىكى ماتىرىياللارنى داۋاملىق نەشر قىلماقچىمىز.

قالايمىقان يىللاردا

(مىنگۇنىڭ 22 -) 1933 - يىلى ئورۇمچىدىكى 12 - ئاپرىل ئۆزگىرىشى، پۇرسەتپەرەست شىڭ شىسەيگە پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھوكۈمرانلىغىنى قولغا كىرگۈزىدىغان ئوبدان پۇرسەت يارىتىپ بەردى.

شىڭ شىسەي لياۋنىڭ ئولكىسى، كەيىۋەن ناھىيىسىدە دېخان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئارمىيە ئالى مەكتۇدە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن، جياڭ جېيشى قىسمىلىرىدا ھەربى مەسلىھەتچى (سەنمۇ) ۋە ئۇرۇش قىلىش بولۇمىدە كېچىكلىك خىزمەتلەردە بولدى. بۇ ئىشلاردا ئانچە چوڭ ئىستىقبال يوق دەپ چېگرا رايونلارغا بېرىپ چوڭراق ئىش قىلىشنى ئويلاپ يۈرگەن پەيتتە، يەنى 1930 - يىلى پىڭ شياۋشەن دېگەن كىشى نەنجىڭدىكى شىنجاڭ ۋەكىلى لۇشياۋزۇغا تونۇشتۇرغاندىن كېيىن. شۇيىلى كۆزدە شىڭ شىسەي سىبىرىيە يولى ئارقىلىق شىنجاڭغا كەلدى. جەن شۇرېن ئۇنى مۇھىم ئىشلارغا قويمىغاچقا، ئۇ، شىنجاڭغا كەلگەنلىگىگە پۇشايمان قىلدى. 1931 - يىلى قۇمۇلدا ۋەقە چىقتى. شىڭ شىسەي شۇپۇرسەتتە شىنجاڭ بويىچە كاتتا ھەربى باشلىق بولۇپ قالدى. سەنمۇلۇقتىن سەنمۇجاڭ بولدى. ئەڭ ئاخىرىدا زۇڭ زىخۇي (باش قوماندان) بولۇپ ھەر قايسى جايلاردىكى

ئۇرۇشلاردانەتىجە كورستىشكە باشلىدى. شىك شىسەي قول ئاسا-
تىدىكى ئەسكەرلەرگەكەك بولۇپ ئۇلارنىك ئىشەنچىسىگە ئىگە بولدى.
"12 - ئاپرىل ئوزگىرىشى" بولغاندا ئۇرۇمچى ئەتراپىدا تۇرغان
شىك شىسەي ۋەزىيەت تەرەققىياتىغا دىققەت قىلدى.

"12 - ئاپرىل ئوزگىرىشى" بولغاندا شىمالىي شىنجاڭدا
ئەمىلىي ھەربى كۈچكە ئىگە سەردارلار: غۇلجىدىكى جاك
پەيزۇەن، ئالتايدىكى ۋېي جىڭگو، سانجىدىكى چىك پىڭشيۇ، ئۇرۇم-
چى ئەتراپىدىكى شىك شىسەي قاتارلىقلار ئىدى. "12 - ئاپرىل"
ئوزگىرىشىنى قوزغىغانلار جۇڭگو تەۋەلىگىگە ئوتكەن ئاق ئورۇس
ئەسكەرلىرىگە تايانغان ئىدى. شەرقىي شىمالدىن كەلگەن ئەس-
كەرلەر ئۇرۇمچىدە مېھمان سۈپىتىدە تۇراتتى. ئوزگىرىش قوز-
غىغانلار قورال - ياراق جەھەتتە ناچار بولغانلىقتىن، ئەمە-
لىي كۈچى بار قىسىملارنىك ھىسداشلىغىنى قولغا كەلتۈرۈشكە
توغرا كەلدى. قوزغىلاڭچىلار ئوزگىرىش قىلغان كېچىسى ئامان-
لىقنى قوغداش كومىتېتى نامىدىن جەنۇپ ۋە شىمالىي شىنـ-
جاڭدىكى قىسىملارغا تېلېگىراممـا يوللاپ ئۇقتۇرۇش قىلغانىدىن
تاشقىرى، 13 - كۈنى چىك جۇك ۋە باپپىنگورتلار بىرلىپ شىك
شىسەينى شەھەرگە كىرىشكە تەكلىپ قىلدى. شىك شىسەي پۈر-
سەتنى قولدىن بەرمەي، ئالدى بىلەن باپپىنگورتنى قولغا كەل-
تۈرۈپ، 14 - كۈنى مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن شەھەرگە كىرىپ
ئولكىلىك پىرقىدە ئېچىلغان ئامانلىق قوغداش كومىتېتىنىك
يىغىنىغا قاتناشتى. يىغىندا باپپىنگورت قاتارلىق ئاق ئورۇس
باشلىقلار: "شىنجاڭ ۋەزىيىتى مۇقىم ئەمەس، زۇك زىخۇي

شىك شىسەي ھەربى جەھەتتە بىر قانچە يىل باشقۇرسۇن،
ئۇنىك كورسەتكەن خىزمەتلىرىنى نەزەرگە ئېلىپ ۋاقىتلىق
دۇبەنلىككە سايلايلى. قوزغىلاك كېچىسى قۇرۇلغان ھەربى كومە-
تېت ئەمەلدىن قالسۇن" دەپ تەكلىپ بەردى. شەرقىي شىمال
ئارمىيىسىنىك ھەربى باشلىقلىرى ئىچىدە خېلى باتۇر پىدا-
ئىلار بار بولسىمۇ، لېكىن ۋاقىتلىق ھەربى كومىتېت باشلىغى
جىك رۇڭچىڭنىك سىياسى قارا نىيىتى بولمىغانلىقتىن ئىچكى
ئولكىلەرگە بالدۇرراق قايتىپ كېتىشنى كوزلەيتتى. شۇڭا، ئو-
رۇننى ئوزلۇكسىدىن شىك شىسەيگە ئوتۇنۇپ بېرىش ئىپادىسىنى
بىلدۈردى ھەمدە شىك شىسەينى يۇرتداش ئىكەنمىز، بىزنىك
ئىچكى ئولكىلەرگە قايتىپ كېتىشىمىزگە ياردەم قىلىشنى ئۈ-
مىت قىلىمىزدىدى. ئامانلىق قوغداش كومىتېتىنىك ئەزالىرى-
دىن مەسلەن، چىك جۇك قاتارلىقلار مەزكۇر ئورۇنغا قىزىققان
بولسىمۇ، ئەمما ئىناۋىتى شىك شىسەيچىلىك بولمىغاچقا ۋاقىتنىچە
بېسىلىپ قالدى. شۇنىك بىلەن شىك شىسەي ۋاقىتلىق دۇبەن
بولدى. لېيۇبىنلۇك ۋاقىتلىق رەئىس (جۇشى) لىككە تەيىنلە-
دى. ئامانلىقنى قوغداش كومىتېتى نامىدىن مەركەزگە تېلې-
گىراممىلار يوللاندى.

شىك شىسەينىك ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان كۈنى
ماجۇڭيىڭنىك 2 - قېتىم شىنجاڭغا كىرگەن كۈنگە توغرا كەلدى.
ماجۇڭيىڭنىك ئەسلى ئىسمى مابۇيىك، مابۇفاك بىلەن بىر نەۋرە،
ئېيتىشلارغا قارىغاندا ماجۇڭيىك كىچىك ۋاقىتىدىلا شوخ ۋە
يۈرىگى چوك، شۇنىڭدەك سىياسى كوز قاراش ۋە ھەربى

لايا قەتكە ئىگە ئىدى. ئۇنىڭ مەسلىھەتچىلىرىنىڭ تولىسى جۇڭگو گۇڭچەندىڭ تەرەپتىن كېلىپ قالغان كىشىلەر ئىدى. قۇمۇلدىكى مىللى قىرغىنچىلىقتىن توساپ، يەرلىك ئەمەلدارلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلدى. ئۇلار قۇمۇلدىكى ۋاقتىدىلا، ئۇرۇمچىدە ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى ئاڭلاپ يەتتە قۇدۇق تەرەپكە جىددى ئىلگىرىلىدى. يولبويى توسقۇنلۇققا ئۇچرىماستىن چىتەيگە يېتىپ كەلدى. چىتەينى ساقلاۋاتقان لىخەيرۇ قىسمىلىرىدا قورال-ياراق خىل بولۇپ، بىر باتالىيون ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىكتە شەھەرنى قاتتىق مۇداپىە قىلىۋاتاتتى. ئەمما ماجۇڭيىنىڭ قىسمىلىرى شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ 2 - كۈنى شەھەرنى ئىشغال قىلدى. بۇ جەڭدە ماجۇڭيىڭنىڭ ئىنىسى ماجۇڭچې ئۆلدى. ماجۇڭيىنىڭ قىسمىلىرى شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن تەرتىپ-ئىنتىزامغا رىايە قىلدى. مىللەتلەر ئوتتۇرىسى تىنچ بولدى. جەمئىيەت ناھىيىسىدىكى قىسمىلارمۇ تەسلىم بولدى.

ماجۇڭيىڭنىڭ 2 - قېتىم شىنجاڭغا كەلگەنلىگىنى ئولكە تەرەپ خەۋەر تاپمىغان ئىدى. ئۇلار موري ناھىيىسىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىنلا، بۇ خەۋەر ئۇرۇمچىگە ئاڭلاندى. ماجۇڭيىنىڭ قىسمىلىرىنىڭ كۆچلۈكلىگىنى چۈشەنگەن شىڭشىسەي، 5 - ئايىنىڭ 26 - كۈنى شەرقىي شىمال ئارمىيىسى، ئولكە قىسمىلىرى ۋە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بولۇپ 5 مىڭ كىشىلىك قوشۇننى باشلاپ چىتەي بىلەن موري ئارلىغىدىكى سەنتەيگە كەلدى. چىتەينىڭ قولدىن كەتكەنلىگىنى ئاڭلىغان شىڭشىسەي ئۇرۇمچىدە بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئۆزى

ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئۇرۇمچىگە قايتتى. ئەسكەرلەرمۇ ئارقىمۇ-ئارقا چېكىنىدى، شۇ ۋاقىتتا ئالدىنقى سەپنىڭ غەلىبىسىنى مەركىزىي شەھەرگە يېتىدىغان خەۋپكە سېلىشتۇرغاندا، ئانچە مۇھىم ھىساپلانمايتتى. شىڭشىسەي ۋاقتىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، جاۋگولياڭ (خۇيزۇ)، خۇسەيىن باي (تاتار)، مەنسۇر (ئۇيغۇر)، تۇڭباۋ (شۇە)، ۋۇئەيجەن (خەنزۇ) قاتارلىقلارنى مىللەتلەر بىرلەشمىسى نامىدىن ۋەكىل قىلىپ ماجۇڭيىڭ بىلەن سوھبەت ئوتكۈزۈش ئۈچۈن چىتەيگە ئەۋەتتى. بۇ ۋەكىللەر 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مىللەتلەر بىرلەشمە ئۇيۇشمىسى ۋە شەرقىي شىمال ئارمىيىسى باشلىقلىرى نامىدىن ماجۇڭيىڭغا خەت يېزىپ ئۇرۇمچىدىن يولغا چىقتى، ئولكە تەرەپ ۋەكىل كەتكەنلىگىنى تېلېگىرامما ئارقىلىق ئۇقتۇرغاندا، ماجۇڭيىڭ قارشى ئالمەن دەپ جاۋاپ قايتۇردى ھەمدە ۋەكىل تەينىلەپ جەمئىيەتكە كۆتۈۋالماقچى بولدى. 6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ۋەكىللەر چىتەيگە يېتىپ بارىدى. بۇ ۋەكىللەرنىڭ تېلېگرامما قىلىشتىن باشقا قارار ماقۇللاش ھوقۇقى يوق ئىدى. ماجۇڭيىڭ سىياسى تەلىم - تەربىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىغى مابوچىڭنى ۋەكىل قىلىپ 7 - كۈنى ئولكە ۋەكىللىرىگە قوشۇپ ئۇرۇمچىگە ماڭدۇردى. 8 - كۈنى ئۇلار شىڭشىسەي بىلەن تەنپەن ئوتكۈزدى. ماجۇڭيىڭ، شىڭشىسەي رەئىس بولسۇن، ماجۇڭيىڭ دۇبەن بولسۇن دېگەن پىكىرنى تەشەببۇس قىلدى. شىڭشىسەي ماجۇڭيىڭنى جەنۇبىي شىنجاڭغا زۇڭ سىلىك (باش قوماندان) بولسۇن دېگەن شەرتنى قويدى.

ماجۇكيمك پۇتۇن شىنجاڭنىڭ هوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئويلايتتى. شىڭ شىسەي تەك باراۋەر بۇلۇشۇشنى تەشەببۇس قىلاتتى، يۇ ئىككى تەرەپنىڭ تەشەببۇسىدا ئارىلىق يېراق بولغاچقا مابوچىڭ چىتەيگە قايتىپ يولىورۇق سوراپ ئاندىن سوھبەتلەشمەكچى بولۇپ 10 - چېسلا يولغا چىقماقچى بولۇۋاتقاندا، مەركەزنىڭ هال سوراش ئەلچىسى خۇاڭ مۇسۇڭ ئايرۇپلان بىلەن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى. خۇاڭ، چىتەيھاۋا بوشلۇغىدىن ئۇتۇپ كېتىۋېتىپ ماجۇكيمىڭ قىسىملىرىنى ئىلگىرىلەشتىن توساپ بويرۇق چۈشۈردى. خۇاڭنىڭ ئۈرۈمچىگە كېلىشى ماجۇكيمىڭنىڭ سىياسى جەھەتتە قارار چىقىرىشىغا پايدىسىز ئىدى. شۇڭا ئۇ، قوشۇنلىرىنى فۇكاڭ تەرەپكە ماڭدۇردى، شىڭ شىسەي بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ بۇ هەم فۇكاڭغا ئەسكەر ماڭدۇردى، 6 - ئاينىڭ 14-كۈنى هەر ئىككى تەرەپ قوشۇنلىرى زىمىنچۈەنزىدە ئۇچرىشىپ ئۇرۇش قىلدى. دەسلەپتە ماجۇكيمىڭ قىسىملىرى ئۈستۈن كېلىپ كېچىسى شىڭ شىسەي ئەسكەرلىرىنىڭ جەڭگاھىدىن ئۇتۇپ كەتكەن ئىدى. بىراق يامغۇر يېغىپ قاتتىق جۇدۇن بولغانلىقتىن يالاڭ كېمىنگەن ماجۇكيمىڭ ئەسكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمىدى، قوشۇنلار ئارا ئالاقە ئۈزۈلدى. بۇ پەيتتە شىڭ شىسەي ئەسكەرلىرى قايتۇرما هۇجۇمغا ئۇتۇپ جىمىسارنى قايتۇرۇۋالدى. ماجۇكيمىڭ قىسىملىرى تۇرپانغا چېكىندى، ئولكە ئەسكەرلىرى چېتەي ناهىيىسىنىمۇ ئىشغال قىلدى.

12 - ئاپرىل ئۇزگىرىشىدىن كېيىن، ئۈرۈمچى ۋەزىيىتى

ئىنتايىن مۇرەككەپلەشتى: (1) سىياسى ئۇزگىرىشنى قوزغىغۇچىلاردىن چىڭجۇك، لىتيەنشاۋلار، شىڭ شىسەيدىن ئەسكەر تارتىشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ئالدىنقىسى ئوزدىنى مەزكۇر باتالىيوننىڭ سەنمۇجاڭى دەپ هىسابلىسا، كېيىنكىسى ئوزدىنى ئاۋۇتاتسىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىغى دەپ هىسابلايتتى. تاۋمىڭيۇي گەرچە قەلەم ئەهلى بولسىمۇ، ئەمما يىھوقوق تۇتۇشنى ئويلايتتى، نەتىجىدە ئولكىلىك هوكۇمەتنىڭ باش كاتىۋى بولالىدى. بۇ ئوچ كىشى ئومۇمەن خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. 4-ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا چىڭ جۇك موسكۋاغا كەتتى. تاۋمىڭيۇي نەنجىڭگە باردى. بۇ ئىككى كىشى ئوزگىرىش ئەهۋالىنى دوكلات قىلىمىز دەپ داۋراڭ سالغان بولسىمۇ، ئەمىلىيەتتە مەركەزنىڭ شىڭ شىسەي بىلەن لىيۇبىنلۇڭنى ۋەزىپىدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، دىمەك بۇلار ئوز مەنپەئەتى ئۈچۈن هەركەت قىلىشقا كەلگەن ئىدى. خۇاڭ مۇسۇڭ ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارمۇ قايتىپ كېلىپ خۇاڭنى ئوراۋېلىشتى؛ (2) سىياسى ئوزگىرىش بولۇپ بىرەر ئايدىن كېيىن تارباغاتاي ئارقىلىق كەلگەن شەرقىي شىمال ئارمىيىسى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ تەركىۋىدە مۇنتىزىم ئەسكەرلەر، پىدائى قوشۇنلار بولۇپ، فەنخاۋسى مۇرەككەپ، ئادەمىلىرى تەكشى ئەمەس، هەرقايسىسى ئوز ئالدىغا بولغانلىقتىن، ئۇلارنى بىرلەشتۇرۇش قىيىن ئىدى؛ (3) يەرلىك كىشىلەرنىڭ گۇرۇهى كوپ ئىدى. بولۇپمۇ جىن شۇرېن دەۋرىدىكى يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار، شىڭ شىسەينىڭ هاكىمىيەتىنى

新疆人民出版社

ئېگه للىۋالغانلىغىغا تەن بەرمەي، شىك شىسەيىمەغلۇپ بولىدۇ، دەپ بىر مەۋقەگە كەلمىگەن ئىدى. شۇڭا بىرقانچىسى ئىلىدىكى جاڭ پېيىۋەن بىلەن بىر نەپەستە بولدى، بەزىلىرى خۇاڭ مۇسۇڭ بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت قىلىشتى؛ (4) ئاق ئوردۇسىلار بالدۇرراق تېچلىقنى قولغا كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىپ ئۆزگەرىشكە قاتناشقان ئىدى. ئۇنداق بولمىغانلارئۇلار چەتئەل كۈچلىرى بىلەن بىرلىشىپ سوۋېتكە قارشى ئارقا سەپ تەشكىل قىلىشقا ئۇرۇناتتى. دېمەك ئۇلار ئۆزمەنپەئەتىنى كۆزلىگەن ئىدى؛ (5) جەن شۇرېن دەۋرىدىكى سىياسى مەيدان ئىنتايىن چىرىكلەشكەن ئىدى. شۇڭا سىياسى ئۆزگىرىش ئارقىلىق بىر قىسىم باشلىقلارنى يوتكەپ تاشلىدى. مەمۇرىيەت جەھەتتە بىر مەزگىل ئۆزئىزغاچۇشە لمىدى.4- ئاينىڭئاخىرلىرىئالتاي ۋالىسى ۋېي جىڭگو خىزمىتىنى تاشلاپ ئۇرۇمچىگە قېچىپ كېلىپ پۈتۈن ۋىلايەتنىڭ قالايمىقان بولۇشىغا سەۋەپ بولدى. 6 - ئايدا ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىدىن ماخىيىڭ ئالتايدىن چوچەككە ھۇجۇم قىلدى. دېمەك شىمالىي شىنجاڭمۇ خۇددى جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوخشاشلا 12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىنكى يېڭى قۇرۇلغان ھاكىمىيەتتىن ئەنسىرەشكە باشلىدى.

زىمىچۇەنزىدىكى بىر ئۇرۇشتا شىك شىسەيىنىڭ ئاتىسى رويى تېكلەنىدى. ئۇرۇش غەلىبىسىنىڭ تەنتەنە ساداسى بىلەن 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ 26 - كۈنى دۆڭخۇا يۇەندە ۋاقىتلىق جىددى يىغىن چاقىردى. بۇيىغىندا چىك جۇك، تاۋمىڭيۇي، لى شياۋتەنلەرنى قولغا ئېلىپ ھويلا ئىچىدىلا ئېتىپ تاشلاپ ئاندىن ئۇلارنىڭ جىنايەتىنى ئېلان قىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇزى خىزمەتتىن ئىستېپا بېرىپ، ئەسكەر تارتىپ چوچەككە باردىغانلىغىنى ئېيىتتى. بۇخەل قورقۇنۇچلۇق شارائىتتا قانداق قىلىشنى بىلمىگەن لىيۇۋېنلۇڭمۇ جۇشىلىقتىن ئىستېپا بەرمەكچى بولدى. يىغىنغا قاتناشقۇچىلار ئۇلارغا يېلىندى ھەمدە خۇاڭ مۇسۇڭدىن مەركەزگە دەرھال تېلېگرامما يوللاپ دۇبەنلىك توزۇمىنى ئۆزگەرتمەسلىكنى تەلەپ قىلدى. چۈنكى خۇاڭ مۇسۇڭ كېلىپدۇبەنلىك تۇزۇمىنى ھەربى ھەيئەت تۇزۇمىگە ئۆزگەرتكەن ئىدى. بۇ ئىشقا شىك شىسەي نارازى ئىدى. دۇبەنلىك تۇزۇم قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، شىك، لىيۇلار ئۆز خىزمىتىگە چۈشۈپ، چىك، لى، تاۋ قاتارلىق 3 كىشىنىك بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالىنى مەركەزگە مەلۇم قىلدى ھەمدە مەركەزدىن چېك لىفۇ، چاك شياۋشەن، لىيۇگۇاڭ، جاڭ فىڭجۇ قاتارلىق 4 كىشىدىن سىرسى كېلىپ تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈشنى تەلەپ قىلدى.

ياڭ، جەن دەۋرلىرىدە، مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى ئولكىلىرىدە مىللىتارىستلارنىڭ قالايمىقان ئۇرۇش قىلىشى داۋاملىدا تاكى 1929 - يىلى پۈتۈن مەملىكەت بىرلىككە كەلگەنلىگىنى ئېلان قىلغانغا قەدەر مەركەزنىڭ ئەمىلىي كۈچى شىنجاڭغا يېتىپ كەلمىگەن ئىدى. 12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشى ياخشى پۈرسەت بولدى دەپ چۈشەنگەن مەركەز، پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن ھال سوراش ئەلچىسى نامى بىلەن خۇاڭ مۇسۇڭنى ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى. خۇاڭ ئۇرۇمچىگە

كه لگه‌ن ۋاقىتتا، شىك شىسه‌ي بىلەن ماجۇڭيىك قىسىملىرى دەل
ئۇرۇشۇۋاتقان پەيت بولغاچقا، ئۇنىڭ بۇيرۇغى ۋە نەسىھەتلىرى
كارغا كەلمىدى. ئۇرۇمچىدە ھال سوراش مەھكىمىسى قۇرغان
خۇاڭ مۇسۇڭ، سىياسى جەھەتتە پىلان تۈزۈپ يەرلىك مەمۇرى،
ھەربى كىشىلەر بىلەن كورۇشتى، جاڭ پەيىۋەن بىلەن پىكىر
ئالماشتۇردى. 6 كىشىلىك ۋەكىل ئۇيۇشتۇرۇپ جەنۇبىي
شىنجاڭغا ئەۋەتتى. خۇاڭنىڭ بۇ ئىشلىرى شىك شىسەيگە
قارىتا قورقۇنچ سېلىش ئىدى. شىك شىسەي شىنجاڭغا مەركەز-
لىك تەسىرى كىرىشىنى خالىمايتتى، خۇاڭ مۇسۇڭ يەنە دۇيەنلىك
تۈزۈمىنى ھەربى ھەيئەت تۈزۈمىگە ئوزگەرتىش ۋە شىنجاڭنى
قانداق كونترول قىلىش توغرىسىدا مەخپىي تىلىگرامملار ئەۋەت-
تى، بۇ ئەھۋاللارنى شىك شىسەي بىلىپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ، ئالدى
بىلەن ئادەملەرنىڭ يۇرىگىنى مۇجۇپ تاشلاش چارىسىنى كورۇپ،
زىمىچۇەنزىدىكى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرگەن ھەيۋىسى بىلەن
كىلىپ ئۇچ كىشىگە ئولۇم جازاسى بەردى. بۇ خۇاڭ مۇسۇڭغا
بىرىلگەن سىگنال، شۇنداقلا ئىككىلىنىپ تۇرغانلارغا بىرىل-
گەن بىشارەت ئىدى. خۇاڭ ئوز پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرالماي
7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى قايتىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

1933 - يىلى 7 - ئايدىن 9 - ئايغا قەدەر شىڭ شىسەي
بىلەن ماجۇڭيىڭ شەكلەن تېچلىق سوھبىتى يۈرگۈزۈپ ئەمەلىيەتە
تە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى. شىك شىسەي ھاكىمىيەتنى قولغا
كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن ھەممە مىللەت ھوقوقىنى باراۋەر، دىنىي
ئېتىقات ئەركىنلىگى قاتارلىق شوئارلارنى جارىسىلىپ ئۇرۇمچە

دىكى بىر قىسىم ئۇيغۇر، خۇيزۇلارنى ئوزىگە تارتتى ۋە بۇ
كىشىلەر ئارقىلىق نەسەندە تۇرۇۋالغان ماشىمىڭ قىسىملىرىنى
پارچىلاپ، ئىچكى جەھەتتە ئۇلارنى ئوز ئارا ئۇرۇش - تالاش
قىلدۇرۇشقا ئۇرۇندى. مەسىلەن، مادبشيا ئىنىڭ ماچۇەنلونى
زەخمىلەندۇرۇپ يېڭى ھوكۇمەت تەرەپكە ئوتكەنلىگى بۇنىڭغا
مىسال بولالايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ماجۇڭيىڭ بىلەن خوجانىياز ھاجىنىڭ ئوتتۇرىسىنى بوزۇشقا ئۇرۇندى. نەتىجىدە خوجا-
نىياز ھاجى ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىغا ھوجۇم قىلىپ يېڭىھوكۇمەت
(شىك شىسەي ھوكۇمىتى) بىلەن بىرلەشتى. ماجۇڭيىڭ زىمىچۇەن-
زىدە يېڭىلگەندىن كېيىن خوجانىياز ھاجى قىسىملىرى ئارقايولنى
توساپ قويامدىكىن دەيدىغان ئەندىشە بىلەن چىتەينى تاشلاپ
تۇرپانغا قاچتى، تۇرپان، پىچان، توخسۇن 3 ناھىيىنى ئىگەللەپ
ئەسكەر تەربىيىلىدى ۋە مادىدى ئەشيا تەييارلىدى ھەمدە غۇل-
جىدىكى جاڭ پەيىۋەن بىلەن بىرلىشىپ ئۇرۇمچىگە ھوجۇم قى-
لىش توغرىسىدا توختام قىلىشتى. 8 - ئايدا ماجۇڭيىڭ ئۇ-
رۇمچىگە ئوچ نەپەر ۋەكىل ئەۋەتىپ يەنە تېچلىق سوھبىتى
ئوتكۇزمەكچى بولدى. شىك شىسەي ۋۇجاۋشۇن، لەنيەنتاۋ
(خۇيزۇ) لارنى ماجۇڭيىڭ ئەۋەتكەن ۋەكىللەرگە قوشۇپ، تۇر-
پانغا ئەۋەتىپ، ماجۇڭيىڭ ئالدى بىلەن قۇمۇل، بارىكول
تەرەپكە چېكىنىشنى تەكلىپ قىلدى. ماجۇڭيىڭ بۇ تەكلىپىگە
ماقۇل كەلدى. ئۇلارنىڭ ئاشلىق تەمىناتلىرىنى ئولكە تەرەپ
تەمىنلەشنى ئوتتۇرىغا قويدى. شىك شىسەي دۇبەن
مەھكىمىسىنىڭ سەنمۇجاڭى لىيۇبىڭنى قۇمۇلغا ئەۋەتىپ ماجۇڭ-

يىلك تەرەپنىك ۋەكىلى جياڭياشاۋ، ياۋ جۇپىڭلارنى ئۇرۇمچىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ سوھبەت ئوتكۈزدى. شۇ شىسەي ئوز قولى بىلەن 10 ماددىلىق تېچلىق توختامى يېزىپ ماجۇڭيىڭنى شەرقىي يولنىڭ گارنىزون زۇڭسىلىڭى نامى بىلەن قۇمۇل، بارىكول، پىچان ناھىيىلىرىنى مۇداپىە قىلىدۇ دەپ كورسەتتى، جياڭياشاۋ بۇ ماددىلارنى ئېلىپ تۇرپانغا قايتىپ، ئاريدىن ئۇزاق ئوتمەيلا يەنە ئۇرۇمچىگە كېلىپ، ماجۇڭيىڭدا باشقىچە پىكىر يوقلۇغىنى ئېيتتى. شۇ شىسەي ئولكە تەرەپتىن ۋۇجاۋشۇنى تۇرپانغا، لەنيەنشۇنى پىچانغا شەنجاڭ قىلىپ ئەۋەتتى، بۇ ۋاقىتتا خوجانىيازھاجى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە مېڭىپ قاراشەھرىدىكى ماشىمىڭغا ھۇجۇم قىلدى. ئەمما مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچراپ، كۇچار تەرەپكە كەتتى، بۇ ئەھۋالغا قاراپ ماجۇڭيىڭ قۇمۇلغا بېرىشتىن يالتىيىپ تۇرپانداتۇرۇۋەردى. دەل بۇچاغدا لوۋېنگەن ئۇرۇمچىگە كەلگەن ئىدى.

لوۋېنگەن 2 - سېنتەبىردە ئۇرۇمچىگە كېلىپ 7 - سېنتەبىردە شىسەي، لېۋۇېنلۇڭ ئىككىسىنىڭ خىزمەت تاپشۇرۇۋېلىشىغا زىياسەتچىلىك قىلدى. 9 - سېنتەبىر كۇنى ئۇ، لېۋېنىڭ، شىچىلەرنى ئېلىپ ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىلى جياڭياشاۋ بىلەن بىرلىكتە تۇرپانغا كەلدى. مېڭىش ۋاقتىدا شىسەي لوۋېنگە ماجۇڭيىڭنى ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلىشنى ھاۋالە قىلدى. لوۋېنگەن تۇرپاندا بىرقانچە كۇن تۇرۇپ 12 - سېنتەبىر كۇنى قايتىپ كەلدى. ماجۇڭيىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىشنى خالىمىدى. ئولكە تەرەپ ئاشلىق ۋە مائاش بىلەن تەمىنلىسۇن، ئۇنداق

بولمىسا ئۇرۇشتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ، دېدى. 15 - سېنتەبىردە شىسەي ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىلىنى قاماپ قويدى. 17 - كۇنى لوۋېنگەن چوچەككە باردى. ئۇ يەردىكى ھەربىلەر شىسەينىڭ كونتۇرۇللۇغىدا بولغانلىقتىن لوۋېنگەن ھېچقانداق ھەرىكەت قىلالمىدى. ئاندىن ئولجىغا كېلىپ جاڭپېيۋەننىڭ 5 - دىۋىزىيە سىجاڭى بولغان مۇراسىمغا رىياسەتچىلىك قىلدى. 10 - ئاينىڭ 13 - كۇنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق نەنجىڭگە كەتتى.

لوۋېنگەن شىنجاڭغا كېلىپ خۇاڭ مۇسۇڭدىن كۇپرەڭ رول ئويىندى. ئۇ، گەرچە ھەرتەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرنى ئىشلەپ كورگەن بولسىمۇ، بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ ھېچقايسىسى شىنجاڭنىڭ پۇتكۇل ھاكىمىيىتىنى قولغا كەلتۇرۇشكە قادىر بولالمىدى. چۇنكى ئۇ، شىنجاڭنىڭ 20 نەچچە يىللىق تارىخىدىن، كىمىكى شىنجاڭنىڭ پۇتكۇل ھوقۇقىنى قولغا ئېلىۋالسا مەركەز بىلەن ئاتاقتىلا مۇناسىۋەت باغلاپ، ئەمىلىيەتتە ئوزئالدىغا بولۇۋالىدىغانلىقىنى چوڭقۇر چۇشۇنەتتى، شىڭشىسەي ئۇنىڭ نىيىتىنى چۇشەنگەچكە ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىلىنى قاماقتا ئېلىپ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئوزىنى تونۇتۇپ قويدى. شۇنىڭ ئۈچۈن لوۋېنگەن ئۇرۇمچىدىن كېتىشكە مەجبۇر بولدى. لېكىن يەنىلا كوڭلى ئۇنماي ئىلىغا بېرىپ سىياسى بىدىكلىك ئويۇنىنى ئويناپ كوردى. ئۇنىڭ بۇ ئويۇنى شىڭشىسەينى چەتنىڭ ياردىمىنى ئېلىشقا مەجبۇر قىلدى.

شىڭ شىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ ئىككى تەرەپ بولۇپ

شىنجاڭنى پاراكەندە قىلىشتا بىر مۇنچە ئاساسقا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەمەلىي كۈچى بىر يەرسىنى بويسۇندۇرۇشقا قادىر ئەمەس ئىدى. شۇڭا ھەر ئىككى تەرەپ چەتئەلنىڭ ياردىمىنى ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. ماجۇڭيىڭ چېتەيىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىنلا، خوي داشەن ئىسمىلىك بىرئادىمنى ئالتايغا ئەۋەتىپ ئۇيەردىكى سوۋېت كونسۇلى بىلەن ئالاقە باغلىدى. بىراق زىمىچۇەنزىدە مەغلۇپ بولۇپ تۇرپانغا كەتكەندىن كېيىن، بۇنىشتىن نەتىجە چىقمىدى، شىڭشىسەي ماجۇڭيىڭغا قارىغاندا تېخىمۇ ئالدىراپتى. بۇرۇن تاشكەنتتە ياشاش كونسۇل بولغان چىڭ دېلى ئارقىلىق ئۇرۇمچىدىكى سوۋېت كونسۇلى بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ بىر يەرگە كېلىشۋالدى. 1933 - يىلى 9 - ئايدا شىڭشىسەي داۋانچىڭدا ماجۇڭيىڭ بىلەن ئۇرۇشۇپ يېڭىلگەندىن كېيىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ ئوز ئىچىنى رەتلەپ تازىلاشقا باشلىدى، شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ باشلىقلىرىدىن جىڭ رۇڭچېڭ باشلىق 20 نەچچە كىشىنى قولغا ئالدى، ئولكە رەئىسى ئېۋۇبىلۇڭنى نەزەربەنت قىلدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا جاڭ پېيىۋەننىڭ ئالدىنقى قىسمى يېڭ جىڭجۇڭ ئەسكەرلىرى شەرقتە يۇرۇش قىلىپ شىخوغا يېتىپ كەلدى ۋە ماناسقا خەۋپ سالدى. بۇ چاغدا قورغاس چېگىرىسىدىن زور ئۇركۈمدە رۇس ئەسكەرلىرى بېسىپ كىرىپ ئىلىنى ئىشغال قىلدى. جاڭ پېيىۋەن بۇ ئەھۋالدا نەگە بېرىشىنى بىلەلمەي بىر پارچە ۋەسىيەتنامە قالدۇرۇپ ئوزىنى ئېتىپ ئولۇۋالدى. يېڭ جىڭجۇڭ ئوز ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئىلى

تەرەپكە قايتىپ ئىلىنى ئوز ئالدىغا سوراپ شىڭشىسەيگە تاقابىل تۇرماقچى بولدى. لېكىن ئانچە ئۇزۇن ئوتمەي رۇس ئەسكەرلىرى يەنە بېسىپ كىردى، يېڭ جىڭجۇڭ مۇزات ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭغا قېچىپ ئوتوپ ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىۋالدى.

1934 - يىلى 1 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ماجۇڭيىڭ قىسمىلىرى ئۇرۇمچىگە ھوجۇم قىلىپ 3 كۈن ئىچىدە كونا ئايرودرومنى بىلەنرادىيوئىستانسىسىنى بېسىۋېلىپ ئۇرۇمچى شەھرىنى قامال قىلدى. شىڭشىسەيگە چەتتىن كېلىدىغان ياردەم يوق دەپ ئويلىغان ماجۇڭيىڭ ئەمەلىي كۈچىنى زايا قىلماي قامالدا قالغان شەھەرنىڭ تەسلىم بولۇشىنى كۈتتى، ئەسىر ئالغان ئايروپىلان ئارقىلىق ئۇرۇمچى شەھرىنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلىپ تەشۋىق ۋەرەقىلىرى تاشلىدى، ئۇرۇمچى شەھرى نۇرغۇن قىمىنچىلىقلار ئىچىدە بىر ئايدىن ئارتۇق جان تالاشتى. 1 - ئاينىڭ باشلىرىدا زور ئۇركۈمدىكى رۇس ئەسكەرلىرى ئون نەچچە ئايروپىلان ۋە تومۇر كوكا (برونېۋىك) لار بىلەن ماسلىشىپ تاربۇغاتاي ئارقىلىق كېلىپ ئۇدۇكخابادا ماجۇڭيىڭ قىسمىلىرى بىلەن ئۇرۇشتى، ئوندىن ئۇرۇشتا رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ بىر پولكى تەلپاتقا ئوچرىدى. كېيىن ئۇلار تومۇر كوكا ۋە ئايروپىلان ياردىمى بىلەن قايتا ئۇرۇش باشلىدى، ماجۇڭيىڭ قىسمىلىرى 2 - ئاينىڭ 11 - كۈنى داۋانچىڭغا چېكىندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇمچى مۇھاسىرىدىن قوتۇلدى.

1934 - يىلى 3 - ئايدا شىمالىي قوغلاپ زەربە بېرىش قىسىملىرىنى تەشكىللەپ داۋانچىدىن ئوتۇپ جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە قوغلاپ ماڭدى، ماجۇڭيىنىڭ قىسىملىرى ھەچقانداق قارشىلىق كۆرسەتمەستىن قاراشەھەردىن قەشقەرغىچە چېكىنىدى. ماجۇڭيىنىڭ چېكىنىشى شىمالىي ئۇچۇن ئوڭۇشلۇق بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنىڭ مەنپەئەتى ئۇچۇن نۇرغۇن خىزمەت كۆرسەتتى، چۈنكى ئۇ چاغدا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا يەرلىك مىللەتلەر قۇرغان ۋاقىتلىق ھوكۇمەت ئورگانلىرى بار ئىدى. ماجۇڭيىنىڭ چېكىنىشى يولىدا ئۇلارنى بىر-بىرلەپ يوقىتىپ شىمالىي ئۇچۇن بولىدىغان سىياسىي، ھەربىي جەھەتتىكى نۇرغۇنلىغان توسالغۇلارنى تازىلاپ بەردى.

1934 - يىلى 4 - ئايدا ماجۇڭيىنىڭ قەشقەرگە يېتىپ بېرىپ، قەشقەرنى تايانچ قىلغان ھالدا شىمالىي بىلەن يەنە ئۇلىشىماقچى بولدى ھەمدە ئۇزىنىڭ سىياسىي تەشەببۇسىنى نامايەن قىلىش ئۇچۇن ئەنگلىيىگە قارشى ھەرىكەت قوزغىدى. يەرلىك مىللەتلەر ماجۇڭيىنىڭ بىلەن بىرلىشىشنى رەت قىلىپ يەركەن، يېڭىسار تەرەپتىن ماجۇڭيىنىڭ قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلىدى، ئولكە تەرەپنىڭ قوغلىغۇچى قىسىملىرى مارالۇبشى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلدى، ماجۇڭيىنىڭ ئەھۋالىنىڭ جىددىلىگىنى چۈشىنىپ، قالدۇق قىسىملىرىنى ماخۇسەنگە تاپشۇرۇپ 36 - دىۋىزىيە نامى بىلەن خوتەنگە ماڭدۇردى. گۇما ناھىيىسىنى ئالدىنقى سەپ قىلىپ خوتەننى مۇداپىە قىلىشنى تاپشۇردى.

ئوزى بولسا بىر قىسىم يېقىن ئادەملىرىنى ئېلىپ ئەركەشتام ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوتۇپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن شىمالىي ۋە ماجۇڭيىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش بىر باسقۇچ ئاخىرلاشتى.

شىمالىي شىنجاڭ تەرەپتە، يېڭىجىڭجۇڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كەتكەندىن كېيىن شىمالىي ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنى ئوتكۇزۇۋالدى. ئۇيەردىكى ھەرقايسى ئىدارىلار ئۆز ئەسلىگە كەلدى. ئالتاي تەرەپتە 1934 - يىلى قىشتا ئولكە تەرەپ شەرىپخاننى ئالتاي گارنىزون سىلىڭى قوشۇمچە ئالتاي ۋالىلىغىغا تەينىلىدى. شۇ يىلى كۈزدە، ھەربى مەسلىھەتچى قىلىپ مالىكوۋ (سوۋېت گىراژدانى) نى ئالتايغا ئەۋەتتى. زۇبەنسىك قاتارلىقلار ئالتايغا بېرىپ موڭغۇل - قازاق ئەسكەرلىرىنى ئۆزگەرتىپ چېگرا مۇداپىە ئەترىدى قۇردى. شەرقىي شىنجاڭ تەرەپتە قۇمۇل ۋەقەسىنى قوزغىغۇچىلاردىن يولۋاس ئۆز ئەسكەرلىرى بىلەن 1934 - يىلى يېڭى ھوكۇمەتنى ھىمايە قىلىدىغانلىغىنى ئۇقتۇرۇپ تېلېگىرام يوللىدى. شۇ يىلى يازدا خۇددى ئالتايغا ئەۋەتكەندەك سوۋېتلىك ھەربى مەسلىھەتچى بىلەن لوپنۇرنى ئەۋەتىپ ئەسكەرلەرنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىمەكچى بولدى. شۇنىڭدەك شەرقىي شىمال قىسىملىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن شۇي يۈشىنى قۇمۇل، بارىكول گارنىزونىنىڭ سىلىڭى قىلىپ ئەۋەتتى، يولۋاس قۇمۇلنى قولدىن بەرگىسى كەلمەي سوۋېتلىك مۇشاۋىرنى قاماقتا ئالدى؛ توغۇچى (سەنباۋ) ئەتراپىغا ئەسكەر ئورۇنلاشتۇرۇپ شۇي يۈشىڭ قىسىملىرىنى توستى، شۇڭ شىمالىي

ئىشىنىك يوغۇناپ كېتىشىدىن ۋە سوۋېتلىك مۇشاۋىرىدىن ئەنسىرەپ يولۋاسنى قوموۇل قارنىزون سىلىكلىنغا، ليۇيىكلىنىنى قومۇل ۋالىلىنغا بەلگىلەپ، شۇي يۇشكنى چىتەيگە قايتۇردى. يولۋاس سوۋېتلىك مۇشاۋىرنى قويۇپ بەردى. گەرچە ئوزى سىلىك بولغان ھالەتتىمۇ خاتىرجەم بولالماي گومىنداك مەركىزى بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتتى.

تېچلىقنىك باشلىنىشى

شىك شىسەي، 1934 - يىلى 6 - ئايدا ماجۇكيىكنى قوغلىۋەتكەندىن كېيىن، شىنجاك بويىچە خوتەندىن باشقا جايلارنىك ھەممىسى ئاساسىي جەھەتتىن بىرلىككە كەلدى، شۇڭا 1 - ئاۋغۇست كۇنىنى شىنجاكنىك تېچلىق بىلەن بىرلىككە كەلگەن خاتىرەكۇنى قىلىپ بەلگىلىدى.

ئۇ، ۋەزىيەتنى تېخىمۇ ئوراقلاندۇرۇپ ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ھەرمىللەت، ھەرساھەدىكى كىشىلەرنى ئوزىگە تارتىشقا باشلىدى. ئالدى بىلەن خوجانىيازھاجىنى مەركەزگە مەلۇم قىلىپ شىنجاك ئولكىلىك ھوكۇمەتكە مۇئاۋىن رەئىس لىككە تەستىقلاتتى. شىك شىسەي دۇبەنلىك نامى بىلەن مەھمۇت مۇھىتنى 6 - دىۋىزىيىنىك سىجاڭى قىلىپ قەشقەردە تۇرغۇزدى، يۇنۇس بەگنى ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى، قوشۇمچە دىخانچىلىق - كانچىلىق نازارىتىگە نازىر قىلدى. خوجانىيازھاجىنىك يېقىن ئادەملىرىدىن ئابدۇراخمانىنى مالىيە نازارىتىگە مۇئاۋىن نازىر قىلدى. مەخسۇتنى مائارىپ نازارىتىنىك مۇئاۋىن نازىرلىغا،

خىيازنى ئاقسۇ ۋالى (نىيازدوتەي) لىغا، ئاق موللىنى ئولكىلىك بانكىنىك مۇئاۋىن مۇدىرلىغا تەيىنلىدى. شۇنىڭدەك تورغوت جەنۇبىي ئايماقنىك باشلىغى، مانچوكجاپنى ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزالىغا، قازاق زىيالىلىرىدىن بايەننى ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىك مۇئاۋىن نازىرلىغا، شەرىپخاننى ھوكۇمەت ئەزاسى ۋە ئالتاي ۋالىلىغا، تاتار زىيالىلىرىدىن بۇرھان شەھىدنى تۇسەن گۇڭسىنىك باشلىقلىغا تەيىنلىدى، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى شەنجاڭلارنىك ئومۇمەن مىللى توپىلاك مەزگىلىدە چىك تۇرغانلارغا يەنىلا خىزمەت بەردى. ئۇلارنى ئانچە يوتكەپ تاشلىمىدى. يەنمۇ ئېيتقاندا، يەرلىك مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئىناۋەتنى ۋە تەسىرى بولغانلارنى ھوكۇمەت ئورگانلىرىغا جەلەپ قىلىپ ئوزىگە يارىشا خىزمەت بەردى.

شىك شىسەي يەنە مىللەتلەرنىك مەدەنى - مائارىپىنى ئوستۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئۇرۇمچىدە ئۇيغۇر مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، قازاق - قىرغىز مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، موڭغۇل مەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، شۇۋە، سۇلۇن، مانجۇمەدەنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇردى. تەسىرى بارمىللى زاتلارنى ۋە دىنىي ئەربابلارنى ئۇيۇشمىلارغا رەئىس قىلدى. جايلاردا شۇبە ئۇيۇشمىلارنى قۇرۇپ ھوكۇمەتتىن بىر قىسىم خىراجەت ئاجراتتى. 1935 - يىلدىن باشلاپ ئۇرۇمچى دارىلمۇئەللىمىنە ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل سىنىپلىرى قۇردى ھەمدە تەرجىمان ھەيئىتى تەسىس قىلىپ ھەرمىللەت تىلىغا دەرس

لىكلەرنى تەرجىمە قىلدۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن، ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئۇيغۇرتىلىدا نەشر قىلىنغان تەبىئى پەن دەرسلىكلىرىنى ۋە باشقا ئوقۇتۇش ئەسۋاپلىرىنى سېتىۋالدى. 1936 - يىلى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، ئاقسۇ، قەشقەرلەردە مائارىپ ئىدارىلىرى قۇرۇپ، مائارىپقا بىۋاستە رەھبەرلىك قىلدى. شۇنىڭدەك ناھىيىلەردە باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئېچىپ ھەر قايسى مىللەت بالىلىرىغا ئوقۇش پۇرسىتى يارىتىپ بەردى. ھەر قايسى ۋىلايەتلەردە يەنە ئاددى ۋە باشلانغۇچ دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپلىرىنى ئاچتى، يەنە تەتىل ۋاقتىدا ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش كۇرسلىرى ئېچىپ ھەرمىللەت مائارىپىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىنى تەمىنلىدى. 1935 - يىل قەشتا ئۇرۇمچى، ئىلى، چوچەك، قەشقەردە ئۇيغۇرچە گېزىت نەشرقىلىندى. ئالتايدا قازاقچە گېزىت چىقتى، بۇ گېزىتلەر مىخ مەتبەدە بېسىلغان ئىدى.

شىڭشىسەي كورۇنۇشتە 14 مىللەت بازاۋەر دېسەمۇ، ئەمىلىيەتتە مىللى بولگۇنچىلىك قىلاتتى. شىنجاڭ مىللەتلىرىنى: ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز، تارانچى، تاتار، تاجىك، مانجۇ، شۆە، سولۇن، رۇس، ئۇزبېكتىن ئىبارەت 14 مىللەتكە ئايرىپ ھەرقايسى مىللەتنى ئۆز ئىستىقبالى ئۈچۈن كۈرەش قىلمىدىغان مەدىنىيەت، ئىقتىسات جەھەتتە ئارقىدا قالغان رايوندا تارمىللەتچىلىك چۈشەنچىسىنى ئۇلغايتىپ، ئۇلارنى ئۆز ئارا چىقىشالمايدىغان، بىر بىرىنى چەتكە قاقىدىغان، ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشالمايدىغان قىلىۋەتتى.

شىڭشىسەي ئۇزاكىمىيىتىنى ئىشپىيونلارئارقىلىق مۇستەھكەملىدى. 1934 - يىلى 3 - ئايدا دۇبەن مەھكىمىسىدە مەخپى تەكشۈرۈش ئەترىدى قۇرۇپ ھەربى مەكتەپتىن 1 - قارار ئوقۇش پۈتتۈرگەن ژاڭيۇيشۇنى دۇيجاڭلىققا تەيىنلىدى. شۇيىلى 10 - ئايدا ئولكە بويىچە سىياسى تەكشۈرۈش مەھكىمىسى قۇرۇپ، شىڭشىسەي ئوزى جۇيجاڭ بولدى. بوگونىن (سوۋېتلىك) ئورۇنباسار جۇيجاڭ بولدى. سىڭيۇفۇ (يەنەبىر ئىسمى ژاڭ لىشياڭ تاشقى موڭغۇلىيىدە باشتىن - ئاياق ئىشپىيونلۇق خىزمىتى ئىشلىگەن) باش كاتىپ بولدى. بۇئىدارىنىڭ تەشكىللىدە تەكشۈرۈش، سوراق قىلىش، خارجى ئىشلار، سىياسىي ئىشلار بولۇملىرى بار ئىدى. بۇ ئىدارىنىڭ نامى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئوڭاي قوزغاپ قويغانلىقى ئۈچۈن 1935 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ ئولكىلىك ئامانلىق قوغداش ئىدارىسى دەپ ئوزگەرتىلدى. بوگونىنىڭ كەتكۈزۈۋېتىپ سوۋېت ئىتتىپاقىدا يۇقۇرى دەرىجىلىك ئاتەشچىلار مەكتۈبىدە ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلىنغان جاڭبىۋۇنى مۇئاۋىن جۇيجاڭلىققا بەلگىلىدى. ئىچكى تەشكىلى ئاۋالقىدەك تۇرۇۋەردى. ئامانلىق قوغداش ئىدارەسى سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلغان ياكى جۇڭگو گۇڭچەندائى پارتىيىدىن چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن ھەرقايسى ھايلاردا ئېقىپ يۈرگەن نۇرغۇن ياشلارنى ئوز قوينىغا ئالدى. ۋە ئىدارىدىكى توۋەن دەرىجىلىك خىزمەتچىلەرمۇ ژاندارمەكتۈبىدىن تالليۇالغان ئوقۇغۇچىلار ئىدى. بۇ ئىدارىدا يەنە

سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتىن ئەۋەتىلگەن، قادىرھاجى، ياسىن دېگەنلەر، يەرلىكتىن تالانلۇۋېلىنغانلاردىن ئاباۋ قاتارلىقلار بار ئىدى. 1935 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى يەنە لېيۇشەنچىڭنى ئورۇنباسار باشلىق قىلىپ ئەۋەتتى.

ئاماناللىق قوغداش ئىدارىسىنىڭ تەشكىلى چىڭ ھەم مەخپى ئىدى. كادىرلىرى ئىشلارنى ئەستايىدىل بىر تەرەپ قىلاتتى. شىنجاڭدا بولغان نەچچە قېتىملىق چوڭ ئۆزگىرىشلەر ئارقىلىق ھەربىي ۋە مەمۇرى ساھەدىكى كادىرلارنىڭ تولىسى توۋەندىن ئوسۇپ چىققانلار بولۇپ، ئوڭايلىقچە باشقىلارنىڭ ھەسەتخورلۇغىنى قوزغىمايتتى. بۇ ئىدارە كەڭ كولەمدە ئىشچىيون ۋە قۇلاقلار (ئىشچىيونلار ئۈچۈن تىڭ - تىنگلاش خىزمىتىنى قىلىدىغان غالچىلار)دىن پايدىلىنىپ ھەرساھە خەلقلىرىنىڭ سوز - ھەركەتلىرىنى تەكشۈردى. 1934 - يىلى قىشتىن ئېتىۋارەن قاتمۇ - قات تۈرمە بىنالىرىنى ياساتتى. كوچا - دوخ مۇشلار ئىشچىيون - قۇلاقلار بىلەن تولدى. بۇ ئىدارە ھەر جەھەتتىن ئۇزىنىڭ ئۇستۇنلۇكىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى. مەن - مەن دېگەن يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرمۇ ئاماناللىق قوغداش ئىدارىسىغا خىزمەت قىلىشنى ئۇزىگە شەرەپلىك ھېس قىلىپ مەخپى مەلۇماتلار بېرىپ تۇردى. ئىدارىنىڭ داڭلىق نامرىگە ھەر كۈنى دېگۈدەك يېڭى ماتېرىياللار قوشۇلۇپ تۇردى. تۈرمىلەر - دىمۇ ئايمۇ - ئاي يېڭى گوناكارلار كۆپەيدى، بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەر شىڭشەڭنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىغا خىلاپ كېلىدىغان سوز - ھەركەتلەرنى قىلمايدىغان بولدى.

1936 - يىلىغا كەلگەندە بۇ ئىدارىنىڭ نامىنى جاماەت خەۋپسىزلىك باشقارمىسى قىلىپ ئۆزگەرتتى. ۋىلايەت، ناھىيىلەردە جۇڭ ئىدارىلىرى قۇرۇپ تەشكىلىنى كۈنسانىاپ كېڭەيتتى. يالغۇز جۇڭ باشقارمىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، باشقارمىنىڭ ئورۇنباسار باشلىقلىرى ئىچىدە يۇقۇرى دەرىجىلىك 4 كىشى بولاتتى، تەپتىش باشقارمىسى، ئىشخانا، ئىشچىيونلار ئەترىدى، جۇڭ ئەترىدى بولغاندىن تاشقىرى يەنە 5 بولۇم بار ئىدى، 2 - بولۇم مەخسۇس ئىشچىيونلار خىزمىتىنى باشقۇراتتى، 1936 - يىلى جۇڭ باشقارمىسىدا 260 كادىر، 292 ساقچى بارئىدى، ئولكە بويىچە گۇڭئەن خادىملىرى 992 نەپەر، ساقچىلار 2333 نەپەر ئىدى.

شىڭشىسەي بىر تەرەپتىن چوڭ ھەجمىدىكى جۇڭ ئورگانلىرى ئارقىلىق ئوز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملىدى. ئەمما جۇڭ ئورگانلىرى ئاشكارا بولغانلىقتىن، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئىشچىيونلۇق تەشكىلىنى قۇرۇپ چىقتى. بۇنىڭ بىرخىلىغا شىڭ ئوزى بىۋاستە قوماندانلىق قىلدى. بۇنىڭدا ئىشلىگەنلەر شىڭ بىلەن بىۋاستە ئالاقە باغلايتتى، تەشكىلدىكى خادىملارنىڭ چوڭى ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلىرى، تۇۋەندىكىسى ھارۇنكەش، ئەسكەرلەرگىچە بولۇپ ھەممىسى ئېغىزچە ياكى يېزىق بىلەن شىڭشىسەيگە دوكلات بېرەتتى. شىڭشىسەي ھەر قانداق ئادەمنى ئىدارىلارغا باشلىق ياكى ئورۇنباسارلىققا تەيىنلىگەندە ئۇلار بىلەن ئايرىم سوھبەت ئوتكۇزۇپ خىزمەت تاپشۇراتتى. مەسىلەن: ئىلغار ئىدىيىلىك كىشىلەرنى خىزمەتكە

قويغاندا شك‌شىسه‌ي ئۇنىڭغا: "بۇقېتىم سېنى خىزمەتكە قو-
يۇشتا سەن بارغان ئىدارىنىڭ ئورۇنباسارى ياكى پالانچى -
پالانچىلار بولسا جاھىل ئۇنسۇرلار ، سەن بېرىپ ئۇلارغا
رەھبەرلىك قىل ، شۇنداقلا ئۇلارغا دىققەت قىل، ئۇلارنىڭ
يەرلىك فېئوداللار بىلەن قانداق ئالاقىسى بار، بۇ توغرىدا
ماڭا مەلۇمات بېرىپ تۇرغىن" دەيدۇ. ئەگەر جاھىللاردىن
بىرسىنى خىزمەتكە تەيىن قىلسا، ئۇنىڭغا "پالانچى - پالانە
چىلارنىڭ بىلىمى يۇقۇرى بولسىمۇ، بىلىملىك ئۇنسۇرلارغا
ئىشەنگىلى بولمايدۇ، سەن ئۇلارغا رەھبەرلىك قىلغاچ دىققەت
قىلغىن، ئۇلارنىڭ قانداق تەشكىلاتى بار، چەت كىشىلەر
بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار. بۇ ھەقتە دائىم مە-
لۇمات بېرىپ تۇرغىن" دەيدۇ. شۇڭا ئۇ، ئويىدىن چىقماي
تۇرۇپ ئىدارىلاردىكى ھەممە ئىشلارنى ئىگە للىۋالاتتى،
ئۇ يەنە كىشىلەر كوزگە ئىلمايدىغان بىر خىل ئادەملەرنى
تەرەپ - تەرەپكە ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش خىزمىتى يۈرگۈزەتتى،
مەسىلەن، 1937 - يىلى كۇزدە دۇبەن مەھكىمىسىدىن بوشىتىلغان
زوشاۇشيەن ئىسىملىك بىر ئەسكەرنى ئالتايغا تەكشۈرۈش
ئۈچۈن ئەۋەتكەندە، ئالتاي جۇڭ ئىدارىسى بۇ ئادەمنى تۇتۇۋې-
لىپ قېمىن - قىستاقلا ئېلىپ سورىغاندا، ئۇ راستىنى ئېيتىپ
قويىدۇ. ئالتاي جۇڭ ئىدارىسى بۇ ئىقرارنى ئۈرۈمچى جۇڭ باش-
قارمىسىغا خەۋەر قىلغاندا شك‌شىسه‌ي مەزكۇر ئەسكەرنى ئۆ-
رۈمچىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ 1940 - يىلى كۇزدە ئولتۇرغۇزەتتى.
بۇ خىلدىكى مىساللار ناھايىتى كوپ. يەنە بىر مەخپى تەشكىل-

گەمۇ شك‌شىسه‌ي ئۇزى رەھبەرلىك قىلاتتى. بۇنىڭدا ئىشلەي-
دىغانلار ھېچقانداق سىياسى - ئىدىيىۋى غايىگە ئىگە
بولمىسىمۇ، ئەمما قۇلىغىنى دىك تۇتىدىغان بىرخىل
ئادەملەر بولۇپ سولچىل ئىدىيىدىكى ئۇنسۇر-
لارنى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولىدىغان مۇنا-
سىۋەت ۋە سوۋېتلىكلەرنىڭ سوز - ھەركەتلىرىنى
تەكشۈرەتتى، شك شىسه‌ي‌ئىشپىيون قىلىپ ئىشلەتكەن ئادەملەرنى
بىرمەزگىل ئىشلەتكەندىن كېيىن قاماققا ئېلىپ ئولتۇرۇپ تاش-
لايتتى، بۇنداق‌باشقا ھەربىلەر ئىچىدىمۇ ئىشپىيون قويىاتتى.
دۇبەن مەھكىمىسى سىياسى‌باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى بولۇمى مەخسۇس
مۇشۇ خىزمەتكە رەھبەرلىك‌قىلاتتى، بىرىگادا، پولك، روتا، ھەتتا
بەنىلەرگىچە مەخسۇس ئادەم ئورۇنلاشتۇراتتى، سىياسى‌باشقارما
1935 - يىلى قۇرۇلۇپ 1937 - يىلىدىن باشلاپ ئىشپىيونلۇق
ئىشىنى يۈرگۈزدى.

شك شىسه‌ي ھەرقانداق كىشىگە ئىشەنمەيتتى، سىگىلىسىنىڭ
ئىرى پىك جىيۇەن، قېينى ئاتىسى چۇزۇگجۇن، باجىسى ۋاڭ
خۇگساۋلارغىمۇ ئىشەنمەستىن ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا ئادەم‌قويغان
ئىدى.

شك‌شىسه‌ي‌ئىشپىيون ئىشلىتىش‌خىزمىتىگە ئايانماستىن
پۇل سەرپ‌قىلىپ‌قوللايتتى ۋەراۋاجلاندۇراتتى. خىزمەتچى خادىملار
ۋەھەربى - ساقچىلارمۇبۇئىشپىيونلاردىن قورقاتتى. 1937-يىلدىن
كېيىن ھەممىسى دېگۈدەك قورقۇنچ ئىچىدە قىمىر قىلالماستىن
جان ساقلاشقا باشلىدى.

شك‌شىسەي ئوز ھاكىمىيىتىنى ئىشچىيونلۇق ۋاستىسى بىلەن قۇرۇپ شىنجاڭدىكى كوپلىگەن ئىشلارنى بېسىپ تاشلىغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئۇسۇل بىلەن ھەممىلا ئىشلارنى ھەزىم قىلىپ كەتكىنى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىدارە ئىشلىرىنى رەتكە سېلىش- تازىلاش، مالىيەنى تەرتىپكە سېلىش، ھەر بىلەرنى رەتلەش، ئېگىلمىكنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇش، قاتناش يوللىرىنى ئېچىش قاتارلىق ئىشلارغىمۇ كۈچ بولدى.

1 - ئىدارە ئىشلىرىنى رەتكە سېلىش ۋە تازىلاش

شىنجاڭنىڭ ئىدارە ئىشلىرى پارىخورلۇق بىلەن مەشھۇر ئىدى. ياڭ، جىن دەۋرىدە ئولكە تەرەپتىن ئامبال قىلىپ ئەۋەتىلىشنىڭ ئوزى، ناھىيىلەرگە بېرىپ گويا بىر قەۋەت يەرنى سويۇپ‌يېپ باي بولۇش چۈشەنچىسىدە ئىدى. شۇڭا ئەمەلدارلار چىرىكلىشىپ خىيانەت بىلەن ئادەتلەنگەن. شك‌شىسەي پۈتۈن شىنجاڭنى قىسمەن مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن پارىخورلۇقنى جازالاشقا كىرىشتى، ئالدى بىلەن ئوزى ياخشى كۆرىدىغان بىر تۇەنجاڭنى بىر نەچچە نەپەر يوق ئەسكەرنىڭ ئايلىغىنى يىگەن گۇناسى ئۈچۈن ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلدى. قۇتۇبى ئامبىلى شۇي ۋېنبىڭگىمۇ پارىخورلۇق جىنايىتى ئۈچۈن ئولۇم جازاسى ھوكۇم قىلدى.

1934 - يىلى قىشتا مالىيە تەكشۈرۈش ھەيئىتى تەشكىل

قىلدى. بۇ ھەيئەتمۇ ئامانلىق قوغداش ئىدارىسىغا ئوخشاش شۇ چاغدىكى ھوكۇمەت خادىملىرىغا ۋەھىمە سالدى. بۇ ھەيئەت ئىدارە، مەكتەپلەرنىڭ ھىساۋات دەپتەرلىرىنى، ئىدارە باشلىقلىرىنىڭ تۇرمۇش خىراجەتلىرىنى تەكشۈرەتتى. شۇنىڭدەك يەنە پەۋقۇلئاددە سوت مەھكىمىسى قۇرۇپ 1935 - يىلى 1 - مايدا ئېلان قىلىنغان پارىخور - خىيانەتچىلەرنى جازالاش ماددىلىرى بويىچە پارىخورلۇق ئەنزىلىرىگە ئىشلىدى. بۇ ماددىلار تۆۋەندىكىچە 12 ماددىدىن ئىبارەت ئىدى:

1 - ئۇمۇمەن ئولكىمىزدىكى ئەمەلدارلارنىڭ خىيانەت چىلىك ھەرىكەتلىرى كۆرۈلسە بۇ ماددىلار بويىچە جازاغا تارتىلىدۇ.

2 - بۇ ماددىدا كورسىتىلگەن ئەمەلدارلار بارلىق خىزمەتچى خادىملارنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ.

3 - خىيانەت سوممىسى 500 دوللاردىن يۇقۇرى بولغانلارغا ئولۇم ياكى مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

4 - خىيانەت سوممىسى400 دوللاردىن يۇقۇرى 500 دوللارغا يەتمىسە 10 يىلدىن يۇقۇرى 15 يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

5 - خىيانەت سوممىسى 300 دوللاردىن يۇقۇرى400 دوللارغا يەتمىسە، 5 يىلدىن يۇقۇرى 10 يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

6 - خىيانەت سوممىسى 100 دوللاردىن يۇقۇرى 300 دوللارغا يەتمىسە، 1 يىلدىن يۇقۇرى 5 يىلدىن تۆۋەن قاماق جا-

زاسی بېرىلىدۇ.

7 - بۇ ماددىدا بەلگىلەنمىگەنلەر جۇڭخۇا مىنگۇنىڭ جازا قانۇنى بويىچە بىرتەرەپ قىلىنىدۇ.

8 - ئولكە پۇل تۇزۇمى قىممىتى بەلگىلەنمەستىن ئىلگىرى، ئولكىلىك بانكىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن سىندۇرۇپ ھېساپلىنىدۇ.

9 - ئەمەلدارلار ئۇستىدىن خىيانەت قىلدى دەپ قىلىنغان ئەرزلەر تەكشۈرۈش ئارقىلىق پاكىتقا ئۇيغۇن چىقمىسا، جۇڭخۇا مىنگونىڭ يالغان ئەرزلەرنى بىر تەرەپ قىلىش قانۇنى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

10 - بۇ ماددىلار ئولكىمىزدىكى ھەربى ئەمەلدارلارغىمۇ ئوخشاش قوللىنىلىدۇ.

11 - بۇ ماددىلارنىڭ ئەگەر تۇزىتىشكە تېگىشلىك جايلىرى كورۇلسە ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلەر يىغىنىدا مۇزاكىرە قىلىنىپ تۇزىتىش كىرگۇزۇلىدۇ.

12 - بۇ ماددىلار ئېلان قىلىنغان كۇندىن ئېتىبارەن ئىجرا قىلىنىدۇ.

بۇ ماددىلار ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن شىنجاڭ بويىچە چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلاردىن خىيانەتچىلىك جىنايىتى بىلەن ئولۇم جازاسى بېرىلگەنلەر قانچە ئون كىشىگە يېتىدۇ. 1936 - يىلى چىتەي باج ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى، ژاڭ ✕ ✕ خىيانەتچىلىك جىنايىتى ئوتكۇزگەنلىگى ئۈچۈن سازايى قىلىنىپ ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلىندى. شىنجاڭ ھوكۇمىتى بۇ تەدبىر-

لەرنى قوللىنىپ، گەرچە خىيانەتچىلىكنى پۈتۈنلەي تازىلاپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن شۇڭا قەتئىتكى ئېچكى ئولكىلەرگە سېلىشتۇرغاندا بىرقەدەر پاك ئىدى. ئەمەلدارلارنىڭ تۇرمۇشىغا غەمخورلۇق قىلىش يۇزىسىدىن 1935 - يىلىدىن باشلاپ تەمىنلەش كوپېراتىۋى تەسىس قىلىنىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئاشلىق ۋە تۇرمۇشقا ئېھتىياجلىق نەرسىلەر بىلەن تەمىنلىدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى مەيلى كوپ ياكى ئاز بولسۇن ھەممىسىلا كوپېراتىپتىن بەھرىمەن بولدى. ئۇچاغلاردا شىنجاڭ ئولكە پۇلى تەرتىپكە سېلىنمىغان بولسىمۇ، خىزمەتچى خادىملارغا ئاشۇنداق غەمخورلۇق قىلىنغانلىقتىن تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولدى. شۇنىڭدەك تۇسەنگۇسى (يەرلىك مالىلار شىركىتى) - مۇ خىزمەتچى خادىملارغا ئەرزان باھادا نەرسە - كېرەكلەر سېتىپ بېرەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن 1936 -، 1937- يىللىرى خىزمەتچىلەرنىڭ ماددى تۇرمۇشى خېلى ياخشى ئىدى.

2 - مالىيە ئىشلىرى

شىنجاڭ، 3يىللىق ئۇرۇش پاراكەندىچىلىگى بولغان ۋاقىتتا ھوكۇمەت، پەقەتلا، قەغەزپۇل تارقىتىش ئارقىلىقلا جان بېقىپ كەلدى. 1934 - يىلىغا كەلگەندە 500 سەرلىك قەغەز پۇل تارقاتتى، مالىيە خاراپ بولۇشىغا يەتكەن ئىدى. شۇڭا شەسەي ۋەزىيىتىنى تۇنجى قەدەمدە مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلىندى. بۇ تەدبىر ئالدى بىلەن ئوشۇقچە خادىملارنى قىسقارتىش، ھەربىلەرنى

تەرتىپكە سېلىش، ھاجەتسىز ئىدارىلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئارقىلىق چىقىمنى تېجەمەك بولدى. ئىلگىرىكىدەك باجنى كوتسىرەبىرىش تۈزۈمىنى ئېلىپ تاشلاپ ۋىلايەت، ناھىيىلەردە باج ئىدارىسى قۇرۇپ، تاموژنا ئىدارىسىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ئالتۇن كان ئىدارىسى تەسىس قىلدى. تۆسەنگۈچسى ئارقىلىق كىرىمنى ئاشۇردى. 1936 - يىلدىن كېيىن ھوكۈمەت ئورگانلىرىدا سىياسى ئىشلار مۇناسىۋىتى بىلەن ھوكۈمەت تەرەپتىن ئالاھىدە بىقىدىغان ئادەملەردىن باشقا بىكارنان يەپ ياتىدىغان بىرمۇ ئادەم قالمىغان ئىدى. ھەتتا بىرلا ئورۇندىن مائاش ئالىدىغان بىر كىشى بىرقانچە كىشىلىك ئىش قىلاتتى.

3 - ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش

1934 - يىلى قىشلىغى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ شىنجاڭ دېخانلىرىغا زور مىقداردا قەرز پۇل ۋە ئۇرۇغلۇق تارقاتتى. 1936 - يىلدىن باشلاپ شىنجاڭ بويىچە ھەر قايسى رايونلار دېخانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانلىرى قۇردى. كورلىغا دېخانچىلىق مەيدانى، سانجىغا دېخانچىلىق تەجرىبە مەيدانى تەسىس قىلىندى، دېخانچىلىق شوبە مەيدانلىرى ئۈرۈمچى، چىتەي، ماناس، پىچان، چوچەك، شىخۇ، ئىمىل، ئىلى، سۈيدۇك، قورغاس، تېكەس، قۇمۇل، باربكول، سارسۇمبە، جىمۇنەي، قاباغاراشەر، توخسۇن، ئاقسۇ، كۇچار، قەشقەر، يەركەن، خوتەن قاتارلىق جايلاردا قۇرۇلدى. ھاۋا رايى ئولچەش پونكىتلىرى: ئۈرۈمچى، سانجى، تۇرپان، ئىلى، چوچەك،

ئالتاي، قاراشەر، كورلا، كۇچار قاتارلىق جايلاردا قۇرۇلدى. تۇرپان، كورلىغا ئۇزۇمەكوچىتى يېتىشتۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى. تۇرپانغا نەمۇنىلىك پىلە بېقىش پونكىتى قۇرۇلدى. يەنە تۇرپان، ئىلى، چوچەكلەرگە مۇنىلىك كوچەت يېتىشتۇرۇش پونكىتلىرى قۇرۇلدى.

(1) چارۋىچىلىق جەھەتتە: ھەرقايسى دېخانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلاتتى. ئولكە بويىچە 506 دانە نەسىللىك ئايغىر، 50 تۈياق نەسىللىك بۇقا، 2348 نەسىللىك قوشقار، 230 نەسىللىك توخۇبار ئىدى. 1937 - يىلى 70 نەپەر نەسىللەندۇرۇش خادىملىرى يېتىشتۇرۇلدى. ئۈرۈمچىدە مال دوختۇرلۇق مەكتىۋى قۇرۇلۇپ، يۇزدىن ئارتۇق موڭغۇل - قازاق بالىلىرى ئوقۇيتتى.

(2) كانچىلىق ئىشلىرى جەھەتتە: مايتاغدىكى نېفىت زاۋۇدى 1936 - يىلى 8 - ئايدا قۇرۇلدى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن موتەخەسسىسلەر تەكلىپ قىلىنىپ قۇدۇق قېزىش ئۇسكۇنىلىرى سېتىۋېلىپ، 5 دانە قۇدۇق قازدى ۋە 4 يۇرۇش نېفىت ئايرىش قازانلىرى ئورناتتى. نېفىتتىنىك دەسلەپكى مەھسۇلاتى يۇقىرى بولمىسىمۇ، كولىمى خېلى بار ئىدى. ئالتاي ئالتۇن كان ئىدارىسى 1935 - يىلى قۇرۇلدى. 1937 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدىن 200 دەك ئۇيغۇرئىشچىلىرىنى قوبۇل قىلىپ ئىش باشلىدى.

(3) سانائەت جەھەتتە: ئۈرۈمچىدە "يېڭى نۇر" ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. بۇنى ھوكۈمەت بىلەن تىجارەتچىلەر شىركەتـ

لمشىپ 250 كىلوۋاتلىق ئېلېكتىر ئۈسكۈنىلىرىنى400 مىڭ دوللارغا سېتىۋالغان ئىدى. ئىلى ئېلېكتىر ئىستانسىسىنى تىجارەتچىلەر بىرلىشىپ قۇرۇپ 1936 - يىلى 5 -ئايدا ئىش باشلىدى. چىراق يورۇغىدىن ئاشقانلىرىنى سانائەت ئېنېرگىيىسىگە ئىشلىتەتتى. چوچەك ئېلېكتىر ئىستانسىسى 150 كىلوۋاتلىق بولۇپ 210 مىڭ دوللارغا سېتىۋېلىنغان، 1937- يىلى نۇربېرىشكە باشلىدى؛ شەخسىي ئېلېكتىر ئىستانسىسىنى تاشيول ئىدارىسى قۇرغان، بۇ ھەم 1937 - يىلى نۇر بېرىشكە كىرىشتى. ماناستىكى ئېلېكتىر ئىستانسىسى تىجارەتچىلەر شىركىتى تەرىپىدىن قۇرۇلۇپ 1937 - يىلى يورۇتۇشقا كىرىشتى. كون - خۇرۇم زاۋۇدى جەھەتتە، ئىلىداخۇرۇم زاۋۇدى بار ئىدى. ئۇرۇمچى، چوچەك، ئالتاي شەھەرلىرىدىمۇ شەخسىلەرنىڭ كون زاۋۇتلىرى بار ئىدى. يەنە ياغاچ كېسىش شىركىتى قۇرۇلۇپ ھوكۇمەت ماشىنا-ئۈسكۈنىلەر بىلەن تەمىنلەيتەتتى. تىجارەتچىلەر ئوز ئالدىغا ئوقەت قىلاتتى. ئىلىدا ئۈن زاۋۇدى، توك ھەرىسى، ھاراق زاۋۇدى ، قىسماق (ياغ زاۋۇدى) ئاپتو - رېمونت زاۋۇتلىرى بار ئىدى.

سودا تىجارەت جەھەتتە: شەھەر نوپۇسىنىڭ ئوسۇشى، سودا - تىجارەتنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كورسەتتى. ھەر قايسى جايلاردا ئاز سانلىق مىللەت تىجارەتچىلىرى راۋاج تاپقان ئىدى.1937 - يىلىغا يەتكەندە شىنجاڭ بويىچە 500 دىن ئارتوق يېگى تىجارەت دوكانلىرى قۇرۇلدى. بۇ سانىنى ئەسلىدە بار بولغان چوڭ دوكانلارغا قوشقاندا 1600 دىن ئېشىپ كېتەتتى.

(4) ھەربى جەھەتتە: جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قالايمىقانچىلىق بىسىقتۇرۇلغاندىن كېيىن ئولكە بويىچە ھەربى قىسىملار تەرتىپكە سېلىندى. ھوكۇمەت بىرمۇنچە يېگى ئورگانلارنى قۇرۇپ، بۇ ئورگانلارغا تولاراق ھەربىي قىسىملار تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن ئېشىپ قالغان ھەربى ئەمەلدارلارنى ئورۇنلاشتۇردى. كوپلىگەن يۇقۇرى دەرىجىلىك ھەربى ئەمەلدارلار يۇقۇرى دەرىجىلىك مەمۇرى ئەمەلدارلىققا قويۇلدى، 1934 - يىلى قىشتا دۇبەن مەھكىمىسى ئەۋەتكەن قۇرۇقلۇق ئەسكەرلەرنى يوقلىما قىلىش ھەيئىتى يوقلىما قىلىپ قايتا رەتلەش نەتىجىسىدە ئولكىدىكى ھەربى قىسىملار توۋەندىكىچە بولدى:

ئوتتۇرا ۋە توۋەن دەرىجىلىك ھەربى ئوفىتسېرلار يېتىشتۇرۇش ئۈچۈن، شىڭشىسەي ئۇرۇمچىدە ھەربى ئوفىتسېرلار مەكتىۋى تەسىس قىلدى. بۇ مەكتەپ پىيادە، ئاتلىق ۋە زەمبىرەك قىسىملىرىدىن ئىبارەت 3 تۈرگە بولۇنەتتى، 1934 - يىلى ئوقۇشقا كىرگەن 300 دەك ئوقۇغۇچىلار 1936 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭغا ئۇلاپلا 3 - قارار ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغان ئىدى. ھەربى مەكتەپتە يەنە ياشلار ئەتىرىدى ۋە مىللى ئەترەتلەر بار ئىدى. ئالدىنقىسى ئۇرۇش پاراكەندىچىلىگىدە يېتىم قالغان بالىلارنى ئوبېكتى قىلغان بولسا، كېيىنكىسى ئۇيغۇر، قازاق مىللەتلەرنى تەربىيىلەشنى ئاساس قىلغان ئىدى. ساقچى ئوفىتسېرلەر مەكتىۋى 1934 - يىلى قىشتا قۇرۇلۇپ 200 دىن ئارتوق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى؛ ئاۋياتسىيە مەكتىۋى 1933 - يىلى قۇرۇلۇپ 1 -، 2 - قارارلىردا كوپلىگەن ئۇچقۇچىلار تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇلدى،

شىك زوبەن (ئالىي ئوقۇش كۇرسى) 1937 - يىلى قۇرۇلدى. بۇ كۇرستا يۇقۇرى دەرىجىلىك ھەربى ئەمەلدارلار تەربىيە ئالاتتى. ۋاقتى ئالتە ئاي، سەنمۇ (مەسلىھەتچىلەر) سىنىپنىڭ ۋاقتى 3 ئاي ئىدى. بۇ كۇرستا تەربىيە كۇرگەنلەر 2 مىڭدىن ئاشاتتى.

شىك شىسەي دەۋرىدىكى ھەربى قوشۇنلارنىڭ سانى ۋە ئورۇنلاشقان جايلىرى توۋەندىكىچە:

دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مۇھاپىزەتچى پولكى، ئادەم سانى 1500، شىڭنىڭ 4 - ئىنىسى شىك شىچى پولكوۋنىك ئىدى.

ئۇرۇمچى شەھەر مۇداپىە دادۇيى، ئادەم سانى 800، ئۇرۇمچى داۋانچىك، گومۇدى (ھازىرقى مىچۇەن - شال بۇلاق) تا تۇراتتى، پولكوۋنىك يۇدېشىك.

جياۋداۋتۇەن، ئادەم سانى 1000، ئۇرۇمچىدە تۇراتتى، پولكوۋنىك لىيۇجىڭشىن، بۇ پولك خىل قوراللانغان ئىدى.

چىتەي مۇداپىە گارنىزونى، ئادەم سانى 800، چىتەي، مىچۇەن، فۇكاڭ، مورىلاردا تۇراتتى، پولكوۋنىك لياڭ جۇبىن.

ئىلى بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش مەھكىمىسى، ئوفىتسېرلىرى 75، ئەسكەر سانى 150 نەپەر، چۇزۇڭجۇن (چۇسلىك) باشقۇراتتى.

ئىلى گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 63، ئەسكەر سانى 221 نەپەر، چۇسلىك باشقۇراتتى.

قۇمۇل - باركول گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 70، ئەسكەر سانى 359 نەپەر، 90 پىرسەنتى ئۇيغۇرلار بولۇپ گارنىزون سىلىگى يولۋاس ئىدى.

تۇرپان، پىچان، تۇخسۇن گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 60، ئەسكەرسانى 88 نەپەر، بولۇپ مەزكۇر 3 ناھىيىدە تۇراتتى. سۇڭ چىڭلىك گارنىزون قوماندانى (سىلىك) ئىدى.

چوچەك گارنىزونى، ئەسكەر سانى 400 نەپەر، چوچەك، شىخۇدا تۇراتتى، ياۋشۇن سىلىك ئىدى.

ئالتاي گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 120، ئەسكەرسانى 400نەپەر بولۇپ، سارسۇمبە، بۇرچىندە تۇراتتى. 80 پىرسەنت قازاق، قالغانلىرى موڭغۇللاردىن بولۇپ گارنىزون قوماندانى شەرىپخان ئىدى.

قاراشەھەر گارنىزونى، ئوفىتسېرى 61، ئەسكەرسانى 325 نەپەر، 90 پىرسەنتى مۇڭغۇل ئەسكەرلىرى بولۇپ گارنىزون قوماندانى مانچۇكچاپ ئىدى.

قەشقەر گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 65، ئەسكەرسانى 243نەپەر، گارنىزون قوماندانى لىيۇبىك.

پىيادە ئەسكەرلەر 12 - پولكى، ئوفىتسېرلىرى 101، ئەسكەر سانى602، مىلتىق 900 تال، زەمبىرەك ئىككى، پىلىموت 6، تۇرپان، پىچاندا تۇراتتى، جاڭ فىڭيى پولكوۋنىك ئىدى.

ئاتلىق4 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 45، ئەسكەرسانى 542، مىلتىق 604 تال، پىلىموت 7، قەشقەردە تۇراتتى، يېچىڭبو پولكوۋنىك ئىدى.

ئاتلىق 5 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 45، ئەسكەر سانى 365، مىلتىق 382 تال، پىلىموت 2، قەشقەردە تۇراتتى. ئەسكەرلىرى يەرلىك خەنزۇلاردىن ئىدى.

ئاتلىق 6 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 45، ئەسكەرسانى 502، مىلتىق 512 تال، مارالۇېشىدا تۇراتتى. ھەممىسى ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بولۇپ پولكوۋنىك چېرنوپ قوماندانلىق قىلاتتى.

ئاتلىق 7 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 45، ئەسكەرسانى 585، مىلتىق 603 تال، ئىلىدا تۇراتتى. 95 پىرسەنتى خەنزۇ ئەسكەرلىرى ئىدى.

ئاتلىق 8 - پولك ئوفىتسېرلىرى 42، ئەسكەرسانى 243، مىلتىق 250 تال، پىچاندا تۇراتتى. دۇڭپېيلىق خەنزۇلار ئىدى.

ئاتلىق 9 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 40، ئەسكەرسانى 632، مىلتىق 287 تال، پىلىموت 3، قەشقەردە تۇرىدىغان يەرلىك قىسىم ئىدى.

پىيادە ئەسكەرلەر 7 - دىۋىزىيىسى، ئەسكەرسانى 1500، قەشقەر، يەركەندە تۇراتتى، ئۇيغۇرلار 80 پىرسەنتنى تەشكىل قىلاتتى. قالغان قىسمى قىرغىزلاردىن بولۇپ مەھمۇت مۇھىتى سىجاڭ ئىدى. بۇ دىۋىزىيىنىڭ ئەسكەرلىرى خوجانىياز-ھاجى، تومۇرئىلى، ئوسمان ئىلىلاردىن قالغان قىسىملار ئىدى.

(5) قاتناش - تىرانسپورت جەھەتتە: 1935 - يىلى ئەتە-يازدا تاشيول ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئۇرۇمچى - ئىلى ئوتتۇرا-سىدىكى تاشيول ياسالدى. بۇ تاشيول، سانجى، قۇتۇبى، ما-ناس، شىخۇ، جىڭ، ئىلى ئارقىلىق قورغاسقىچە بىرىپ

سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۇتىشاتتى. بۇ، پول يەنە شىنجاڭدىن چوچەككە شاخ ئايرىلاتتى. ئۇرۇمچى - قەشقەر، ئۇرۇمچى - قۇمۇل، ئۇرۇمچى - ئالتاي تاشيوللىرىمۇ ياسالدى، بۇ ۋاقىتتا گەرچە رەسمى ياسالمىغان بولسىمۇ، لېكىن خەلق ئىشچى-لىرىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، ئىلگىرىكى چوڭ يوللارنى بىرقۇر ئىسلاھ قىلىپ ماشىنا قاتنايدىغان قىلىپ ياساپ چىققان ئىدى، قاتناش-تىرانسپورت باشقارمىسى قۇرۇلۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 400 دانە ئاپتوموبىل سېتىۋالدى، ئۇرۇمچى، ئىلى، چوچەك، شىخۇ، قۇمۇل قاتارلىق شەھەرلەردە ئاپتو - رېمونت كارخانىلىرى قۇرۇلدى.

شىنجاڭنى يەنە شىنجاڭنى ئىدارە قىلىدىغان «6 بۆلۈك سە-ياسەت»نى ئوتتۇرىغا چىقاردى.

1934 - يىلى شىنجاڭدا جاھانگىرلىككە قارشى ئورۇش، تېچلىقنى ساقلاش، شورالار ئىتتىپاقى (سوۋېت ئىتتىپاقى) بىلەن دوست بولۇشتىن ئىبارەت 3 سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويدى. جاھانگىر-لارغا قارشى ئورۇش سىياسىتى ئىچكى سىياسەت بولۇپ، مەركەزگە تاقابىل تۇرىدىغان سىياسەت دېيىشكىنىمۇ بولىدۇ. بۇ ۋاقىتلاردا ياپون جاھانگىرلىگى دولىتىمىزگە غال-جىرانە ھۇجۇم قىلىۋاتقان، گومىنداڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى نوموسسىزلارچە يول قويۇپ چېكىنىۋاتقان بىر پەيت بولغاچقا، بۇ سىياسەت بىلەن كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىنى بىر نۇقتىغا توپلاپ مەركەزگە قارشى كەيپىياتنى قوزغاتقىلى بولاتتى، تېچلىق سىيا-سىتىمۇ ئىچكى سىياسەت بولۇپ ئورۇش قالايمىقانچىلىقلىرىدىن

كېيىن خەلق تېچلىققا مۇھتاج ئىدى. شۇڭا بۇسىياسەتنى خەلقلەر ئوڭاي قوبۇل قىلدى ۋە ھمايە قىلدى. شورالاربىلەن دوست بولۇش سىياستى ھەم ئىچكى، ھەم تاشقى سىياسەت ئىدى.

ئانچە ئۇزۇنغا قالمايلا شمالىي شەرقىي يەنە خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت 2 سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭ بىلەن بەش بۇيۇك سىياسەت بولدى. 1935 - يىلى 4 - ئايغا كەلگەندە ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش سىياستىنى قوشۇپ 6 بۇيۇك سىياسەت ئولۇقلاندى.

1934 - يىلى قىشتا شىمالىي شەرقىي ئوزى يازغان، «ھوكۈمەتنىڭ نوۋەتتىكى مۇھىم ۋەزىپىلىرى» نامليق بىر وشوراسىدە 5 بۇيۇك سىياسەتنى شەرھىلىگەندىن تاشقىرى، ھەر مىللەت خەلقىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، شىنجاڭ خەلقلىرىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇپ 6 بۇيۇك سىياسەتنى ئىجرا قىلىدىغان ئورگان قىلدى. بۇئۇيۇشما 8 يىل داۋاملاشتى. ھەر كەت دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ بولدى. ئۇنىڭ نىزامنامىسىنى توۋەندىكىچە قىسقارتىپ بايان قىلماقچىمەن.

1 - باب. بۇ ئۇيۇشمىنىڭ ۋەزىپىسى

1-ماددا: شىنجاڭ خەلقلىرىنىڭ جاھانگىرلىككەقارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى، خەلق ئاممىسى ئوزلۇكىدىن قۇرغان سىياسى تەشكىلات بولۇپ سۇن زۇڭلىنىڭ (سۇن جۇڭشەننىڭ) مىللى مەسلىكىگە ئەمەل قىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى خەلق ئاممىسىنى يېتەكلەپ شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ مەڭگۈ ئايرىلماس ئولكىسى قىلىپ،

مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تېچلىقنى بۇزۇپ، مۇستەملىكە قىلىشقا قەست قىلغان جاھانگىرلارغا قارشى تۇرىدۇ.

2 - ماددا: بۇ ئۇيۇشما ھازىرقى شىنجاڭ ھوكۈمىتىنى پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋىتى بىلەن ھمايە قىلىدۇ. ھەرمىللەت خەلقىنە رەھبەرلىك قىلىپ ھەممە بىرلىكتە دۇنيادىكى جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرىدۇ.

3 - ماددا: بۇ ئۇيۇشما جۇڭگونىڭ دولەت ئەھۋالىغا ۋە شىنجاڭ خەلقىنىڭ تەلۈگە ئاساسەن، توۋەندىكى تەشەببۇسلاردا بولىدۇ: (1) شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئارازلىقلارنى تۈگىتىش؛ (2) مەركەزنىڭ قانۇن - نىزاملىرىغا ئاساسەن ئولكىنىڭ مەمۇرى تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش، ئولكە ۋە ناھىيىلەرنىڭ يەرلىك مۇختارىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ (3) قانۇنسىز زومىگەر ئۇنسۇرلارنى، خىيانەتچى ئەمەلدارلارنى، توڭاڭ - لېيشىنلارنى يوقىتىش؛ (4) قانۇننى ئىسلاھ قىلىش يەنى قانۇن ئورۇنلىرىنىڭ مۇستەقىل تۈزۈمىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، ھەر دەرىجىلىك ئەدلىيە ئورۇنلىرىنى تەسىس قىلىش، ئەدلىيە خادىملىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇش؛ (5) خەلقنىڭ سىياسى بىلىمىنى ئوستۇرۇش، سودا - سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇش، يەرلىك سانائەت كارخانىلىرىنى قۇرۇش، قاتناش - تىرانسپورت ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، كان سانائىتىنى ئېچىش، مالىيە ئىشلىرىنى ياخشىلاش؛ (6) ھەربىي ۋە خەلقنى ئايرىپ ئىدارە قىلىش، ھەربىي قىسىملارنى ياخشىلاش، جەڭگىۋار كۈچنى

كۆچەيتىش، ھوكۇمەتكە بولغان ئىشەنچىنى ئۇستۇرۇش؛ (7) ھەرمىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەركىن تەرەققى قىلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، ھەرمىللەتنىڭ مەدەنىيىتى بويىچە خەلق مەكتەپلىرىنى ئېچىش، بارلىق مەدەنى خىزمەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇش، مەسىلەن، مەتبەچىلىكنى يولغا قويۇپ، كىتاپ، گېزىت ۋە ھەرخىل ژورناللار نەشر قىلىش؛ (8) خەلقنىڭ سوز ئەركىنلىگى، مەتبۇئات ئەركىنلىگى، دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگىنى ئىشقا ئاشۇرۇش؛ (9) بارلىق ناچار ئادەتلەرنى يوقىتىش، قۇلۇق، كوپ خوتۇنلۇق تۈزۈمىنى تازىلاش، ئادەم سېتىش ئىشلىرىنى قەتئى چەكلەش، ئەيىبۇن ۋە باشقا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئى قىلىش؛ (10) ئىنسانپەرۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلىش، ياھىشە ئىشلىرىنى چەكلەش، خوتۇن - قىزلار ماتارىپىنى تەشەببۇس قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش، نىكا ئەركىنلىگىنى تەشەببۇس قىلىش؛ (11) ياشلارنىڭ بىلىمىنى ئوستۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، تەدرىجى يۇسۇندا مەدەنى - ماتارىپ ۋە تەنتەربىيە تەشكىلاتلىرى قۇرۇش.

2 - باپ. ئۇيۇشمىنىڭ خىزمىتى

4 - مادداء: ئۇيۇشما مەمۇرىي نورمال خىزمەتنى داۋاملاشتۇرغاندىن تاشقىرى كونفېرىنسىيە يىغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇش، ژورنال نەشر قىلىش بىلەن مەدەنىيەتنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ توغرا پىكىرلىرىگە ۋاقتىدا رەھبەرلىك قىلىش.

3 - باپ. ئۇيۇشما ئەزالىرى
(بۇ باپ قىسقارتىلدى)

4 - باپ. ئۇيۇشمىنىڭ تەشكىلى

6 - مادداء: ئۇيۇشما ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا سايلانغان 29 نەپەر ئىجرائىي ھەيئەتلەردىن ئىجرائىي ھەيئەت تەشكىل قىلىدۇ. 5 نەپەر تەپتىش ئەزالىرىدىن تەپتىش ھەيئىتى تەشكىل قىلىدۇ.

ئۇيۇشمىدا ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى ئەڭ ئالى ئورگان بولىدۇ. قۇرۇلتايدىن كېيىن ئىجرائىي ھەيئەتلەر يىغىنى ئەڭ ئالى ئورگان ھېسابلىنىدۇ (قىسقارتىلدى). بۇ نىزامنامىدا بەلگىلەنگەن ئىجرائىيە ھەيئەتلەر يىغىنىدا كاتىۋات باشقارمىسى، ئومۇمىي ئىشلار، تەشكىلات، ماتارىپ، تەشۋىقات، ياشلار، خوتۇن - قىزلار ۋە جەمىيەت بولۇملىرى تەسىس قىلىنىدۇ.

شىكاگو شەھىرىدە دەسلەپتە جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا زور ئۈمىت باغلىغان ئىدى. ئوز قولىدا مۇستەھكەم تۈتۈپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىچكى ئولكىلەردىن تەكلىپ قىلىپ چىققان ئاغىنىلىرىنى بۇ ئۇيۇشمىنىڭ رەھبەرلىك خىزمەتلىرىگە قويدى، مەسىلەن، ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسى خېيۇيجۇ، باش كاتىپ لاك-داۋخىك، تەشكىلات باشلىغى ۋاك لىشى، تەشۋىقات باشلىغى شۇي لەن، ياشلار بولۇمىنىڭ باشلىغى چىكاگودىكى قاتارلىقلار-نىڭ ھەممىسى ياش ۋاقتىدىكى يۇرتداشلىرى ۋە ياپونىيىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرى ئىدى.

جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن،

دەرهال كادىر تەربىيەلەش ئۈچۈن كىرىشىپ، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇرۇش تەلىم - تەربىيە كۈرسى تەشكىل قىلىپ خىزمەتچىلەردىن ۋە ئوقۇغۇچىلاردىن يوتكەپ كېلىپ تەلىم - تەربىيە بېرىپ باردى. ھەر ئايدا بىر قېتىم ماركسىزىم - لېنىنىزم ئاساس قىلغان تەربىيە دوكلادى بېرىلدى. ئۇچاغدا زىمنى شىنجاڭ بېگىدىن كوزى ئېچىلغان بولغاچقا، كىشىلەر جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا ئەڭ بولۇش ۋە تەلىم - تەربىيە كورۇش بىلەن پەخىرلىنەتتى. ئىدارىلاردىكى ھەربى قوشۇنلاردىكى خادىملار بەس - بەس بىلەن ئوزىنى تىزىملىتىپ تەلىم - تەربىيە ئېلىشقا كىرەتتى. 1935 - يىلى قىشتا ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسلىكىنى شىڭشىسەي ئوز ئۈستىگە ئالدى، ئولكە رەئىسى لىرۇك، مۇئاۋىن رەئىس خوجانىياز ھاجىلار بۇ ئۇيۇشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. قېيودال كۈچلەر ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن ئادەملەر ھەر قايسى بولۇملەرگە باشلىق ۋە ئورۇنباسار باشلىق بولۇپ ئۇيۇشمىنىڭ ئىجتىمائى مۇناسىۋەتلىرى كۈچەيتۈرۈلدى. ئىلى، ئالتاي، تارباغاتاي يىلاردا مەزكۇر ئۇيۇشمىنىڭ شۇبىلىرى قۇرۇلدى. جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ كورسەتكەن تەسىرى ھەقىقەتەن زور ئىدى، بولۇپمۇ ئۇرۇمچىدە ياچېيكا ۋە گۇرۇپپا مۇزاكىرىلىرى ۋە تەشكىلىي خىزمەتلەر شۇ قەدەر قانداقتىيايدۇرۇلدىكى، كوپلىگەن كىشىلەرنىڭ سىياسى قىزغىنلىغى قوزغىلىپ 6 بۇيۇك سىياسەت ئۈچۈن ئاكتىپ كۈرەش قىلدى. 1934 - يىلىدىن باشلاپ ئۇيۇشما تەربىيىدىن نەشر

قىلىنغان «جاھانگىرلىككە قارشى بىرلىكسەپ» ژورنىلى بىلەن ھەرقايسى ياچېيكا ۋە شۇبە ئۇيۇشمىلار چىقارغان مەجمۇئە ۋە تام گېزىتلەرمۇ ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ شىڭشىسەي ھوكۇمىتىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىشتا غايەت زور تىرىشچانلىق كورسەتتى. ئۇيۇشما ئەزالىرىنىڭ سانى گەرچە قاتتىق چەكلەنگەن بولسىمۇ، دەسلىۋىدىكى 500 كىشىدىن كوپەيىپ 2 مىڭغا يەتتى.

شىڭشىسەينىڭ سىياسى مەقسىدى قانداق بولۇشىدىن قەتئى نەزەر، ئۇنىڭ 6 بۇيۇك سىياسىتى ھەقىقەتەن خېلى مۇۋاپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىپ ئىچكى ئولكىلەردىكى ئىلغار يىگىتلەرنى ۋە كوپ ساندىكى بىلىملىك زىيالىلارنى ئوزىگە جەلىپ قىلىپ، شىنجاڭنى جۇڭگودىكى ئەڭ ئىنقىلاۋىي ئولكە دەيدىغان تونۇشقا كەلتۈرگەن ئىدى. 6 بۇيۇك سىياسەتنى ئىجرا قىلىش ئورگىنى جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا ماسلاشقان ھالدا يەنە شىنجاڭدا خەلق ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى بار ئىدى. بۇ ئۇيۇشمىلار 1934 - يىلى 4 - ئايدا ھەر مىللەت پاشىلىقلىرى قاتنىشىپ تەشكىل قىلىنغان بولۇپ ئولايەت، ناھىيە لەردە شۇبە ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلۇپ ھوكۇمەتكە يارەملىشىپ ئىجتىمائى ماۋارىپ خىزمەتلىرىنى ئالغا سۈرۈدى. مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تالاش - تارتىشلارنى ھەل قىلدى. ئۇرۇش قالايمىقانچىلىغىدىن كېيىن، ھوكۇمەت بىر تەرەپ قىلىشقا ئەپلەشمەيدىغان نۇرغۇن مىللى مەسىلىلەرنى بۇ ئۇيۇشما بىر تەرەپ قىلدى. 6 بۇيۇك سىياسەتنى تەشۋىق قىلىشتىمۇ غايەت زور كۈچ قوشتى.

شىڭشىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن گومىنداڭ تەسىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى چەتكە قاقتى. گومىنداڭ بولسا شىنجاڭنى كونتۇرۇل قىلىش ئۈچۈن خىلى تىرىشىپ كوردى. 1933 - يىلى بەي‌چۈڭشى شىنجاڭغا كەلگەندەك دەيدىغان گەپ پەيدا بولدى 1934 - يىلى خۇاڭ‌شىياۋشۇن شىنجاڭغا كېلىشكە تەييارلىق كورۈۋاتقىنى دېگەن گەپ پەيدا بولدى. نەتىجىدە ھېچقايسىسى ئەمەلگە ئاشمىدى. 1934 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا مەركەز ئەۋەتكەن ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى ۋە قوشۇمچە ئىچكى ئىشلار نازىرى پىڭشاۋشىيەن بىلەن ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى قوشۇمچە تەمىرات نازىرى گاۋشىمىڭلارنىي مەجبۇرەن خىزمەتتىن بوشىتىپ ئىچكى ئولكىگە قايتۇردى. 1933 - يىلى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ئولكىلىك پىرقەسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى ۋە مەركەز ئەۋەتكەن پىرقە ھەيئىتى گوڭ‌بىچىڭ، ساۋجىۋېنلەرنى شىنجاڭدىن كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. 1934 - يىلى 8 - ئايدا ئولكىلىك بانكا باشلىغى سۇشياڭدا بىلەن تەمىرات نازارىتىدىكى بولۇم باشلىغى جىن شۇېنلەرنى گاۋشىمىڭ بىلەن باردى - كەلدىسى باردەپ قولغا ئالدى. شۇيىلى كۇزدە قاراشەرگە ۋالى بولغان گومىنداڭ ئەزاسى ياڭ‌مىڭجۇنى ئولتۇرۇشكە پىلان قىلدى. 1933 - يىلى ياۋرو - ئازىيا ئاۋاتسىيە شىركىتىنىڭ ئايرۇپىلانلىرى شىنجاڭ ھاۋابوشلۇغىدىن ئۇچۇپ ئوتۇشنى چەكلىدى. مەزكۇر شىركەتنىڭ ئورۇمچى، تارباغاتاي پونكىتلىرىنى قامال قىلدى. 1934 - يىلى سۇييۈەن - شىنجاڭ ئاپتو - تىرانسپورت شىركىتى

ئاپتوموبىللىرىنىڭ قۇمۇلدىن غەربكە قاراپ ئېلگىرىلىشىنى توستى ھەمدە مەزكۇر شىركەت شىنجاڭغا كېلىدىغان پاساژىرلارغا ساتىدىغان بىلىتىنى شىنجاڭ ھوكۇمىتىگە ئالدىن مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىش، ئۇنداق بولمىغاندا چېگرىدىن كىرگۈزۈلمەيدۇ دەپ بەلگىلىمە چىقاردى. شۇيىلى قىشتا قۇمۇلغا ئامانلىق ساقلاش شوبە ئىدارىسى قۇرۇپ، يولۇچىلارنى قاتتىق تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدى ۋە شىنجاڭدىن قايتىپ كېتىشكە بېرىلمىدىغان يول خېتىنى چەكلەپ قويدى. 1935 - يىلى 3 مىللى مەسىلەك روھى بىلەن يېزىلغان دەرسلىك كىتاپلارنى مۇسادىرە قىلدى. مەكتەپلەردە پىرقەمەسلەكلىرىدىن دەرس ئوتۇشنى چەكلەپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئىجتىمائى پەن كىرگۈزدى. ئىچكىرىدىن شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەن خەت - چەك ۋە گېزىت - ژورناللارنى تەكشۈردى، تۆتۈپ قالدى. بولۇپمۇ پوچتا خادىملىرىنى قاتتىق تەقىپ قىلدى.

شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى مولچەرلەش ئۈچۈن گومىنداڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى 1935 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ ھەربىي ئەتەشە دىڭ‌ۋېنيىنى شىنجاڭغا ئەۋەتتى، بۇ ئادەم 13 - چىسلا چۆچەككە چۈشۈپ ئۆيەردىن ئۇرۇمچىگە كېلىپ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ شەرقىي باغچىسىغا ئورۇنلاشتى. شىڭشىسەي بۇ ئادەمنى چەتئەل كىشىلىرىگە مۇئامىلە قىلغاندەك قاتتىق نازارەتكە ئالدى. ئۇنى كۈتكۈچىلەر مەھرەملەرنىڭ ھەممىسى ئامانلىق ساقلاش ئىدارىسىنىڭ ئادەملىرى بولۇپ دېگىنىڭ

سوزلىرىنى ھەر كۈنى دوكلات قىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھەر-چىقتى، ئۇ بارغانلىكى ئورۇنلارغا، شىڭشىسەي ئالدىنئالا كەتلىنىشىگە يەرلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ باشلىغى چىڭ سۇن جۈڭشەن ۋە جياڭ جيېشىنىڭ سۈرەتلىرىنى ئاستۇر-دۇڭبەي بىلەن قاتناش باشقارمىسىنىڭ باشلىغى كاڭ بىلىنغان ۋە كۈتكۈچىلەرنى بەلگىلەپ قويغان ئىدى. دىڭ يەنە نى ھەمرا قىلىپ قويدى. دىڭ بىلەنكورۇشۇشنى ئارزۇ قىلغان ! - ئاۋغۇست شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەن بايرامدا ئوت-ئۇرۇمچىدىكىھەر ساھە خەلقلىرى ئالدى بىلەن شىڭشىسەيگە مەلۇم كۈزۈلگەن ھەربى پارات قا قاتناشتى ۋە تۇرپانغا بېرىپ ھەربى قىلىپ تەستىقلىتىش زورۇر ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن قىسىملارنى كوزدىن كەچۈردى.

ئەۋەتىلگەن لیۇشەنچىك، سىك يۈفۇلار ئالدىن ئۇزىنى تار- دىڭ ئۇرۇمچىدە بىرەر ئايغىچە تۇرۇپ غۇلجا ئارقىلىق تىپ چەت ناھىيە ۋە نەسەنگە جايلاشقانلىقتىن دىڭ ۋېنيىخىزمەت ئورنىغا قايتىپ كەتتى، ئۇنىڭ سەپىرى ياپون باس-شەخسى سوھېيەتلەر ئارقىلىق شىڭشىسەي ھوكۈمىتى مەركەزدىن قۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش باشلىنىشىتىن بۇرۇن مەركەزنىڭ ئايرىلمايدۇ. ئۇچ مىللى مەسلەككە قارشى تۇرمايدۇ، ئۇرۇش ئەك ئاخىرقى قېتىم شىنجاڭنى كۈزەتكەنلىگى بولسىمۇ، ھەچقانە-قالايمىقانچىلىغىدىن كېيىن، مالىيە قىينىچىلىغى بار، ھوكۈمەت داق ئۇتۇم ھاسىل قىلالمىدى.

خادىملىرى جاپاغا چىداپ ئىشلەۋاتىدۇ. مەركەزنىڭ ئىقتىسا- ئەنگلىيىنىڭ شىنجاڭدىكى كونسۇلخانىسى شىنجاڭنىڭ دىي جەھەتتە ياردەم بېرىشنى ئۇمىت قىلىدۇغان سوزلەرنىلاسىياسى ۋەزىيەتىگە تەسىر قىلاتتى. 30 - يىللاردىكى چوڭ قالايمىقانچىلىقلاردا ئەنگلىيىنىڭمۇ قولى بار ئىدى. 1934 - ئىگە للىدى.

دىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرغان جەريانىدا شىڭشىسەي بىلەن يىلى ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئەنگلىيە بىر قانچە قېتىم سوھبەتلەشتى، شىڭشىسەي ئوزىنىڭ شىنجاڭنى كونسۇلىغا ھوجۇم قىلىپ زەربە بەردى. شىڭشىسەي ھوكۈمىتى بىرلىككە كەلتۈرگەن توھپىسىنى شەرھىلىگەندىن تاشقىرى، سوئەنگلىيە ۋە ھىندىستان مالىلىرىنىڭ كىرىشىگە، شىنجاڭ - ۋېت ئىتتىپاقىغا ناقابىل تۇرۇشتىكى جاپا - مۇشەققىتىنى ئىچىھىندىستان چېگرىسىدىكى ئەنگلىيىنىڭ خارجى-كى ئولكىلەردە شىنجاڭ توغرىلىق پەيدا بولغان سوزلەرنىڭتىرانسپورتىغا ۋە ئەنگلىيىنىڭ شىنجاڭدىكى ممسسئونىرلىق ئاساسسىز ئىگەنلىگىنى چۈشەندۈردى ۋە مەركەزنىڭ شىنجاڭنىڭھەركەتلىرىگە توسقۇنلۇق قىلدى. 1935 - يىلدىن تەرەققىياتىغا ئىقتىسادىي ياردەم قىلمىشنى تەلەپ قىلدى. دىڭئېتىۋارەن ئەنگلىيە تەۋەلىگىدىكى ھىندىستانلىق-ئافغانستان-ئۇرۇمچىدە ھەر قايسى ئىدارە، مەكتەپ، ھەربى قوشۇنلارنىلىقلارنى قولغا ئالدى. ئەنگلىيىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەل-كوزدىن كەچۈردى ۋە ساماۋبي كول (بوغدا كولى) سەيلىسىگەچىخانىسى بۇ ئىشقا ئارىلىشىش ئۇچۇن جىڭ كۈچ چىقىرىپ،

ئاخىرى شىنجاڭ ھوكۈمىتىنىڭ رۇخسىتى بىلەن 1935 - يىلىلەن بىر قانچە قېتىم سوھبەتلەشكەندىن تاشقىرى خارجى ئىشلار باش ئەلچىخانىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى دېكمانىنى شىنجاڭغا ئەۋەتتى. مەھكىمىسىنىڭ باشلىغى چىڭ دېلى بىلەن سوھبەتلەشتى، دېكمان ۋە ھىندىستان ئارقىلىق دولىتىگە قايتماقچى بولدى ھەمدە ئەنگلىيە پۈقرالىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش گۇۋاناممىسى مەسىلىسىنى قەشقەردە ۋاقىتلىق كونسۇل تامسوننى ئۇرۇمچىگە كېلىشىنى، ئەنگلىيە پۈقرالىرى شىنجاڭغا كىرىپ سەييارە تىجارەت قىلىش، نەشە سېتىۋېلىش، ئەنگلىيە-ھىندىستان مالىلىرىنى كورۇشۇشكە بۇيرۇق قىلدى.

دېكمان 1935 - يىلى 14 - سېنتەبىردە بېيپىڭدىن يولا شىنجاڭغا تۇشۇپ كېلىش قىممىتىنى مولچەرلەش، چىقىپ، جاڭجىياكۇ، سۇييۈەن ئارقىلىق سۇييۈەن - شىنجاڭ شىنجاڭدىكى ئېنگلىز پۈقرالىرىنى قايتىدىن ئاپتوموبىل شىركىتى ماڭغان يول بىلەن 29 - ئوكتەبىردىن تىزىملاش، شىنجاڭ - ھىندىستان ئارىلىغىدىكى قاتناشنى ئېچىش ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. تامسون ھەم ئايىلى بىلەن ئۇرۇمچىداقاتارلىق مەسىلەرنى ئوتتۇرىغاقويدى. شىنجاڭ شىسەي ھوكۈمىتى بۇ كەلگەن ئىدى. بۇلار خارجى مەھكىمىگە ئورۇنلاشتى. شىنجاڭ شىمەسىلەرگە مۇناسىۋەتلىك جاۋاپ بەردى: ھىندىستاندىن شىنجاڭغا كىرىسەي بۇلارغا بولغان نازارەتنى دېڭ ۋېنيىغا ئورۇنلاشتۇرغا گۇۋاھنامىسى بىلەن ئۇز دولىتىنىڭ پاسپورتى بولۇشى كېرەك، ئەگەر دىنمۇ قاتتىقراق ئورۇنلاشتۇردى. ئاشپەزلەرنىڭ يارەمچىلىرىگۇۋاناممىسى بىلەن ئۇز دولىتىنىڭ پاسپورتى بولۇشى كېرەك، ئەگەر ئاماناتلىق قوغداش ئىدارىسىنىڭ خادىملىرى ئىدى. دېكمانىيول يىراق گۇۋاناممە ئېلىنىش قىيىن دەپ قارىغان بولسا، شىنجاڭدىن قۇمۇلغا يېتىپ كەلگەندە شىنجاڭ شىسەي شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇخبىرلىقىغا ئىستاتىنىڭ چېگرىغاچىقىراق بىرىپىرنگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھەربىر لەر باشلىغى ۋەنشەنتىڭنى ئالدىغا ئەۋەتتى. چۇنكىلاشتۇرۇش؛ ئېنگلىز تەۋەلىكىدىكى كىشىلەر شىنجاڭدا سەييارە تىجارەت دېكمان خەنزۇ تىلىغا راۋان ئىدى. ۋەنشەنتىڭنىڭ ۋەزىپىسىقىلىدىغان بولسا، قايسى جايغا بارسا ئوز پاسپورتىغا شۇ جاينىڭ ئۇنىڭ ھەر قايسى جايلاردىكى ئەمەلدارلار ۋە خەلقلەر ئاغزىدىپەرلىك ئورۇننىڭ رازىلىغىنى ئېلىش؛ نەشەتوشۇش مەسىلىسىدە ھەرقانداق خەۋەر ئىگەللىشىگە توسقۇنلۇق قىلىش ئىدى. دېكمانىشىنجاڭ ھوكۈمىتى نەشىنى چەكلەپ ئېلان چىقىرىشتىن ئىلگىرى ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن نازارەتنى كۈچەيتىپ دۇبەئېنگلىز پۈقرالىرى سېتىۋالغان نەشىلەرنى تېزدىن توشۇپ كېتىش، مەھكىمىسىنىڭ سىياسى تەلىم - تەربىيە باشقارمىسىدىكى بىيەئېلان چىقىرىلغاندىن كېيىن يەنەسېتىۋالغان بولسا ئۇلارنىچەتكە كوچاڭنى خارجى ئىشلار مەھكىمىسىگە كوچۇرۇپ كېلىپ كېچەتوشۇپكېتىش مەنى قىلىنىدۇ. ئەنگلىيە - ھىندىستان مالىلىرىنى كۈندۈز ئايرىلمايدىغان قىلدى.

شىنجاڭغا توشۇپكىرىشنى مولچەرلەش چارىسى مەركەزنىڭ بەلـ

دېكمان ئۇرۇمچىدە يىرىم ئاي تۇرۇپ شىنجاڭ شىسەي بىگلىمىسى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، شىنجاڭدىكى ئېنگلىز

پۇقرالىرنىڭ تىز نەغا ئالدۇرۇشى ئۈزى بىلەن چەكلىنىدۇ. كو
بولغاندىمۇ ئىككى ئەۋلاتتىن ئۈزۈپ كەتمەسلىك كېرەك، لېكى
تىز ھىلا تەۋچىلاردا جۇڭگو چېگرا قورغانلىرى ئىسپاتلىغىتىن ئوتكە
ئەنگلىيە، ھىندىستان پاسپورتلىرى بولۇشى شەرت، شۇنداق
بولغاندىلا ئىناۋەتكە ئىگە. شىنجاڭ - ھىندىستان يولىنى ئېچىش
مەسلىسىدە شىنجاڭ ھوكۇمىتىنىڭ مالىيە كۈچى چەكلىك بو
غىي ئۈچۈن بۇھەقتە كېيىنچە مەسلىھەت قىلىش ۋە باشقىلار.

سوھبەتتە شىنجاڭ ھوكۇمىتى دېكمانغا توۋەندىكىلەرنى تا
لەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى: (1) ھىندىستان ھوكۇمىتى ھىندى
تان ئامرتسارىدىكى قەشقەر يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسىنى چەكلەش
تەلەپ قىلىدى ھەمدە مەزكۇر ئۇيۇشمىنىڭ باشلىغى ئا
دولىلا ئاخۇن، پېڭىدىن توكيودىن كەلمەكچى بولغان شۇنچا
نىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئىسمايىل ئاخۇنلارنىڭ شىنجاڭ ھوكۇ
مىتىگە قارشى ھەرىكەتلىرىنى يەنى ئۇلار پۈتۈن قەشقەر خەلقىنى
نامىنى سۈيىئىستىمال قىلىپ، شىنجاڭ قىزىللاشتى، جۇڭگودا
ئايرىلىپ كەتمەكچى دەپ نەنجىڭ ھوكۇمىتىگە ئەرز - شىكايە
سۇنۇپ شىنجاڭ بىلەن مەركەزنىڭ مۇناسىۋىتىگە بۇزغۇنچىلىق
قىلمۇاتقانلىغىنى كۆرسەتتى؛ (2) ھىندىستان ھوكۇمىتى خوتەن
ئۈزىئالدىغا سوراش غەرىزىدە بولۇۋاتقان ماخوشەننىڭ ھىندى
تاندىن قورال - ياراق سېتىۋالماقچى بولغانلىغىنى تەكشۈرۈ
چەكلەش؛ (3) ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ شىنجاڭدىكى كوچمە
مۇلۇكلىرىنى ئالىدىغانلار بولسا سېتىشقا بولىدۇ، ئەمما چەتئە
گىراڭدانلىرىغا سېتىشقا بولمايدۇ. جۇڭگو خادىملىرىغا سېتى

بىرىشكە بولىدۇ. بۇندىن كېيىن ئەنگلىيە تەۋەلىگىدىكى كىشىلەر
كوچمەس مۇلۇك سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ؛ (4) قەشقەر
دىكى ئەنگلىيە كونسۇلخانىسى قۇرغان سىمخانا (تېلېگىراف
ئىستانسىسى) ۋە تاشقورغان بىلەن قەشقەر ئارلىقىدىكى پوچتا
بىر ۋاقىتتا ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ. شىنجاڭ - ھىندىستان ئوتە
تۇرىسىدىكى پوچتا ماتىرىيالىنى بىرلىكتە قوشۇپ چېگرىدا
ئالماشتۇرۇلىدۇ؛ (5) ئەنگلىيە ھوكۇمىتى ياپونىيەنىڭ ھىندىس
تان ۋە قەشقەردىكى ئاق تەنلىكلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكى
تىگە دىققەت قىلىش ۋە باشقىلار. دېكمان بۇقېتىمقى سەپىرىدە
شىنجاڭ ھوكۇمىتىدىن ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ
كېتىشىدە تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى كەڭرەك قويۇۋېتىشنى تەلەپ
قىلماقچى ئىدى. ئەمما ئۇ ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن دەۋرلىرىدىكى
ئەنگلىيە پوقرالىرىنىڭ تەسىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولمايە
دىغانلىغىنى ھىس قىلسىمۇ، لېكىن خېلى تىرىشىپ كورۇپ ئا
خىرى ئۇمىتسىزلەندى. يۇقۇرقى سوھبەتتە ئىككى تەرەپنىڭ ئارد
لىغى بەك يىراق بولغىنى ئۈچۈن بىرەر مەسىلىنمۇ ھەل قى
لالمىغان دېكمان، مەيۇسلىنىپ تاشقورغان ئارقىلىق ھىندىستانە
قا كەتتى.

شىنجاڭ شىسەي ھاكىمىيىتىگە سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئارىلاش
مىغان ئىدى.

ئىقتىسادىي جەھەتتە: شىنجاڭ ئولكىلىك مالىيە نازارىتى
سىدە 1935 - يىلىدىلا سوۋېت ئىتتىپاقى مۇشاۋىرى مىخايلوۋمان
مالىيە خىزمىتى ئىشلىگەن ئىدى. مىخايلوۋمان ئىلگىرى تاشقى

موڭغۇلىيىده خىزمەت قىلغان ئىدى. شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىنماتىرىيالنىڭ تەكشۈرەتتى. (5) مايتاغدىكى نېفىت كانى مالىيە ئىشلىرى ۋە باج ئىشلىرىنى تەرتىپكە سېلىشتا توھپىسىسوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېتەكچىلىگىدە ماشىنا بىلەن ئېچىلدى جىق، 1935-يىلى 1936-، 1937- يىللىرىدائولكە غەزنىسى سوۋېتشۆە نېفىت پىروكاتلاش (ئاجرىتىش) ئىشى باشلاندى. قېزىش ئىتتىپاقى مۇشاۋىرلىرىنىڭ تەستىقىسىز چىقىم قىلمايتتى، ئولكىلىكئۇسكۇنىلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقى تەمىنلىگەن. نېفىت كانى پۇتۇنبانكىددىمۇ سوۋېت مۇشاۋىرى بار ئىدى.(2) ساۋسنتورگ شىركىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى ئاستىدا ئېچىلدى دېيىشكەكىتى ئۇرۇمچىدە ۋە باشقا جايلاردا شوبىلىرى قۇرۇلغان بولۇپبولدۇ.

جىنشۇرېن دەۋرىدە ئىمزالانغان شىنجاڭ - سوۋېت ئاقتىلىق مال سىياسى جەھەتتە: (1) ئامانلىق ساقلاش ئورگانلىرىنى ئالماشتۇرۇش،كېلىشىمىدىكى بارلىق ئىمتىيازلاردىنبەھرىمەن بولسوۋېت ئىتتىپاقى ئادەم ئەۋەتىپ ھەمكارلىشىپ قۇرۇپ بەردى. دى.ھەتتاچېگرىداۋاقىتلىق يەرمەنكەئېچىپسودىگەرلەرۋەچارۋىچىلاپەۋقۇلئادده خادىملارنى تەربىيىلەش ۋە پەۋقۇلئادده خىزمەتىبىلەن بىۋاستەمال ئالماشتۇردى. (3) 1935 - يىلى شىنجاڭ-سوۋېتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى بوگانىن بىلەن سىمكىيۇفۇ ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا 5 مىليون ئالتۇن سومما قەرز كېلىشىمى ئىمزالانغانئورۇنلايتتى. (2) 1936 - يىلى يازدا شىنجاڭدا چېگرا ددن كېيىن، بۇ پۇل پوتۇنلەي تاۋارغا ئايلىنىپ چوچەكتىن كىرىشىلار باشقارمىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى شىنجاڭگۈزۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئايرۇپىلان قاتارلىق ھەربىي ئەسلىھەلەرچېگرىسى سىرتىدىكى جايلارنى كۆزىتىش - تەكشۈرۈشتىن قۇرۇلۇش ماشىنا ئۇسكۇنىلىرى بار ئىدى. (4) شىنجاڭنىڭ بارلىمارەت ئىدى. ھىندىستان، ئافغانىستان، گەنسۇ، نىڭشيا، لىق ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشلىرى، مەسىلەن، مايتاغدىكى نېفىتلىكچىڭخەي ئولكىلىرى تەكشۈرۈش ئوبېكتى ئىدى. گەرچە بۇ ئالتاي ئالتۇنكانى، پۇتۇن ئولكىنىڭ دېخانچىلىق - چارۋىچايلارغا ئەۋەتكەن ئادەمنى كوپ بولمىسىمۇ، قولغاكەلتۈرگەن چىلىق ئىشلىرى، سۈئىنشائات قۇرۇلۇشلىرىنىڭ ھەممىسىگاتىرىيال ئازئەمەس ئىدى. دەسلەپتە شىنجاڭشىسەي ئوزى سوۋېتلىك ئېنژېنېر ۋە مۇشاۋىرلار تەكلىپ قىلىندى. ھەتتاشوڭمچە باشلىق بولدى. 1936 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىشىنجاڭ تەمىرات نازارىتى، دېخانچىلىق، كانچىلىق نازارىتىنەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن لياۋنىڭلىق چىنك پېيشىك باشلىقدەمۇ ئالتۇن كان ۋە سۈئىنشائاتى مۇشاۋىرلىرى بارئىدى.....بولدى. باش ئوقۇتقۇچى ماچانوۋ جاسۇسلۇق تەجرىبىسى مول بارلىق قۇرۇلۇش پىلانلىرى شۇلار تەرىپىدىن لايىھىلىنەتئۇروس ئىدى. (3) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇزۇنىدىن سوۋېتياكى ئولارنىڭ تەستىقىدىن ئوتەتتى. ئۇلارھەرقانداق يەرگىلىتتىپاقىدا تۇرغان جۇڭگو گۇڭچەندىكى ئەزالىرىنىئەركىن بېرىپ كۆزىتەتتى ۋە شىنجاڭنىڭ تۈرلۈك ئىقتىسادىشىنجاڭغا ئەۋەتتى. شىنىڭ شىسەي ھوكۇمىتى ئولارنى

بىر بىرلەپ ئورۇنلاشتۇردى. بۇلاردىن ۋاك شۇچىك جاھاندا شىك دوبەن، مەسلىھەتچىلەر كۇرسى قاتارلىق يۇقۇرى دەرىجىلىكلە قارشى ئۈيۇشمىغا باش كاتىپ بولدى. ۋەن شەنتىك جىلىك تەلىم - تەربىيە مەكتەپلىرىدە سوۋېت ھەربى ئوقۇتقۇچىلىرى (جاك يىكې) شىنجاڭ گېزىتىگە باش تەھرىر (1936 - يىلى گېزىتخانىغا مۇدىر ۋە خارجى ئىشلار باشلىغى بولدى. 1937 - يىلى قەشقەر ۋالىلىغىغا تەيىنلەندى)؛ لېيۇشەنچىك ئامانلىق قوغداش باش ئىدارىسىغا مۇئاۋىن جۇيجاك؛ رۇەن باۋتىك قاتناش باشقارمىسىغا باشلىق بولدى؛ ۋاك باۋچەن چىتەيگ شەنجاك، قەشقەرگە ۋالى، شىنجاڭ گېزىتىگە مۇدىر ۋە خارجى ئىشلار باشلىغى بولدى؛ جياۋيۇنيۇ (ئايال)، گاۋشيۇيىك (ئايال) قىزلار مەكتىۋىگە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى؛ مەنسۇر ئەپەندى شىنجاڭ گېزىت ئىدارىسىغا مۇئاۋىن مۇدىر ۋە قۇمۇل ۋالىيەتلىك ساقچى ئىدارىسىغا جۇيجاك بولدى. (4) شىك شىسەي ھوكۇمىتى سىياسى جەھەتتىكى چوك - چوك سىياسەتلەرنى ۋە ھوكۇمەتنىك يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنى بەلگىلەش تە بولسۇن ئالدى بىلەن سوۋېت كونسۇلخانىسىغا دوكلات قىلىپ مەسلىھەت پىكىرىنى ئالاتتى.

ھەربى جەھەتتە: (1) دۇبەن مەھكىمىسىدىمۇ تەكلىپ بىلەن كەلگەن سوۋېت ھەربى مۇشاۋىرلىرى بار ئىدى (دەسلەپتە مالىكوۋ كېيىن كەلگىنى پىدىن قاتارلىقلار). شىنجاڭ دىكى ھەربى تەلىم - تەربىيە ئىشلىرىدە ۋە ھەر قايسى قىسىملاردا سوۋېتلىك ئوقۇتقۇچىلار (ئوفىتسېرلار) بولۇپ ئىشلىرى راۋاجلاندى. خەلق تۇرمۇشى كۇنسانىاپ ياخشى 1936 - يىلدىن كېيىنكى ھەربى مائارىپ بىلەن ھەربى تەشىلىنىپ شىك شىسەي ھاكىمىيىتى مۇستەھكەملەندى، شۇنىڭ لىم - تەربىيە پۇتۇنلەي سوۋېت يۇرۇشىدە بولغان ئىدى بىلەن ئۇنىڭ ئىستىبدات ھوكۇمرانلىغى تازىلاش ۋە ئول

شىك دوبەن، مەسلىھەتچىلەر كۇرسى قاتارلىق يۇقۇرى دەرىجىلىكلە قارشى ئۈيۇشمىغا باش كاتىپ بولدى. ۋەن شەنتىك جىلىك تەلىم - تەربىيە مەكتەپلىرىدە سوۋېت ھەربى ئوقۇتقۇچىلىرى (جاك يىكې) شىنجاڭ گېزىتىگە باش تەھرىر (1936 - يىلى گېزىتخانىغا مۇدىر ۋە خارجى ئىشلار باشلىغى بولدى. 1937 - يىلى قەشقەر ۋالىلىغىغا تەيىنلەندى)؛ لېيۇشەنچىك ئامانلىق قوغداش باش ئىدارىسىغا مۇئاۋىن جۇيجاك؛ رۇەن باۋتىك قاتناش باشقارمىسىغا باشلىق بولدى؛ ۋاك باۋچەن چىتەيگ شەنجاك، قەشقەرگە ۋالى، شىنجاڭ گېزىتىگە مۇدىر ۋە خارجى ئىشلار باشلىغى بولدى؛ جياۋيۇنيۇ (ئايال)، گاۋشيۇيىك (ئايال) قىزلار مەكتىۋىگە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى؛ مەنسۇر ئەپەندى شىنجاڭ گېزىت ئىدارىسىغا مۇئاۋىن مۇدىر ۋە قۇمۇل ۋالىيەتلىك ساقچى ئىدارىسىغا جۇيجاك بولدى. (4) شىك شىسەي ھوكۇمىتى سىياسى جەھەتتىكى چوك - چوك سىياسەتلەرنى ۋە ھوكۇمەتنىك يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنى بەلگىلەش تە بولسۇن ئالدى بىلەن سوۋېت كونسۇلخانىسىغا دوكلات قىلىپ مەسلىھەت پىكىرىنى ئالاتتى.

ھەربى جەھەتتە: (1) دۇبەن مەھكىمىسىدىمۇ تەكلىپ بىلەن كەلگەن سوۋېت ھەربى مۇشاۋىرلىرى بار ئىدى (دەسلەپتە مالىكوۋ كېيىن كەلگىنى پىدىن قاتارلىقلار). شىنجاڭ دىكى ھەربى تەلىم - تەربىيە ئىشلىرىدە ۋە ھەر قايسى قىسىملاردا سوۋېتلىك ئوقۇتقۇچىلار (ئوفىتسېرلار) بولۇپ ئىشلىرى راۋاجلاندى. خەلق تۇرمۇشى كۇنسانىاپ ياخشى 1936 - يىلدىن كېيىنكى ھەربى مائارىپ بىلەن ھەربى تەشىلىنىپ شىك شىسەي ھاكىمىيىتى مۇستەھكەملەندى، شۇنىڭ لىم - تەربىيە پۇتۇنلەي سوۋېت يۇرۇشىدە بولغان ئىدى بىلەن ئۇنىڭ ئىستىبدات ھوكۇمرانلىغى تازىلاش ۋە ئول

مەدەنىيەت جەھەتتە: سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنتتە ئوقۇتۇرا ئازىيا دارىلفۇنۇنى قۇرۇپ شىك شىسەي ھوكۇمىتى ئەۋەتىپ بەرگەن ھەر مىللەت ياشلىرىنى تەربىيىلەپ بەردى. ۋاقتى ئىككى يىللىق ئىدى. تىببىي ۋە مال دوختۇرلۇقتىن باشقا ھەممە دەرسلەرنى ئوقۇتۇپ ئوقۇغۇچىلارغا ماركسىزىم، لېنىنىزىم ئىدىيىسى ۋە نەزەرىيىلىرىنى سىڭدۈردى.

4 - تازىلاش ۋە ئولتۇرۇش

1937 - يىلى شىنجاڭ ۋەزىيىتى تېچلىنىپ، ئىگىلىك

تۇرۇش باسقۇچىغا كىردى.

ئالدى بىلەن ئۇ، مەھمۇت مۇھتى بىلەن يولۋاسنى مارالۇبشىدا ئاق ئورۇسلاردىن تەشكىللەنگەن روتىسى، ئاقسۇدا بىر پولك ئەسكىرى بار ئىدى. بۇ كۆچلەرگە تايىنىپ يوقاتماقچى بولدى.

مەھمۇت مۇھتى 1934 - يىلى شىنجاڭ شىسەي ھوكۇمىتى بىر ئىش قىلغىلى بولمايتتى، شۇڭا شىنجاڭ شىسەي ئوزبىنىڭ تەرىپىدىن 36 - دىۋىزىيىنىڭ قوماندانى (سىجاڭى) ساقچى ئىدارىسىغا تايىنىپ تەكشۈرۈش، ئىچىدىن بۇزۇپ قىلىپ تەيىنلەنگەندىن كېيىن ئوز ئەسكەرلىرى بىلەن تاشلاشقا كىرىشىپ 36 - دىۋىزىيىنىڭ قىسمەن كادىرلىرىنى قەشقەردە تۇردى. مەھمۇت مۇھتى بۇ ئىشنى شىنجاڭ شىسەي ئوز تەرىپىگە تارتتى ..... ساقچىلار قەشقەردە پىتنە - ھوكۇمىتى پۈت - قولۇمنى تۇشەپ قويغانلىق دەپ تونۇپ كەلدى. ئىغۇا تارقاتتى. بۇ ئىشلار مەھمۇت مۇھىتنى تېخىمۇ بولۇپمۇ شىنجاڭ شىسەي ھوكۇمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن خاتىرجەمسىزلەندۇردى. بۇ ۋاقىتتا شىنجاڭ شىسەي ھوكۇمىتى دوست بولۇش سىياسىتى ئوتنى خاتىرجەم قىلمايتتى. ئوتنىڭ قول ئولكىلىك 3 - قۇرۇلتاي ئېچىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى ئاستىدىكى ئادەملەرنى ئوزلۇكسىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئاپىرىپ ھەمدە مەھمۇت مۇھىتنى ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلغان ئىدى. تەربىيەلەپ قايتۇراتتى. مەسىلەن، قۇربان سەئىدى، قۇربان نىياز ئوتنىڭ ئوستىگە 4 - ئاينىڭ 3 - كوتنى قەشقەر گارنىزونى قاتارلىقلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا تەلىم - تەربىيە كورۇپ مەھمۇت مۇھىتنى مەسلىھەت قىلىدىغان مۇھىم ئىش بار دەپ كەلگەندىن كېيىن ئۇلارنى ئارىمىيدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك يېڭمىشەرگە تەكلىپ قىلدى. مەھمۇت مۇھىتى خەۋپ - ئەمەلدارلىققا تەيىنلىدى. مەھمۇت مۇھىتى ئەھۋالنىڭ كوندىن خەتەرلىك ئوز ئەتراپىنى قاپسىپ كېلىۋاتقانلىغىنى چۈشىنىپ كۆنگە باشقىچە بولۇپ كېتىۋاتقانلىغىنى كورۇپ، قەشقەر، بىر كېچىسى ئوز ئەسكەرلىرىنى ئابدۇنىياز نىڭ باشقۇرۇشىغا ئاقسۇ رايونلىرىدىكى فېودال كۆچلەر بىلەن ئالاقىنى كۆچەيتتى. پىشۇرۇپ ئوزى ئىشكارغا چىقمىش بىنىسى بىلەن يەركەنگە كەندىن تاشقىرى، تۇركىيە، ئافغانىستان، ھىندىستانىدىكى قاچتى، مەھمۇت مۇھىتى كەتكەندىن كېيىن ئابدۇنىياز شىنجاڭلىقلار ئارقىلىق چەتنىڭ يارىدىمىنى ئېلىش يولىنى ئەسكەرلىرىنى قوزغاپ ئولكە ئەسكەرلىرى بىلەن بىرىم كۇن ئىزلىدى. ئوتنىڭ بۇ ئىشلىرىنى شىنجاڭ شىسەي ھوكۇمىتى بىلىپ ئۇرۇش قىلدى. بىراق قۇربان نىياز توەنجاڭ ئوتنىڭ بىلەن تۇراتتى. مەھمۇت مۇھىتى قوراللىق كوچكە ئىگە، خېلى چولاھەمكارلاشمىغانلىقتىن ئۇ ھەم بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنى كوچ بولمىسا ئوتنىڭغا تەككىلى، ئاقوتتىنى يىغىشتۇرۇۋالغىلى باشلاپ يەركەنگە كەتتى. شۇ ۋاقىتتىكى قەشقەر گارنىزون سىلىكى لېۋىنىڭ ۋالى ۋاڭ باۋچەنلەر مەھمۇت مۇھىتنىڭ بولمايتتى.

شىنجاڭ شىسەينىڭ قەشقەردە ئىككى پولك ئەسكىرى،

قاچقانلىغىنى ئولكىلىك هوكۇمەتكە مەلۇم قىلدى. شىك شىسەي جاۋابەن بۇيرۇق بېرىپ يەركەنگە ۋەكىل ئەۋەتىپ مەھمۇت مۇھتىنى قايتىپ كېلىشكە دەۋەت قىلىش توغرىسىدا يولىيورۇق كورسەتتى. شۇنىڭدەك شىنجاڭ گېزىتىنىك مۇدىرى ۋەن شەنتىڭنى قەشقەرغە ئايرۇپلان بىلەن ئەۋەتتى. لىيۇبىك بىلەن ۋاڭ باۋچەنلى ئۇرۇمچىگە قايتۇرۇپ كەلدى. لىيۇبىڭنىك ئورنىغا سەنمۇجاڭ جاڭيۇفىك مۇۋەققەت سىلىك بولدى. بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ماخۇشەن قەشقەرغە هۇجۇم قىلدى. مەھمۇت مۇھتى ئاز ئادەم بىلەن هىندىستانغا قېچىپ كەتتى. جەنۇبىي شىنجاڭدا شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىغى باشلانغان بولسىمۇ، مەھمۇد مۇھتىنىڭ قوراللىق كۈچلىرى پارچە بولۇتلاردەك **توزۇپ كەتتى.**

شىك شىسەي ئەمدى يولۋاسنى يوقىتىشقا يۈزلەندى سەي بۇ چاغدا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئى قىلىش يولۋاس بىلەن شىك شىسەي ئوتتۇرىسىدا سوركىلىش هامار هەيئىتىنىك باشلىغى گوي فاڭ بىلەن دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ بار ئىدى. شىك شىسەينىڭ چارىسى، تەدرىجى يوسۇندا قۇمۇل هەربى قانۇن باشقارمىسىنىڭ باشلىغى پىك لياڭنى قۇمۇلغا ئوز تەسىرىنى كۈچەيتىش ئىدى. شۇڭا 1934 - يىلى قىشتا قۇمۇلغا ئەۋەتىپ يولۋاسنىڭ تەۋەككۇلچىلىك قىلماسلىغىغا نەسىھەت دا ئامانلىق قوغداش شوبە ئىدارىسى قۇرۇپ ۋالى ئەۋەتىپ قىلدۇرغان بولسىمۇ، يولۋاس ئوزىگە بولغان خەۋپ- خەتەردىن ۋە ئوزىگە بېقىنىدىغان ئۇيغۇرلارنى جەلپ قىلماقچى بولدى ئوزىگە بولغان كاپالەتنىڭ بېتەرسىزلىگىنى سەزىپ قېچىپ، 1935 - يىلى باركولدە ئورۇنباسار ۋالى مەھكىمىسى قۇرۇپ نەنجىڭگە بېرىپ گومىنداڭنىڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنى بولدى. يولۋاسنىڭ ئۇنداق قىلىشىدا مۇئاۋىرۇاسنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنىڭ يوقىتىلىشى، شىك شىسەينىڭ شەرق ۋالىلىقىغا تەيىنلىنىشى. بۇنىڭ بىلەن بىر تەرەپتىن قازاقلارنىڭ تەرەپتىكى غەم- قايغۇسىنى تۇگەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ شىنجاڭنىڭ ئەرەپكە قېچىپ يولۋاس بىلەن بىرلىشىپ ئىش كورۇشىگاجاڭ بىلەن ئىچكى ئولكىلەرنىڭ قاتناش مۇناسىۋىتى تېخىمۇ توسقۇنلۇق قىلسا يەنە بىر تەرەپتىن يولۋاسنىڭ هوقۇقىنى چەكلەشقاتتىق نازارەت قىلىندى.

ئىدى. 1936 - يىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنى كېڭەيتىپ قوراللىق ساقچىلارنى كوپەيتىپ شورسۇ ۋە شىكشىكشىيادا شوبە ساقچى ئىدارىلىرى (پەيچۇسو) قۇردى. 1937 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا توپىلاڭ بولغاندا شىك شىسەي پىچاندا ئەسكەر كوپەيتتى. بۇ، قۇمۇلغا كوچ كورسەتكىنى ئىدى. 5 - ئايدا ئايرۇپىلان ئەۋەتىپ قۇمۇلنىڭ هاۋا بوشلۇغىنى ئايلاندى. بۇ ۋاقىتتا يولۋاسنىڭ ئەسكەرلىرى ئاللىقاچان شىك شىسەيدىن ئايرىلغان ئىدى. شۇڭا ئۇ، خوتۇن - بالىلىرىنى قۇمۇل شەھرىدە تاشلاپ تاقىما چىقىۋالدى. يولۋاس قاچقاندىن كېيىن ئۇنىڭ بىر قىسىم ئادەملىرى قۇمۇلدا تۇرغان بولسىمۇ، ئەممما هىچ ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقىرالماي بىر قىسمى قېچىپ شىكشىكشىياغا بارغاندا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن قورالسىزلاندۇرۇلدى. شىك شىسەي بۇ چاغدا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئى قىلىش هەيئىتىنىڭ باشلىغى گوي فاڭ بىلەن دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ باشلىغى پىك لياڭنى قۇمۇلغا ئوز تەسىرىنى كۈچەيتىش ئىدى. شۇڭا 1934 - يىلى قىشتا قۇمۇلغا ئەۋەتىپ يولۋاسنىڭ تەۋەككۇلچىلىك قىلماسلىغىغا نەسىھەت دا ئامانلىق قوغداش شوبە ئىدارىسى قۇرۇپ ۋالى ئەۋەتىپ قىلدۇرغان بولسىمۇ، يولۋاس ئوزىگە بولغان خەۋپ- خەتەردىن ۋە ئوزىگە بېقىنىدىغان ئۇيغۇرلارنى جەلپ قىلماقچى بولدى ئوزىگە بولغان كاپالەتنىڭ بېتەرسىزلىگىنى سەزىپ قېچىپ، 1935 - يىلى باركولدە ئورۇنباسار ۋالى مەھكىمىسى قۇرۇپ نەنجىڭگە بېرىپ گومىنداڭنىڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنى بولدى. يولۋاسنىڭ ئۇنداق قىلىشىدا مۇئاۋىرۇاسنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنىڭ يوقىتىلىشى، شىك شىسەينىڭ شەرق ۋالىلىقىغا تەيىنلىنىشى. بۇنىڭ بىلەن بىر تەرەپتىن قازاقلارنىڭ تەرەپتىكى غەم- قايغۇسىنى تۇگەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ شىنجاڭنىڭ ئەرەپكە قېچىپ يولۋاس بىلەن بىرلىشىپ ئىش كورۇشىگاجاڭ بىلەن ئىچكى ئولكىلەرنىڭ قاتناش مۇناسىۋىتى تېخىمۇ توسقۇنلۇق قىلسا يەنە بىر تەرەپتىن يولۋاسنىڭ هوقۇقىنى چەكلەشقاتتىق نازارەت قىلىندى.

1 ـ جەنۇبىي شىنجاڭدا مەھمۇت مۇھەممەتى قاچقاندىن كېيىن ماخۇشەن ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغا قىلغان ھۇجۇمى يېرىم يىل داۋام قىلدى.

ماخۇشەن 1934 ـ يىلىدى خوتەنگە بارغاندىن كېيىن بىر ئايغا قالماي لا يەرلىك قورالىق كۈچلەرنى تازىلاپ تۈگەتتى. گۇما، پوسكام ناھىيىلىرىنى ئالدىنقى سەپ قىلىپ شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن تاقابىل تۇردى. 1935 ـ يىلى ئىككى تەرەپ سوھبەت ئوتكۈزدى. بۇ چاغدا ماجۇڭيىڭ موسكۋادا ئىدى. سوھبەت ئۇنۇملۇك بولۇش ئۈچۈن 1936 ـ يىلى شىمالىي "ماجۇڭيىڭ باندىتلىرى" دىگەن ستوزنى قىلماسلىققا بۇيرۇق چۈشۈردى. 1936 ـ يىلى كۈزدە ماجۇڭيىڭ ئوزىنىڭ مۇشاۋىرى ۋۇيىڭچىنى موسكۋاغا چاقىرىپ، تېچلىقنى قوبۇل قىلىپ شىنجاڭنىڭ بىرلىگىنى قولغا كەلتۈرۈشكە بۇيرۇق قىلدى. شۇيىلى ئۇلكە تەرەپ بىلەن ماخۇشەن ئوتتۇرىسىدا تېچلىق بېتىم ئىمزالاندى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرى تۆۋەندىكىچە:(1) پوسكام دەريا سىنى چېگرا قىلىش، ئوز ئارا ھۇجۇم قىلمىماسلىق؛ (2) شىمالىي ھوكۇمىتى ئەۋەتكەن ۋالىلارنى ماقۇل كورۇش، خوتەنىڭ ھاكىم ۋە مەمۇرى خادىملىرىنى شىمالىي ھوكۇمىتى ئەۋەتىش؛ (3) 36 ـ دىۋىزىيەنىڭ مۇداپىە رايونى خوتەن بىلەن چەكلىنىدۇ، ئادەم سانى 4 مىڭدىن ئاشماسلىق؛ (4) ھەر ئىككى تەرەپ سىياسى جىنايەتچىلەرنى قويۇپ بېرىش. شىمالىي يۇقۇرقى ماددىلارغا ئاساسەن كومىتېردن ئەزاسى جىمى يەجۇننى پەۋقۇلئاددە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى. ئۇ

زۇن ئوتمەيلا خوتەنگە ۋالى قىلىپ تەيىنلىدى، 36 ـ دىۋىزىيىنىڭ مۇشاۋىرى سۇ پەمىلىك بىرسى مۇئاۋىن ۋالى بولدى. بۇچاغدا 36 ـ دىۋىزىيە سوۋېتلىك 2 نەپەر ئوفىتسېرنى تەكلىپ قىلىپ كىنو تەلىمى ـ تەربىيە كۇرسى تەشكىل قىلىپ ۋېكتوروۋۇنىڭ ئوز ئەسكەرلىرىگە قىلغان ھەربىي ۋە سىياسى تەلىمى ـ تەربىيىسىنى تەرجىمە قىلىدۇردى. مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى يەركە كەلگەندە، ماخۇشەن بىرتەرەپتىن شىمالىي شىسەيگە مەھمۇت مۇھەممەتنىڭ ئىسىمانچى ئەسكەرلىرىگە قوشۇلماي دىغانلىقىنى بىلگەن ئىسىمانچىلارنى بېسىقتۇرۇشقا ئەسكەر چىقىرىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ تېلېگرامما يوللىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئەسكىرىي كۇچنى توپلاپ 6 ـ دىۋىزىيىنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ توپ ـ توغرا قەشقەرگە يۇرۇش قىلىپ 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى قەشقەر كونىشەرنى ئىشغال قىلدى. 12 ـ كۈنى يېڭىشەر يېنىدىكى ئايرۇدۇرۇمنى بېسىۋېلىپ شەھەرنى قامال قىلدى. قەشقەر كونىشەرىدىكى ئولكە ئەمەلدارلىرى نەزەربەنت قىلىندى. پەقەتلا ۋىلايەتلىك گوۋېئەنجۇيىنىڭ مۇۋەققەت جۇيجاڭى قادىر ھاجى تۇرمىدىكى "جىنايەتچىلەر"نى تامامەن ئولتۇرۇپ تاشلاپ ساقچىلارنى ئەگەشتۇرۇپ يېڭىشەرگە قېچىپ بېرىۋالدى.

ماخۇشەن قەشقەردە شىمالىي شىسەيگە قارشى تۇرۇش تۇغرىسىدا خەتاپنامە چىقىرىپ، ئىسلامدىنى ئېتىقاتچىلىرىنى بىرلىشىشكە چاقىردى. 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مارالۇبشىنى، 5 ـ ئاينىڭ ئاقسۇنى ئىشغال قىلىپ كۇچارنى قامال قىلدى. شۇنىڭ بىلەن جەنۇبى ۋە شىمالىي شىنجاڭنى بىر مەزگىل زىلزىلىگە

كەلتۇردى. شۇك شىسەينىڭ ئۇلارغاقارشى ئەۋەتىدىغان ئەسكىرىي كۈچى چەكلىك بولغىنى ئۈچۈن ھەربى مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىمۇ كۇچارغا ئەۋەتىپ ئۇرۇشقا قاتناشتۇردى. ئۇرۇش ۋەزىيىتىدە 6 - ئايغا قەدەر ھېچقانداق ياخشىلىنىش بولمىدى. ماخۇشەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئارقىمۇ - ئارقا ھۇجۇم قىلىشى ئارقىسىدا كۇچاردىكى شۇك شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى ئايرۇدۇرۇمنى قولدىن بېرىپ قويغىلى قىل قالدى. 9 - ئايغا يەتكەندە ئاتۇش تەرەپتىن 40 دانە ئايرۇپىلان، 20 دانە تانكا بىلەن ئىككى پولك قىرغىز ئەسكەرلىرى، بىرپولك ئورۇس ئەسكەرلىرى چېگىرىدىن كىرىپ ئوشتۇمتوت مارالۇبشىغا ھۇجۇم قىلىپ ماخۇشەن ئەسكەرلىرىنى ئىككىگە بولۇپ تاشلىدى. ئەمما ئۇلار قەيسەرلىك بىلەن بىرەر ئايدىن ئارتۇق جان تالىشىپ 10 - ئايغا كەلگەندە، قىرغىزلار پولكى گۇمىغا ھۇجۇم قىلىپ كىرگەندىلا، ماخۇشەن يېقىن ئادەملىرىنى باشلاپ ھىندىستانغا قېچىپ كەتتى. قەشقەر يېڭىشەرنى قامال قىلىپ تۇرغان ماسكۇۋي ئامەتنىڭ كېتىپ قالغانلىغىنى چۈشىنىپ تەسلىم بولدى. قىرغىز ۋە رۇس ئەسكەرلىرى قەشقەرغە كىرىپ، ۋەزىيەتنى ئوڭشاشقا كىرىشتى.

36 - دېۋزىيەنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنىڭ ئاقىۋىتى ئىنتايىن ئېچىنىشلىق بولدى. ماسكۇۋي لۇيجاڭ، مۇئاۋىن سىجاڭ ماشۇن، ھەربى تەمىنات باشلىغى چىڭ چىنيۇ قاتارلىقلارنى 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سوۋېت ئايرۇپىلانلىرى خوتەندىن ئېلىپ كەتتى. نەگە كەتكەنلىگى ئېنىق ئەمەس. پەيجاڭدىن يۇ

قۇرى ھەربى ئەمەلدارلاربىلەن كوپ ساندىكى ئەسكەرلەرنى قىرغىز ۋە رۇس ئەسكەرلىرى ماشىنىلارغا بېسىپ زاۋا تەرەپكە ئېلىپ بېرىپ قىرىپتاشلىدى. ئاز سانىدىكىلىرى چەرچەن ئارقىلىق دۇڭخۇاغا قېچىپ قۇتۇلدى. دېمەك ماجۇڭيىڭنىڭ شىنجاڭدا قالدۇرغان قالدۇق قىسىملىرى شۇنىڭ بىلەن ئاياقلاشتى. جەنۇبىي شىنجاڭمۇ تېچلاندى.

لېكىن جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ قىلىنىدىغان قىرغىنچىلىق ئاخىرلاشمىغان ئىدى.

ئۇرۇش ۋاقتىدا كۇچارتەرەپتىكى ئۇيغۇرلاردىن "باندىتلار" غا ھىسداشلىق قىلدى دېگەن گۇمان بىلەن قولغا ئېلىنىپ ئولتۇرۇلگەنلەر مىڭدىن ئاشىدۇ. قىرغىزۋە رۇس ئەسكەرلىرى قەشقەر، خوتەننى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن باش ئىشتاپنى يەركەندە قۇردى. قەشقەر، خوتەندە شوبە ئىشتاپ قۇرۇپ 1937 - يىلى 10 - ئايدىن 12 - ئايغىچە گوكئەڭجۇڭىنىڭ قولى بىلەن ئۇيغۇرلارنى، ھەر قايسى ئىدارە باشلىقلىرىنى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قولغا ئالغاندىن تاشقىرى ئاتالمىش ئەكسىيەتچى ئۇنسۇر دەپ گەنلەرنى ئوزلىرى ئاقتۇرۇپ قولغا ئالدى. ئومۇمەن، شامەن سۇر، تومۇر ئېلى، ئوسمان ئېلى، ساۋۇت دامولا، مەھمۇت مۇھىتى ۋە ماخۇشەنلەرگە ئەگىشىپ "ئىسيان" قىلغانلار ھىندىستانلىق شاگىرتلار، ئادەتتە ئەنگلىيە ۋە ھىندىستانلىقلار بىلەن ئازدۇر - كوپتۇر مۇناسىۋەتلەشكەن ھەر مىللەت خەلقى ئامان قالمىدى. بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى بەگ ۋە زىيالىلار تېخىمۇ پاجىئەلىك كۇنلەرگە گىرىپتار بولدى. قولغا

ئېلىنغانلارنى قىرغىز ۋە رۇس پولكلىرى قامىدى ۋە سوراق قىلدى. قولغا ئېلىنغانلار ئىچىدە خەنزۇ مەمۇرى خادىملارمۇ ئاز ئەمەس. مەسىلەن، بېگىشەرنىڭ شەنجىڭى سۇشياۋبۇ، ھەربى تەمىنات باشلىغى ۋاڭ رۇشىن، قەشقەر ئەدلىيە خادىمى شۇي قاتارلىقلار..... يۇنگدىن تاشقىرى قەشقەرنىڭ مۇۋەققەت ۋالىسى جىڭ يىجۇن، مۇئاۋىن ۋالى يۇجېگگولازنىمۇ قولغا ئېلىپ ئۇرۇمچىگە يولغا سالدى. يۇجېگگونى يول ئۈستىدە ئېتىپ تاشلىدى. قەشقەردىكى سوراقتا، قىرغىز، رۇس پولكىلىرىنىڭ ھەربى - قانۇن مۇشاۋىرى پولكوۋنىك شاكىر مەسئۇل بولدى. خوتەندىكى سوراقتا ئىشتاپ قوماندانى كونستانتىن مەسئۇل مەسئۇل ئىدى. ئومۇمەن شۇڭا قەتتا قولغا ئېلىنغانلار 3 - 4 مىڭ كىشىگە يېتىدۇ. بۇلارنىڭ بىرىمى مەخپى ئولتۇرۇلدى، بەزىلىرىنى تىرىك كۆمدى، بەزىلىرىنى پىلىموتقا تۇتتى، تاكى 1940 - يىللارغىچە قەشقەر، خوتەن ئارلىغىدىكى جەزىرىلەردە بىگونا ئولگۈچىلەرنىڭ ئاپپاق ئۈستىخانلىرى كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. ئولتۇرۇش ۋاقتىدا ئۇلارغا كورسەتكەن جەۋرى - زۇلۇملارنى قەلەم بىلەن تەسۋىرلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

ئاقسۇ، قاراشەھەردىكى خەلقلەرمۇ ئوخشاشلا جەۋرى كوردى. ئەمما قەشقەر، خوتەنگە قارىغاندا، ئولتۇرۇلگۈچىلەر سان جەھەتتە ئازراق بولدى.

1937 - يىلى 12 - ئايىنىڭ باشلىرىدا رۇس پولكى جەنۇبىي شىنجاڭدىن چېقىپ كەتتى، قوماندان كونستانتىنوۋ

مېڭىش ئالدىدا خوتەن تۇرمىسىدىن 20 نەچچە "گۇناكار"نى بىللە ئېلىپ مېڭىپ لوپ يولىدا ئېتىپ تاشلىدى، ئىككى پولك قىرغىز ئەسكەرلىرى ئولكە ئارمىيىسىگە ئۆزگەرتىپ بىر پولكى قەشقەردە تۇردى، يەنە بىر پولكى خوتەندە چېگرا ساقلاش دادۇيىگە ئۆزگەرتىلىپ شىنجاڭ - ھىندىستان چېگرىلىرىدا ۋە خوتەن ئەترايىدا تۇردى، شۇڭا شىمالىي ھۆكۈمەتنى قىرغىز، رۇس پولكلىرى بىلەن بىللە كەلگەن تاشپولات ئىسمىلنىڭ بىر كىشىنى قەشقەر ۋىلايەتلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ باش كومىسارلىغىغا؛ يولداشوپنى بېگىشەر ج خ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىغىغا؛ قىرغىزستانلىق داتۇقنى قاغىلىق ج خ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىغىغا؛ تاجىكستانلىق ئالى زانى خوتەن ۋىلايەتلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن جۇيجاڭلىغىغا بەلگىلىدى. بۇ ئادەملەر 1939 - يىلغا كەلگەندىلا شىنجاڭدىن قايتىپ كەتتى. ئۇلار خىزمەت ئوتەۋاتقان مەزگىلدە كىشىلەرنى ئوز مەيلىچە تۇتقۇن قىلىپ قولغا ئالدى. ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى قەشقەر، خوتەن خەلقلىرىنىڭ ھازىرقىدەك ئېسىدە بار.

شۇ قېتىمقى تازىلاش ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقى ئىنتايىن قورقۇپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەنگلىيەنىڭ قالدۇق كۈچلىرىمۇ قارشى تۇرۇشقا ئامالسىز قالدى.

شۇڭا شىمالىي ماخۇشەنگە قارشى ئۇرۇش قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇرۇمچىدە تازىلاش ئىشلىرىنىمۇ باشلىغان ئىدى. بۇ تازىلاش تەسادىپى بولماستىن بەلكى سىياسى ئارقا كورۇنۇشى ھەمدە ۋاقىت خاراكتېرى بار ئىدى.

1935 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭدا شەكسىزلىنىپ قاردىشچە ئۇز هاكىمىيىتىگە نىسبەتەن خەۋپلىك بولغان بىر قانچە خىل كۈچ پەيدا بولغان ئىدى. بۇنىڭ بىرسى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن بولشېۋىكلەرنى مەركەز قىلغان كۈچ ئىدى. بولشېۋىكلەر ئەسلىيەتتە شىنجاڭدا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىشلىگەن ئىدى، هەتتا ئۇزۇنى ۋە كەلگەن يەرلىرىنى ئىقرار قىلمايىتتى. گۆكچەنداڭ تەشكىللى توغرىسىدا هېچكىمگە سوزلىمەيتتى. بەلكى رۇس تىلى بىلىدىغانلىغىنىمۇ يوشۇراتتى. ئەمما، بەزەن خىزمەتچىلەر، مەدەنى مائارىپچىلار بۇ كىشىلەرنىڭ شىنجاڭ ئولكىلىك هوكۇمەتكە ۋەكىللىك قىلمايدىغانلىغىنى ئۇلارنىڭ كۆچلۈك ئارقا تايانچى بارلىغىنى چۈشىنەتتى. شۇڭا كوپلىگەن سولچىل ئىدىيىدىكى كىشىلەر ۋە پۇرسەتپەرەسلەر (ئوپپورتونىستلار) ئاستا - ئاستا ئۇلارغا يېقىنلاشقان ئىدى. لېكىن ئۇلار بۇ خىل مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلىنىپ تەشكىلات قۇرىدىغان هەركەتلەرده بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا ئادەم قويىدى. شۇڭا شىمالىي دەسلىۋىدە پۈتۈل، مەنسەپ ۋە تۇققان بولۇش ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئۇلارنى ئوزىگە تارتتى. مەسىلەن، 1936 - يىلى ئوزىنىڭ 2 - سىكلىسىنى ياشىنىپ قالغان ۋاڭ شۇچىڭغا تۇي قىلىپ بەردى. ئوندىن باشقا يولبېشى بولشېۋىكلەرگىمۇ ياخشى مۇئامىله قىلدى. لېكىن ئۇ، بۇ كىشىلەرنىڭ هامان ئوزىگە سادىق ئەمەسلىكىنى ئىلغاي ئوزىنى ئالدىغا هەركەت قىلىپ ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى چورىدىگەن زىيالىلارغا ئىلىپ كوپلىگەن خادىملارنى ئوزىگە جەلىپ قىلىۋالغان ئىدى. زەربە بېرىشكە باشلىدى هەمده ئۇلارغا بولغان نازارەتنى

كۈچەيتتى. 1936 - يىلى بىر قىسىم سولچىلارنى چەت جايلارغا خىزمەتكە تەيىنلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولشېۋىك ئۇنسۇرلارنىڭ تۇرمۇشتا چىرىكلەشكەنلىگى توغرىسىدا ئاخبارات يوللىدى. بۇ، بولشېۋىكلەر سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتقاندىن كېيىن هەممىسى دېگۈدەك جازالانىدى. 3 - ئىنتېرناتسونال ئۇلارغا ئانچە ئىشەنمىدى. شىنجاڭنىڭ ئۇ خىل سوبېقەستى قەدىمۇ - قەدىم مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىۋەردى.

2 - يەرلىك مىللى زاتلارنى مەركەز قىلغان كۇچلەرمۇ شىنجاڭ شىمالىي هاكىمىيىتىگە ئىنتايىن خەۋپلىك تەسىر قىلاتتى. يەرلىكلەردىن يېڭىدىن ئوسۇپ يېتىلگەن ئۇنسۇرلار چەتئەلنىڭ يار-دەمنى ئېلىش كويىغا چۈشكەن ئىدى. مەسىلەن، مۇئاۋىن رەئىس خوجانىياز هاجىنىڭ چەت بىلەن قويۇق ئالاقىسى بولغاندەك ئالتايدىكى شەرىپخانمۇ شۇنداق ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ مەددىنى - مائارىپ خىزمەتلىرى يەرلىك مىللەتلەردىن يېڭى ئوسۇپ چىققانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. شىنجاڭ هوكۇمىتى گەرچە هەرقايسى ئىلايەتلەرگە مائارىپ خادىملىرى ئەۋەتكەن بولسىمۇ، تىل ئۇقۇشماسلىق سەۋىبىدىن زىيالىلارنى جەلىپ قىلالمايتتى. بۇنىڭدىن باشقا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ئەۋەتكەن ساقچى ۋە مائارىپ خادىملىرى، مەسىلەن، قادىرهاجى، مەنسۇر ئەپەندى قاتارلىقلار شىنجاڭ شىمالىغا كوزىگە ئىلماي ئوزىنى ئالدىغا هەركەت قىلىپ هامان ئوزىگە سادىق ئەمەسلىگىنى هېس قىلىپ كوپلىگەن خادىملارنى ئوزىگە جەلىپ قىلىۋالغان ئىدى. مەنسۇر ئەپەندى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنىڭ تەشـ

ۇيقات خىزمىتى ئارقىلىق مىللى ئىنقىلاپ ئىدىيىسىنى كۇن تەرتىپ بويىچە قولغا ئېلىندى. شۇڭا شىسە ئاپپاراتلىرى ئەڭ كۆپ بولغان ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 2 - تۈرمىدە قىيىن قىستاقتا ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلابىي تەشكىلاتلارنى ئاشكارىلاش ۋە ئۇلارنى يوقىتىش ئۈچۈن ئالاھىدە كىشىلەر تەشكىللەنگەن ئىدى.

ۋاقىت خاراكتېرى ئۆزگىرىپ، ئۇچاغدا جەنۇبىي شىنجاڭدا ئىنقىلابىي ھەرىكەت ئەۋجىگە چىققان بولسا، ھازىر ئىنقىلابىي ھەرىكەت ئاساسەن تۆۋەنلەپ كەتكەن بولغاچقا، ئۇلارنى ئىزدەپ تېپىش ئىشلىرى ئاساسلىقى ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ ئاساسىي ئەزالىرىنى ئىزدەپ تېپىشقا ئاساسلانغان ھالدا ئېلىپ بېرىلدى. 1 - ئاپتونوم رايونلۇق ساقچى ئىدارىسى ئىچىدىكى ئىنقىلابىي ئەزال

10- ئايغاكه لگه نده شك شيسه ي قيستاپ ئالغان ئىقرارنامىلارغا ئاساسه ن، مۇئاۋىن رەئىس خوجانىياز هاجىدىن توۋه ن هه ر مىللەت ئەمه لدارلىرى ۋه خه لقله ردىن بىر قانچه يۈز كىشىنى قوبۇل ئالدى. ئۇرۇمچىدە خه لق يىغىنى ئېچىپ، مه زكۇر ئه نزىنىڭ پاش قىلىنغانلىقى، سوراقنىڭ ئوتمۇشلىرى تۇغرىسىدا دوكلات قىلدى ۋه پۈتۈن شىنجاڭغا ئۇقتۇرۇش چىقاردى. مه ركىزىي هوكۇمه تكه ۋه سوۋېت ئىتتىپاقى ئالى ئورگانلىرىغا تېلېگرامما يوللاپ مه زكۇر ته شكىلات تروتسكىچىلار ۋه ئۇزبېكىستان مىللەتچىلىرىنىڭ ته سىرى ئاستىدا، ياپون باسقۇنچىلىرىدىن ئىقتىسادىي يارده م ئېلىپ، شىنجاڭدا ئاغدۇرمىچىلىق هه ركىتى يۈرگۈزۈپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا ماسلىشىش، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىنىڭ خه لقارا يارده م بولىنى كېسىپ تاشلىماقچى بولغانلىغىنى مه لۇم قىلدى. شۇنىڭ بىله ن بىرۋاقىتتا سوراق ئىشلىرىغا يارده م بېرىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقى ئادە م ئه ۋه تىشنى ته كلىپ قىلدى. ئۇنىڭ بۇ ته دبىرى: شىنجاڭدىكى ئىدارە، هوكۇمه ت، هه ربى قىسىملار ۋه خه لقنىڭ كورۇنۇشتىكى قىزغىن هىمايىسىگه ئېرىشتى. ئۇ يه نه مه زكۇر ئه نزىدىكى باشلىقلارغا ئولۇم جازاسى بېرىش توغرىسىدا پىكىر سۇندى. سوۋېت ئىتتىپاقى ته رەپ سادىق باي، سېمونوۋ، ياقۇپلارنى ئه ۋه تتى، بۇ كىشىلەر سوت قىلىش خىزمه تلىرىگه قاتناشتى. شىنجاڭ شىسه ي ئۇلاردىن پايدىلىنىپ سوۋېت ئىتتىپاقى ته رەپتىن شىنجاڭغا ئه ۋه تكه ن هه رقايسى ئورۇنلاردىكى خىزمه تچى خادىملارنى قولغا ئالدى.

شۇ ئايدا شىنجاڭ شىسه ي ئوز تورىنى چه ت جايلارغا سىلىپ ئىلى ۋالىسى چېڭ دېلى باشلىق 100 دىن ئارتۇق ئادە منى، چوچه ك ۋالىسى جياۋدېشۇ باشلىق 60 تىن ئارتۇق ئادە منى، قۇمۇل ۋالىسى شۇن شياۋيۇه ن باشلىق ئوتتۇز نه چچه ئادە منى، ئۇرۇمچى رايونىدىكى هه رقايسى شه نجاڭ ۋه مۇئاۋىن شه نجاڭ لاردىن 20 نه چچه ئادە منى، ئاقسۇ ۋالىسى سالى باشلىق يۈز قانچه ئادە منى، قه شقه ر ۋالىسى ۋه ن شه نتىڭ، خوتە ن ۋالىسى جىڭ يىجۇن باشلىق هه ر ساهه خه لقىدىن 300 دىن ئارتۇق ئادە منى قولغا ئېلىپ ئۇرۇمچىگه ئېلىپ كه لدى. ئۇرۇمچىده پەۋقۇلئاددە تۇرمىلەردىن ئۇچ، ئادە تتىكى تۇرمىلەردىن به ش ئورۇندا بار ئىدى. شىنجاڭ شىسه ي خه لقنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجە م قىلىش ئۈچۈن دۇبه ن مه هكىمىسىده مۇشاۋىرلىق قىلىۋاتقان غۇلجىلىق ئورۇس بىلىنوۋقا رۇسلار "ئىسيان" كوتىرىش ته شكىلاتىغا قاتناشمىدى دە پ مۇكاپاتلىدى، يه نه بىر ته رەپتىن 1938 - يىلى يېڭى يىلدا سوزلىگه ن نۇتۇقتا، هوكۇمه ت بىر ئادە مگىمۇ ئۇۋال قىلمايدۇ، شۇنىڭده ك بىر ئادە منىمۇ تۇردىن چۈشۈرۈپ قويمايدۇ، قولغا ئېلىنغانلارغا ته لىم - تە ربىيه بېرىپ يېڭى ئادە م قىلىنىدۇ، دىدى.

1938 - يىلى 2 - ئايغا كه لگه نده شىنجاڭ شىسه ي يه نه تور سىلىپ ئىلى رايونىدىكى ئاق ئورۇسلاردىن 30 كىشىنى، باشقا جايلاردىكى ئاق ئورۇسلاردىن 40 كىشىنى قولغا ئېلىپ ئۇرۇمچىگه ئېلىپ كه لدى. ئالتاي قازاقلىرىدىن تۇرمىگه ئېلىنغانلارمۇ 30 دىن ئارتۇق ئىدى. شىنجاڭدىكى مه شهۇر تىجارەتچى

بايلاردىن خۇسەيىن باي، تۇرسۇن بابا دېگەنلەرنىڭ قولغا بولىدىغان مۇناسىۋەتلەردىن مەھرۇم بولاتتى.

ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئالتۇن ۋە مالللارنى مۇسادىرە قىلغانلىقى شۇڭ شىمسەيىنىڭ تۇرمىسىدە سوراق قىلىۋاتقانلار ھېچقانداق كىشىلەرنىڭ دەققىتىنى قوزغىمىدى. بۇ توغرىدا ئولكىلىك ھۆ- سىياسى - ئىدىيىسى يوق كىشىلەر بولغاچقا بۇ "سۈيىقەست" لىك ئەزىدىن ھېچقانداق گۇمان قىلمايدىغان قاراقوساق كۇمەت ۋە دۇبەن مەھكىمىلىرى ئالاھىدە ئېلان چىقىرىپ "قەست" لىك ئەزىدىن ھېچقانداق گۇمان قىلمايدىغان قاراقوساق سودىگەرلەر ياپون باسقۇنچىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ زالىملار ئىدى. شۇڭ شىمسەي مەلۇم گۇناكاردىن مەلۇم ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزنامىسى "ئىقرار نامە" نى ئېلىكلار دىسە ئۇلار ئامال قىلىپ لاشماقچى دەپ جاكالىدى، بۇ قېتىمقى قولغا ئېلىش دولقۇنى شۇ ئىقرارنامىنى ئالاتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتى. سوراقچىلار بۇ ئىقرارنامىلارنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ ئوز

شۇڭ شىمسەي بۇ قېتىمقى چوڭ تازىلاش دېگەنى 1937 - دولىتىگە ئۆتتى. 1938- يىلى 6 - ئايدا شۇڭ شىمسەي سوۋېت يىلى 7 - ئايدىن 11 - ئايغىچە داۋام قىلىپ جەمئى 2 مىڭ ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن خىزمەتچىلەردىن مەسىلەن، ۋەنشەنتىڭ دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئالدى. بۇنىڭدىن ئۇزۇمچىگاقاتارلىقلارنى قايتۇرۇۋەتتى.

كەلتۇرۇلگەنى 8 يۈزدىن ئارتۇق، قولغا ئېلىنغانلارنىڭ بۇ قېتىمقى چوڭ تازىلاش پۈتۈن شىنجاڭنى زىلزىلىگە مال - مۈلۈك ۋە مۇقىم مۇلۇكلىرىنى مۇسادىرە قىلدى. قولغا كەلتۈرۈۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتى ئېلىنغانلارنى ئائىلە تاۋابىئات ۋە ئەل - ئاغىنىلىرى بىلەن جىددىلىككە، تەھدىتكە قاراپ يۈزلەندى. 1936 - يىلى بىر قىسىم قىزىل ئارمىيە (تەخمىنەن 500 كۈرۈشتۈرمىدى، ئوز ئارا خەۋەر ئېلىشتۈرمىدى. شىنجاڭ نىڭ ھەممە جايلىرىدىكى سىياسى گۇناكارلار قامالغان تۇرۇنادەم) گەنسۇ خېشى رايونىدا مابۇفاڭ تەرىپىدىن تۇسىغاندا مىلەرنى جۇ ئورگانلىرى باشقۇراتتى. تۇرمىنىڭ تەشكىلىپكىنىپ قۇمۇلغا كەلگەن ئىدى. شۇڭ شىمسەي ئۇلارنى ئۇرۇمئىتايىن پۇختا (چىڭ) بولغاچقا ھەر قانداق گۇناكار تۇرمىچىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ مەلۇم گازارمىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ بېڭى باشقۇرغۇچىلاردىن مەدەت ئېلىشقا ئامالسىز ئىدى. شۇنداقمۇ ئەسكەرلەر باتالىيونى دەپ ئاتىدى ۋە ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى سوراق ئەھۋالى ۋە گۇناكارلارنىڭ تۇرمۇشى تۇغرىسىدا ھېچقىسى كەلمىدى. 1937 - يىلى بۇ 500 نەپەر ئادەمنى ئاۋاتسىيە كىم خەۋەر تاپالمايتتى. شۇ ۋاقىتتا تۇرمىدە خىزمەت قىلمەكتىۋى، ئاپتوموبىل كۇرسى ۋە مەدىنى - مائارىپ ئىدارىلىرىغا ۋاقتىلارمۇ سۇرۇشتە قىلالمايتتى. قولغا ئېلىنغانلار تۇرمىگەقسىم قىلدى. يۇقۇرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارنى مۇھىم خىزمەتسوللانغان كۈندىن باشلاپ ئەركىنلىكتىن ۋە كىشىلەر ئارىلەرگە قويدى. 7 - ئىيول ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش

باشلانغاندين كېيىن جۇڭگو كومپارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ليۇشىپىك قۇمۇلغا ۋالى بولدى، ۋاڭ شاۋچۈن شىنجاڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ، شك شسەي بىلەن ھەمكارلىشىش شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى توغرىسىدا سوھبەت ئوتكۈزدى. شك شسەي جۇڭگو كومپارتىيەسى قوشۇمچە باش تەھرىر بولدى..... بۇكىشىلەرنىڭ ئىشلەش روھى يېتىنىڭ شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتىپ خىزمەت ئىشلەش تەلىۋىنى ئىنتايىن ئۇستۇن ئىدى. ئەمما ئۇلار شك شسەينىڭ قانداق قارشى ئالىمەن دەپ ئېپادە بىلدۈردى. ئەمما كوڭلىدە جۇڭگوكوملىڭنى ۋە شىنجاڭ شارائىتىنى چۈشەنمەيتتى. ئۇلار خىزمەتكە پازىتىسىگە بولغان ھىسسىياتىنى كېچىكتۈرۈش ۋە شىنجاڭ جەمئىيىتىنى كېيىن، ئالدى بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا مېيىتىنىڭ تەرەققىيات باسقۇچىغا ماسلاشتۇرۇشنى بىنا قىلغارشى تۇرۇش بىلەن تىروتسكىچىلارغا قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق لىمپ، كومپارتىيە خادىملىرى شىنجاڭدا ۋاقتىنچە مەسلەك تەشقىلىمپ 8 - ئارمىيىنىڭ ئۇرۇش غەلىبىلىرىنى نامايەن قىلدى. ۋىق قىلماسلىق ۋە پارتىيىنىڭ تەشكىلات خىزمەتلىرىنى ئىشئۇزۇن ئوتمەيلا ئۇلار ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشەنچىنى قولغا لىمەسلىكنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا ئىمكانكەلتۈردى. شك شسەي ئۇلارغا نىسبەتەن بىرتەرەپتىن ئالداپ قەدەر شىمالىي شەنشىگە مادىي ياردەم بېرىدىغانلىغىغا ماقۇلئىشقا سالسا، يەنە بىر تەرەپتىن يوشۇرۇن تەقىپ قىلىش تاكەلدى. بۇشەرتلەرنى كومپارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ماقۇلتىكسى قوللاندى. جۇڭگو كومپارتىيەسى ئەۋەتكەن زور تۈركۈمكوردى، شۇنىڭ بىلەن 1937 - يىلى كومپارتىيە خادىملىرىدىكى خادىملار ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن خادىمزور تۈركۈملەپ ئۇرۇمچىگە كەلدى ۋە 8 - ئارمىيىنىڭ ئۇلارغا مۇتلەق ئوخشمايتتى. سوۋېتلىكلەر تۈرمۇشتا راھەت - رۇمچىدە ئىش باشقۇرۇش ئورنىنى قۇزدى. ھالاۋەتنى ئاساس قىلسا، جۇڭگو كومپارتىيەسى ئەۋەتكەن خادىم

1937 - يىلدىكى چوڭ تازىلاشتا شك شسەي ھوكۇمىلار پايدىلىق ئىش قىلىپ، ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈپ، خىزمەتىنىڭ نۇرغۇن ئورۇنلىرى بوشاپ قالغان ئىدى. بوش ئورۇنلارنى ئىنقىلاپ ئۇچۇن قانا تىيادۇراتتى، ئۇلارنىڭ بۇخىل كومپارتىيە ئەۋەتكەن خادىملار بىلەن تولۇقلاندى، ماۋزېمىن ئىپادىسى شك شسەينى خاتىرجەمسىزلەندۈردى. جۇڭگو كومۇ(ماۋزېدۇڭنىڭ ئىنىسى) مالىيەنازىرى بولدى. مىك يىمىك مائارىپ نىستلىرى ئوز ۋەدىلىرىگە ئەمەل قىلىپ شىنجاڭدا پارتىيە نازىرى قوشۇمچە شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يۇەنجاڭى بولدى. تەشكىلاتىنى راۋاجلاندۇرمىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ تەسىرى ئۇزخۇاڭمىنخۇجاھانگىر لىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ باش كاتىۋى قولۇكسز كۇچلەندى ۋە كېڭەيدى. كەلگۈسىدە ئاممىنىڭ ئىددىشۇمچە سوت كوللېگىيىسىنىڭ باشلىغى بولدى. خۇاڭيىمىك دۇيىسىدە ماۋزېدۇڭ بىلەن جۇدېنىڭ تەسىرى شك شسەينىڭبەن مەھكىمىسىنىڭ ئىگىلىك باشقارمىسىنىڭ باشلىغى بولدى. تەسىرىدىن ئېشىپ چۈشىدىغانلىغى ئېنىق بولۇپ قالدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى 1938 - يىلدىن كېيىن شۇ شەھەرنى خېلىلا ئالدىرتىپ قويغان ئىدى. (1) 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 8 - پولكى قۇمۇلغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. بۇ پولكنىڭ ئەسلىي ئادەم سانى دولەت ئارمىيەسىنىڭ بىر نگادا (لۇي) بىلەن باراۋەر بولۇپ، پۈتۈنلەي مېخانىكلاشقان ئىدى. قۇمۇل ، بارىكول، شىكىشىيالارغا جايلىشىپ شىنجاڭنىڭ گېلىدىن بۇغۇزالغان ئىدى؛ (2) چېگرا ئىشلار باشقارمىسى پۈتۈنلەي سوۋېت خادىملىرىنىڭ كونتۇرۇللۇغى ئاستىدا چېگرىنىڭ سىرتىدا خىزمەت ئىشلىدى. شۇ چاغلاردا ئىچكى ئولكىلەرگە ئەۋەتىلگەن جاسۇسلار ۋە ئۇلارنىڭ ئورۇنلاشقان جايلىرى توۋەندىكىچە ئىدى.

لەنجۇدىكى 1 - گۇرۇپپا

ژالى — يۆەن چۈشى، لەنجۇ 1940 - يىل 4 - ئايدا بارغان
مۇئاۋىن ژالى — چىن يۈيلىك، لەنجۇ
ئەزا — ۋۇ زىجۇك، نىڭشيا 1939 - يىل 7 - ئايدا بارغان
ئەزا — جاك چىگرۇ، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئايدا بارغان
رادىست — ژاك مىڭگاك، لەنجۇ
ئەزا — جاۋشۇربن، ۋۇۋېي 1940 - يىل 4 - ئايدا بارغان

لەنجۇدىكى 2 - گۇرۇپپا

مۇئاۋىن ژالى — گاۋ بىگدۇ، لەنجۇ 1939 - يىل 6 - ئاي
ئەزا — ماجىنشىن، شىنىك 1939 - يىل 7 - ئاي
ئەزا — لى زويىك، شىنىك 1940 - يىل 12 - ئاي

بوغالتىر — جۇشكىيۆەن، لەنجۇ 1939-يىل 6 - ئاي
ژاك فۇتيەن، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئاي
شوپۇر — بۇگو فاك، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئاي

شۇيجۇ گۇرۇپپىسى

ژالى — لىن دې، جيۇچۈەن 1939-يىل 12 - ئاي
مۇئاۋىن ژالى — زىك شاۋلۇ، جيۇچۈەن 1937-يىل 7 - ئاي
ئىستانسە باشلىغى — ۋۇشۇلى، جيۇچۈەن 1940-يىل 7 - ئاي
رادىست — گاۋچىگشىك، جيۇچۈەن 1940-يىل 7 - ئاي
ئىستانسە باشلىغى — لى جيۇلىن، جيۇچۈەن 1934-يىل 4 - ئاي

مۇستەقىل گۇرۇپپا

ئەزا — ژاك يۈەنچىك، جيۇچۈەن 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — روخۇاكلۇ، لەنجۇ 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — جاك ياۋنيەن، شىنىك 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — جاك بىگۈۋ، نىڭشيا 1941-يىل 5 - ئاي

ئۈرلىزدىخې دەريا سىدىكى گۇرۇپپا

جۇربن — لاك ژېنجىن، ئۈرلىزدىخې 1941- يىل 4 - ئاي
كاتىپ — خالىسىن داس، ئۈرلىزدىخې 1941- يىل 4 - ئاي
ئىستانسە باشلىغى — ژاك جىچىك، ئۈرلىزدىخې 1940 - يىل 3 - ئاي
رادىست — زىك لەنفاك، ئۈرلىزدىخې 1941- يىل 4 - ئاي

بۇ خادىملارنىڭ چەتتىكى پائالىيىتى ۋەقولغا كەلتۈرگەن ما-
تېرىيالنىڭ مىقدارىنى شۇڭا سەپلەپ تۇراتتى. لەنجۇدىكى بىر ئاز-
چى گۇرۇپپىنىڭ ۋالىسى يۈەن چۈشىنى چىڭ پىسىڭ بىلەن ئۇشتۇر-
غان بولۇپ ھەرقايسى گۇرۇپپىلارنىڭ خىزمىتىنى ۋە چىقىمىنى
ئىگەللەپ باشقۇراتتى؛ (3) 1935 - يىلىدىن كېيىن سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ گىرمانىيىگە تەكشۈرۈش ئەترىدى، مەدەن
تەكشۈرۈش ئەترەتلىرى زور تورگۇملەپ غۇلجىغا كىرىپ ھەرقايسى
جايلارغا تارقالدى؛ (4) 1937 - يىلى شىمالىي سوۋېت
ئىتتىپاقىدىن ئىككى يېرىم مىليون ئالتۇن رۇبلى قەرز ئالدى.
شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ مالىيە ئىشلىرى ۋە پۈل مۇئامىلە
ئىشلىرى ئوز مۇستەقىللىقىنى يوقاتتى؛ (5) 1937 - يىلىدىكى
تازىلاشتىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرائاسىيادا
تۇرىدىغان بەش كونسۇلخانا خادىملىرىدا يوتكىلىش بولدى.
جەنئۇبىي شىنجاڭغا كېلىش - كېتىش ئىشلىرىدا
ھېچقانداق رەسمىيەت ئوتەمەستىن ئەركىن كىرىپ - چىقىپ
شىنجاڭدا يۈرۈۋەردى؛ (6) شىنجاڭنىڭ بىر قانچە رايون
ناھىيىلىرىدىكى چۆرۈنلىرى ۋە ئۇنىڭ جۇيجاڭ، مۇئاۋىن
جۇيجاڭلىرىدىن بەزىلىرى ئوزلۇكىدىن سوۋېت كونسۇلخانا
خادىملىرىنىڭ قوماندانلىغىغا بويسۇندى. بەزىلىرى سوۋېت
گىراژدانى ئىدى. ئۇلار گوكتەن باشقارمىلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا
بويسۇنماي ئوز ئىختىيارىچە ھەركەتلەندى؛ (7) 1938 - يىلى
سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇمچى تۇدۇكخانىسىغا تومۇر - پولات زاۋۇدى
قۇردى. چۆچەك باشقارمىسىنىڭ ئارخىپ ماتېرىيالىنى قارىغاندا

بۇ زاۋۇتتا ئايرۇپىلان ئىشلەپچىقىرىلاتتى؛ (8) شىنجاڭدا
تۇرۇۋاتقان سوۋېت كونسۇلخانىلىرىنىڭ شىنجاڭلىقلارنى سوۋېت
گىراژدانلىغىغا ئېلىش ئەركىنلىگى بار ئىدى. 1938 - يىلىدىن
كېيىن شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىدىكى تەھلىكە كۈنسايىن
كەسكىنلەشكەندىن كېيىن بىر مۇنچە ئادەملەر ئوزىنى قوغداش
ۋەجىدىن سوۋېت گىراژدانلىغىغا كىردى. گىراژدان بولغانلارنىڭ
سانى خېلى كوپ ئىدى.

1939 - يىلى بىر يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي
ۋەزىيىتى تېچ مۇقىم بولىۋىدى، دۇنيا ۋە جۇڭگودا جىددىي
ئوزگىرىشلەر بولدى. سوۋېت - گېرمان شەرتنامىسى ۋە سوۋېت-
ياپون مۇناسىۋىتى جىددىلىكتىن پەسەيمىشكە قاراپ يۇزلەندى.
بۇ پۇرسەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇزىنى تولۇقلىدى. جۇڭگودا
ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ۋەزىيىتى تېركىشىش
باسقۇچىغا ئوتتى. بۇ پۇرسەتتە گومىنداڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى
ئارقا سەپنى مۇستەھكەملەپ ھوكۇمرانلىق تەسىرىنى كۇچەيتتى.
بۇ ئىشلار شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيىتى ئۇچۇن پايدىسىز ئىدى.
ھالبۇكى شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى نۇرغۇنلىغان زىددىيەتلەر
بىلەن كۇچلەر راۋاج تاپقان ئىدى.

شىمالىي بىر تۇركۇم كومپارتىيە خادىملىرىنى جەنۇبىي
شىنجاڭغا مەمۇرى خىزمەت ئىشلەش ئۇچۇن ئەۋەتتى. مەسىلەن،
خۇاڭ مىنغۇنى ئاقسۇ ۋالىلىغىغا، لىن جىلۇنى كۇچار ناھىيىلىغىغا
تەينىلىدى. باشقىلارنىمۇ ھاكىم، باجخانا جۇيجاڭلىغىغا تەينىلەپ
ئەۋەتتى. بۇلارنى چەت ناھىيىلەرگە خىزمەتكە ئەۋەتكەنلىگىنى

تەشۋىقات خىزمىتىنى خەلق ئارىسىغا ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن بولدى دىسەمۇ، ئەمەلىيەتتە شىك شىمسەي ئۇلارنى تىلى، ئورپ-ئادىتى ئوخشاش بولمىغان ئاممىا ئىچىگە چۈشۈرۈۋەتكەن ئىدى. شۇنىڭدەك موڭغۇل، قازاق، قىرغىز ۋەكىللەرنى قۇرۇلتىيى چاقىرىپ چارۋىچىلارنىڭ باشلىقلىرىنى ئۆزۈمچىگە توپلاپ قۇرۇلتايىدىن كېيىن ۋەكىللەرنى چارۋىچىلاردا ساقلانغان قوراللارنىڭ سانىنى ئېيتىپ بېرىشكە ۋە مەسئۇل بولۇپ قورال-ياراق يىغىپ بېرىشكە قىستىدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قىرغىزلار قىرغىز پولكىنىڭ تەسىرىگە ئوچرىغانلىقتىن ئۇلاردا تەۋرىنىش پەيدا بولغان ئىدى. قازاقلارمۇ شىمالىي شىنجاڭدىن گەنسۇغا قېچىش تەييارلىغى كورۇپ خاتىرجەم بولمىغان ئىدى. شىك شىمسەي كوپلىگەن ماتىريالالارنى ئىشلەپ چىقىپ، چەتئەللىك مۇشاۋىرلارنى ماقۇل كەلتۈرۈپ، 1939 - يىلى كۈزدە زور تۈركۈمدە دارلىقۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرى، ئەسكەرلەر، ئۇيغۇر، قازاق كاتتىلىرىنى قولغا ئېلىش، زەھەرلىك جازالاش ئارقىلىق ئۇلاردىن "چوڭ سۈيىقەست" ئەنزىسىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئوز تەسەۋۋۇرىدىكى سىياسىي دۇشمەنلەرنى داۋاملىق تۇتقۇن قىلدى.

شىك شىمسەي بۇ قېتىمقى "سۈيىقەست" ئەنزىسىنىڭ چەمبىرىگىنى دۇجۇكىيۇەننىڭ بېشىغا كەيدۇردى. چۈنكى دۇجۇكىيۇەن شۇ ۋاقىتلاردا نوپۇزلۇق كىشى ئىدى. ئۇچكى ئۇلۇكبەگ ردىمۇ سىياسىي مۇناسىۋىتى مۇرەككەپ ئىدى. ئەگەر ئۇنىڭ ياۋۇز نىيىتى بارلىقىنى، شىك شىمسەينىڭ قول ئاستىدا مەسلىھەتچى بولۇشتىن ھالقىپ كېتەلمەيتتى. شىنجاڭغا كەلگەندىن

كېيىن ئۇنى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يۇھانچاڭلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلىدى. بىراق بۇ ئادەم ئەركىنرەك ئۇگەنگەنلىگى ئۈچۈن ئادەتتىكى سوز - ھەرىكەتلىرى شىك شىمسەينىڭ سىياسى ئولچىمىدىن ھالقىپ كېتەتتى. بۇ ئادەم دوستلىرىنى تونۇشتۇرۇپ شىنجاڭغا كەلتۈردى. شىك شىمسەي ئەزەلدىن گۇمانخور بولغاچقا ج خ باشقارمىسىغا دۇجۇكىيۇەننى تەقىپ قىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇڭا دۇجۇكىيۇەن تۇرۇۋاتقان ئويىنىڭ يېنىغا بىر كىچىك دۇكان پەيدا قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىشىۋاتقانلارنى كۇزەتتى. شۇنىڭدەك دارىلفۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرىدىن 4 نەپەر ئوقۇغۇچىنى سېتىۋېلىپ ئۇلاردىن ھەر ھەپتىسىگە دۇجۇكىيۇەننىڭ سوز - ھەرىكىتىدىن يازما دوكلات ئالدى. 1939 - يىلى كۈز ئايلىرىدا "سۈيىقەست" ئەنزىسى تەييار بولغاندىن كېيىن دۇنىڭ كاتتۇى بىلەن قېينى ئىنىسىنى قولغا ئالدى ۋە دۇجۇكىيۇەننىڭ باشقىچە غەرەزى بار ئىدى دىگەن گەپ - سوزلەرنى تارقاتتى. بۇ چاغدا دۇجۇكىيۇەن ئىشىنىڭ ئەپلەشمەيۋاتقانلىغىنى چۈشىنىپ خىزمەتتىن ئىستېپا سوراپ ئاغرىق دەپ ئويدە يېتىۋالدى. بۇ جەريانداا بىر قانچە قېتىم شىك شىمسەيگە خەت ئارقىلىق ئوز كوڭلىنى ئىزھار قىلغان بولسىمۇ، شىك شىمسەي ئوز پىلانىنى ئوزگەرتمىدى.

1940 - يىلى 2 - ئايدا دۇجۇكىيۇەن بىلەن شەھەر مۇداپىە باتالىيونىنىڭ يېڭجاڭى ۋاڭ جاۋچىنىڭ ھەمدە كوپلىگەن ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئالدى. دۇجۇكىيۇەن بىلەن ۋاڭ جاۋچىنىڭ قاتتىق قىيىن-

قىستاقتا ئېلىپ ۋاڭ جىڭۋېنىڭ بۇيرۇغى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ يوشۇرۇن ھەركەت يۈرگۈزۈپ ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىغا ماسلاشماقچى بولغانلىغىنى ئىقرار قىلدۇرۇدى ھەمدە شىڭ شىسەي ئۆزى تازىلىۋەتمەكچى بولغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئىسىملىگىنى ئېيتىپتۇردى.

1940 - يىلى 2 - ئايدا ئالتاي، كوكتوقايدىكى قازاقلار قورال - ياراق يېغىۋېلىشقا قارشى چىققانىدىن كېيىن شىڭ شىسەي پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان موڭغول، قازاق، قىرغىز ۋەكىللىرىنى تۈگەل قولغا ئالدى. خەنزۇ، ئۇيغۇر، رۇسلارنىڭ كاتتىلىرىنى، سوۋېت پەرەست دەپ ئاتىۋالغان ئالتاي ۋالىسى شەرىپخان، جۇڭ باشقارمىسىنىڭ ئورۇنباسار باشلىغى قۇربان نىياز ۋە ئورۇنباسار مالىيە نازىرى قۇربان سەئىدى، تاشيول ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى بېكتېمۇر، ئىچكى ئولكىلەردىن كەلگەن گاۋدۇ، جاۋدەن، ۋاڭ ۋېيى، شۇېتاۋ قاتارلىقلارنى، يەرلىك فېودالىزىم ۋەكىلى بولغان تەمىرات نازىرى ئابلا داموللا، ئەلەنۋاڭ، ھادى بەيسى، دىنىي زاتلاردىن مالىياڭجۇن ئاخۇن، ئەھمەت ھاجى (قازاق)، شەرقىي شىمال پىدائىي قوشۇنلاردىكى ئوفىتسېرلاردىن سۇي رۇڭچاڭ ۋە ھەربىي مەكتەپتىن ئوقۇش تۈگەتكەن ئوقۇغۇچىلار ۋە ئىلغار ياشلاردىن بولۇپ ئاتالمىش دۇجۇڭيۈەن ئەنزىسىگە چېتىلغان 1200دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئالدى.

شىڭ شىسەينىڭ بۇ قېتىمقى يۇرگۈزگەن تازىلاش ھەرىكىتى گەرچە جۇڭگو گۇڭچەندىكى ئەزالىرى بىلەن سوۋېت ئىتتە-

تىپاقى ئاشكارا ئەۋەتكەن خادىملارغا زەربە بېرىلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ئاممىۋى پۇتۇنلەي دېگۈدەك تازىلانغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قولغا ئېلىنغان "گۇناكار"لاردىن شۇۋاقىتلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان مۇۋەققەت كونسۇلى ئودىيانكى بۇقېتىمقى ئەنزىنىڭ باش رولچىسى دېگەن ئىقرارنى ئالدى، موسكۋا تەرەپ شۇئانلا گروزدىن، چاكروزىنىلارنى ئەۋەتىپ سوراق خىزمىتىگە قاتناشتۇردى. شىنجاڭدىكى ئاتاقلىق سوراق ئورنى "تىيەنجۇتاك" ئىبادەتخانىسى شۇۋاقىتلاردا چەتئەل كىشىلىرىنى سوراق قىلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان ئىدى. گروزدىن، چاكروزىنىلار 24 نەپەر ئۇيغۇرنى سوراق قىلدى، ئۇلار ئالدىنقى سوراقتا ئىقرار قىلغانلىرىنى ئاغدۇرۇپ سوراق ئۇستىدە يېگەن تاياقنىڭ ئىزلىرىنى كورستىپ ئىسپاتلىدى. شىڭ شىسەي مەجبۇرى ئالغان ئىقرارىدىن باشقا ھەچقانداق پاكىت كورسىتەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن گروزدىن شىڭ شىسەي ئەۋەتكەن سوراقچىلاردىن لى يېڭچى، لىيۇبىندىلەردە باشقىچە غەرەزبار لىغىدىن گۇمانلىنىپ، نۇرغۇنلىغان دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن بۇئەنزىنىڭ ساختا ئىكەنلىگىنى كورسىتىپ خەت يۇزىدە شىڭ شىسەيگە پىكىر سۇندى. شىڭ بۇنى كورۇپ قاتتىق غەزەپلەندى، بۇ خىل ئەھۋال ئاستىدا گۇناكارلار قارشى تۇرۇشقا جۇرئەت قىلالمايتتى. قۇربان سەئىدى قاتارلىقلار توۋېنامە يېزىپ ئىلگىرىكى ئىقرارنامىلىرىنى تېخىمۇ كېڭەيتتى ھەمدە گروزدىنغا ئالدىنىپ ئەنزە ئاغدۇرغانلىغىنى يېزىپ چىقىشتى، شىڭ شىسەي بۇئىقرارنامىلارنىڭ خاتىرىلىرىنى

رۇسچىغاتەرجىمەقىلدۇردى. جەمى 163 پارچە 819 ۋاراق بولۇپ، 53 نەپەر گۇناكارنىڭ ئىقرارنامىسى بىلەن خۇلاسە ماتېرىيالـ لارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەرجىمىنى موسكـۋادا ئوقۇپ كەلگەن شىكاگوچى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئېلك يۇقۇرى ئورگانـ لىرىغا يوللىدى. ھەتتا شىكاگو شەھىرىي گروژدن بىلەن بىرلىكتە سوراققا قاتناشتى، سوراق قىلىنىۋاتقان گۇناكارنى سوراق ئالدىدا ج ج خادىملىرى قورقۇتۇپ ئەنزە ئاغدۇرماسلىققا تەقەززا قىلـىـپ قويغان ئىدى. قۇربان نىيازنىڭ ئىقرارى توۋەندىكىچە بولغان ئىدى: مەن تاشكەنتتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا گېنېرال پولكوۋنىك (شىياگجاك) دەرىجىلىك بىر ئوفىتسېرنىڭ ئوزىگە تارتىپ جا- سۇسلۇق خىزمىتىنى تاپشۇرغان، دولەتكەقايتىش ۋاقتىمدا مەز- كۇر ئوفىتسېر ماڭا ئۇرۇمچىگە بارغاندا كونسۇلخانا خادىـمـى ئابدۇراخمان بىلەن ئالاقە قىلىشنى بۇيرىغان، ۋەتەنگە قايـتـ قان يىللاردا 1937 - يىلدىكى ئەنزىنى سوراق قىلىشقا سوۋېـت تەرەپتىن كەلگەن يىگورۇۋنى كوردۇم ۋە ئۇ ئارقىلىق ئابدۇراخـ مان بىلەن كورۇشتۇم، ئابدۇراخمان ماڭا سوۋېتپەرەست پاشـ لارنى جەلـپ قىلىپ داۋاملىق ماتېرىيال بېرىپ تۇرۇشنى تاپـ شۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقى شىكاگو شەھىرىگە ياردەم قىلمايدىغـان لىغىنى، بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزغا ياردەم قىلىپ ئوزبېكىتـانـغـا ئوخشاش جۇمھۇرىيەت قۇرۇپ بېرىدىغانلىغىنى ئېيـتـتـى. ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان سوۋېت خادىملىرىدىن ئودىيانكى، مۇشا- ۋىر بـانـىـدولار بـۇ ھـەرىكىتىمىزگە ھـەمكـارلاشـتـى. كېيىن مەن ئودىيانكى، چېخايونىسكىلار بىلەن كورۇشتۇم، ئابدۇراخمان

ماڭا، ئىشىنىڭ مەخپىيەتلىگى بـۇزۇلۇپ شىكاگوشەھىرىي تـەرىپىدىن بىلىپ قېلىپ قولغا ئېلىنىپ قالساڭ، ئابدۇراخمان بىلەن ئالاقەم يـوق، بىز جاھانگىرلارنىڭ قۇيرۇغى دەپ تۇرساڭ بـىـز چـوقۇم قۇتقۇزۇۋالىمىز دەپ يولىيورۇق بېرەتتى.....

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۇقۇرى ئورگانلىرىغا يوللىغان خۇـ لاسە دوكلاتتا شىكاگوشەھىرىي ئودىيانكى قاتارلىقلارنى تـەرىتىسكىچى ئۇنسۇرلار بولۇپ شىنجاڭغا سوتسىيالىزىم تونىنى پۈركىنىپ كېلىپ يەرلىك مىللەتلەر بىلەن تىل بىرىكتۇرۇپ شىكاگوشەھىرىنى قەستـ لەپ ئولتۇرۇپ ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست ئوتـۇ- ۋاتقان ھوكۇمەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلىماقچى. يەرلىك مىللەتچـى ئەكسىيەتچى گۇرۇھ بىلەن ۋاك جىگۇي ئەۋەتكەن دۇجۇگيۇەنلەر تىل بىرىكتۇرۇپ، ئالتاي قازاقلىرى بىلەن بىرلىكتە قوزغىلاڭ قىلىشقا قۇتراتتى.... دەپ كـورسەتىلگەن. شـىـكاگو شەھەرىنـىـڭ بۇ سەپسەتىلىرى "گۇناكار"لارنىڭ ئىقرارىغا ئاساسلانغان، شۇنداقلا دۇجۇگيۇەننىڭ ماۋدۇن ئارقىلىق ئىچكى ئولكىـلـەرگە يازغـان نەچچە پارچە خېتىنى ئىسپات قىلىۋالغان ئىدى. ئەمما ئۇ خەتـ لەردە زەررىچە ئەكسىيەتچىلىك پـۇراق يوق ئىدى. شـۇنـداق بولسىمۇ شىكاگوشەھىرىي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىشىنىشىنى تـەلـەپ قىلىپ، تەكرار تەكىتلەيتتى.

شىكاگوشەھىرىي سوۋېت ئىتتىپاقى ئالـىـي ئورگانلىرىغا ئوز قولى بىلەن 2 پارچە خەت يازغان ئىدى.

بىرىنچى خەت (قىسقارتىپ ئېلىنىدى)

(1) شىنجاڭدىكى يوشۇرۇن قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسى

ئۇيغۇرلارنىڭ سۆيىقەستچى تەشكىلاتلىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن ئابلىمخان ئىقرار جەريانىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇۋاتقان مۇۋەققەت كونسۇلى ئۇديانكى ئەنگلىيە جاھانگىرلىگىگە يارەملىشىپ شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ كۆتىرىش تەشكىلاتىنى قۇرغۇچىسى ۋە رەھبىرىي كادىرى ئىكەنلىگى سېزىلدى.

(2) مەن ماركسىزىم، لېنىنىزىم ۋە ستالىنىزىمغا سادىق، سوراق ئۇستىدە مۇۋەققەت كونسۇل ئۇديانكىنىڭ شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ تەشكىلاتىنى قۇرغۇچى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغۇچى ئىكەنلىگى توغرىسىدىكى ماتىرىيالنى تەپسىلى ئوقۇپ كورۈپ بۇماتىرىيالنىڭ ئىنتايىن راست ئىكەنلىگىنى چۈشەندىم ھەمدە گۇناكار ئۇيغۇرلارنى سوراق قىلىش جەريانىدىمۇ بۇ ماتىرىيالنىڭ ھەقىقى ئىكەنلىگىنى ئىسپاتلىدىم. ماتىرىيالدا ئۇديانكىغا ئۇۋال قىلىنغان ھېچ بىر يوق. ئۇديانكى بولسا، لېنىنىزىم ۋە ستالىنىزىمغا ئېتىقات قىلغۇچى، ھەنمۇ ماركسىزىم - لېنىنىزىمغا ئېتىقات قىلغۇچى، ئەگەر ئۇديانكى شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ ئەنزىسىنى تەشكىللىگۈچى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغۇچى ئىكەنلىگىدە ھەرتەرەپلىمىلىك تولۇق ئىسپات - دەلىل بولمىغاندا مەن ھەرگىزمۇ سىزلەرگە دوكلات يازمىغان بولاتتىم.

(3) ئۇديانكى، ئىگوروۋ، ئابدۇراخمان، چىخايۇنسكى قاتارلىقلارنىڭ ماتىرىياللىرى موسكۋا قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان شىڭشىنىڭ قولىدا، مارشال ۋورۇشىلوۋ...

رەئىس مولوتوۋ سىزلەرنىڭ شىڭ شىچى بىلەن تېزلىكتە كورۈشۈشىڭىزلەرنى ئۈمىت قىلىمەن. شىڭ شىچى بۇ ماتىرىياللارنى سىزلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. سالامەت بولۇشىڭىزلارنى تەبرىكلەپ.

دۇبەن ھەم رەئىس شىڭشىسەي

1940 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى

2 - خەت (قىسقارتىلمىسى)

(1) 18 - ئىيوندا 2 پارچە، 19 - چېسلا يەنە بىر پارچە تېلېگىراممىا يوللىدىم، 20 - چېسلا ئۇزۇنراق يەنە بىر تېلېگىراممىا ئەۋەتتىم، ھەممىنى تاپشۇرۇۋالغانسىزلەر.

(2) ئىيوننىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ ئەنزىسىنىڭ سوراق ئىشلىرىغا يارەملەشتۇرۇش ئۈچۈن گروزىن، چاكروزىن ئىسىملىك ئىككى نەپەر سوراقچى، يەنە بىر نەپەر تاتار تەرجىمان ئەۋەتكەن ئىكەنسىزلەر. بۇ ئۇچ كىشى ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن كېيىن، مەن ئۇلارنى ئىنتايىن قىزغىن قارشى ئالدىم. ئۇلارغا سەممىي پوزىتسىيىدە بولدۇم، مەن ئەسلىدە ئۇلاردىن ئەنگلىيە، ياپونىيە ۋە تروتسكىچى ئۇنسۇرلارنىڭ باشلامچىلىغى بىلەن بولۇۋاتقان خەلقارا خاراكتېرلىق قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ چوڭقۇرراق سوراق قىلىپ، ئېنىقلاپ چىقىپ، ئەنگلىيە، ياپونىيە جاھانگىرلىرىنىڭ غالچىلىرى ۋە تروتسكىچىلارنىڭ يۇرگۈزۈۋاتقان قوزغىلاڭ ئەنزىسىنى تۈپتىن يوقىتىپ ياپون

باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارقا سەپنى ۋە ئالتە بۆيۈك سىياسەتنىڭ هاكىمىيىتىنى مۇستەهكەملەشكە ئوكۇشلۇق يارىتىپ بېرىدۇ دەپ ئۇمىت قىلغان ئىدىم. بىراق كۇتۇلمىگەن ئەهۋال كورۇلدى. ئۇلارنىڭ قىلغان خىزمىتى مەن كۇتكەن ئۇمىتلەرنىڭ ئەكسىچە بولدى. هازىر گروزىنىلار سوراق قىلغان 24 ئۇيغۇر گۇناكارنى قايتا سوراق قىلىش جەريانىدىكى ئەملىي پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئۇلار سوراقنى چوكتۇرلاشتۇرمىدىلا ئەمەس، بەلكى مەقسەتلىك هالدا گۇناكارلارغا ناتوغرا سوز ۋە قورقىتىدىغان جۇملىلەر بىلەن ئۇلارنى ئەنزەئاغدۇرۇشقا باشلاپ ماڭغان (يەنى ئۇلارنى قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسىدىن تېنىۋېلىشقا باشلامچىلىق قىلغان).

(3) گروزىنىلىق چاكروزىنىلەرنىڭ مەقسەتلىك هالدا ناتوغرا ۋە تەهدىت سالىدىغان جۇملىلەر بىلەن ئۇيغۇر گۇناكارلارنى قوزغىلاڭ ئەنزىسىگە قاتناشقانلىغىنى ئىنكار قىلدۇرغان ماتېرىياللارنى 1 - 2 - چېسلاتېلېگرام ئارقىلىق تەپسىلى بايان قىلدىم. يۇقۇرقى مەسىلىلەر بەك مۇهىم بولغىنى ئۈچۈن ئالاهىدە تېلېگرامما يوللىدىم. هورمەت بىلەن سالام تىلىگىزلەرنى تىلەيمەن.

دۇبەن هەم جۇشى شىك شىسەي

1940 - يىل 24 - ئىيون.

شىك شىسەي 1940 - يىلدىكى چوك تازىلاشقا قاتناشقانلىقى توغرىسىدا 1941 - يىلى يەنە تورسالدى.

بۇ ئەسلىدە 1940 - يىلدىكى تازىلاشنىڭ داۋامى ئىدى. قولغا ئېلىنغانلار: ئىلى ۋالىسى ياۋشۇن، قۇمۇل ۋالىسى نيۇجىڭخەن، چوچەك ۋالىسى جاۋجەنفىك، خوتەن ۋالىسى لۇيۇيلىن، شىنجاڭ دارىلفۇنۇن مۇدىرى جاڭزۇجۇ، ماۋارىپ نازىرى لى يىئو، مالىيە نازىرى جاڭشۇنيۇ ۋە ئۇلارغا چېتىلغانلار هەمدە هەرقايسى كۇرس ۋە دارىلفۇنۇندىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىققانلاردىن مەسىلىسى بارەپ هىساپلانغانلاردىن ئىبارەت ئىدى. بۇ قېتىم قولغا ئېلىنغانلار سوراقتا، سوۋېت تەرەپ خادىملار بىلەن شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان بولشېۋىكلەر بۇقېتىمقى قوزغىلاڭغا رەهبەرلىك قىلماقچى دەپ ئىقرار قىلدى. شىك شىسەي چەتكە قاقتا بۇقېتىمقى ئەنزە 1940 - يىلدىكى ئەنزىنىڭ داۋامى دەپ ئېلان قىلىپ، بۇقېتىم قولغا ئېلىنغانلار 1940 - يىلى 18 - سېنتەبىردە قوزغىلاڭ كوتەرمەكچى، تەييارگەرلىگى ئۇلگۈرمىسە، 1941 - يىلى 12 - ئاپرېلدا قوزغىلاڭ كوتەرمەكچى بولغان. هوكۇمەت ئالدىنالا سەزگەنلىكتىن بۇ خادىملارنى خىزمەت ئىشلەۋاتقانلىغىغا قارىماستىن قولغا ئالدى دېگەن.

بۇقېتىمقى ئەنزىدە شىك شىسەي چىك پېيشىنىنىڭ شاگىرتى مىك شىەنزىگدىن: چىك پېيشىن مېنى جاسۇسلۇققا سېلىپ شىنجاڭنىڭ هەرخىل مەخپىيەتلىكلىرىنى توپلىدى هەمدە شىنجاڭدا مەخپى تەشكىلاتنى راۋاجلاندۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى. بۇتەشكىلات ياپون جاهانگىرلىگى بىلەن تروتسكىنى ئارقا تىرەك قىلىپ شىك شىسەي هاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرماقچى دېگەن يالغان ئىقرار ئالدى. يەنە قەشقەر

ژالی مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىۋى جاڭشىئەندىن: شىنجاڭ گېـ
زىتىنىڭ مۇددىرى ژاڭ باۋچەن مەزكۇر "قوزغىلاڭ" تەشـكـ
ـىلاتىنى پىلانلىدى دەپ ساختا ئىقرار ئالدى؛ ئالتاينىڭ مۇئـا
ـۋىن ژالىسى جۇخاكىمىددىن: چىڭ پېيشىن ھوكۇمەتكە ۋە سوۋېت
ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرغۇچى، مەن ئۇنىڭ يولبورۇغى بويىچە مەز
كۇر تەشكىلاتقا ئۇرۇمچىدە 43، ئالتايدا 37 ئادەم تونۇشتۇردۇم
دەيدىغان ئىقرارنامە ئالدى؛ ئالتاينىڭ مۇئاۋىن ژالىسى بەيسى
ھاددىدىن: سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالتايدا تۇرۇشلۇق مـۇئـاۋىـن
كونسۇلى بانىنكوۋ كوكتوقايدا قوزغىلاڭ كوتىرىـشكە ئوز ئاغزى
بىلەن بۇيرۇق بەردى دەپ ئىقرارنامە ئالدى.

1941 - يىلى 7 - ئايدىن 1942 - يىلى 2 - ئايغىچە يۇقۇرقى ئەنزىگە يوللاپ قولغا ئېلىنغانلار 500دىن ئاشىدۇ. بۇ لارنىڭ كوپ قىسمى ياش زىيالىلار ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە دارىلمۇئەللىمىن ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارمۇ بار ئىدى. بۇلار سوراق قىلىنمايلا جىنايىتى بېكىتىلىپ بولدى.

شىڭشىسەي بۇ قېتىم يەنە سوراق قىلىشقا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئادەم ئەۋەتىشنى تەكلىپ قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ بۇقېتىم قۇلاق سالمىدى. شىڭشىسەي 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ستالىن، مولوتوۋ، ۋورۇشىلوۋ، تىموشىنكوۋلارغا (ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونـ سۇل باكونىن ئارقىلىق) خەت ئەۋەتتى. خەتتە: مىڭ شىيەنزىڭ، جاڭ زۇجۇ، ۋۇزوجۇنلەرنىڭ ئىقرارى بويىچە چىڭ پېيشىننى تەرو تىسكەچى، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشكىلات قۇرغۇچى دەپ

ئىزاھلىغاندىن تاشقىرى خەتنىڭ ئاخىرىدا يەنە:

(4) چىڭ پېيشىن ھازىر چۆكچىگا ئاتا - ئانىسىنى كو رۇش ئۇچۇن جىددى رۇخسەت سوراۋاتىدۇ، ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى ھوكۇمەتكە بۇزغۇنچىلىق سېلىش ھەرىكىتىگە زىت كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە چېگرا ئىشلىرى سىرتىقا قارىتا مەخپى ئورۇن، شۇڭا بۇكىشىنى موسكۇاغا يوتكەپ كېتىپ تەكشۇرۇشىڭىزلەرنى پەـ كىر قىلىمەن. ئۇنىڭ چېگرا ئىشلىرى ئىدارىسىغا مۇئاۋىن باشـ لىق بولغان ئورنىغا موسكۇادىن باشقا ئادەم ئەۋەتىشنى تەكـ لىپ قىلىمەن، دېيىلگەن.

1941 - يىلى شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالـى ئورگانلىرىغا ژاڭ باۋچەننى قولغا ئېلىشنى تەلەپ قىلىپ ئەۋەتـ كەن تېلېگرامىمىسىنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە: (قىسقارتىلمىسى)

ژاڭ باۋچەن 1935 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنـ جاڭغا كەلگەن. ئۇكىشى بولشۇۋىك بولغىنى ئۇچۇن شىنجاڭ ھو كۇمىتى ئالاھىدە ئىشەنچ بىلەن خىزمەتلەرگە تەيىنلەپ شىنجاڭنىڭ خارجى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىغى، شىنجاڭ گېزىتـ خانىسىنىڭ مۇددىرى، شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇـ يۇشمىسىنىڭ باش كاتىۋى قاتارلىق مۇھىم خىزمەتلەرگە قويىدى.

بۇيىل ئەتىيازدىن شىنجاڭ سوت ھەيئىتى سۇيىقەستچى لۇـ يۇيلىننى سوراق قىلىش جەريانىدا ژاڭ باۋچەنگە ئالاقىدار ماتېرىياللاردىن خەۋەر تاپتۇق..... ماتېرىياللارغا قارىغاندا ژاڭ باۋچەندە ھازىرقى ھوكۇمەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئەكسىل

ئىنقىلاۋىي ھاكىمىيەت قۇرۇش مەقسىدى بارلىغى ئىسپاتلاندى. بۇھەقتە ئىككى تۈرلۈك پىكىر يوللايمەن: 1 - ۋاك باۋچەنىي شىنجاڭدا قولغا ئېلىشىمغا رۇخسەت قىلمىغىلار. ئۇنىڭ شۇنىڭ جاڭدىكى مۇناسىۋەت دائىرىسى كەڭ، بۇيەردە قولغا ئېلىپ سوراق قىلىش ئارقىلىق كوپلىگەن ئەكسىلئىنقىلاپچى ئۇنسۇرلارنى تېپىپ چىققىلى بولىدۇ؛ 2 - ئەگەر سىزلەر ۋاك باۋچەنىي شىنجاڭدا قولغا ئېلىشقا رۇخسەت قىلمىسىڭىزلار ئۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتۇرۇپ كېتىپ يۇقۇرقى ماتېرىياللار بويىچە بىرتەرەپ قىلىشىڭىزلارنى ئۈمىت قىلىمەن.

ۋاك باۋچەن شىنجاڭدىن كەتتى. شۇڭ شىسەيىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولغان ئېتىقادى پۈتۈنلەي تۈگىگەن ئىدى. ئۇچاغلاردا گېرمانىيە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىپ، موسكۋا جىددى ھالەتكە چۈشۈپ قالغانلىقتىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شۇڭ شىسەيگە تاقابىل تۇرۇشقا ھالى قالمىغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن چېگرا ئىشلىرى شۇڭ شىسەينىڭ قولىغا ئوتتى. بۇرۇن چېگرا ئىشلىرىدا خىزمەت قىلغانلارنىڭ ھەممىسى تۈرمىگە ئېلىنىدى.

1937 - يىلىدىن 1941 - يىلىغىچە شۇڭ شىسەينىڭ قانلىق تازىلاش ھەرىكىتىدە قولغا ئېلىنغان ھەرمىللەت خەلقى ئون مىڭدىن ئاشتى. قولغا ئېلىنغانلارنىڭ تولىسى شۇڭ شىسەيگە سادىق بولغانلار ئىدى. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئىچىدە سوۋېت پەرەستلەر يا كى جۇڭگو گۇڭچەندا ئىغا يۇزلەنگەنلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ قولغا ئېلىنىشى، گۇناسى بولغانلىقتىن ئەمەس ئىدى. بۇ بەش

يىل جەريانىدا شۇڭشىسەيىنىڭ سوزى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ماركسىزىم - لېنىنىزمچى ئىكەنلىگىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرەتتى. كورۇنۇشتە ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھەرخىل ئوگۇشلۇق ۋە ئىمتىيازلارنى بەرگەن ئىدى. 1938 - يىلدىن تارتىپ شەنبېيدىكى جۇڭگو گۇڭچەندا ئىغا ئۇزلۇكسىز ئىقتىسادىي ياردەملەرنى قىلدى. بۇنداق ئەھۋالدا شۇڭشىسەيىنىڭ قۇتىسىدا باشقىچە دورا بارلىغىنى كىم بىلىسۇن؟ قولغا ئېلىنغانلارنىڭ تولىسى نىمە ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانلىغىنى بىلمەيتتى. ئىلگىرى قولغا ئېلىنغانلارنىڭ گۇناسى بار دەپ تونۇغان كىشىلەر ئوزى قولغا ئېلىنىپ سوراقچى ئالدىغا كەلگەندە، سىلەر قوزغىلاڭ تەشكىلاتىغا قاتناشقىنىڭلارنى ئىقرار قىلىڭلار دىسە، نىمە دەپ جاۋاپ بېرىشنى بىلەلمەي قېلىشتى. ئاخىرى ھەرخىل جازالارغا تارتىلغاندىن كېيىن ھەرقانچە غەيرەت قىلغانلارمۇ بەرداشلىق بېرەلمىدى. شۇڭشىسەيىنىڭ سوراقخانىسىدا مەن - مەن دېگەن ھەرقانداق ئوغۇل بالىمۇ چىداشلىق بېرەلمەيتتى. گۇناكاردىن يالىغان ئىقرار ئېلىش ئۈچۈن شۇڭشىسەيي ھەرقانداق دەھشەتلىك جازا چارىلىرىنى قوللىنىشتىن تارتىنمايتتى، كوپلىگەن مەھبۇسلار ئوزى ۋە باشقىلار توغرىلىق يالغان ئېيتىشقا ئۆزدانى يول قويمىغانلىقتىن ئوزىنى ئوزى ئولتۇرۇۋالاتتى. ئەمما سوراقچى ۋە گۇندىپايلار ھەرقانداق گۇناكارنىڭ ئوزىنى ئوزى ئولتۇرۇۋېلىشىغا ھەرگىز پۇرسەت بەرمەيتتى. شۇڭا ھەرقېتىملىق "قوزغىلاڭ ئەنزە" ئۇستىدە قىلىنغان

سوراقلاردا ئېلىنغان ئىقرارنامىلار بىر قەدەر مۇكەممەل بولاتتى. بۇ ئەك ئاخىرقى ئىقرارغا قارىتا ئېيتىلغان سوز. ئەگەر ھەر بىر گۇناكاردىن ئېلىنغان ئىقرارنامىلارنى تەپسىلى كۇزىتىدىغان بولساق، نۇرغۇنلىغان زىددىيەت ۋە گۇمانلارنى سېزىۋالالايمىز. تۇۋەندە بىز دۇجۇكيۇەن ئۇستىدە قىلىنغان سوراق خاتىرىسىدىن بىر ئابزاس كورۇپ ئوتەيلى:

دۇ: مەن ھەرگىز مۇتروتسكىچى ئەمەس، ئەگەر مېنى تروتسكىچى دەيدىغان بولسا، ماكا تەن جازاسى بەرگەندىمۇ ئارتۇق ئازاپ چېكىمەن. ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەسمۇ! سىلەر مەندىنمۇ ئېنىق بىلىدىغاندەك سوراۋاتىسىلەر، ئەمما مەندە بۇنداق پاكىت يوق. مەن ئۇزەمنى سىلەردىن ياخشىراق چۇشىنىمەن..... مېنى نىمە ئۈچۈن تروتسكىچى دەۋاتقىنىڭلارنى زادىلا چۇشەنمەيمەن. خائىن، تروتسكىچى دېگەنلەر بېشىمغا كەيدۇرۇلىدىغان بولسا، ئۇزەمنىڭ قانداق نەرسە بولۇپ قالىدىغانلىغىمنى پەقەت ئۇزەملا چۇشىنىمەن. مەن بۇ سوزلەرنى دېمەيلا قويساي، دېسەملا مەسىلە چىقىدۇ. مېنى ئىقرارىدىن تېنىۋالدى دەيسىلەر. مەن ھەرگىزمۇ تېنىۋالمايمەن..... ۋايجان. مەن ئۇ ئىقرارىمنى قانداق يېزىپ چىقاندىمەن.....

دۇجۇكيۇەن جاساراتلىك، جەسۇرى بار ۋەزدانلىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ جازاغا كوپ تارتىلدى. ئەك ئېچىنىشلىق جازالارنى كوردى. ئەك ئاخىرىدا ماۋدۇن، جاك جۇكشى، خويۇيزى، زوتاۋفلىك قاتارلىقلارنى ئەنزىگە سوراپ كەردى.

قاتتىق ۋەزدان ئازاۋى ئىچىدە نەچچە قېتىم ئىقرارىنى ئاغدۇرۇۋەتتى. ئەمما قاتتىق جازا ئاستىدا يەنە "ئەسلىگە" كەلتۇردى.

دۇجۇكيۇەن ئەنزىسىگە چېتىلغان ئولكىلىك دوختۇرخانىنىڭ دېرىكتورى لىپېيكې ئوز قەلمى بىلەن بىرىنچى قېتىملىق ئىقرارنامىسىنى تۇگەتكەندىن كېيىن ئۇزۇن ئوتمەيلا يەنە بىر قېتىملىق سوراق خاتىرىسىدە مۇنۇلار بار ئىدى:

بىز: ــ سەن ئوز گۇناھىڭنى تونۇشۇڭ كېرەك؟

لى: ــ مەندە گۇنا يوق، مەن نىمىگە تۇۋە قىلاتتىم؟

بىز: ــ سەن سۇيىقەستلىك تەشكىلاتىغا قاتنىشىپ كەلەرنى تارتتىڭ؟

لى: ــ سۇيىقەست تەشكىلاتىغا قاتناشقىنىم يوق، مۇتلەق بىلمەيمەن.

بىز: ــ سېنىڭ تەشكىلاتقا قاتناشقانلىغىڭ ھەقىقەت.

لى: ــ 2 ــ، 4 ــ تۇرمىلەردەسوراپ بولغان، شۇيەردە قىلغان ئىقرارلىرىمنىڭ ھەممىسى پاكىت. ئۇلار مەندىن دۇجۇكيۇەن بىلەن مۇناسىۋىتىڭ بار دەپ سورىمىغان. دۇجۇكيۇەن نەدە تۇرىدۇ، مەن زادىلا بىرىپ كورمىگەن. ھەچنىمىنى بىلمەيمەن. ئۇ تەرەپتە 7 كېچە ــ كۇندۇز ئوره تۇرغۇزدى. ئۇيقىسىزلىقتا پۇتۇم ئىششىپ قالدى. بۇ تەرەپكە كەلگەندىن كېيىن ئىككى سوراقچى سوراق قىلدى. مەندە پاكىت بولمىغانلىقتىن، جاۋاپ بېرىشكە ئامال بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن 3 ئادەمنى ئەكىلىپ سوزلەتتى. مەن پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ ئاڭلىدىم. مېنى نازارەت قىلىپ سوزلەشكە رۇخسەت قىلمىدى.

ئىپپىكې ئېچىنىشلىق جازالارغا تارتىلغانلىقتىن ئامالسىز ئوزىنى قارىلىغان بولسىمۇ، بەزەن خاتىرىلەردە ئۇنىڭ ئوزىنى ئاقلاشقا ئۇرۇنغانلىغىنى كورگىلى بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋاللارنىڭ تايىن كوپ. جاۋدەنمۇ بىر قېتىم ئوز ئىقرارىنى ئاغدۇرۇپ قويۇپ قاتتىق تاياق يىگەن.

شىڭشىسەي ئىشلەتكەن سوراقچىلارنىڭ ھەممىسى بىلىمسىز قارا قوساق، زالىم ئادەملەر ئىدى. ئۇلار سوراق ئىشلىرى بىلەن كوپ شۇغۇللانغانلىقتىن ھىلە - مىكىرده ئىنتايىن ئۇستا بولۇپ يېتىشكەن ئىدى. ئۇلارگوزىتىش، گوناكارنىڭ روھىي ھالىتىدىن پايدىلىنىشقا ماھىر ئىدى. ئۇلار شىڭشىسەي ئوزقولى بىلەن يېتىشتۇرگەن غالچىلار بولغاچقا ئوزخوجايىنىنىڭ كۇچىگە تايىنىپ باشقىلارغا زۇلۇم قىلىشنىلا بىلەتتى، خالاس.

تازىلاش يۇرگوزگەن بەش يىل ئىچىدە "گوناكار" لارنىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ ئېغىر ئوتتى. تاشقىرى بىلەن بولىدىغان ئالاقە ئوزۇلگەن ئىدى. ئۇلارنى قاماقتىن چىقىرىپ ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئويان - بويان ماڭدۇراتتى ياكى ئاپتاپ كورسىتەتتى. شۇڭا "گوناكار" لارنىڭ 3 تىن بىر قىسمى كېسەل بولۇپ ئولۇپ تۇگىدى. بولۇپمۇ موكغول، قازاقلار 3 - 4 يىلدا بەرداشلىق بېرەتتى. شىڭشىسەي "گوناكار" لارنىڭ ئوزلوگىدىن قىرىلىپ تۇگىشىنى كۇتۇپ تۇرمايتتى. 1941 - يىلى 8 - ئايدا قىلغان بىر قېتىملىق قىرغىندا، يالغوز ئۇرۇمچىدە ئۇلتۇرۇلگەنلەر 300 دىن ئارتوق، بوۇلارنى ئۇرۇمچىنىڭ

شىمالىي تەرىپىدە قەتلى قىلدى. شىڭشىسەي ھوكۇمىتى "گوناكار" لارغا كېسىم قىلمايتتى. بىر مەزگىل ئوتكەندىلا تازىلاش يۇرگوزۇپ ئولتۇرەتتى، بۇخىل دەھشەتلىك ئوسۇل تارىختا مىسلى كورۇلمىگەن.

ئاھالىسى 70 مىڭغا تولايدىغان ئۇرۇمچىنىڭ ئوزىدىلا چوڭ - كىچىك 6 تۇرمە بار ئىدى. بۇ تۇرمىلەرگە 3 مىڭدىن ئارتوق ئادەم سىغاتتى. چەت ۋىلايەتناھىيىلەرنىڭ ج خ ئىدارىلىرىدىمۇ قاماقخانىلارغا ئادەم سىغمايۋاتىدۇ دەپ زارلايتتى. ئۇرۇمچىنىڭ ئاستانە گەرچە كىچىككىنە يېزا بولسىمۇ، 1940 - يىلى ئاستانە پەيچۇسوسىدىلا 200گە يېقىن ئادەم قاماقتا ياتقان ئىدى. ج خ باشقارمىسىنىڭ1940 - يىلدىكى ئولكە بويىچە تىزىمغا قارىغاندا شۇيىلى ئولكە بويىچە قاماقتا ياتقان مەھبۇسلار 12 مىڭدىن ئاشاتتى.

تۇرمىگە ئېلىنغانلارنىڭ بالا - چاقىلىرىغا "خائىنلارنىڭ بالا - چاقىلىرى" دەپ قالپاق كەيگۇزگە تىلكىتىن، ئۇلارھوكۇمەت ۋە جەمىيەتنىڭ ئېغىر يەكلەشلىرىگە ئۇچرىغان ئىدى. ئۇلار ھەرچىكىمگە ھال - ئەھۋال ئېيتالمايتتى. ھەرچىكىمگە ئاغزىنىشلىق قىلالمايتتى. ئۇۋال بولدى دەپ زارلىيالمايتتى. 1939 - يىلى قامالغانلارنىڭ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىلىرىنمۇ مەكتەپتىن قوغلىدى. 1940 - يىلى ئۇرۇمچىدە قىزلار مەكتۇندە ئىشلەۋاتقان بىر قىسىملارنىمۇ ئېلىغا سۇرگۇن قىلىپ ئىلى كۇرەدىكى كونا يامۇلغا نەزەربەنت قىلدى. ئەڭ يامىنى شۇكى شۇ قىزلارنىڭ ئاربىسىغا ج خ

باشقارمىسى 2 نەپەر ئەركەكنى كىرگۈزۈپ، ئۇلارنىمۇ خائىنلار-
نىڭ بالىلىرى دەپ ئاتىغان بولسىمۇ، ئۇلاردا تىڭ - تىڭلاش
ۋەزىپىسى بار ئىدى. ئۇلار شۇ تەقلىتته بىللە يۇرۇپ ئوز
مەيلىچە قىزلارنىڭ ئىپپەت - نومۇسىغا تەككەن ئىدى.

تازىلاش ھەركىتى داۋامىدا شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش
ئىشلىرى توختاپ قالغىنى يوق، ئەكسىچە قورقۇنچ ئاستىدا تېخىمۇ
ئوڭۇشلۇق ماڭدى. "خائىنلار"نىڭ مال - مۈلكى مۇسادىرە
قىلىنغانلىقتىن ھوكۇمەتنىڭ قۇرۇلۇش خىراجىتى تولۇقلاندى.
تازىلاش ھەركىتى ئوزلۇكسىز بولغاچقا ھوكۇمەتنىڭ ئەمىر-
پەرمانلىرىمۇ تېز ئىجرا قىلىندى. مەمۇرى جەھەتتە 1938 -
يىللىرى ئولكىلىك ھوكۇمەت تەشكىلىدە گەرچە ئىز-چە-
نەپەر جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ بولغانلىقتىن يەزى ۋاقىتلاردا
ئۇلار شىڭ شىسەينىڭ ئادەتتىكى قارارلىرىغا توسالغۇ بولۇشتىن
خالى بولالمىسىمۇ، ئەمما ھوكۇمەت ئىشلىرىنى كوڭۇل قويۇپ
تەتقىق قىلغانلىقتىن تولا قولغا ئېلىنىپ خىزمەتچى خادىملاردا
ئوزگىرىش كوپ بولسىمۇ زەربىدارلىق يىلەن ئىشلەپ خىزمەت
ئۇنۇمىنى ئوستۇرۇپ ئىدارىلاردىكى خادىملارنىڭ بېتىشسىزلىك-
لىرىنى تولدۇرۇپ، خىزمەتكە تەسىر يەتكۈزمەيتتى. 1940 - يىلى
ئولكە رەئىسى لىرۇك ئولگەندىن كېيىن شىڭ شىسەي رەئىسلىكىنى
قوشۇمچە ئوتەپ ھەممە ئىشنى ئوز قولىغا ئېلىۋالدى.

شىڭ شىسەي ئەشۇ بەش يىل ئىچىدە شەن-
جاڭ يەتتەشتۇرۇش كۇرسى، سىياسىي كادىرلار
كۇرسى، مەدەنىي كادىرلار كۇرسى ئېچىپ، كادىرلارنىڭ

لاياقىتى ۋە ئولارنىڭ تالانتە بويۇك سىياسەتكە
بولغان ئىشەنچىنى ئوستۇردى ۋە كۈچەيتتى. شۇڭاۋىلايەت،
ناھىيىلەرنىڭ خىزمەتىدىمۇ ئىلگىرىلەشلەر بولدى. شىڭ شىسەي
قول ئاستىدىكى ئادەملەرگە زەربە بېرىپلا قالماستىن، ئوستۇرۇش
جەھەتتىمۇ ياش مۇناسىۋەتلەرگە قارىمايتتى. بىر يىل ئىچىدە
بەرەر خەتنائىنى ۋالىلىققا ئوستۇرەتتى. مەكتەپ ئوقۇتقوچىلىرىنى
بىر نەچچە يىل ئىچىدە مۇنداق نازىرلىققا ئوستۇرەتتى. مۇنداق
ئەھۋالدا كادىر يېتىشمەيدىغان شىنجاڭدا ئادەم كۆچلىرىدىن
مۇۋاپىق پايدىلانغانلىقتىن ھەرقانداق ئىشتىن ھەسسىلەپ ئۇنۇم
كورگىلى بولدى.

ئىقتىسادىي جەھەتتە بۇبەش يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ
ئىقتىسادىي ئەھۋالى كۆنسانىپراۋاج تاپتى ۋەمۇقىملاشتى،
بوندا قبولۇشى مەمۇرى ئىدارىلاردا خىيانەتچىلىكنىڭ يوقلۇغى
بىلەن باغلىق تەدرىجى كوپەيگەنلىگىدىن تاشقىرى 1939 -
يىلىدىكى پۇل ئىسلاھاتى بىلەن بانكا تەشكىلىنىڭ
ئوزگەرتىلىشىگە باغلىق ئىدى. 1939 - يىلى
ئولكىلىك بانكا شىنجاڭ تىجارەت بانكىسى بولۇپ ئوزگەرتىل-
گەندىن كېيىن كوپلىگەن تىجارەت پايچىلىرىغا ئىگە بولدى.
شۇ يىللاردىكى تىرورلۇقنىڭ قورقۇنچى ئاستىدا سودىگەرلەر
قىزغىن پاي قوشۇپ بانكا مەبلىغىنى تولدۇردى. شۇنىڭ بىلەن
بىر ۋاقىتتا دوللار پۇل تارقىتىپ، بىر دوللارغا 4 مىڭ سەر،
كېيىنچە بىر دوللارغا 6 مىڭ سەر قىممەتتىدە قەغەز پۇل تېگە-
شىپ، كونا تىزىنى يىغۋالدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى زايوم تارقىتىپ

خەلقتین مەبلەغ توپلىدى. مەسلەن، 1941 - يىلى 5 مىليون دوللارلىق ئىسلاھات زايومى تارقاتقاندا، ئولكە بويىچە قىزغىن سېتىۋالغانلىقتىن 6 مىليون 700 مىڭ دوللارلىق زايوم سېتىلدى. شۇنىڭدەك چەتكە نەق پۇل چىقارماي زور مىقداردىكى مالىيە بايلىغىنى ساقلاپ قالدى. جۇبىڭ مالىيە نازىرى بولغاندا ھوكۇمەت چىقىمىنى ئۇنۇملۇك تېجەپ 5 يىل ئىچىدە كوپلىگەن قۇرۇلۇشلارنى تاماملىدى. خەلقمۇ پۇل پاخالىغىنىڭ تەسىرىگە **ئانچە ئۇچرىمىدى.**

بۇ بەش يىل ئىچىدە شىڭ شىسەينىڭ يۇرىگىدە سولچىللىق ئىدىيىسى قانداق راۋاجلانغانلىغىدىن قەتئىي نەزەر، ئادەتتىكى مەدەنىي - ماتارىپ ۋە مەدەنىيەت ساھەلىرى سولچىللىققا قاراپ ماڭغان ئىدى. شۇ ۋاقىتلاردا سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇرۇمچىدە خەلقارا كۇتۇپخانا قۇرۇپ ئوز دولىتىدە بېسىلغان ھەر مىللەت تىلىدىكى ئەدەبىي كىتابلارنى ئوچۇق - ئاشكارا ساتاتتى. 1941 - يىلى خەنزۇچە ۋ ك پ ب تارىخى، لېنىنىزىم مەسىلىلىرى قاتارلىق كىتابلاردىن ئون مىڭدىن ئارتۇق ساتتى. بەزەن تىجارەتچىلەر مەزكۇر كىتابلارنى زىننەت ئۈچۈن بولسىمۇ سېتىۋېلىپ ئويلىرىگە تىزىپ قويىدى. ئىچكى ئولكىلەردە نەشر قىلىنغان سولچىل كىتابلارمۇ كىرىشكە باشلىدى. ئىچكى ئولكىلەردىن كەلگەن زىيالىلارمۇ سولچىللىق ئىدىيىسى بىلەن سەنمىنجۇيغا قارشى تۇرۇش ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلدى. بىراق ئەھۋالنىڭ تۈرسى قويۇق بولغان شىنجاڭ جەمئىيىتىدە ئۇ خىل ئىدىيىلەرنى بىردىنلا قوبۇل قىلمايتتى.

مەدەنىي پائالىيەتلەر توغرىسىدا جاۋدەن قاتارلىقلار رەھبەرلىك قىلغان سىناق تەرىقىسىدىكى تىياتىر ئومىگى شىنجاڭدا دېراما ئاساسىنى ئورناتتى. 8 - ئارمىيىدىكى لېنىنچە نىدىنىڭ شېھىر-ناخشىلىرى شىنجاڭدا شېھرلار ژانىرىنى راۋاجلاندۇردى.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارمىيە گۇللەنگەندىن كېيىن چىڭ لىغۇ ئۇرۇمچىگە كەلدى. بۇچاغلاردا جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى ياخشىلىنىشقا يۈزلەنگەن ۋاقىت ئىدى. 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى زور مىقداردىكى ھەربىي قوراللارنى شىنجاڭ ئارقىلىق ئىچكى ئولكىلەرگە ئەۋەتتى. بۇچاغدا جۇڭگو تىرانسپورت ئەترىدى قۇرۇلدى. بۇ ئورگاندا خىزمەت قىلىدىغان بىر قانچە ئادەملەرنى مەركەز ئەۋەتكەن ئىدى. 1939 - يىلغا كەلگەندە مەركەز ئاۋياتسىيەگە تەييارلىق كورۇش ئەترىدى قۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئوقۇتقۇچىلار تەكلىپ قىلىنىپ جۇڭگو ياشلىرىغا ئۇچقۇچىلىق تەربىيىسى بەردى. دەسلەپتە قۇمۇلدا كېيىن غۇلجا ھەرەمباغدا قۇرۇلدى. ئوقۇغۇچىلىرى ئىچكى ئولكىلەردىن كەلگەن ياشلاردىن بولۇپ ئاساسىي رەھبەرلىرى ۋە ئىشخانا خادىملىرىنىڭ ھەممىسىنى مەركەز ئەۋەتكەن ئىدى. ئۇچاغدا مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىر دائىرىسى كىچىك ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ شىڭشىسەي ھوكۇمىتى شۇ دائىرىگە جاسۇسلارنى ئىنتايىن قويۇق ئورۇنلاشتۇردى. ئاۋىياتسىيە ئەترىدىدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ سوز - ھەرىكەتلىرىدىن ئىلى ج خ ئىدارىسى تولۇق خەۋەر تېپىپ تۇراتتى.

1937 - يىلدىن 1941 - يىلغىچە شىنجاڭ جەمئىيىتىدە

تىرورلۇق هوكۇم سۈرگەن بولسىمۇ، خەلقنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلانغان ئىدى. بۇنىڭ ئاساسلىق سەۋەبى ئۇلارنىڭ تىرورلۇق ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئۇرۇش ھەرىكىتى ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي ھاياتىنى ياخشىلاشقا ئاساسلانغان ئىدى. بۇ ئىقتىسادىي ھاياتنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش ئارقىلىق ئاھالىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئىدى.

5 - شىمالىي ھاكىمىيەتنىڭ گۈللىنىشى ۋە خاراپلىشىشى

1942 - يىلى شىنجاڭنىڭ 10 يىللىق تارىخىدا ئۆزگىرىش ئەڭ چوڭ بولغان بىر يىل ھىسابلىنىدۇ. شۇڭا شىمالىي بۆلىنى يىلدا ئۆزىنىڭ تۇمۇرىنى توتۇۋالغان غەربىنىڭ تەسىرلىرىنى ئىتتىرىپ چىقىرىۋەتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن غەربنىڭ تازىلىۋېتىشىنىڭ تاشقى دائىرىسىدىن ئىش باشلىدى.

شۇڭا شىمالىي بەش ئاكا - ئۇكا ئىدى. ئۇنىڭ ياپونىيە ئاتلىق ئەسكەرلەر مەكتىۋىدە ئوقۇپ كەلگەن 4 - ئىنىسى شۇڭا شىنجاڭغا كېلىپ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مۇھاپىرەتچى پولكىنىڭ تۇنجا ئىگىسى بولدى. 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئوقۇپ كەلدى. 41 - يىلى ئوقۇشنى تۈگىتىپ كېلىپ مېخانىكلا شقان بىرىگادىغا لۇيجاڭ بولدى. ئۇ موسكۋادا كومموئىزىم ئىدىيىسىنى خېلى چوڭقۇر ئوزلەشتۈرۈپ كەلگەن ئىدى. ئەمما ۋەتەنگە قايتىپ كېلىش ۋاقتىدا لېنىنگراد خەۋپ ئىچىدە، موسكۋا جىددىي ۋەزىيەتتە قالغان، شۇڭا شىسەيمۇ دەل مۇشۇ پۇرسەتتە غەربنىڭ تەسىرلىرىنى پىلانلىغان

ئىدى. كومموئىزملىق ئىدىيىگە چوڭقۇر ئىتىقات قىلغان يەش ئوفىتسېر ئۇ خىل شارائىتقا قاراپ ئىنتايىن قايغۇردى. ئۇز ئاكىسىنىڭ غەربنىڭ تەسىرىنى قوغلاپ چىقىرىشىغا قوشۇلمايتتى. ئەمما ئۇنى توسۇۋېلىشقا ئاجىزلىق قىلاتتى. 1942 - يىلى 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شۇڭ شىچى ئۇشتۇمتوت ئۆزىنى ئۆزى ئىتتىۋالدى. ئوق ئۇنىڭ ئارقا مېڭىسىدىن تەككەن ئىدى. ئوق ئاۋازىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئۇنىڭ ئايالى چېن شىيۇيىڭ ئاڭلاپ كىرسە ئۇ، ئاللىقاچان قانغا بوياپ خاقىراپ ياتقان ئىكەن. ئۇزۇن ئوتمەي نەپەستىن قالدى.

شۇڭ شىچىنىڭ ئولۇمى شىنجاڭنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن چوڭ ۋەقە بولدى. شۇڭ شىسەي بۇ ۋەقەدىن پايدىلىنىپ غەرپ كۇچلىرىنىڭ ئەتراپىدىكىلىرىنى قولغا ئالدى. بۇ "سۇيىقەست" نى بويىچە موسكۋا، چۇڭچىڭغا ھەدەپ دوكلات سۇنغىلى تۇردى.

موسكۋا يوللىغان دوكلادىدا مۇنداق دېيىلگەن ئىدى: شۇڭ شىچىنىڭ ئايالى چېن شىيۇيىڭ ئەسلىدە ناچار ئايال. موسكۋادا ئوقۇۋاتقاندا چەت ئەلدىن مۇئامىلىدە بولغانلىقتىن، ۋەتەنگە قايتۇرۇلغان ئىدى. بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن شوپۇر جۇ XX بىلەن ئەر - ئايال مۇناسىۋىتىدە بولدى. بۇ ۋاقىتتا سوۋېتلىك مۇشاۋىر رادوۋ، كونسۇل باگونىن قاتارلىقلار سوۋېت پەرەست شۇڭ شىسەي ھوكۇمىتىنى ئاغدۇرۇشقا پىلان قىلىشۋاتقان چاغ ئىدى. ساۋسىنتورگ (تۇسەنگۈسى) دېكسى سوۋېتلىك خادىملار مەزكۇر گۇرۇپپىنىڭ مۇئاۋىن جىكلىسى (دېرىكتورى) شاۋزۇجىنىنى قوتۇرتىپ

چېن شيۇيىڭغا ھۇجۇم قىلدۇرۇپ ئىچىدىن تەكشۈرۈپ تۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇردى. شاۋزۇجىن 1941 - يىلى كۈزدە چېن شيۇيىڭغا يېقىنلىشىدۇ. كېيىن رادوۋغا تونۇشتۇرۇپ پەردە ئىچىدىكى مېھمان بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا شىكشىسەينىك قەينى ئانىسى چيۇزۇڭجۇننىك تۇغقالى ياۋ، خېلى يىل بۇرۇنلا تۇسەن گۇڭسىدىكى ما × × بىلەن ئاتوغرا مۇناسىۋەتتە بولغان ئىدى. شۇ كۈنلەردە ما × × نى رادوۋ ئۇزىگە جەلپ قىلىۋالغان ئىدى. شۇڭا بۇلار بىرلىكتە سۈيىقەستچى تەشكىلاتقا قاتناشقان. بۇتەشكىلاتتاھەرمىللەت، ھەرساھە خەلقلىرىدىن 600 دىن ئارتۇق ئادەم بولۇپ مالىيە نازىرى زاك گۇفىنك باشچىلىغىدا 1942 - يىلى 12 - ئاپرېلدا ئولكە مەركىزىدە قوزغىلاڭ قىلماقچى بولغان. ھوكۇمەت تەرەپ بۇئىشنى سېزىپ قالاي دېگەندە رادوۋ، شاۋزۇجىنغا بۇيرۇق بېرىپ چېن شيۇيىڭغا قورقۇنچ سالىدۇ. بۇئوتتۇرىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى شىك شىچى بىلگەنلىكتىن ئۇنى بالدۇراق جايلىۋېتىش زورۇر تېپىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ما × × ئارقىلىق يىاۋغا چيۇزۇڭ جۇننى جايلىۋېتىشكە بۇيرۇق بېرىدۇ. بۇقەست ئەمەلگە ئاشقاندىن كېيىن شىكشىچى ئولگەن ۋەقە جەريانىدا پۇرسەت تېپىپ شىكشىسەينى جايلىۋېتىپ زاك گۇفىنڭنى ئولكە رەئىسى قىلىشنى بەلگىلىگەن ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھوكۇمەت قۇرماقچى بولغان. بۇ دوكلاتتىن تاشقىرى يەنە ئاساسلىق "مەھبۇسلار" - نىڭ 40 نەچچە پارچە ئىقرارنامىلىرىنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالى ئورگانلىرىغا ئەۋەتتى.

شىكشىسەينىڭ چۈچىڭغا پازغان دوكلادى يۇقۇرقى مەزمۇنىنىڭ تەتۇرسىچە بولۇپ سۈيىقەستچىلەر شىكشىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ سوۋېتپەرەست ھوكۇمەت قۇرماقچى دېيىلگەن.

بۇقېتىمقى ئەنزىم بىلەن تۇتۇلغانلارنىڭ كوپ سانىنى خەنزۇلار تەشكىل قىلاتتى. مالىيە نازىرى زاك گۇفىنك، شاۋ × ×، ما × × لاردىن تاشقىرى مائارىپ نازىرى لىيىئو، ئىچكى ئىشلار نازىرى جۇبىك (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) تەرجىمە ھەيئىتىنىڭ باشلىغى مېكىيىمىك (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) ھەربىي مەكتەپ سەنمۇجاڭى گوۋدېچى، مېخانىكلاشقان بىرىگادىنىك سەنمۇجاڭى پېكخۇەنشۇ، پولكوۋنىك جاۋجىنتاك، قۇمۇل ۋالىسى لىيۇشىپىك (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) قاراشەھەر ۋالىسى يۇدېيى، قەشقەر ۋالىسى چېك فاڭبۇ، شەرقىي شىمال پىدائىي قىسىملىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن سۇنچىنلىك، جاك يۇفىك ۋە 8 - ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى شۇيچې قاتارلىقلار بارئىدى. شىكشىسەي ئوز تورنىي يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەنلەرگە، سوۋېت تەرەپ ئوقۇتقۇچىلار بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولغان ھەربى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا، دارىلفۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئىدارە خادىملىرىنىڭ بىرقىسمىغا، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىدىكى بولۇم باشلىقلىرىدىن يۇقۇرى خادىملارغا، خەنزۇئۇيۇشمىسىدىكى بولۇم باشلىقلىرىدىن يۇقۇرى خىزمەتچىلەرگە سېلىپ بىرنى قالدۇرماي تۇتقۇن قىلدى. 1942 - يىلى 3 - ئايدىن 1943 -

يىلى 5 - ئايغا قەدەر ھەرقايسى جايلاردىكى ساقچى ئىدارىلىرى كۈندەدىگۈدەك ئادەم تۇتاتتى. بۇمەھبۇسلارنىڭ ئاز قىسمى سوراق قىلىنىپ دەھشەتلىك جازا ئۇسۇللىرى بىلەن ئۆزىنى ئۆزىگە گۇنا توقۇتۇپ ئىقرار قىلدۇرغاندىن تاشقىرى، قالغانلىرى سوراق قىلىنمايتتى،1942 - يىلى 4- ئايدىن 5 - ئايغىچە مەخپى ئولتۇرۇش ئىشلىرىمۇ بولدى.

1942 - يىلى 4 - ئاي 5 - ئايلاردىكى تازىلاش شىكشىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىنكى بىرقېتىملىق چوڭ تازىلاش بولۇپ 2 - تۈرمىدە ئىجرا قىلىندى. ئىجراچىلار ھەر قايسى تۈرمە باشلىقلىرى ئىدى. شىكشىسەي ئوز قولى بىلەن 500 دىن ئارتۇق ئادەمنى ئولۇمگە بۇيرىدى. ھەر كۈنى مەخپى بوغۇپ ئولتۇرۇلگۇچىلەر 30 - 40 ئادەم ياكى 10 - 20 ئادەمگە يېتەتتى. شۇ تەقلىتتە بىرىپىرىم ئاي داۋام قىلدى. بۇمەھبۇسلار ئىچىدە 3 - 4 يىل قامالغانلارمۇ بار ئىدى. مەسىلەن، شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى فۇچۇەن، شەرقىي شىمال پىدائى قىسىملىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن ۋاك شاۋزى. 1937 - 1938 - يىلى قامالغانلاردىن مۇئاۋىن مالىيە نازىرى ۋاك يىڭلۇ، ئاقسۇ ۋالىسى سالىھ. 1940 - يىلى قامالغانلاردىن ۋاك ياۋچىڭ، ئالتاي ۋالىسى شەرىپخان، ئىخ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قۇربان نىياز. 1941 - يىلى قامالغانلاردىن ئالتاي ۋالىسى بەيسھادى، تاشيول ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بېكتىمۇ، غۇلجا ۋالىسى ياۋشۇن. قولغا ئېلىنغىلى بىرىم يىل تولمىغانلاردىن دارىلفۇنۇن مۇدىرى جاك زۇجۇ، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشـ

مىسىدىكى بولۇم باشلىقى گاۋبەيۋي قاتارلىقلار بار ئىدى. ئوتكەنكى ھەر قايسى ئەنزىلەر بىلەن قولغا ئېلىنغان "مەھبۇسلار" بۇقېتىمقى تازىلاش ئارقىلىق تىرىك قالغانلىرى يوق دېسىمۇبولىدۇ. ئولتۇرۇلگەنلەر ئىچىدە 18 ياشلىق سەفەن ئوفۇغۇچىسى دوئالۇن (شۇە). 75 ياشلىق سابىق چوچەك دوتۇكى ئىجۇڭلىنلارمۇ بار ئىدى. بىر كۈندە ئاتا - بالا ئەچچىسى تەك ئولتۇرۇلگەنلەرمۇ بار. مەسىلەن، ئىلى بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش مەكتىمىسىنىڭ باش كاتىۋى لىدىلياك بىلەن ئۇنىڭ ئىككى ئوغلىنى قوشۇپ بىر كۈندە ئولتۇردى. ئۇلارنىڭ ئولۇگىنى 2 - تۇرمىنىڭ ئىھاتە تېمىدىن ماشىنا بادىگىغا سېلىپ ئورۇمچىنىڭ شىمالى تەرىپىگە ئېلىپ بېرىپ كومۇپ تاشلىندى. بۇ ئىشلارنى سىرتتىكى ئادەملەر ئانچە بىلمەيتتى. بوغۇپ ئولتۇرۇلدىغانلارنىڭ بويىغا سىرتماق سالغاندا ئولار ئولتۇرۇلىدىغانلىغىنى ئويلىمايتتى. بەزەن باش ئوقۇغۇچىلار ئولۇشكە نەچچە مىنۇت قالغان چاغلاردا ئوزلىرىنىڭ 6 بۇيۇك سىياسەتكە ۋەشىكشىسەيگە سادىق ئىكەنلىگىنى ئىزھار قىلىشاتتى.

چوڭ تازىلاشنىڭ داۋامىدا شىكشىسەي كورۇنۇشتە گومىنداڭ تەرەپكە يوزلەنگەن ئىدى.

شىكشىسەي نېمە ئوچۇن گومىنداڭنىڭ تەرەپكە يوزلەندى؟

(1) 1940 - يىلدىن ئېتىبارەن گومىنداڭنىڭ گەنسۇدىكى ئاساسىي پەيدىن - پەي مۇستەھكەملەندى. 1941 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا شىنجاڭغا ئەسكەر چىقىرىش پوزىتسىيىسى

ئاشكارا بولدى. شۇشسەي دەسلىۋىدە شۇشۇشىيادا مۇداپىە كورمەكچى بولدى. ئەمما ئۇنىڭ چەتكە چىقارغان جاسۇسلىرى يەتكۈزگەن خەۋەرلەردىن گومىنداڭنىڭ گەنىسۇدىكى ھەربى قىسىملىرىنىڭ تولۇقلۇغنىسى ئاڭلاپ، ئويلاپ كورۇشكە مەجبۇر بولدى.

(2) شۇشسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا خىلى قوپالىق قىلغان ئىدى. ئەمدى سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنىڭغا قانداق قارايدىغانلىقىنى ئوزى ياخشى بىلەتتى. ئەگەر سوۋېت - گېرمان ئۇرۇشۇاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئوزىنى جايلاشتۇرۇۋالمىسا، ناۋادا ئەھۋال ئوزگىرىپ قالىدىغان بولسا ئوزىنىڭ ھوكۇمرانلىق ئورنىنى يوقىتىپ قويۇشى مۇقەررەر ئىدى. گومىنداڭنىڭ تەھلىكىسى شەكلەنكورۇنۇشتىنلا ئىبارەت. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەستىنى باشقىچە ئۇسۇل قوللانغاندىلا ئاندىن ئوزگەرتكىلى بولاتتى. شۇڭا شۇشسەي يالغان - ياۋداقتىن گومىنداڭ مەركىزى نامىدىن پايدىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگىنىپ چىقىپ كېتىشىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شۇشسەي ھوكۇمرانلىق قىلغان يىللاردا شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ كىچىك رايونىنى كونتۇرۇل قىلالايدىغانلىقىنا ئىشەنچ قىلىپلا قالماستىن، پۈتۈن جۇڭگونى كونتۇرۇل قىلىشقىمۇ ئۇرۇنۇش خىيالى بار ئىدى، بىراق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈچلىرىنى ئوزى تەكلىپ قىلىپ كەلتۈرگەن بولغاچقا، گەرچە 1941 - يىلى گىتلېر گېرمانىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەرتىۋىنى بۇزۇپ تاشلىغان بولسىمۇ، ئەمما شۇشسەي

يېتەرلىك بانا-سەۋەپ تاپمايدىغان بولسىلا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈچلىرىنى چېقىرىۋېتىشكە مۇمكىنچىلىك بولمايتتى. دېمەك بۇ ئۇقتا شۇشسەينىڭ كورۇنۇشىدە گومىنداڭ تەرەپكە يۇزلەنگەنلىگىنىڭ مۇھىم ئاچقۇچى.

شۇشسەي بىلەن گومىنداڭنىڭ يوشۇرۇن ئالاقىسى 1941 - يىلىنىڭ قىش ئايلىرىدا باشلاندى. 1942 - يىلىدىن باشلاپ گومىنداڭنىڭ كاتتا ئەمەلدارلىرى: لياڭخەنساۋ، شەن خۇڭلىيې، خې جىڭۇۇ، ماۋباڭچۇ، جۇشياۋلياڭ قاتارلىقلار ئۇرۇمچىگە كېلىشكە باشلىدى. شۇشسەي ئۇلارغا، بىر قانچە يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە يالغۇز ئوزى چىقارغان كۆچە ۋە چەككەن جەۋرى-جاپالىرىنى سوزلىگەندىن تاشقىرى شىنجاڭ شارائىتىنىڭ ئالاھىدىلىگىنى تونۇشتۇرۇپ ئىقتىسادىي جەھەتتە چەكسىز ياردەم كورسىتىشنى، سىياسى جەھەتتە چەكلىك ياردەم بېرىشنى ئوتۇندى. 1942 - يىلى كۈزدە جياڭجېيشىگە ۋاكالىتەن سۇك مېيلىك شىنجاڭغا كەلدى. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن شىنجاڭ بىلەن مەركەزنىڭ ئالاقىسى ئايدىڭلاشتى.

1943 - يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت تەشكىلىدە ئوزگىرىش بولدى. مەركەز ئەۋەتكەن لىن جېيۇك تەمىرات نازىرى بولدى. شۇ شىسەينىڭ پەۋقۇلئاددە خىزمىتىنى ئوتىگەن لى بولىن ئەچكى ئىشلار نازىرى بولدى. شۇ شىسەينىڭ سىڭلىسىنىڭ ئېرى پەۋ جيۇەن مالىيە نازىرى بولدى. شۇشسەينىڭ كونا ئاغىنىسى بەشىيل ئورمىدە يېتەپ چىققان چىڭدۇڭبەي مائارىپ نازىرى بولدى. بۇنىڭدىن تاشقى

ری گومىنداڭنىڭ ئولكىلىك پىرقىسى قۇرۇلۇپ خۇاڭ رۇجىن باشقۇردى. شىڭ ئوزى جۇربىن ۋەيۇەن بولدى. 1942 - يىلى مەركەز ۋۇزەيشاڭنى خارجى ئىشلارغا مەسئۇل قىلىپ ئەۋەتتى.

1943 - يىلى يازدا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن خادىملىرى بىرقانچە يۈزگە يەتتى. شىڭ شىسەي ئۇلارنى ياخشى كۆتتى. سوغات، نام ۋە ئورۇن بەردى. بولۇپمۇ يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرنى خۇددى ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنى كۆتكەندەك كۆتتى. لېكىن ئەتراپىغا تىك - تىكچىلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنى تەقىپ قىلغاندىنمۇ چىڭراق تەقىپ قىلدى. گومىنداڭچىلاردىن بىر قىسمىنى ئوزبىگە تارتىپ ماتىرىيال بېرىپ تۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئۇيەنە چۇڭچىڭغا ئۇگىنىش ئۇچۇن ئادەم ئەۋەتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ جاسۇسلۇق تورىنى مەركەزگىچە ئورۇنلاشتۇردى. شۇڭا ئۇزۇن ئوتمەيلا گومىنداڭ ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ ئىدىيە خاراكتىرلىرىنى پىششىق ئىگەللەپ بولدى. 1943 - يىلى ئەتىيازدا لىياڭ خەنساۋ 2 - قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغاندا ئۇنىڭغا قوشقان تەرجىمان تولا ئىشلارنى يوشۇرۇپ ئەينەن ئەھۋاللارنى ئۇقتۇرمىدى. بەزىلەر لياڭ خەنساۋغا ئاتا - بالا، ئاكا - ئۇكىلىرى تۇرمىگە قامالغاندىن كېيىن ھېچ ئۇچۇرى بولمىغانلىقىدىن ئەرزىيتقان بولسا، تەرجىمان بۇ ئىشلارنى تەرجىمە قىلىپ ئۇقتۇرمىغان.

7 - 8 يىلدىن بۇيان قورقۇنچ ئىچىدە قالغان شىنجاڭ

خەلقى نەپەس ئېلىشنىڭمۇ تەسلىگىنى ھېس قىلمىشقان بولسىمۇ ئەمما ئىقتىسادىي تۇرمۇشتا ئانچە قىيىنچىلىق كۆرمىگەن ئىدى. 1937 -، 1938 - يىللاردىكى تازىلاشتا ئەمەلدارلار، ھەربىي ئەمەلدارلار، باي سودىگەر، فېئودال ۋاڭ - گۇڭلار بىلەن چەكلەنگەن بولسا، 1940 -، 1942 - يىللاردا ئادەتتىكى كىشىلەر، تۇۋەن دەرىجىلىك خىزمەتچىلەر، ئالالى - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغىچە قولغا ئالدى.

بۇ ئادەملەر گەرچە ھەر بىر ئەنزىدىكى ئەگەشكۈچىلەر بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەقدىرى باش جىنايەتكارلار بىلەن ئوخشاش بولاتتى. تۇرمىگە كىرگەنلا كىشىنىڭ ئاخىرىنى بىلگىلى بولمايتتى. قولغا ئېلىنغانلار ھوكۈمەت ئېلان قىلغاندەك ئاشۇ جىنايەتلەرنى ئوتكەزگەندىمۇ؟ يات كىشىلەر بىلمىسىمۇ، تۇتقۇن قىلىنغانلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى، خوتۇن - بالىلىرى ئۇلارنىڭ گۇناسىز ئىكەنلىگىنى بىلەتتى، ئەمما ئاغزىدىن چىقىرىپ ھەچقانداق كىشىگە ئېيتالمايتتى. كوچىلىدە ھامان بىر خىل گۇمان قالاتتى. بۇ گۇمان ئەڭ ئاخىرىدا ئاساسسىزلا سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ تاقىلاتتى. رۇسىيىدە ئىنقىلاپتىن كېيىن سوۋېت جەمئىيىتىدە داۋاملىق ئەكسىلئىنقىلاپچى ئۇنسۇرلارنى تازىلاش يۈرگۈزۈلگەنلىگىنى شىنجاڭدىكى كىشىلەر ئاساسلا چۈشىنەتتى، شۇڭا 1937 - يىلدىكى تازىلاشنى خاتا ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تازىلاش ھەرىكىتىگە ئوخشىتىپ قىلىنغان ئىش دەپ ھىسابلايتتى. شۇنىڭدەك شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىر كۈچلىرى تەدرىجى كۈچەيگەنلىگىگە قاراپ كىشىلەر

شك شسه ينك ئوز كادىرلىرىنى ۋە خەلقنى تۇتقۇن قىلغانلىغىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىك پىلانلىشى ۋە مەجبۇر قىلىشى بىلەن بولغان دەپ قارايتتى. قامالغان مەھبۇسلارنىك كۆپچىلىگىمۇ شۇنداق ئويلايتتى. شۇڭا گومىنداڭ تەسىر كۈچلىرىنىك شىنجاڭغا كىرگەنلىگى، كىشىلەرگە بىر خىل ئۇمىت تۇيغۇسى بېغىشلىغانىدەك هىس قىلدۇراتتى. ئۇلار بۇندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىك ئىشەنچىسىگە چۈشمەسلىگىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنىڭ دەھشەتلىك قىلمىشلىرىنى تەكرارلىماسلىقىنى ئۇمىت قىلاتتى. 1943 - يىلى يازدا شىنجاڭنىڭ 60 - 70 نادەمنى قويۇپ بەردى ۋە ئۇلارغا چوڭ - كىچىك بولسىمۇ خىزمەت بەردى. بۇنداق قىلىشى كىشىلەرگە بىر ئاز ئىشەنچ پەيدا قىلدى. شۇ سەۋەپتىن سەنمىنجۇيى كىشىلەرنىڭ بىر مەزگىل قارشى تۇرمىغا مۇيەسسەر بولدى.

شىنجاڭنىڭ 6 بۆيۈك سىياسىتىنى سىياسى نەزىرىيە قىلىپ كەلگەن ئىدى. 1942 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ ئوزگەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ 6 بۆيۈك سىياسىتىنىڭ ئورنىنى تەدرىجى يوسۇندا سەنمىنجۇيى ئىگەللىدى.

شىنجاڭنىڭ يەنە ئوزىنىڭ "ئەكسىيەتچى" گۇرۇھلارغا قارشى تۇرغان توھپىلىرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، گومىنداڭ مەركىزىدىن قايتا سوراق قىلىشقا ئادەم تەكلىپ قىلدى. 1943 - يىلى گومىنداڭ مەركىزى ۋاكىدېباۋ قاتارلىقلارنى ئەنزىلەرنى قايتا تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى. بۇ ئىشنى قىلىشتىن بۇرۇن شىنجاڭنىڭ لىيەنگىچىگە 1940 - يىلدىن ئىلگىرىكى هەرقايسى ئەنزىلەر-

دىن قالغان "مەھبۇسلار" نى قايتا سوراق قىلدۇرۇپ ئاق ئىقرار قىلدۇرۇشنى قەزىل تۇسكە ئوزگەرتىپ جاۋدەن، دوجۇڭيۇەن قاتارلىقلارنى قايتا ئازاپلىدى. كومپارتىيە خادىملىرىغا سوراق داۋامىدا قاتتىق جازالاپ ئەڭ دەھشەتلىك زۇلۇم سالدى. 8 - ئارمىيىنىك شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى شۇيجېپ قاتارلىقلارنى هەرقېتىملىق سوراقتا قامچا بىلەن ئۇرۇپ ئولەرهالەتكە كەلتۇرۇپ تاشلايتتى. لېكىن ئۇلار ئادالەتتە چىڭ تۇرۇپ، يالغان ئىقرار بەرمىدى. 1943 - يىلىنىڭ كۇز ئايلىرىدا جۇبىڭ، شۇيجېپ، لىن جىلۇ، چېن شيۇيىڭ، ياۋسى، زاڭ گۇفىڭ قاتارلىقلارنى 2 - تۇرمىدە مەخپى ئولتۇردى. دوجۇڭيۇەنمۇ شۇ يىلى يازدا ئولتۇرۇلدى. ئەسلىيەتتە جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ شىنجاڭدا هەچقانداق تەشكىلات هەركىتى يوق ئىدى. ئۇلار كومموزىملىق تەشۋىقات ئىشلىرىغىمۇ ئېھتىياتچانلىق قىلغان ئىدى. ئەسلىدە مىڭيىمىڭ قولغا ئېلىنىشتىن ئىلگىرى سوۋېت تەرەپنىڭ خارجى خادىملىرى مىڭيىمىڭنىڭ بىخەتەرلىك ۋە ئەركىنلىگىگە كاپالەتلىك قىلغان ئىدى. كېيىن شىنجاڭنى ئۇلارنى قولغا ئېلىپ جازالىغاندا كارى بولمىدى. بۇنداق سەۋەبى نىمە؟ يۇنى چۈشىنىش قىيىن، چۈنكى ئۇچاغلاردا سوۋېت ئىتتىپاقنىڭ جۇڭگو كومپارتىيە خادىملىرىنى بىزگە تاپشۇرۇپ بەرىگۈچىلىك كۇچ - قۇۋۋىتى بار ئىدى. ئۇلار 1942 - يىللاردىلا ۋەتىنگە ئەركىن قايتىپ كېتەلەيدىغان ئەركىنلىككە ئىگە بولدى.

1942 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، غەربىنىڭ كۇچلىرى چېكىنىشكە

باشلندی. 1943 - يىلى يازدا هوكۈمەت ئىچىدىكى سوۋېتلىك مۇشاۋىرلار، مۇتەخەسسىسلەر، تېخنىكلار، دوختۇرلار ۋەتىنىگە قايتتى. تۇدۇكخابادىكى پولات زاۋۇدىنى هوكۈمەت قىممەت باهادا سېتىۋالدى. مايتاغدىكى نېفت زاۋۇدىنى جۇكگو تېخنىكلىرى ئوتكوزۇۋالدى. 1942 - يىلنىڭ قىشلىغى پولكوۋنىك ماشېنكىنىڭ باشلامچىلىغىدا قۇمۇلدىكى 8 - پولكنىڭ بىر قىسمىنى چېكىنىپ ماڭدى. 1943 - يىلى مايدا سوۋېت - گېرمان ئۇرۇشى جىددىلەشكەنلىكتىن 8 - پولكنىڭ قالغان قىسمى پۈتۈنلەي چېكىنىپ كەتتى. 8 - پولك ئۇرۇمچى ئارقىلىق ئىلىغا ئوتكىنچە ئۇرۇمچىدە هەربىي هالەت بولدى. شىنجاڭ شىسەي كېچىسى قەزلار ئوتتۇرا مەكتەپتە ياتتى. ئۇرۇمچى - قۇمۇل، ئۇرۇمچى - ئىلى ئارىلىقلىرىدا شىنجاڭ شىسەي هەربىي ئۇرۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىنى قىلىپ زورۇر تېپىلغاندا هەركەتچ قوللىنىشقا تەييارلىق كۆرگەن ئىدى.

8 - پولك چېكىنىپ كەتكەندىن كېيىن شىنجاڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ خارجى خادىملىرىغا نازارەتنى كۈچەيتتى. ئۇلارنىڭ ماشىنىسى چىققان هامان جۇ باشقارمىسىنىڭ ئىز قوغلىغۇچى ماشىنىسى ئارقىسىغا چۈشەتتى. بەزەن جۇكگو پۇقرالىغا ئوتكەن ئۇرۇسلارنى كونسۇلخانىغا كىرگۈزۈپ خىزمەتكە سالدى. يەنە بىر تەرەپتىن تىجارەتچىلەرنى سوۋېت تەرەپ بىلەن سودا مۇناسىۋەت قىلىشتىن توستى. تىجارەتچىلەرنى سوۋېت خادىملىرىغا كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى سېتىپ بېرىشنى چەكلىدى. ئىلگىرى سوۋېت تەرەپ بىلەن قويۇقراق سودائالاقە قىلىغان سودىگەرلەرنى تۇرمىگە ئالدى. دىمەك شىنجاڭ

نىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى 1943 - يىلى بۇزۇلۇپ ئىلگىرىكى دوستلۇق ئەمدى دۇشمەنلىككە ئايلاندى.

شىنجاڭ شىسەي يۇرگۈزگەن مىللى سىياسەت 1940 - يىلدىن باشلاپ بۇزۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ هەر مىللەتكە بەرگىنى سىياسى هاكىمىيەت بولماستىن بىر ئاز يول قويۇش ئىدى. بۇنداق يول قويۇش يەرلىك مىللەتلەرگە دەسلىۋىدە ياخشى تەسىر قىلدى. ئەمما بۇ يولدا ماڭغان مىللى زاتلار ئۇزلۇكسىز تازىلىنىشقا باشلىدى. تازىلاش ئوبېكتى يالغۇز ئاقسوكەكلەر بولۇپ قالماستىن ئادەتتىكى خەلق ۋە مىكلىغان ياش زىيالىلارمۇ تازىلاش ئوبېكتى بولدى.

1940 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭ خەلقى تامامەن تىرورلۇق ئىچىدە قالدى. 1943 - يىلى ئولكىلىك هوكۈمەت تەشكىلى ئۇزگىرىپ گومىنداڭ پىرقىسى قۇرۇلغاندا كىشىلەر بىر ئازياخشى تەرەپكە يۇزلەندى. 1944 - يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭ شىسەي يەنە ئادەم تۇتۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى يىللاردا تۇتقۇن قىلغان "مەهبۇسلار"دىن 1942 - يىلى پىرقىسىنىڭ قويۇپ بەرگەندىن تاشقىرى قالغانلارنىڭ ئىز - دېرىكى بولمىدى. هەر قايسى جايلاردىكى جۇخ ئورۇنلىرىنى جىڭسا جۇي، پەيچۇسودەپ ئۇزگەرتكەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەبىئىي هېچقانچە ئۇزگەرمىدى. 10 يىلدىن بۇيان ئازاپ چەككەن خەلقنىڭ سەنمىنجۇيى ئىلىپ كەلگەن ئازغىنە ئۇمىتمۇ بىر - ئىككى يىللىق ئەمىلىي سىناقتا يوققا چىقتى. بۇنداق بولۇشى خارجى كۈچلەرنىڭ شىنجاڭغا سىياسى خەرىس قىلالمىشىغا چوڭ كاۋاك ئېچىپ بەرگەن ئىدى.

1943 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا ئالتايدا مىللەتنى تەربىلدۈرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى. قەشقەر، چوچەك، غۇلجىلاردا شۇڭشىسەيگە قارشى مىللى بىرلىكسەپ قۇرۇلدى. شۇڭشىسەيگە قارشى بەزەن تەشۋىقات ۋەرەقلىرى ۋە شوئارلار ھەرقايسى شەھەرلەردە ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلىدى.

1943 - يىلى1 - ئايدا شۇڭشىسەي ئالدى بىلەن ھەربى قىسىملىرىنى ئوزگەرتىپ قۇردى ۋە كېڭەيتتى. بۇرۇن ئۇنىڭ ھەربى قىسىملىرى مېخانىكلاشقان بىرىگادا (لۇي)دىن باشقىسى پولكىنى بىرلىك قىلغان ئىدى. ئۇنى چوڭايتمىشنى خالىمايتتى. چۈنكى ھەرقانچە چوڭايتقان بىلەنمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا تاقابىل كېلەلمەيدىغانلىقىنى چۈشىنەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن ھەرقايسى پولكلاردا سوۋېتلىك ھەربى ئوقۇتقۇچىلار (جاۋگۈەنلەر) بولغانلىقتىن، ھەربى قىسىملاردىكى كادىرلارنى سوۋېت تەرەپ كونتۇرۇل قىلىۋالغانلىقتىن قاتتىق ئەنسىرەپ قانچە چوڭايتىلسا خەۋپ شۇنچە كوپىيىدۇ، دەپ ھېسابلايتتى. 1942-يىلىغا كەلگەندە ئەھۋال ئوزگەردى. شۇ يىلى ئەتىيازدىن كۈزگىچە ھەربى قىسىملاردىكى كادىرلارنى تازىلىۋاتقاندىن كېيىن 1943 - يىلدىن باشلاپ قىسىملارنى ئوزگەرتىپ كېڭەيتتى.

ئىلگىرىكى ئاتلىق 1 -، 10 -، 16 -، 20-، 21-، 38-، 40-، 46 - پولك، 15 - ئەترەت، موتورلاشقان 3 -، 5 - ئەترەت، پىيادە ئەسكەرلەر 2 -، 4 - باتالىيون، زەمبىرەكچىلەر پولكى، مېخانىكلاشقان ئىككى بىرىگادا، چېگرا مۇداپىە بەش ئەترەتتىكى قىسىملارنى كېڭەيتىپ قۇرۇپ چىقتى. ئومۇمى ئادەم سانى

28163 نەپەر ئىدى. قىسىملارنىڭ رەھبەرلىگىگە ئوزىنىڭ يېقىن مۇناسىۋەتلىك كىشىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. شۇڭشىسەي گەرچە جەمىيەتتىكى فېئودال كۈچلەرنى تازىلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئوزىگە كەلگەندە يەنىلا فېئودالىزىملىق مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلاندى ۋە ئۇنى ئىشەنچلىك دەپ ھېسابلىدى.

گومىنداڭ مەركىزىنىڭ ئوزىگە بولغان ئىشەنچسىزلىقىغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن شۇڭشىسەي كورۇنۇشتە گومىنداڭنىڭ بارلىق ئەمىر - پەرمانلىرىغا بويسۇنۇپ، گومىنداڭ ئەۋەتكەن خادىملارغا ياخشى مۇئامىلە قىلغانلىقىنى تاشقىرى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەرىكەتلىرىنى ئىمكان قەدەر چەكلەپ گومىنداڭ بىلەن بىر يولدا ماڭىدىغانلىقىنى ئىپادىلىدى. 1943-يىلى كۈزدە چۇڭچىڭغا بېرىپ گومىنداڭ يىغىنىغا قاتنىشىپ ئوزىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ۋە مەركەزنى ھىمايە قىلىشقا بەل باغلىغانلىقىنى دوكلات قىلدى. جياڭ جېيشى سۇڭ مېيلىڭۋە جۇشياۋلياڭلارغا ئالاھىدە ھورمەت بىلدۈرۈپ شىنجاڭغا ھوكۇمرانلىق قىلىش ۋاقتىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولدى. چۇڭچىڭغا بېرىپ ئىچكى رايونلارنىڭ سىياسەتتە چىرىكلىشىپ مەمۇرىيەتتە ئۇنۇمسىزلىك توۋەنلىگىنى كورگەندىن كېيىن، گومىنداڭ مەركەزنى ئويىنتىش ۋە ئالداشقا كوزى يەتكەن ئىدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قوغدىنىش ئۈچۈن، ئوزىنىڭ ھەر قايسى جايلاردىكى ساقچى ئورگانلىرىنىڭ تەكشۈرۈش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىپلا قالماستىن 1944 - يىلى ئىلگىر - كېيىن بولۇپ ج خ باشقارمىسىنىڭ باشلىغى لېيېڭچى بىلەن ئورۇنباسارى

ساۋتيه‌نجۇينى جه‌نۇبىي شىنجاڭنى تـه‌كشۈرۈپ كېلىشكه ئەۋەتتى
ۋه چەتئەل ئىشپىيونى دەپ گۇمان قىلىنغانلارنى قـولغا ئالدى.
شۇ يىلى ئۇرۇمچىده سوۋېت گىراژدانى ئـابـدۇللـىـنـى قولغا
ئېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى خـارجـى خـادىـملىرىنىڭ سىرت بىلەن
بولىدىغان هەرىكەتلىرىنى چەكلەپ قـويـدى. چېگرا رايـونـلاردا
سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قېچىپ ئوتكەن سوۋېت پۇقرالىرىنى پـۇ-
تۇنلەي قاماققا ئالدى. ئىدىيەۋى جەھەتتە: سولچىل ئىدىيىدە-
كى كىتاپلارنى يىغىۋالدى. ئۇيغۇرلا مەكتەپلەر مائارىپىغا ئـا-
لاھىده دىققەت قىلدى.

شىنجاڭ بولسا جۇڭگونىڭ بىر چېگرا رايـونـى، شـىـڭ
شىسەي هـەرقـانـچـه كـورەكـلـىـكـىـمۇ، ئەڭ چوڭ بـولـسا،
"شىنجاڭنىڭ پادىشاسى" هىساپلىناتتى. 1942 - يىلىدىن كېيىن
گومىنداڭنىڭ تەسىرى شىنجاڭغا كىرىپ سەنمىنجۇيى تـەشـۋىق
قىلىنغاندا، شىڭشىسەي ئۇزۇنىڭ "ئۇلۇغ داهى"لىغنى جـيـاڭ
جېيشىگه ئوتۇنۇپ بېرىشكه مەجبۇر بولدى. 1944 - يـىـلـلىرى
گومىنداڭ كۈچلىرى ئىلگىرىكىدىن تېخىمۇ كۈپەيدى. سـىياسى
جەھەتته شىنجاڭدا تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى. پىرقە خـادـىملىرى شىمالـى ۋه جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپلەرگه تـۇركـۈم-
لەپ ئەۋەتىلدى. مەدەنىيەت ساھەسىدىكى خادىملار گېزىتخانا،
مەكتەپلەرگه ئورۇنلاشتى. خەلق تەرەپتە ئۇنىڭ شـىـنـجاڭدىن
كېتىشىنى ئارزۇ قىلمىشتەك ئىدىيە بولۇپلا قالماستىن، بـەلـكى
خېنەندىن بوز يەر ئوزلەشتۇرگۈچى ئاھالىلارنىڭ كوپلەپ شىنـ-
جاڭغا چىقىۋاتقانلىغى شىڭشىسەينىڭ ئوزىگىمۇ كونتۇرۇل قـىلىشتا

قىينچىلىق بولۇۋاتقانلىغنى هىس قىلدۇردى. بولۇپمۇ هـەربى
جەهەتته ئالتاي خەلقىلىرىنىڭ قوزغىلىڭى ئۇلغايغانلىقتىن 1944-
يىلى ئەتىيازداقۇمۇلدىكى18 - بىرىگادا چىتەيگه كېلىپ ئورۇنـ-
لاشتى. خېشى كارىدوردىن 18 ۋه 46 - دىۋىزىيىلەر قـۇمۇل،
بارىكولگه ئىچكىرىلەپ كىردى. شۇ يىلى 5 - ئايلاردا گـەنسۇ-
دىكى 7 - دىۋىزىيه ئۇرۇمچىگه ئورۇنلىشىشقا تـەييارلىق كور-
دى. شىڭشىسەي گومىنداڭ مەركىزىنىڭ مۇددىاسى بـويـىـچه
شىنجاڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىر كۈچلىرىنى تـازىلىغاند-
دىن كېيىن ئوز هوقۇقىمنى راۋاجلاندۇرۇش ئـىشقا سـالـمـەن دەپ
ئويلىغان ئىدى. ئەمىلىيەتته ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بـولـمىدى.
ئۇنىڭ ئاممىۋى ئىناۋىتى كۈندىن - كۈنگه چۈشۈپ كـەتـتـى.
سوۋېت ئىتتىپاقى كۈچى شىنجاڭدا بار ۋاقتىدا ئۇ ئوزىنى دۇنـ-
يا بويىچه 6 داهىنىڭ (لېنىن، ستالىن، ماۋزېدۇڭ، جـۇدې
جياڭجېيشى، شىڭشىسەي) بىرسى دەپ هىساپلايتتى. بۇگۈنكى
كۈنگه كەلگەندە ئۇ قاتاردا تۇرالماي بەلكى چەتكه شـاللىنىپ
چىقىپ قالغانلىغنى هىس قىلدى، شۇڭا ئۇ بۇ خىل ۋەزىيەتـ-
نى بۇزۇپ تاشلايدىغان بىر يولنى تاپماقچى بولۇپ ئـوزىنىڭ
"سۈيىقەستلىك ئەنزە" پەيدا قىلىشتىن ئىبارەت كونا ئۇسۇلىنى
يەنه ئىشلەتمەكچى بولدى.

1944 - يىلى مۇزلاپ قالغان "12 - ئاپرىل" بـايـرا-
مىدىن كېيىن مائارىپ نازىرى چىڭدۇكبەي بـىـلەن ئولكىلىك
پىرقىدىكى خېگىگۇاڭ قاتارلىق پىرقە - مەمۇرى بـاشلىقلار-
نى قولغا ئېلىپ جازالاش ئۇسۇلى بىلەن گومىنداڭ تـەرەپتىن

شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەن خادىملارنىڭ ھوكۇمەتكە قارشى تەشكىلاتى بار، ئۇلار جۇئېنلەي ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان خارجى خادىملىرى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەت باغلاپ شىڭشىسەي ھوكۇمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ كوممۇنىستىك ھوكۇمەت قۇرماقچى دېگەننى ئىقرار قىلدۇردى. 6 - ئايىنىڭ 26 - كۈنى زور تۈركۈمدە دارىلفۇنۇن ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىدىن 300 دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئالدى. بىر مەزگىل ئۇرۇمچى قورقۇنچلۇق ئىچىدە قالدى. شۇ ۋاقىتلاردا ياپون جاھانگىرلىگى يېڭى ھۇجۇم قوزغىغان ئىدى. شىڭشىسەي پۇرسەت كەلدى دەپ 8-ئاينىڭ 11 - كۈنى تەمىنات نازىرى لىن جىيۇڭ بىلەن ئۇلىكىلىك ئىمزا قىلىنىڭ شۇجىجاڭى خۇاڭ رۇجىن باشچىلىغىدا گومىنداڭ مەركىزى ئەۋەتكەن زور تۈركۈمدىكى خادىملارنى قولغا ئالدى. لىن بىلەن خۇاڭ ئىككىسىنى ئەڭ قاتتىق جازالاش ئارقىلىق ئۇلارنى بىز گۇڭچەندىكى ئەزاسى، شىنجاڭدا قوزغىلاڭ، توپىلاڭ كوتەرمەكچى دەپ ئىقرار قىلدۇردى. بۇ قېتىم شىڭشىسەينىڭ قوللانغان تەدبىرلىرى ئەڭ زەھەرلىك، قولغا ئالغان ئادەم سانى ئەڭ كوپ بولدى. ھەرقايسى ئىدارە باشلىقلىرى ۋە ج خ باشقارمىسىدىن باشقا ھەممىسى تۇرمىگە تېخىلىندى. ئۇلايەت، ناھىيە باشلىقلىرىدىنمۇ قولغا ئېلىنغانلار كوپ بولۇپ ئومۇمى سانى 1500 دىن ئاشىدۇ. شىڭشىسەي يەنە 7 - دىۋىزىيە قوماندانى لىيۈيشاڭنى قولغا ئېلىپ مەزكۇر دىۋىزىيىنى يېغىشتۇرۇۋەتمەكچى بولغاندا، ئولكە ئەسكەرلىرىنىڭ

قوماندانى ئۇنىڭغا ئويلاۋراق ئىش كورۇشنى تەكلىپ قىلدى. شىڭشىسەي بۇ تەكلىپكە ئاچچىغى كېلىپ بىر يولدىلا 128 - دىۋىزىيىنىڭ سجائى لياۋجېڭشەن، ۋاقتلىق 3 - دىۋىزىيە سجائى تاڭ جۇڭچۇەن، 11 - دىۋىزىيە سجائى ۋۇشجۇ، ئاتالىق 1 - دىۋىزىيە سجائى سۇي يېڭچۇن قاتارلىقلارنى بىراقلا قولغا ئالدى.

شىڭشىسەي ئوز قوسغىدا، مەركەز ئۇنىڭ بۇ ئىشغا قاراپ، ھەچبولمىغاندا خۇاڭ رۇجىن بىلەن لىن جىيۇڭنى بوشىتىپ چۈڭچىڭغا قايتۇرسام، يەنە بىر قېتىم شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتكۈچىلىك مەركەزنىڭ شىنجاڭغا بولغان تەسىر كۈچى ئازىيىدۇ دەپ ئويلايتتى. شۇنىڭدەك خەلقارا ۋەزىيەتكە كوپلەپخام خىيال قىلاتتى. ناۋادا سوۋېت ئىتتىپاقى قايتا ئۇنى قوبۇل قىلمسا ياپونىيە بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتماقچى بولدى. شىڭشىسەينىڭ بۇ خىيالى ئەمەلگە ئاشمىدى. گومىنداڭ تەرەپ خۇاڭ، لىنلارنىڭ گۇڭچەندىكى تەرىپىدىن پايدىلانغانلىقىنى ئىشەنمىدى. شۇڭا مەركەز ئادەم تەينىلەپ جۇشياۋلياڭ (8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ سىلىكى) بىلەن بىللە شىنجاڭغاۋەتتەپ قايتا سوراق قىلىدى. خۇاڭ، لىنلار باشتا قىلغان ئىقرارلىرىنى رەت قىلىدى. شىڭشىسەينىڭ مەجبۇرلاپ ئالغان "ئىقرار" لاردىن باشقا ئاساسى بولمىغانلىقى ئۇچۇن ھېچقانداق سەۋەپ كورسىتەلمەي گومىنداڭ تەرەپكە خىزمەتتىن ئىستىپا بېرىمەن دەپ پوپوزا قىلىپ سىناپ كورمەكچى بولۇۋىدى، مەركەز ئۇنىڭ ئىستىپاسىنى

دەرهال تەستىقلاپ، 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى شىڭ شىسەيىنى دە-
خانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىگىگە يوتكەپ، شىنجاڭدىكى
دۇبەن مەھكىمىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، ۋۇجۇڭشىننى ئولكە رەئىسى
قىلىپ تەيىنلىگەنلىكىنى جاكالىدى. ۋۇجۇڭشىن كېلىش ئارىلى-
لىغىدا جۇشياۋلياڭ مۇۋەققەت ئىش بېجىرىپ تۇردى.

شىڭ شىسەي شىنجاڭدا 14 يىل تۇردى. 11 يىل ھاكى-
مىيەت باشقۇرۇپ ئاجايىپ ئۆزگىرىشچانلىق بىلەن ئىش باش-
قۇردى. ئاخىرى ئۆزىمۇ مەغلۇپ بولدى. ئۇ شىنجاڭدىن كېتىش
ئالدىدا جۇشياۋلياڭغا يەنە ئادەم تۇتۇش ۋە تۇرمىدىكى "گۇ-
ناكار" لاردىن بىر نەچچىسىگەئولۇم جازاسى بېرىش توغرىسىدا
تەكلىپ قىلدى. شىڭ شىسەي بۇرۇن ھەر قېتىم "ئەنزە" پەيدا
قىلىپ تازىلاش يۈرگۈزگەندە مەسئۇلىيەتنى ئەتراپلىق
ئۈيۇشتۇراتتى. مەسىلەن، 1937 - ، 1938 - يىللىرىدىكى ئادەم
ئولتۇرۇش ئىشلىرىنى شىڭ شىسەي ج خ باشقارمىسىنىڭباشلىغى
ای يىڭچىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، خۇاڭ مىڭفۇنىڭ نامىدا تۈ-
جاڭزا ئويدۇرۇپ، ھەر بىر ھۆكۈمگە خۇاڭنىڭ تۈجاڭزىسىنى
باستۇرغان ئىدى. خۇاڭ 1938 - يىللىرى سوت ھەيئىتىنىڭ
باشلىغى ئىدى. 1942 - يىلدىكى چوڭ قىرغىنىنى تۇرمىدىكى "گۇ-
ناكار" لار "توپىلاڭ" كوتەرمەكچى، شۇڭا جىددى تەدبىرقوللا-
دۇق دەپ ئاتىدى. ئاخىرقى بىر قېتىم قىرغىنچىلىق قىلىش، كوي-
دۇرۇپ تۇگىتىشنى پىلانلىغاندا، جۇشياۋلياڭ قوشۇلماي ئەمەلگە
ئاشۇرالمىدى.

新疆人民出版社 藏书

ئون يىللىق ئولكىنىڭ كىرىم - چىقىمى

يىل	كىرىم	چىقىم
1933 - يىل	4،361،400	7،422،800
1934 - يىل	6،722،800	10،984،200
1935 - يىل	7،903،500	12،247،550
1936 - يىل	10،328،000	14،522،000
1937 - يىل	12،402،558	17،320،000
1938 - يىل	13،473،878	19،450،000
1939 - يىل	17،558،935	28،408،000
1940 - يىل	19،359،329،80	24،645،736،80
1941 - يىل	42،892،309،80	66،800،656،80
1942 - يىل	78،283.204،82	99.998.858،80

ئولكىنىڭ پۈتۈن كىرىمى ئولكە غەزنىسىگە كىرىم قىلى-
ناتتى. ئولكىنىڭ يىللىق كىرىمىدە باج كىرىمى 90% نى ئىگەلە-
لەيتتى. كىرىمنىڭ ئاساسىي تۈرلىرى كان مەھسۇلاتلىرى بېجى
ۋە سودا - تىجارەت (چاي، شېكەر، سەرەڭگە، كىرسىن، ئاپتومو-
بىل) بېجى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودا، ئولكە دا-
ئىرىسىدىكى كارخانىلارغا مەبلەغ قوشۇشتىن بولغان كىرىم،يەنە
يەر بېجى، ئوت ئۇچى (چارۋىچىلىق) كىرىمى قاتارلىقلار. تا-
موژنا بېجى مەسلىسىدە ئىمپورت قىلىنغان ماللار سوۋېت ئىتتى-
پاقىنىڭ ئېلان قىلغان باھاسى بويىچە ئېلىنناتتى. ئېكسپورت
ماللارنى يەرلىك ماللار شىركىتى، باج ئىدارىسى، مال دوگۇور
قىلغان تىجارەتچىلەر، سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قاتار-
لىق ئورۇنلارنىڭ بېكىتكەن باھاسىغا ئاساسلىناتتى. مىنگۇنىڭ

27 - يىلىدىن بۇيان ئىمپورت ماللاردىن 7.5 پىرسەنت ئېكسپورت قىلغان ماللاردىن 5 پىرسەنت باج ئېلىنىدى.

10 يىللىق مائارىپ تەرەققىياتىنىڭ سېلىشتۇرما جەدۋىلى

مەكتەپ	10يىلنىڭ ئالدىدىكى سان			10 يىلدىن بۇيانقى تەرەققىيات سانى		
	مەكتەپ	سىنىپ	ئوقۇغۇچى	مەكتەپ	سىنىپ	ئوقۇغۇچى
ھوكۇمەت مەكتىۋى	95	128	4132	580	2621	90333
ئۇيۇشما مەكتەپلىرى	0	0	0	1883	4083	108038
بالىلار باغچىسى	0	0	0	2	14	387
جەمى	95	128	4132	2465	6718	198758
باشلانغۇچ ئوتتۇرا	1	3	199	5	71	2117
تولۇق ئوتتۇرا	0	0	0	2	8	194
سىفەن	1	2	79	3	28	1108
مۇئەللىملەر كۇرسى	0	0	0	5	10	500
جەمى	2	5	278	15	117	3974
كەسپىي مەكتەپ	0	0	0	5	11	373
دارىلفۇنۇن	1	2	40	2	18	228

1934 - يىلدىن 1936 - يىلغىچە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئەۋەتىلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ مىللىي تەركىۋى

مىللەتلەر / قارار ئايرىمىسى	خەنزۇ	ئۇيغۇر	قازاق، قىرغىز	موڭغۇل	خۇيزۇ	مانجۇ	شىۋە، سۇلۇن	تاتار	جەمى سانى
1 - قارار	33	63	2	4	4				106
2 - قارار	26	54		4	8	2			94
3 - قارار	15	23	8	3	4		3	1	57
جەمى	24	140	10	11	16	2	3	1	257

نوپۇسنىڭ كوپەيىش جەدۋىلى

يىللار	10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان	1942- يىل	1943- يىل	1944- يىل
ئائىلە سانى	530915	843848	883423	900113
ئاشقان سان	—	302938	39575	16690
ئەرلەر نوپۇسى	1414228	1964609	2088620	2131610
ئاياللار نوپۇسى	1137513	1765442	1841259	1879721
جەمى	2551741	3730051	3929879	4011330
ئاشقان ئەرلەرسانى		550381	124011	42990
ئاياللار سانى		627929	75817	38461
جەمى		1178310	199828	81451

ئەسكەرتىش:

10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ 1928 - يىلدىكى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغان. سىلىشتۇرۇلسا ئۇيغۇن ياكى ئازراق كەم چىقىشى مۇمكىن. 1942 - يىلدىن كېيىنكى سانلار شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت جامائەت خەۋپسىزلىگى باشقارمىسىنىڭ تەكشۈرۈشىگە ئاساسلانغان.

شىنجاڭ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى

(1943 – 1936)

لى گوچىڭ

(1) چېگرا ئىشلىرى باشقارمىسى (بىيەنۇچۇ) قۇرۇلۇشتىن بالدۇرقى شىنجاڭ ئەھۋالى

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلغان ۋاقىت، شىڭشىسەيىنىڭ شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىقى بارا - بارا مۇقەملىققا قاراپ ماڭغان مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ. 1934 - يىلى شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇشنى يولغا قويدى ھەمدە 3 چوڭ سىياسەت ۋە 5 چوڭ سىياسەتنى تۈزۈپ چىقىپ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش، پاراخورلۇقنى يوقىتىش، تېچلىقتا بىللە تۇرۇش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت 6 بۇيۇك سىياسەتنى تۈزۈپ سىستېمىلاشتۇردى. شۇ يىلى شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، خې يۇيجىن بىرىنچى قېتىم مىشۇجاڭلىققا تە-

يىنلەندى. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋاڭ شۇچىڭ (كومېنتىرىن ئەزاسى) 1938 - يىلى خۇاڭ مىڭفۇ (خۇاڭ خۇچىڭ يولداش) مىشۇجاڭ بولدى.

جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيغۇنمىش كۈرسى ئېچىلدى، شۇ چاغدا شىڭ شىسەي كۈرس ئوقۇغۇچىلىرىغا 6 بۆلۈك سىياسەتنى ئاساس قىلغان «ھوكۈمەتنىڭ ھازىرقى مۇھىم ۋەزىپىلىرى» دەپ ئاتالغان بىر نېمىسىدىن دەرس ئوتتى. ئۇنىڭ مەزمۇنى: 1 - سەككىز مادداىلىق خىتاپنامە؛ 2 - توققۇز مۇھىم ۋەزىپىدىن ئىبارەت ئىدى. سەككىز چوڭ خىتاپنامىنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە: (1) مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، (2) دىن ئەركىنلىكىنى ساقلاش، (3) يېزا - قىشلاقلارغا يارەم بېرىش، (4) مالىيىنى تەرتىپكە سېلىش، (5) مەمۇرىيەت ئىشلىرىنى ساغلام يۈرگۈزۈش، (6) مائارىپنى كېڭەيتىش، (7) مۇختارىيەتنى يولغا قويۇش، (8) ئەدلىيىنى ياخشىلاش.

توققۇز مۇھىم ۋەزىپە ئانچە ئېسىمدە قالماپتۇ، ئومۇمەن شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ئەبىدىي زېمىنى قىلىشنى كاپالەتلەندۈرۈش، ۋاڭ، گۈك، لاما، ئاخۇنلارنىڭ ھوقۇقى ۋە ئورنىغا كاپالەت بېرىش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش ۋە باشقىلار.....

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا يارەم قىلغان بەش مىليون رۇبلى پۇلى بىلەن ئۇرۇمچىدىن ئىلىغا بارىدىغان تاشيول ياسىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سانائەت مالىرى شىنجاڭغا ئۆزلۈكسىز توشۇلدى. كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى مەسىلەن، چاي، شېكەر، رەخت، يېپ - يىگىنە ۋە سەرەڭگە قاتارلىقلار. شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى پەيدىن - پەي ئەسلىگە كەلدى ۋە گۈللەندى. يېزا ئىگىلىك راۋاجلاندى. بازارلاردا مال باھالىرى مۇقىملاشتى. ئىجتىمائى تەرتىپ نورمالىلىشىشقا يۈزلەندى.

ماجۇڭيىڭ شىنجاڭغا ھوكۈمرانلىق قىلىش ئۈچۈن 1933 - يىلى گەنسۇدىن چىقىپ قۇمۇل ۋە گۈچۈڭغىچە كەلدى، ھەتتا ئۇرۇمچىنى قامال قىلدى. ئۇ چاغدا شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوراللىق ياردىمىگە ئىگە بولالمىغاچقا، ما جۇڭيىڭ مەغلۇپ بولۇپ سوۋېتكە كەتتى. پەقەت ماخۇشەنلا قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن خوتەندە قالدى. سوھبەت ئارقىلىق ماخۇشەن كورۇنۇشتە شىڭ شىسەيىنىڭ رەھبەرلىگىگە بويسۇنغان بولسىمۇ، 1937 - يىلىغا كەلگەندە شىڭ شىسەيگە قارشى ھۇجۇم قوزغىدى. شۇ يىلى كۈزدە ماخۇشەن پۈتۈنلەي يوقىتىلدى. شۇندىن تارتىپ شىنجاڭدا ھەقىقى بىرلىك ئىشقا ئاشتى.

1934 - يىلى شىنجاڭ ۋەزىيىتى ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاشتى. 1 - ئاۋغۇستىنى شىنجاڭنىڭ تېچ بىرلىككە كەلگەن خاتىرە كۈنى، شۇنىڭدەك شىنجاڭدا جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە قۇرۇلغانلىغىنىڭ خاتىرە كۈنى قىلىپ بەلگىلىدى. شۇ يىلى شىنجاڭ قوشۇنلىرى تەرتىپكە سېلىنىپ قايتا تەشكىللەندى.

1933 - يىلى شەرقىي شىمالدىن شىنجاڭغا كەلگەن ئەسكەرلەر بىر تۈەن قىلىپ تەرتىپكە سېلىنىپ تۈەنجاڭلىققا سۈن چىڭلىك تەيىنلەندى ۋە تۇرپان ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى. جىلىن بىرىگا-

دىسى بىر تۈەن قىلىنىپ تۈەنجاڭلىققا جاك فېڭيى تەيىنلىنىپ پىچاندا ئورۇنلاشتى. ئۇرۇمچىدە مۇنتىزىم قوشۇنلاردىن مۇھاپىزەتچى پولكىغا شاك شىچى (شاك شىسەيىنىاك 4 - ئىنىسى) پولكوۋنىك بولغان ئىدى. شەھەر مۇداپىە باتالىيونىنىك يېڭجاڭى چىك دۇكشەن، جاۋداۋ تۈەنىاك تۈەنجاڭى لىيۇ جېڭچىك ئىدى. جاۋداۋتۈەننىك تۈزۈلۈشى بىر قەدەر مۇكەممەل بولۇپ 3 پىيادە ئەسكەر باتالىيونى، بىر ئاتلىق ئەسكەر روتىسى ۋە زەمبىرەك قىسملىرىدىن تەشكىللەنگەن ئىدى. زەمبىرەك قىسمىدا 3 جۈكدۈي بولۇپ 6 تاغ توپى، 3 دالا توپى، بىرونزاك ئەتىردى، ساپيورلار ئەتىردى ۋە خەۋەرلىشىش ئەتىردى بار ئىدى.

1934 - يىلى شىنجاڭدا ھەربى مەكتەپ رەسمى قۇرۇلدى. مەكتەپتە پىيادە ئاتلىق ۋە توپچى ئەسكەرلەر دەپ 3 قىسىمغا بولۇندى. شۇ چاغدا ئوقۇتقۇچىلىقنى شەرقىي شىمالدىن كەلگەن قوشۇنلارنىڭ جىياڭلىكلىرى ئۇز ئۈستىگە ئالغان ئىدى. شۇ يىلى كۈزدە ھەربى مەكتەپكە ئۈچىنچى ئىنتېرناتسونال ئەۋەتكەنلەردىن گېنېرال مايور دەرىجىلىك باش جاۋگۈەنىدىن بىر كىشى، پىيادە ئەسكەر جاۋگۈەنىدىن ئىككى كىشى، ئاتلىق ئەسكەر جاۋگۈەنى ئىككى كىشى، توپچى ئەسكەرلەر جاۋگۈەنى بىر كىشى كەلگەن ئىدى.

سىياسى ئىقتىسات، جەمىيەت تەرەققىيات تارىخى، مىللى مەسىلە، ئېقىم مەسىلىلىرى تەقىقاتى قاتارلىق سىياسى دەرسلەر ئوقۇلاتتى، بۇ دەرسلەرنى بىر قانچە ئىلغار زاتلار ئوتەتتى.

1936 - يىلى كۈزدە شىنجاڭ ھەربى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئۇلاردىن بىرمۇنچە ئوقۇغۇچىلارنى چېگرا مۇداپىە خىزمىتىگە تاللىدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھەربى، سىياسى بىلىمنى چوڭقۇر ئۆگىنىش، كۇرسى "شىك زوبەن" گەكىرىپ ئوقىدى، كۇرسنى تۈگەتكەندىن كېيىن، قوشۇنلارنىڭ سىياسى كومىسارلىق خىزمىتىگە تەيىنلەندى، بىر قىسمى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ھەر قايسى باشقارمىسىدىكى خىزمەتلەرگە قويۇلدى، بىر قىسمى ھەربى مەكتەپتە قالدۇرۇلۇپ شوبە ئەترەت باشلىغى قاتارلىق خىزمەتلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، كوپ قىسمى قوشۇنلاردا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتىلدى.

دۇبەن مەھكىمىسىدە دۇبەتلىك بىر جۇنجاڭ (گېنېرال لېيتېنانت) دەرىجىلىك مۇشاۋىر بار ئىدى. ئەك ئاخمرقى مۇشاۋىرنىڭ ئېتى لاتۇف ئىدى. مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسى، ئولكە مۇداپىە باشقارمىسى، سىياسى تەلىم - تەربىيە باشقارمىسى، قاتناش باشقارمىسى، تەمىنات باشقارمىسى ۋە قۇرۇلۇش باشقارمىسى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە ھەربى ئوقۇتقۇچىلار بار ئىدى.

(2) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە خادىملىرىنىڭ سەپلىنىشى ئەھۋالى

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى 1936 - يىلى كۈزدە قۇرۇلدى. دەسلەپتە ئۇ، مەخپى باشقارما دەپ ئاتالغان ئىدى. كېيىن چېگرا ئىشلار باشقارمىسى (بىيەنۇۋۇچۇ) دەپ ئاتالدى.

1 - سوۋېت جاۋگۇەنلىرىنىڭ ئەھۋالى

3 - ئىنتېرناتسونال شىنجاڭدا تۇرۇش ئۇچۇن 7 كىشىدىن تەركىپ تاپقان بىر ھەربىي ئاخبارات گۇرۇپپىسى ئەۋەتكەن ئىدى. شاۋجياڭ دەربجىلىك باش جاۋگۇەن مالەنچىك چېگرا ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ تەشكىلىي رەھبەرلىگىگە مەسئۇل بولۇپ ماڭاۋدن چۇجاڭ بىلەن بىر ئىشخانىدائىشلەيتتى. شاڭشياۋ (پولكوۋنىك) ئورۇنباسار باش جاۋگۇەن ۋىنكوۋ ئاخباراتچى خادىملارنى تەربىيەلەش ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى. جۇڭشياۋ (پودپولكوۋنىك) ئوقۇتقۇچى لاۋلوك ئاخبارات توري قۇرۇش، ئاخباراتچىلارنى ئەۋەتىش، ئولكىمىزدىكى ئىش باشقۇرۇش ئورۇنلىرى بىلەن مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا ئاخبارات پونكىتلىرىنى قۇرۇشقا مەسئۇل ئىدى. 1- بولۇمگە باۋشۇخۇەي باشلىق بولدى. 2 - بولۇمگە جۇڭشياۋ ئوقۇتقۇچى مىدالوۋ باشلىق ئىدى. ئۇ خەنزۇچە تىل ۋە يېزىقنى بىلەتتى، ئۇ يازاتتى، لېكىن سوزلىمەيتتى. ئاخباراتنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش، ئايلىق ئاخباراتنى تەھرىرلەش ۋە تەرجىمە ئىشلىرىغا تولۇق مەسئۇل بولۇپ ھەركۇنى تاپشۇرۇۋېلىنغان ئاخباراتلارنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ موسكۇاغا يوللايتتى.

مايور جاۋگۇەن زانگىن، ئاخباراتچىلارغا رەسىم تارتىش تېخنىكىسى بىلەن ھوججەتلەرنى قانداق چوڭلىتىش ۋەقانداق كىچىكلىتىش تېخنىكىلىرىنى ئۆگىتىشكە مەسئۇل بولۇپ 2 - بولۇمگە قاراشلىق ئىدى.

باش رادىيو ئىستانسىسىغا جۇڭشياۋجاۋگۇەن ۋارناكوف مەسئۇل بولۇپ رەھبەرلىك قىلاتتى. جۇڭشياۋجاۋگۇەن مانكوف رادىستلارنى (رادىيو خادىملىرىنى) تەربىيەلەشكە مەسئۇل بولۇپ، باش رادىيو ئىستانسىسىدا ئىشلەيتتى. (بىز رادىيو ئىستانسىسىنىڭ ئاخباراتچىلىرى بىلەن مەخپى ئىش خادىملىرىنى تېلېگراف خادىملىرى دەپلا ئاتايتتۇق).

2 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىنىڭ ئەھۋالى

چۇجاڭلىقنى شىڭشىسەينىڭ ئوزى قوشۇمچە ئوتىدى.

1 - ماڭاۋدن چۇجاڭ چىڭپېيسىڭكەسپىي ئىشلارنى باشقۇراتتى. بۇئادەم شۇ چاغدا كومېنتىرىنئەزاسى دەپتونۇلغان (ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەنلەردىن شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ باش كاتىپلىغىغا تەيىنلەنگەن ۋاڭشۇچىڭ، شىنجاڭ گېزىتىنىڭ باشلىغى بولغان ۋاڭ باۋچەن، قاتناش باشقارمىسىنىڭ چۇجاڭلىغىغا تەيىنلەنگەن لۇەن باۋتىڭ قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بىرلا ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن كومېنتىرىنئەزالىرى ئىدى).

2- ماڭاۋنچۇجاڭ ۋۇزوجۇن مەمۇرىيەتئىشلىرىنى باشقۇرىدى. ئۇ شەرقىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارمىيىنىڭ خېلۇڭجياڭ بىرىگادىسى بىلەن بىللەكەلگەن ياش ئوقۇغۇچى ئىدى.

1 - بولۇم باشلىغى: باۋشوخۇەي

2 - بولۇم باشلىغى: گاۋبىڭدۇ

مەخپى تېلېگراف ئىشخانىسىدا: گەي پېيبىڭ

مالیه ئىشخانىسىدا: لۇي يۇڭشياڭ

باش دېيەنتەينىڭ جۇرېنى شۇي زودى، جاڭ × × (چىڭ پېيسىڭ-
نىڭ ئايلى)

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قارمىغىدا 6 شوبە قۇرۇلغان، ئۇلار:

قۇمۇل شوبىسى: مۇدىرى دۇجياتيەن
شىڭشىڭشيا شوبىسى: مۇدىرى ژاڭ شياۋدىيەن
ئۆرلىزىخې شوبىسى: مۇدىرى لى باۋخۇا
خوتەن شوبىسى: مۇدىرى جۇۋۇنگې
تاشقورغان شوبىسى: مۇدىرى گوجۇبېرۇي
چاقلىق شوبىسى: مۇدىرى لى باۋخۇا

سۈيىيۈەن - شىنجاڭ شىركىتىنىڭ قۇمۇل جىڭلىسى جى تۇڭدىيەن (ئەملىيەتتە چېگرا ئىشلار باشقارمىسىغا تەۋە مەخپى ئورگان).

يۇقۇرقى 6 شوبىنىڭ ھەممىسىدە بىردىن رادىيو ئاپپارات (دېيەنتەي) بولۇپ، بىيەنژۇچۇنىڭ باش رادىيو ئىستانسىسى بىلەن بۇاستە ئالاقىلىشاتتى.

3 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خىزمەتچىلىرىنىڭ مەنبەئى

(1) 3 - ئىنتېرناتسونال ئەۋەتكەن سوۋېت جاۋگۇەنلىرى، (2) شىنجاڭ ھەربى مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار، (3) جۇڭگو گوڭچەندىڭ ئەزالىرى، (4) سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار، (5) پوچتا - تېلېگرافى ئىدارىسىنىڭ تېلېگرافى ئالغۇچى، تارقاتقۇچى خادىملىرى، (6) مەدەنىي كادىرلار كۆرسىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى ۋە باشقىلار.

4 - باندىت شىڭشىسەينىڭ زىيانكەشلىگىگە ئۇچرىغان چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىنىڭ ئەھۋالى:

1941 - يىلى ياز پەسلىدە باندىت شىڭشىسەي، چىڭ پېيسىڭ، ۋۇزوجۇن باشچىلىغىدىكى "قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسى" دىگەن بىرنەمىنى ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، ئالدى بىلەن چىڭ پېيسىڭنى سوۋېتكە قايتۇرۇۋەتتى. ئاڭلىشىمچە چىڭ پېيسىڭ ۋەتىنىمىزگە قايتىپ لەنجۇغا كېلىپ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ لەنجۇدىكى مەخپى سودا دۇكىنى "گاۋجى شاڭخاڭ" نىڭ جىڭلىسى يۇي مىڭجۇنىڭ ھىمايىسىدە چۇڭچىڭغا بارغان، چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىدىن جياۋژۇنرۇ، جاڭ چېڭرۇ، لى ۋېنجي ۋە كاڭ شىڭ قاتارلىق 4 كىشىدىن باشقىلىرى ۋۇزوجۇن بىلەن بىر قاتاردا قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلاندى. ئەڭ ئاخىرىدا بەختىكە يارىشا ژاڭ بىڭدۇ بىلەن ژاڭ شياۋدىيەن ئىككىسى ئامان قالدى. قالغان 18 كىشىنىڭ ھەممىسى تۇرمىدە زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھوكۇمرانلىق قىلغان رايونلاردا خىزمەت قىلغان خادىملارنىمۇ قايتۇرۇپ كېلىپ تۇرمىگە تاشلىدى. شۇ چاغدا باشقارمىنىڭ ھەر بىر بولۇمىدە پەقەت بىرىدىلا خىزمەتچى قالدى. باش رادىيو ئىستانسىسىنىڭ جۇرېنى شۇي زودى (سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان) مۇ قولغا ئېلىنىپ تۇرمىدە ئولتۇرۇلدى.

5 - 1941 - يىلى چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىنىڭ تولۇقلىنىش ئەھۋالى:

مۇئاۋىن چۇجاڭ شىڭشىجى (باندىت شىڭشىسەينىڭ 5-ئىنى

سى) يوتكەپ كېتىلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا جاكۇبنىشوەن تەيىنلەندى. ئاندىن كېيىن لىدۇگىغا تەيىنلەندى. لىگوچىك 1942 - يىلى قىش پەسلىدىن تارتىپ، تا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئېلىپ تاشلانغانغا قەدەر مۇئاۋىنچۇجاك بولۇپ ئىشلىدى.

1941 - يىلنىڭ ئاخىرىدا باش راددىيو ئىستانسىسى تېلېگرافى تېخنىكلىرى يېتىشتۇرۇشنى كوزدە تۇتۇپ، جەمى 11 كىشىگە بىر قارار كۇرس ئاچتى. كۇرسنى پۇتتۇرگەندىن كېيىن، ئۇلارنى چۇڭچىڭ، چىڭخەي، شىزاڭ، ھىندىستان ۋە ئافغانستان قاتارلىق ئورۇنلاردىكى بەنسىچۇلارنىڭ دېيەنتەيلىرىدە ئىشلىتىش پىلانلاندى. كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 3 ئۇيغۇر، 8 خەنزۇ بولۇپ جەمى 11 كىشى مەدەنىي كادىرلار كۇرسى بىلەن يۇقۇرى ئوتتۇرا مەكتەپلەردىن تاللىنىپ ئىدى.

6 - 1942 - يىلدىن كېيىن، چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ تەشكىلى ۋە خادىملىرىدا ئاساسىي جەھەتتىن ئانچە ئوزگىرىش بولمىدى. تەشكىلىمۇ كېڭەيتىلمىدى. ھەر بىر بولۇم ۋە شوبە باشقارما مەسئۇللىرىنىڭ ئەھۋاللىرى مۇنداق:

مۇۋەققەت باشقارما باشلىغى لىگوچىك، 1 - بولۇم (تەشكىلات) نىڭ باشلىغى جياۋئۇنرۇ، 2 - بولۇم (ئاخبارات) نىڭ لىگوچىك، 3 - بولۇم (مەخپى تېلېگرام) نىڭ جۇفىڭتەي، (جۇڭگو گۇڭچەندىاك ئەزاسى) 4 - بولۇم (مالىيەئىشلىرى) نىڭ مۇۋەققەت باشلىغى جاڭگودۇڭ، قۇمۇل شوبىسىنىڭ مۇدىرى ۋەنيۇلىن، (جۇڭگو گۇڭچەندىاك ئەزاسى) ئۇنىڭغا بىر دېيەنتەي بېرىلگەن،

چارقىلىق شوبىسىنىڭ مۇدىرى لىباۋخۇا، ئۇنىڭغا بىر دېيەنتەي بېرىلگەن، خوتەن شوبىسىنىڭ مۇدىرى لىۋېنجي، ئۇنىڭغا بىر دېيەنتەي بېرىلگەن، تاشقورغان شوبىسىنىڭ مۇدىرى كاڭشىڭ، ئۇنىڭغا بىر دېيەنتەي بېرىلگەن، ئۈرلىزىخې مەسلىھەتچىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىشىدىغان شوبىسىنىڭ مۇدىرى شىيەنچىڭ، ئۇنىڭغا بىر دېيەنتەي بېرىلگەن، لەنجۇ يەرلىك مالىلار شىركىتىنىڭ مۇدىرى گاۋبىڭدۇ قولغا ئېلىنغانلىقىدىن كېيىن، شۇيخۇافېڭ دېيەنتەينى ساقلاپ قالدى. لەنجۇ گاۋجى شاڭخاڭ مۇدىرىيۇي مىڭجۇ، (جۇڭگو گۇڭچەندىاك ئەزاسى) باشقارما ئەمەلدىن قالغاندىن كېيىن ئۇ قايتىپ كەلمىدى. ئۇۋۇبي ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى جۇشىيۇەن، جاڭيې ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى لىنىدې، (جۇڭگو گۇڭچەندىاك ئەزاسى)لار ئۇ يەرلەردىكى ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان چاغدا قايتىپ كەلمىدى. جيۇچۇەن ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى زېڭشياۋلۇ بىر راددىيو ئىستانسىسىنى قوغداپ قالغان، جيۇچۇەن ئاخبارات ئورنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاخباراتچى روفېڭلۇ قايتىپ كەلمىدى، چېڭخەي ئولكىسى شىنىڭ ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى جاۋسۇڭشەن سودا فېرمىسىنىڭ ھىمايىسىدە ئوزىنى ساقلاپ قالغان. نېڭشيا ئولكىسى يېڭچۇەن ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى ۋۇلاۋجۇڭ شۇ يەردىكى شوبە ئورۇن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن قايتىپ كەلمىدى. ھىندىستان ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى جۇگوجۇڭ، مەزكۇر شوبە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كې-

يمن قايتىپ كەلمىدى. ئافغانىستان ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى يېڭىلىك ئىدى. يۇقۇرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مەسئۇل كىشىلەرنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئادەتتىكى خىزمەتچىلەر بۇنىڭغا كىرگۈزۈلمىدى.

(3) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خاراكتېرى ۋە تەشكىلىي مۇناسىۋىتى

1 - خاراكتېرى: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى 3 - ئىنتېرناتسىونال (ستالىن ۋاقتىدا) ئاخبارات ئىدارىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇش ئۇچۇن ئەۋەتكەن ھەربىي ئاخبارات ئورگىنى بولۇپ، ئۇنىڭ خىزمەت ئوبيېكتى مۇنداق: مەملىكەت ئىچىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھوكۇمىرانلىق قىلىپ تۇرغان رايونلار ئىچىدىكى گەنسۇ، چېخەي، نىڭشيا ۋە شىزاڭ قاتارلىق جايلاردىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى، كوممۇنىزىمغا قارشى ئاخبارات توپلاش، جايلاردىكى فېئودال سىنىپلارنىڭ ئەمگەكچى خەلقنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش، ئېزىش ئەھۋاللىرىنى ھەربى، سىياسى، ئىقتىسادى، سانائەت - قاتناش، مەدەنىي - مائارىپ قاتارلىقلاردا نەمە بولسا شۇنى، بولۇپمۇ يەرلىك ھەربى ۋە مەمۇرى ئەمەلدارلارنىڭ كېلىپ چىقىشى، ئوتمۇشى، خاراكتېرى، ھەۋىسى ۋە قوشۇنلارنىڭ تۈزۈلۈشى، قورالىنىش ئەھۋاللىرى قاتارلىق ئاخباراتلىرىنى توپلاش. دولەت سىرتىدا بولسا: ئامېرىكا جاھانگىرلىگىنىڭ ھىندىستان (بىزنىڭ ئاخباراتچىلىرىمىز يېڭى دېھلى، بومباي، جاكارتا ۋە كەشمىر قاتارلىق يەرلەرگە ئۆچكىرىلەپ كىرگەن) ئافغانىستان (كانجۇت، كابولغا كىرگەن) لاردا يۇرگۈزۈۋاتقان مۇستەملىكىچىلىك ھوكۇمرانلىغا دائىر ئاخباراتلارنى توپلاشتىن ئىبارەت.

2 - خىراجەت: چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىراجىتى دەسلەپتە مالىيە ئىشلىرى بولۇمى يىللىق بىيودجېت تۈزۈپ، مۇئاۋىن باشقارما باشلىغى سېلىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ مالىيە بولۇمىگە ئاجرىتىپ بېرەتتى. كېيىن جۇتىڭجاڭ (ئىنقىلاۋىي قۇربان ماۋزېمىن) مالىيە نازىرى بولغان چاغلاردا، يىللىق مالىيە خىراجەت پىلانىنى جۇتىڭجاڭغا يوللاپ تەستىقلىتاتتى. جۇتىڭجاڭ پىلانىدىكى سانلارنى خاتىرە دەپتىرىگە يېزىۋالاتتى ۋە ھەر ئايدا ئاجرىتىپ بېرەتتى. چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مالىيە پىلانىنى جۇتىڭجاڭدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى.

باش رادىيو ئىستانسىسىغا لازىملىق خەۋەرلىشىش ئاپپارات ۋە ئۇسكۇنىلەر پۈتۈنلەي موسكۋادىن بۇيرۇتۇلەتتى. باش رادىيو ئىستانسىسى ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن يۇقىرى ئىقتىدارغا ئىگە ھەم سوزلىشىش، ھەم تېلېگرام بېرىشتە تەڭ ئىشلىتىدىغان خەۋەرلىشىش ئاپپاراتلىرىنى ئىشلىتەتتى. كامانداروپكىغا چىققان ئاخباراتچىلار ئېلىپ يۇرىدىغان كىچىك تىپتىكى ئاپپاراتلار كوپىنچە گېرمانىيىدە ئىشلەنگەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەنلىرىمۇ بار ئىدى. بۇزۇلسا ياكى سۇنسا ئۇنى موسكۋاغا قايتۇرۇۋېتىپ دەرھال يېڭىسىغا ئالماشتۇرۇپ كېلەتتى. دەمەك بىر ھەپتە ئىچىدە يېڭى زاپچاسلار يېتىپ كې-

لەتتى، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسنى سوۋېت خادىملىرى كۇنسۇلخانا ئارقىلىق ئورۇنلايتتى.

3 - تەرتىپ: باشقارما خىزمەتچىلىرىگە ھەربى ئۇنۋان بويىچە تەمىنات بېرەتتى. بولۇم باشلىغى دەرىجىلىك خادىملار خىزمەتكە كىرىشتە، ئالدى بىلەن شاۋجياك (گېنېرال مايور) باش جاۋگۇەننىڭ نازارەتچىلىگى ئاستىدا قاتتىق رەسمىيەت ئوتتە جەدۋەل تولدۇرۇپ ئىمزا قويىاتتى. ئۇنىڭ مەزمۇنلىرى مۇنداق:

(1) مەن ئىنتېرناتسونال ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمىتىگە قاتناشتىم، بارلىق تەرتىپ - ئىنتىزاملارغا قاتتىق رايە قىلىمەن. ئەگەر خەلقارا كوممۇنىزىم ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلسام، تەكشۈرۈپ ھۆكۈم قىلىشقا لايىقمەن؛

(2) مەخپىيەتلىكنى ئاتا - ئانا ۋە خوتۇن - بالىلىرىمغۇ ئېيتمايمەن؛

(3) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىدا خىزمەت قىلغانلارنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك رۇخسەت سوراشنى تەستىقلىماسلىق، ھەممە ئىش يۇقۇرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنۇش.

سىياسى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىزمىتىدە سىر ساقلاش خاراكتېرى كۈچلۈك. شۇڭا ئىنتىزام بەك چىڭ ئىدى. خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشخانىغا كىرىپ ئارىلاپ يۈرۈشىگە يول قويۇلمايتتى. ئۇزۇنارا خىزمەت مەسىلىلىرىنى سوزلەشكە رۇخسەت

قىلىنمايتتى. شۇنىڭدەك سىرتتىكى خادىملار بىلەن يالغۇز ئۇچراشماسلىققا ئۇخشاش قائىدىلەر كۆپرەك ئىدى.

(4) چېگرا ئىشلار خادىملىرىغا بېرىلىدىغان تەلىم - تەربىيە

(1) ئادەتتىكى خىزمەتچى خادىملارنى تەربىيىلەش، ئىش ۋاقتىدا يىغىپ دەرس بېرەتتى. ۋاقتى 3 ھەپتىدىن 5 ھەپتىگىچە. باش راددىيو ئىستانسىسىنىڭ خىزمەتچى خادىملىرىغا ھەر كۈنى 2 جاۋگۇەن ئايرىم تېخنىكا دەرسى ئوتەتتى.

(2) پەۋقۇلئاددە خىزمەت خادىملىرىنى تەربىيىلەش ئىشى ئالاھىدە تەلىم بېرىش ئۇسۇلى بويىچە ئېلىپ بېرىلاتتى. ئورنى مەخپى بولاتتى. باش جاۋگۇەن ۋە ئۇنىڭ ئورۇنباسارى دەرس ئوتەتتى. تەلىم ئالغۇچىلار ھەر قانداق ئادەم بىلەن (ئاتا - ئانا، خوتۇن - بالىلىرى بىلەن) كورۇشۇشكە يول قويۇلمايتتى. ئوتتۇلىدىغان دەرس ئادەتتىكى خىزمەتچى خادىملارغا ئوتتۇلىدىغان دەرس ئۇخشاشلىغىنى ھىساپقا ئالمىغاندا، يەنە جايلارنىڭ ئورپ - ئادەت ۋە تۇرمۇش قاتارلىقلىرىغا ئاساسەن چىنىقتۇراتتى. مەسىلەن، كوپ ھاراق ئىچىمۇ مەس بولماسلىق، ۋەزىپىنى ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئالاھىدە ئىقتىدارىنى پىششىق ئوگىنىش، رەسمىگە تارتىش، كىچىكلىتىش، ماشىنا ھەيدەش، سۇ ئۇزۇش ۋە باشقىلار.

بۇلاردىن باشقا يەنە بېرىلىدىغان ئاخباراتنى قانداق يېپىق سوزلەر بىلەن يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرى قاتارلىقلار ھەمدە

ئاخباراتنى ئاسراش، ساقلاش. كېرەكسىز نەرسىلەرنى ئوز ۋاقتىدا كويدۇرۇپ ئىز يوقىتىش، خەۋپ - خەتەرگە دۇچكەلگەندە يېزىلغان ئاخباراتنى يەپ يوتۇۋېتىش قاتارلىق تەدبىرلەر ۋە يېپىق سوزگە ئالاھىدە ئېھتىيات قىلىش، ئەگەر ئېھتىياتسىزلىقتىن قولغا ئېلىنىپ تورمگە تاشلانغان ۋە سوراق ئوستىدە قاتتىق تەن جازاسىغا ئوچرىغان ۋاقىتتا ئولوم ھالىتىگە كەلسىمو ئوز سوۋېتىنى پاش قىلماسلىق، ئىقرار قىلماسلىق قارشى تەرەپنى ھوكوم قىلىشقا ئىلاجسىز قالدۇرۇش توغرىسىدا تەلىم بېرەتتى.

دېيەنتەي خادىملىرىنى يېتىشتۇرۇشتە، يۇقۇرىدىكى مەزمۇنلارغا ئوخشاش بولغاندىن تاشقىرى يەنە ئەڭ مۇھىمى ئوزلىرى ئىشلىتىدىغان ئاپاراتلارنى پىششىق بىلىش، چۈۋۈش، قۇرۇش، ياساش ۋە يوشۇرۇش، جىددى ئەھۋال ئاستىدا نەچچە مىنوت ئىچىدە ئاپاراتنى يوشۇرۇپ بولۇش، تېلېگرام ئېلىش، بېرىشنىڭ يۇقۇرى سۈرئەتلىك ئىقتىدارى، دۇشمەنلىك رازۋېتكا ئىستانسىلىرىنىڭ ئىز قوغلىشىدىن يوشۇرۇش، خەۋپىنىڭ قىسقارتىلغان سوزلىرىنى يادلاش، رادىيو سىگنالى دولقۇن ئوزۇنلۇغىنىڭ ئوزگىرىشىگە قاراپ ئىشلىتىش ئوسۇلى ۋە باشقىلار.

(5) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خەۋەرلىشىش ئوسۇلى

مەزكور باشقارما ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ تەشكىلىي مۇناسىۋىتى بىر قەدەر مۇكەممەل، سېستېمىلىق ئىدى. ئاخباراتچى

خادىملار يەتكۇزگەن ماتېرىياللارنىڭ ھەممىسى مۇناسىۋەتلىك جايلارغا توپلىنىپ ئاندىن شۇ جايدىكى دېيەنتەي ئارقىلىق ئورۇمچى بىلەن مۇناسىۋەت قىلاتتى. شىنجاڭ دائىرىسىدىكى شوبە ئورۇنلار كوپىنچە كۇندۇزلىرى ئالاقىلىشاتتى. دۇشمەن ئىشغال قىلغان رايونلاردا يوشۇرۇنغان دېيەنتەيلەر تۇنكېچىدە ئالاقە باغلايتتى. ھىندىستان، ئافغانىستان ئىككى مەملىكەتنىڭ ماتېرىياللىرى قاتناپ تۇرغۇچىلار ئارقىلىق خوتەن، تاشقورغانغا يەتكۇزۇلۇپ، ئاندىن تېلېگرام ئارقىلىق ئورۇمچىدىكى باش رادىيو ئىستانسىسىغا كېلەتتى.

تاپشۇرۇۋېلىنغان ئاخبارات ماتېرىياللىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا قارا قەغەز بىلەن 3 نۇسخا يېزىلىپ، بىرسى شىفىرسەيگە، بىرسى باش جاۋگۇەن بىلەن ئورۇنباسار باشلىققا، يەنە بىرسى مۇناسىۋەتلىك بولۇمگە ئەۋەتىلەتتى. مەسىلەن، ئاخبارات 2 - بولۇمگە يەتكۇزۇلگەن ھامان، ئۇنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ، ئورۇمچى باش كونسۇلخانىدىكى دېيەنتەي ئارقىلىق موسكۇاغا يوللايتتى.

يەنە بەزى ئاخباراتلار رەسمىگە ئېلىنىپ ياكى يېپىق ئىبارىلەر بىلەن ھەمدە خىمىيۇى ئوسۇل بىلەن يېزىلىپ پوچتا ئايروپىلانى ئارقىلىق مەخپى نوقتىلارغا يەتكۇزۇلەتتى.

(6) باشقارما خادىملىرىنى ئەۋەتىش ۋە ئۇلارنى قوغداش

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئوز خادىملىرىنى ئاساسەن سوددىگەر شەكلى ياكى قانۇنلاشقان باشقا شەكىللەر ئارقىلىق

ئەۋەتەتتى. مەسىلەن، ھوكۇمەت تەرەپ ۋەكىلى، سودا ئورگىنى قاتارلىقلاردىن پايدىلىناتتى.

1 - ئاشكارا قانۇنىي ئورگانلاردىن پايدىلىنىش. چېگرا ئىشلار باشقارمىسى لەنجۇدا قۇرغان "تۆسەنگۈكسى"نىڭ يەرلىك مال تىجارىتىدىن ئىبارەت قانۇنى تەشكىلىي ئورگانىدىن پايدىلىنىپ پۇتۇن خىزمەتچى خادىملىرى بىلەن دىيالوگ ئېلىپ بېرىلىدىغان قوغدايتتى. شۇنىڭدەك چەت بىلەن بولغان ئىجتىمائى مۇناسىۋەتتىن پايدىلىنىپ، گومىنداڭنىڭ ھەر تەرەپلىمىلىك ئاخباراتلىرىنى توپلايتتى.

2 - مەخپى سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىنىش. "لەنجۇ-دىكى گاۋجى شاڭخاي"نىڭ مۇدىرى يۈي مىڭجۇ ــ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ لەنجۇدا تۇرۇشلۇق ئاخبارات خادىمى (ئاتلىشىمچە ئۇ 8 - ئارمىيە ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ لەنجۇدا تۇرۇشلۇق يەر ئاستى تەشكىلىنىڭ مەسئۇلى ئىكەن) بولۇپ ئاخبارات خىزمىتىنى ئالاھىدە كوزگە كورۈنەرلىك ئىشلىگەن. ئاخبارات تورىنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قورچاق 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ سىلىك جاڭگۇنى جۇشياۋلياڭنىڭ ئىچكى قىسمىغىچە كېڭەيتكەن. ئۇنىڭ كوپلىگەن ئاخباراتلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ئايرۇپلانلىرى ئارقىلىق شەھرىمىزگە يەتكۈزۈلەتتى.

3 - سۇيىيۇەن - شىنجاڭ ئاپتو - تىرانسپورت شىركىتىنىڭ مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى ئوزلىرىنىڭ ھىمايىچىسى قىلىۋالغان. بۇ شىركەت شەخسلەرنىڭ پاي قوشۇشى بىلەن قۇرۇلغان بولسىمۇ، شۇ چاغدا قۇمۇلدىكى سۇيىيۇەن - شىنجاڭ

شىركىتىنىڭ مۇدىرى جىتۇڭدىيەننى چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى. ئۇلارنىڭ مەسلىھەتچىلىرىنىڭ ئالاقە باغلاش ئورنى بىلەن گۇڭپۇچۇەن دېگەن يەرلەرنىڭ ھەممىسىدىلا چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى بار ئىدى. شۇڭا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئەۋەتكەن خادىملار ئىككىيانىڭ بىرى-چۇەن، دۇڭيۇەن قاتارلىق جايلىرىغا بېرىپ - كېلىشتە بۇ قاتناش يولىغا تايىنىپ قىيىنچىلىق كورمەيتتى.

4 - ئوز بېرىدە تەسىرگە ئىگە سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىنىش. مەسىلەن: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى جيۇچۇەن، شىنىڭ قاتارلىق جايلاردىكى سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىناتتى، شۇنىڭدەك جيۇچۇەن خۇاخەيزىدىكى بىر بايىنىڭ ئۇرۇمچىدە ئاچقان "شىنلۇڭخاۋ" ناملىق مەخپى دۇكىنى ئاخباراتلارنى تاپشۇرۇۋېلىش، يوللاش خىزمىتىنى بېجىرەتتى.

5 - يەرلىك ھوكۇمەت تەرەپنىڭ ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە خادىملىرىدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇلارنى تارتىش. مەسىلەن: "جۇشياۋلياڭنىڭ كۇيوغلى" جيۇچۇەندىكى چاڭشياڭتىڭ قاتارلىقلار ئاخبارات توپلاش ۋە قوغداش خىزمەتلىرىنى قىلاتتى.

(7) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا ئەسىتە قالغان چوڭ ئىشلار

چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ ئىچكى تەرتىپ، ئىنتىزامى بەك چىڭ، سىر ساقلاش خاراكتېرى بەك كۈچلۈك بولغاچقا،

ئىشلىگەن خىزمەت، ئورۇنلانغان ۋەزىپىلەرنى بىلىش تەس. شۇڭا ئىلگىرى ئىشلەنگەن خىزمەتلەردىن ئانچە خەۋىرىم يوق. مەن مۇۋەققەت ئورۇنباسار باشلىق بولۇپ تۇرغان ۋە بۇ باش قارما ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان مەزگىلدە مېنىڭ ئاكلىغان ۋە كۆرگەنلىرىم يۈقۇرىدىكىلەردىن ئىبارەت. بىراق ئۇنتۇلۇپ قالغان ئىشلار نىڭ بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا بۇنىڭدىن خەۋىرى بار كىشىلەرنىڭ تۈزىتىپ قويۇشلىرىنى ئۈمىت قىلىمەن.

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى دەسلەپ قۇرۇلغان چاغدا جۈڭگو ئىنقىلابىغا پايدىلىق بىر قانچە خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن ئىدى.

1 - غەرپكە يۈرۈش قىلغان قىزىل ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى قارشى ئېلىش: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلۇپ 2 - يىلى 1937 - يىلى 4 - ئاينىڭ باشلىرىدا لى شىەنئىەن فۇزۇڭلى ئۈزۈن سەپەرگە چىققان قىزىل ئارمىيىنى باشلاپ خېشى كارىدورى ئارقىلىق شىنجاڭغا كېلىش ۋاقتىدا مابۇفاڭ باسمىچىلىرىنىڭ توسقۇنلۇغىغا ئۇچرىدى. ئەھۋال بەكمۇ ئېغىر ئىدى. چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ ئۇۋېي، جاڭيې، جيۇچۈەن، يۈي مىن بولۇپمۇ ئەنشىدىن شىڭشىڭشياغىچە بولغان جايلارغا ئەۋەتكەن ئاخبارات خادىملىرى (بۇ يولدىكى پوشتىكەشىلەرنىڭ كۆپ قىسمى باشقارمىغا تەۋە ئىدى) شۇ چاغدا قىزىل ئارمىيىنىڭ غەرپكە يۈرۈش قىلىش ئەھۋالى بىلەن مابۇفاڭ باندىتلىرىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى قىزىل ئارمىيىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقانلىق ئەھۋالىنى توغرا ۋە ئوز ۋاقتىدا دوكلات قىلىپ تۇراتتى. يۇقۇرى بۇ ئەھۋالنى مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن،

شىڭشىڭشيادىكى شوبىە ئورۇنغا مابۇفاڭ باندىتلىرىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىگە زەربە بېرىش، قىزىل ئارمىيىنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن باشقارما خادىملىرى بىلەن چېگرىدىكى قوراللىق خادىملار دەرھال ماشىنا بىلەن مافىڭجىڭزىگە ئەۋەتىلىشىن دەپ يولىورۇق بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا بىزنىڭ خادىملىرىمىز ئەنشى ئەتراپلىرىغا ئايرۇپلان ئەۋەتىپ قىزىل ئارمىيىنىڭ غەرپكە كېلىۋاتقان ئەھۋالىنى تەكشۈردى ۋە قىزىل ئارمىيىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقان مابۇفاڭنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى ئايرۇپلان بىلەن ئوققاتۇتۇپ قىزىل ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى قوغداپ ياخشى ئۇنۇم هاسىل قىلدى. شىڭشىڭشيا شوبىسىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ شياۋدىيەن چېگرىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەرنى باشلاپ لى شىەنئىەن فۇزۇڭلىنى قارشى ئېلىپ شىڭشىڭشياغىچە باشلاپ كەلدى.

2 - قىزىل ئارمىيىگە ماددى مەبلەغ ۋە قىشلىق كىيىم ياردەم بېرىش. 1937 - يىلى چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى قىزىل ئارمىيىگە ياردەم قىلىنغان بىرتۈركۈم ماددى ئەشيالاردىن سېرىق تاشلىق چوڭ جۇڭا ۋە باشقا نەرسە - كېرەكلەرنى جەمى 80 نەچچە ماشىنىغا بېسىپ (ئۇچاغدا شىنجاڭدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىنتايىن توپلاش ۋە يۈزمىڭ كىشىلىك قىشلىق كىيىم توپلاش چاقىرىق قىلىنغان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمىيىتىنىڭ باشلىغى ۋاڭ باۋچەن ئىدى) قوغداپ توپ - توغرا ماۋجۇشىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ تاپشۇرغان ئىدى. قايتىپ كەلگەن

خادىملار بەكمۇ ھاياجانلىنىپ: بىز ھېچقانداق رەسمىيەت ئۈستىلا ماۋجۇشنى كوردۇق دېيىشكەن. بۇ نەمە دېگەن يېقىملىق سوزلەر - ھە! ئۇلار قايتقان ۋاقىتتا ماۋجۇشى خاتىرە ئۈچۈن قەلەم ۋە قول سائىتى تەقدىم قىلغان.

3 - ھەربى قاتناش يولىنى تەكشۈرۈش سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگونىڭ ياپون باستۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم قىلغان ماددى مەبلەغلىرىنى تۇشۇش ئۈچۈن 1937 - يىلى قىشتا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئىشچى - ئەسكەرلەرگە ئادەم قوشۇپ ئولكىمىزدىن لەنجۇغا باردىغان تاشيول ۋە كوۋرۈكلەرنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى.

(8) چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن خادىملارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى

باندىت شىك شىسەي ئوچۇقتىن - ئوچۇق خائىنلىق قىلىپ يۇز ئۆرىگەندىن كېيىن 1943 - يىلى يازدا ئالدى بىلەن سوۋېت جاۋگۇەنلىرىنىڭ ھەممىسنى ئوز مەملىكىتىگە قايتۇرۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ، گومىنداڭ بىلىپ قالسا، ئوزى ئۈچۈن پايدىسىز بولۇپ قالىدىغانلىقىدىن ئەنسىرەپ باشقارمىنى تېزدىن ئەمەلدىن قالدۇرۇش، مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئاخبارات تورلىرىنى تېز ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئولكىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى خادىملارنىڭ بارلىغىنى قايتۇرۇپ كېلىش توغرىسىدا

جۈيرۇق بەردى. شۇنىڭ ئۈچۈن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ خادىملىرى شىنجاڭغا كوپلەپ كېلىشتىن بالدۇرلا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى پۈتۈنلەي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

باشقارما ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا خادىملارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى مۇنداق بولدى:

1 - جىڭۈچۈ (ساقچىلىق ئىشلىرى باشقارمىسى)غا تەقسىم قىلىنغانلار: جاۋفىڭتەي، ئۇنەنشەن، ۋەنيولىن، لى باۋخۇا، لىيۇشۇمىڭ، جاۋيۇي، شاۋچىڭ، جاسىپىڭ قاتارلىق 8 كىشى، بۇلارنىڭ ھەممىسى جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزاسى. جياۋۋېنرۇ، جاڭ چېڭرۇ، لى ۋېنجې، كاڭ شىڭ، زىڭ شياۋلۇلار (بارمىغان) يۇقۇرىدىكى 4 كىشى ھەربىي مەكتەپنى تۈگەتكەنلەر ئىدى. لىيۇ شۇمىڭمۇ بارمىغان.

2 - سەنمۇچۇ (مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسى)غا تەقسىم قىلىنغانلار: لىيۇيۇك، جۇشىگىيۇەن، شى يەنچىڭ، جاۋسۇگشەن، جۇي فاچۇەن، لى گوچىڭ قاتارلىق 6 كىشى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ھەربى مەكتەپنى تۈگەتكەنلەر ئىدى.

3 - لى خۇگلەننى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىغىغا يوتكىگەن.

4 - چەت جايلاردىن قايتىپ كەلمىگەن خادىملار:

يۇي مىڭجۇ، لىن دې ھەر ئىككىسى جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزاسى. ماجاگشىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن. ھەربى مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەردىن: جاڭ ياۋيەن، ۋاڭ يۈەنچىڭ، ۋۇ

جۆجۇك، لى رىنجې، مى گوجۇ 5 كىشى. رۇفىكلۇ ئەسلىدە ھەربى مەكتەپنىڭ دولەت تىلى ئوقۇتقۇچىسى ئىدى.

5 - باش راديو ئىستانسىسى بىلەن جايلاردىكى راديو ئىستانسىسى خادىملىرى ۋە ئاخبارات ئۇسكۇنىلىرىنىڭ ھەممىسى قاتناش باشقارمىسىنىڭ خەۋەرلىشىش دادۇيىگە ئوتكۈزۈلگەن.

6 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن باندىت شىڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغانلار: جۇڭگو گۇڭچەندىاڭ ئەزالىرىدىن جۇفىكتەي، ئونەنشەن، ۋەن يۈلىن، لى باۋخۇا، (بۇ كىشى كېيىن تۇرمىدىن قېچىپ چىقىپ شىمالىي شەنشىگە قايتىپ كەتكەن) جاۋيۇي، شاۋچىڭ، جاسىڭ، لى گوچىڭ (پارتىيە ئەزاسى ئەمەس).

ئەسكەرتىش: كوپ ۋاقىت ئوتۈپ كەتتى. تىنىم ئاجىز ۋە كېسەلچان بولۇپ ئەسته تۇتۇش قابىلىيىتىم ئاجىزلاپ كەتتى. شۇنىڭدەك مېنىڭ مەزكۇر باشقارمىدا ئىشلىگەن ۋاقتىم قىسقا، كورگەن - ئاڭلىغانلىرىم ئاز بولغاچقا، بۇ ماقالىنى چالا - بۇلا يېزىپ تۇگەتتىم، بۇندىن كېيىن ئېسىمگە چۈشكەن يەرلىرىنى يەنە تولۇقلايمەن.

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلۇپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانغا قەدەر بولغان 7 يىل ئىچىدە كوپ خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن جاھانگىرلارغا ئائىت كوپلىگەن ھەر خىل ئاخباراتلارنى توپلاپ جۇڭگو ئىنقىلاۋى ۋە دۇنيا ئىنقىلاۋى ئۈچۈن مەلۇم توھپىلەرنى قوشتى.

كادىرلارنىڭ ئالمىشىشى بولۇپمۇ 1941 - يىلى باندىت

شىڭ شىسەي چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ كوپلىگەن زىيالىيلىرىنى خادىملىرىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك قولغا ئېلىپ تۇگەتتى. باشقارمىنىڭ 1 - ، 2 - ، 3 - ۋە 4 - بولۇملىرىدە پەقەت ئۈچلا كىشى قالدى. كوپلىگەن پايدىلىق ئىش ئىزلىرى يوقاپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەسلەپ بايان قىلىشقا ئامالسىز قالدۇق. يېتەرسىز جايلىرىنى كورىستېپ تۇزىتىشىڭىزلەرنى ئۈمىت قىلىمەن.

1979 - يىلى 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى

يولداش دۇچۇكيۇەننى ئەسلەيمىز

(گاۋچۇكمەن پىزىپ قالدۇرغان ماقالا)

كىرىش سوز

(1)

يولداش گاۋچۇكمەن (1891 — 1971) لىن بياۋ، كىشىلىك شەك "4 كىشىلىك گۇرۇھ" تەرىپىدىن ۋەھشىيانە زىيانكەشلىككە ئۇچراپ، دەرت - ئەلەم ئىچىدە دۇنيادىن ئوتكىنىگە 8 يىل بولدى. بىز ئۇنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسەرلىرىنى رەتلەش جەريانىدا يولداش چۇكمەن يازغان «دۇچۇكيۇەن ئەپەندىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى»، تەزكىيەشىرلىرى، ماتەم رۇبائىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئىنقىلابىي قۇربان دۇچۇكيۇەننىڭ قېيىقالغان خىزمەت مەسىلىلىرى ۋە مەرھۇمنىڭ بالىلىرىغا غەمخورلۇق قىلىپ يازغان باردى - كەلدى خەت - چەكلىرىنى ئايرىپ چىقتۇق. بۇ قول يازمىلار كورسىتىلگەن تارىخىي پاكىتلار، يولداش چۇ مىنىڭ نەچچە ئون يىللاردىن بۇيان ئۇز مەيدانىدا باشتىن - ئاخىر مۇستەھكەم تۇرۇپ، مۇھەببەت - نەپرەتنى ئېنىق ئايرىپ كەلگەنلىگىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ. يولداش چۇكمىنىڭ ساۋاقدىشى، يېقىن دوستى دۇچۇكيۇەن ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىگە ئىگە سىياسى پائالىيەتچى ئىدى، ياش چېغىدىلا ھەر قېتىملىق ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى، ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىشىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان كۇرەشلەرگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ھەمىمە يەردە نۇتۇق سوزلەپ، ماقالا يېزىپ، «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»نى نەشر قىلىشقا باشچىلىق قىلىپ، ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزچىلىق جىنايەتلىرىنى رەھىمسىز پاش قىلغان ئىدى.

1935 - يىلى 5 - ئايدا دۇچۇكيۇەن «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»دا، ياپون سامۇرايلىرىغا "قۇرۇق گەپچى پادىشا" دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلدۇ. جياڭ جېيشى ياپون جاھانگىرلىگىگە خوشامەت قىلىش ئۇچۇن ياپونلارنىڭ يولسىز تەلىۋى بويىچە چۇكيۇەننى قولغا ئېلىپ كېسىم قىلىپ تۇرمىگە ئالدى. بىر قاتار كۇرەشلەر ئارقىلىق يولداش چۇكيۇەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى "تۇرۇشتا جياڭ جېيشىنىڭ "ئالدى بىلەن ئىچكى قىسمىنى تىنچلىتىپ ئاندىن سىرتقا نەيزە ئۇرۇش" تەكئەكسىيەتچىل سىياسىتىگە قارشى تۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش كېرەكلىگىنى تونۇپ يېتىدۇ.

چۇكيۇەن، شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدە يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرگە بولغان خىزمەتنى ئاكتىپ ئىشلەپ ئىچكى ئۇرۇشنى توختىتىپ، بىر نىيەتتە چەتتىن كەلگەن تاجاۋۇزغا قارشى تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدۇ. "شىئەن ۋەقەسى"دە يولداش جۇئېنلەي ۋە گېنېرال جاك شۇېلياك، ياك خوچىڭلار، جياڭ جېيشىنىڭ ۋەكىلى سۇك زېۋېن بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى هوكۇمەت

تەشكىللەش توغرىسىدا كېلىشىم ئېلىپ بارغاندا، جۇئېنلەي، جاك شۇبلياك، ياك خوچىلار دۇچۇكيۇەنىنى مەمۇرى ئىشلار پالاتاسىنىك مۇئاۋىن ۋەزىر نامزاتلىرىنىك بىرسىگە كورسىتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا دۇچۇكيۇەن جېك دېدە گومىنداڭ تەرەپتىن نەزەربەنت قىلىنغان ئىدى. بۇنىڭدىن چۇكيۇەنىنىك ئەينى ۋاقىتتىكى ئورنى ۋە رولىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ جياك جېيشى مەنسەپ، مەرتىۋىلەر بىلەن ئۇنىسېتىۋېلىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، گومىنداڭنىك خىلمۇ - خىل ئۇسۇللىرىنى رەت قىلىپ، چوڭ شەھەرىدىكى ئازادە تۇرمۇشنى تاشلاپ، يولداش جۇئېنلەينىك قوشۇلۇشى ۋە يېتەكچىلىگى ئاستىدا 1939 - يىلى شىنجاڭغا كېلىپ، شىنجاڭنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارقا سەپ بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنى مەقسەت قىلىدۇ. بىراق سىياسى ئالدامچى، جاللات شاڭ شىسەينىك زىيانكەشلىگىگە ئۇچرىدى.

دۇچۇكيۇەن 1940 - يىلىنىك ئاخىرى شاڭشىسەي تەرىپىدىن نەزەربەنت قىلىنغاندا، يولداش چۇكمىن ئۇنىك بىخەتەرلىگىگە كۆڭۈل بولۇپ، كوپ قېتىم تېلېگرام ئارقىلىق شاڭشىسەي بىلەن مۇنازىرىلەشتى. لېكىن شاڭشىسەي جياك جېيشىگە تەسلىم بولۇشقا بەل باغلىغاچقا، بۇ مۇنازىرىلەرنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمىدى. 1941 - يىلى ئەتىيازدا يولداش چۇكمىن ئۆزى بىۋاستە شىنجاڭغا كېلىپ شاڭشىسەينى گومىنداڭغا تەسلىم بولماسلىققا كوندۇرۇپ، دۇچۇكيۇەن قاتارلىقلارنى قۇتقۇزماقچى بولدى. جياك جېيشى ئۇنىك شىنجاڭغا بېرىپ شاڭشىسەينىك تەسلىم بولۇش نىشانىسىنى بۇزۇۋېتىدىغانلىغىدىن ئولگىدەك قورقۇپ،

ئۇنى ئالداپ چۇكچىڭغا كېلىدىغان قىلدى. يولداش چۇكمىن كونا دوستىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەت، خېيىم-خەتەرلەردىن قورقماي شىنجاڭغا كىرىش رەسمىيىتىنى ئوتەش ئۈچۈن چۇكچىڭغا يارغاندا، جياك جېيشى ئۇنى 5 يىللىق نەزەربەنتكە ئالدى. جاللات جياك جېيشى بىلەن شاڭشىسەي ئوزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، دۇچۇكيۇەننى ئولتۇرۇۋەتتى. بۇ خەۋەر يېتىپ كەلگەندە يولداش چۇكمىن گۇر - گۇر يىغلاپ، قولىغا قەلەم ئېلىپ تۆۋەندىكى دەرتلىك ماتەم مىسرالىرىنى يازغان ئىدى:

تىرىك قالغان ئىدىك ياۋۇز ياۋ قولىدا،
ئولدۇكغۇ ئاخىر ۋەتەن ساتقۇچلارنىك چاڭگىلىدا.
ئوكۇنمەن يۈيغىنىك ۋۇدىغا سادىق بولغىنىغا،
ئەسلىدە بولغىچە دوست، نېمە دەپ بولمىغانتىك
قاپلان ۋە ھوقۇش.
مۇشۇ كۆنلەردىكى ئادالەت ۋە ھەققانىيەتنىك ھالىغا
ۋاي!

بۇ قانلىق ياش بىلەن يۇغۇرۇلغان ماتەم سۆزلىرىدە بىر تەرەپتىن ئىنقىلاۋىي قۇربان دۇچۇكيۇەن چوڭقۇر قايغۇ-ھەسرەت بىلەن ئەسلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن دۇچۇكيۇەننى ئولتۇرگەن "مۇناپىق" جياك جېيشى، شاڭشىسەي، ۋاڭ دېغۇلارغا نىسبەتەن قاتتىق نەپرەت ئىپادىلەنگەن ئىدى.

شاڭشىسەي يولداش چۇكمىنىنىك بىر يۇرتلۇغى، شۇنىڭدەك كېيىنكى ئۆلات تۇققىنى ھەم ساۋاقدىشى ئىدى. ئۇلار بىرلىكتە ياپونىيىدە ئوقۇغان مەزگىلدە، يولداش چۇكمىن دولەت

راسخودنغا قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن ئۇزدىكە بېرىلگەن خىراجەت پۇلىنىڭ يېرىمىنى شاگىرتىگە بېرىپ، ئۇنىڭ ئوقۇش خىراجىتىگە يارىدەم قىلىپ مۇناسىۋەتتە ناھايىتى قويۇق بولغان ئىدى. لېكىن شاگىرتىنىڭ ئاۋۇچۇڭمىنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىمايلا جايىغا جېيىشىنىڭ قوينىغا ئۇزىنى ئېتىپ، ماۋزېمىن، چېن تەنچېۋ، دۇ چۇڭيۇەن قاتارلىق يولداشلارنى ئولتۇرغەندىن تاشقىرى، بىر قوساق ئىنسى شاگىرتىچى (سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيە ئونۇۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن، شىنجاڭدىكى ئارمىيىنىڭ لۇيجاڭى بولغان) ئۇنىڭ قىلمىشلىرىغا قوشۇلمىغاچقا، ئۇنىمۇ مەخپى ئولتۇرۇۋەتتى، ئۇ يەنە ئىنسىنىڭ خوتۇنىنى ۋە جىيەنىنى ئولتۇرۇپ، ئۇلارنى يىلتىزىدىن قۇرۇتەتتى. ئىنسان قېلىپىدىن چىققان شاگىرتىنىڭ كىچىك ئاپىسىنمۇ كىرسىن يېقىپ كويدۇرۇۋەتتى. ئىككى قولى ئىنقىلاۋىي خەلقنىڭ قېنى بىلەن بويالغان جاللات شاگىرتىنىڭ - كېيىن بولۇپ كوممۇنىستلار ۋەئىلغار زاتلاردىن نەچچە ئونمىڭ ئادەمنى پاجىەلىك ھالدا قىرىپ تاشلىدى. شۇڭلاشقا يولداش چۇڭمىن شاگىرتىنى غەزەپ بىلەن "ھوقۇش قاپلان" دەپ سوكۇپ تۇغۇلۇشى بىلەنلا ئۇز ئانىسىنى يەيدىغان ۋەھشى ھايۋانغا ئوخشاتتى. شاگىرتىنىڭ باشتا دۇچۇڭيۇەنىنى ۋەتەن ساتقۇچ دەپ قارىلىغان بولسا، كېيىن يەنە ئۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ مەخپى ئەزاسى ئاغدۇرمچىلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشقا قەست قىلىدى دېگەن جىنايەتلەر بىلەن ئولتۇرۇۋېتىشىنى پىلانلىدى.

شاگىرتىنىڭ جايىغا جېيىشىگە تەسلىم بولۇشى مۇددىئاسىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن جايىغا جېيىشىگە ئالاھىدە تېلېگىراممۇ يوللاپ ئادەم ئەۋەتىپ قايتا تەكشۈرۈشنى تەكىتلەپ قىلغاندا جايىغا جېيىشى ئۇزىنىڭ قول چومىغى ۋاڭ دېگۈنى شاگىرتىنىڭ تەسلىم بولۇش سەمىمىيىتىنى كۆرۈپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ۋاڭ دېگۈ كەلگەندىن كېيىن، ئۇز ئارا تىل بىرىكتۈرۈپ چۇڭيۇەنىنى ئولتۇردى. بۇنىڭ بىلەن ۋاڭ دېگۈ جايىغا جېيىشنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرلىگىگە ئېرىشتى. يولداش چۇڭمىن، دۇچۇڭيۇەنىنى خاتىرىلەيدىغان بىر شېرىدا ۋاڭ دېگۈنى "بەزىلەر ئەمەلگە ئېرىشىپ قايتىپ كەلدى" دەپ ئۇنىڭ رەزىل روھىي دۇنياسىنى ئېچىپ تاشلىدى. بۇمۇ يولداش چۇڭمىنىڭ مۇھەببەت- نەپرەتىنىڭ ئېنىق، مەيدانىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىنىڭ روشەن دەلىللىرىدۇر.

(2)

شاگىرتىنىڭ دۇچۇڭيۇەننى زەھەرلەپ مەخپى ئولتۇرۇۋەتكەندىن كېيىن جىنايى پاكىتلارنى يوقىتىش ئۈچۈن جەسەتنى يوق قىلىپ، ئىزىنى قالدۇرمىغان. ئازاتلىقتىن كېيىن يولداش چۇڭمىن شىنجاڭغا خىزمەت تەكشۈرۈشكە كەلگەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، دۇچۇڭيۇەننىڭ قەۋرىسىنى تېپىش ئۈچۈن ئىزلەندى. ئۇ تەزىيە شېرىدا: "يوقلاي دېسەم بىگۇنانىڭ روھىنى، بىلەلمىدىم ئىزسىز قالغان قەۋرىنى" دەپ يازىدۇ. كىشىلەر دۇچۇڭيۇەننىڭ ھاياتىنى ئانچە چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن شىنجاڭنىڭ ئىنقىلاۋىي قۇربانلار قەۋرىستانلىغىدا يولداش چۇڭيۇەنگە قەۋرە تۇرغۇزۇلماي قالغان ئىدى. يولداش چۇڭمىن دۇچۇڭيۇەنگە ئىنقىلاۋىي قۇربان تاختە-

سي تېكلەش مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۇنى بىلىدىغان يولداشلارنى ئەسلىمە يېزىشقا ھەركەتلەندۈرۈپ، چۈشەنمەك ھاياتى ھەقىقىدىكى ئىش ئىزلىرىنى كەلكە كولەمدە توپلاپ، ئۇلارغا ئاساسلىنىپ، ئوزى بىۋاستە «دۇچۈكيۇەن ئەپەندىنىڭ تەرجىمھالى» نى يېزىپ چىقىپ، يېغىنچاقلاپ بولغاندىن كېيىن، چۈكياڭغا شىنجاڭدا چۈكيۇەن ئۈچۈن بىر ئىنقىلاۋىي قۇربان تاختىسى تېكلەشكە تەكلىپ بەرمەكچى بولدى. بىراق بۇ خىزمەت تېخى ئورۇنلانماي تۇرۇپ، يولداش چۈكمىن، لىن بياۋ، كاك شېك "4 كىشىلىك گۇرۇھ" تەرىپىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچراپ دەرت - ئەلەم ئىچىدە ئولۇپ كەتتى. يولداش دۇچۈكيۇەننىڭ قېيقالغان ئىشلىرى ئۈنىڭ ئورۇنلىيالماي قالغانغا ئەپسۇسلانغان ئىشلىرىدۇر. بۇ ھەم بىز كېيىنكى ئەۋلاتلارنىڭ پىشقەدەمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئارزۇسىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئالدى بىلەن پىشقەدەم يازغان ئىنقىلاۋىي قۇربان دۇچۈكيۇەن ھەققىدىكى بارلىق ماتېرىياللارنى رەتلەپ، توپلام قىلىپ ئوزۇپ چىقىشتىكى دەسلەپكى ئارزۇيىمىزدۇر.

ئىنسان قېلىپىدىن چىققان جاللات شىكشىسەي دۇچۈكيۇەننى ۋەھشىلەرچە ئولتۇرگەندىن تاشقىرى، ئۇنىڭ ئايىلى ۋە پەرزەنتلىرىگىمۇ قولىدىن كېلىشىچە زۇلۇم قىلدى. ئازاتلىققىتىن كېيىن يولداش چۈكمىن بارلىق چارە - تەدبىرلەر بىلەن چۈكيۇەننىڭ يېتىملىرىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئۇلارغا ئىقتىسات تەرەپتىن ياردەم بەرگەندىن باشقا، سىياسى - ئىدىيىۋى تەرەپتىنمۇ ئولارنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنىڭ ئوسۇشىگە ياردەم قىلدى. يولداش چۈكمىننىڭ تۇپلانغان بارىدى - كەلدى خەت - چەكلىرىدىنمۇ يولداش چۈكمىننىڭ ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلىش ھىسسىياتىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

1930 - يىللارنىڭ بېشىدا رەئىس ماۋزېدۇڭ ۋە مۇئاۋىن رەئىس جۇئېنلەيلەر يولداش دۇچۈكيۇەننىڭ دۇنيا قارىشىنى ئوزگەرتىشكە كۈپلىگەن ئىلھام ۋە ياردەملەرنى بەرگەن ئىدى. 1935 - يىلى دۇچۈكيۇەن تۇرمىگە سولاندا، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سوڭ جېنۇڭ (ھازىرقى ئىسمى سۇن داشىك) ئارقىلىق ئۇنىڭغا نۇرغۇنلىغان ماركسزىم - لېنىنىزىم كىتابلىرىنى ئەۋەتىپ بېرىپ يولداش چۈكيۇەننىڭ كوممۇنىستىك پارتىيە، ماركسزىم - لېنىنىزىم نەزىرىيىلىرى ۋە شۇۋاقىتتىكى مەملىكەتنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىگە بولغان كوز قاراشلىرىدا بۇرۇلۇش پەيدا قىلغان ئىدى. يولداش چۈكيۇەن يولداش سوڭ جېنۇڭنى گاۋچۈكمىنغا تونۇشتۇرۇپ يولداش چۈكمىننىڭ ماركسزىم - لېنىنىزىم ئىدىيىلىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە كوممۇنىستىك پارتىيىنى چۈشىنىشتە مۇھىم رول ئويناغان.

دۇچۈكيۇەن شىكشىسەينىڭ زىيانكەشلىگىگە ئۇچرىغاندا ئۇنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن مۇئاۋىن رەئىس جۇئېنلەي، دوڭ بۇۋۇ، سوڭ چىڭلىڭلار بىرلىكتە شىكشىسەيگە تېلېگىرامملار يوللىغان ئىدى. ئازاتلىققىتىن كېيىن جۇئېنلەي زۇڭلى دېڭيىڭچياۋ قاتارلىق رەھبىرلىرى يولداشلار دۇچۈكيۇەننىڭ يېتىم پەرزەنتلىرىگە ئىنتايىن

كۆڭۈل بولۇپ، ئائىلە تەۋەلىرىدىكى بالا - چاقىلىرىنىڭ تۇرمۇش، ئوقۇش ۋە داۋالىنىش جەھەتلىرىگە چەكسىز غەمخورلۇق قىلدى. لېكىن مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى جەريانىدا "4 كىشىلىك گۇرۇھ" نىڭ شاڭخەيدىكى گۈماشتىلىرى ئۇز خوجايىنلىرىنىڭ 1930 - يىللاردا مەدەنىيەت ئىشپىيونى بولغان ئىپلاس تارىخىنى يوشۇرۇش ۋە ئۇ- لارنىڭ «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»، «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»غا زىيانكەشلىك قىلغان ئىغىر جىنايەتلىرىنى يېپىش- ئۈچۈن ئاتالمىش "مەخسۇس ئەنزە گۇرۇپپىسى" قۇرۇپ دۇ- چۈگيۈەنگە "بۇرژۇئا سىياسەتچىلىرى"، "خائىن" دېگەندەك توھ- مەتلەرنى چاپلىدى. يولداش چۈگيۈەننىڭ ئىنقىلاۋىي ھايات- ىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىز ئۇنىڭ يېزىپ قالدۇرغان ئەسەرلىرىنى خەلقى - ئالەمگە ئېلان قىلىپ ئۇۋال قىلمىغان چۈگيۈەننى ئاق- لاش زورۇرىيىتى بار.

(3)

بىز ھازىر توپلىغانلىرىمىز يولداش چۈگمىن يېزىپ قال- دۇرغان ئەسەرلەردىن ئىبارەت. بولۇپمۇ «دۇچۇگيۈەن ئەپەن- دىنىڭ تەرجىمھالى» ئەسلىدە دەسلەپكى قول يازما بولۇپ ئەھۋال بىلەن تونۇشلۇغى بار بىر قانچە يولداشلارنى يىغىپ مۇ- زاكىرە قىلىپ ئاندىن ماقالىنى بېكىتمىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ئارزۇسى ئەملگە ئاشمىدى. بىز يىغىنچاقلاش ۋاقتىدا، بىرقانچە ئەھۋال بىلىدىغان يولداشلارنى تېپىپ يولداش چۈگمىننىڭ بۇ ئەسىرىگە ئانچە - مۇنچەئۇزگەرتىشلەرنى كىرگۈز- گەن بولساقمۇ، يەنىلا ئەتراپلىق بولالمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە

دۇچۇگيۈەن شىنجاڭدا شىگ شىسەي تەرىپىدىن مەخپى ئولتۇرۇلگەچكە، بەزى ئاپىرىم ئىشلارنىڭ كونكىرىت ۋاقىت، ئورۇنلىرى ئانچە توغرا بولماسلىغى ۋە يېزىلغان «تەرجىمھال»نىڭ ئەينى ئەھۋال بىلەن قىسمەن پەرقلىق بولۇشى مۇمكىن. بۇلارنى تارىخنى تەتقىق قىلىدىغان يولداشلارنىڭ ئېنىقلىشىنى كۈتىمىز، خالاس.

تۇپلىغۇچىلار:

گاۋسۇڭسىن

بەيجىڭفەن

1979 - يىل 12 - ئاي

2 - دۇچۇگيۈەن ئەپەندىنىڭ تەرجىمھالى

چۈگيۈەن ئەپەندى جىلىن ئولكىسى خۇەيدې ناھىيىسىدىن بولۇپ، 1897 - يىلى 9 - ئايدا دۇنياغا كەلگەن. بۇ دەل يېپۇن - رۇسىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن دولەت ۋەزىيىتى چۈشكۈنلىشىپ، خەلق كۈن كەچۈرەلمەس بولۇپ قالغان چاغلار ئىدى. چۈگيۈەن ئەپەندى دەل مۇشۇنداق بىر دەۋردە، بىر يېزىدىكى نامرات دېخان ئائىلىسىدە تۇغۇلدى. بالىلىق ۋاقتىدىلا ئۇ زېرەك بولسىمۇ، لېكىن كىتاپ ئوقۇشقا كۈچى يەتمەي ئۇرۇق - تۇققان، يار - بۇرادەرلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن 13 يېشىدا ئاران دېگەندە خۇسۇسى مەكتەپنى ئوقۇپ

تۇگەتتى. پالىلمق دەۋرىدىكى چۇڭيۇەننىڭ ئالغا ئىنتىلىشچانلىغى ناھايىتى كۈچلۈك، تەبىئى تالانتى بىر قەدەر يۇقۇرى، ئوقۇش نەتىجىسىمۇ ياخشى بولۇپ، دائىم بىلىمىنى ئاشۇرۇشنى ئويلايتتى. شۇڭلاشقا ئۇ 1911 - يىلى ئائىلىسىنى ئېلىپ شېنيانگغا بېرىپ، پۈتۈنمەن ئولكىلىك ئىككى دەرىجىلىك پىداگوگىكا مەكتىۋىنىڭ شوبە ئوتتۇرا مەكتىۋىگە ئىمتىھان بېرىپ ئەلا نەتىجە بىلەن قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە دولەت تەمىناتىغا ئېگە بولىدۇ. لېكىن ئوقۇشقا كىرىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ياۋروپا ئۇرۇشى پارتلايدۇ. بۇ چاغدا ياپون جاھانگىرلىگى يۆەنشىكەيگە جۈڭگونى مۇستەملىكىگە ئايلاندۇرىدىغان 21 ماددىلىق تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇ، پۈتۈن مەملىكەتنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان ۋەقە، شەرقىي شىمال رايونلىرىدىمۇ ئىنتايىن كۈچلۈك ئەكس سادا پەيدا قىلىدۇ. چۇڭيۇەن پۈتۈپەن مىلىتارىستلىرىنىڭ توسقۇنلۇغى ۋە قارشىلىغىغا قارىماي ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مەكتەپ ئېچىدە ئوتكۈزۈلگەن يىغىنلارغا ئاكتىپ قاتنىشىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تام گېزىت چىقىرىش قاتارلىق ھەركەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ. بۇ بىر قېتىملىق قىسقا ۋاقىتلىق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ھەركىتى ئارقىلىق، چۇڭيۇەن مەلۇم دەرىجىدە چىنىقىپ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى تىكلەيدۇ.

ياۋروپا ئۇرۇشىدىن كېيىن، چۇڭيۇەن بۇرژۇئازىيىنىڭ بەزى بىر دېموكراتىك ئىدىيىلىرىنى قوبۇل قىلىپ جۇڭگونىڭ ئاجىز لەغمنى ئاساسەن سودا - سانائەتنىڭ راۋاجلانمىغانلىغىدىن

كۆرىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇ، دولەتنى بېيىتىپ قوشۇنىنى كۈچەيتىش، مىللىي كاپىتالىزىمنى تەرەققى قىلدۇرۇش ئىدىيىسى بىلەن 1918 - يىلى تاۋچاك داۋىنىي مەكسىمىنىڭ تەمىناتىدىكى ياپونداۋ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلىق سالاھىيىتى بىلەن ياپونىيىنىڭ شەنتەي ئالى مەكتىۋىگە كىرىپ، مەخسۇس خۇمدانچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇ، ياپونىيىدە ئوقۇغان مەزگىل، دەل ياپون جاھانگىرلىگى جۇڭگوغا قەدەممۇ - قەدەم تاجاۋۇز قىلىۋاتقان چاغلار ئىدى. بولۇپمۇ شەرقىي شىمال رايونلىرى ئاللىقاچان ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا، تالان-تاراج قىلىدىغان يېرىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى. دولەت قىساسى، ئائىلە ئۇچىي ئۇنى خاتىرجەم ئوقۇشقا يول قويمىدى. شۇڭا چۇڭ يۆەن دائىم ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان شەرقىي شىمالىلىق ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا چېچىپ يۈرۈپ، كوپچىلىككە "ئوقۇش بىلەن بولۇپ كېتىپ ۋەتەننى ئۇنتۇپ قالماسلىقنى" مۇراجەت قىلىدۇ. 1923 - يىلى دەل لۈيشۈن، (پورتاتور) دالىيەن (دايىرەن) لەرنىڭ رۇسىيە جاھانگىرلىگى ياپونىيىگە ئىجارىگە بەرگەن 25 يىلنىڭ توشقان بىر يىلى بولسىمۇ، لېكىن شىمالىي مىلىتارىست ھوكۈمىتى لۈيشۈن، دالىيەلەرنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئويلانماستىن ئەكسىچە ياپونىيىگە بېرىلگەن ئىجارە ۋاقتىنى 99 يىلغا ئۇزارتىش تەلىۋىگە سۈكۈت قىلىپ يول قويىدۇ.

«لۈيشۈن، دالىيەنى قايتۇرۇۋالايلى» — چۇڭيۇەن دەرھال بۇ شوئارنى كوتىرىپ چىقىپ توكيودا، ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان شەرقىي شىمالىلىق ئوقۇغۇچىلارنى تەشكىللەپ لۈيشۈن، دالىيەن-

نى قايتۇرۇۋېلىش نامايىشى ئوتكۈزىدۇ. ياپونىيىنىڭ ژاندارما ساقچىلىرى كالتەكلەر بىلەن نامايىش قىلغانلارغا زىيانكەشلىك قىلسىمۇ، لېكىن چۈگيۈەن باشتىن - ئاخىر قوشۇننىڭ ئالدىدا كوپچىلىككە رەھبەرلىك قىلىپ «لۇيدانى قايتۇرۇپ بەر» دەپ شوئار توۋلايدۇ. بۇ قېتىمقى نامايىش ياپونىيە ھوكۈمىتىنىڭ باستۇرۇشى بىلەن مەغلۇپ بولىدۇ.

شۇ يىلى ئەتىيازلىق تەتىلدە، ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار چۈگيۈەن باشچىلىغىدىكى 29 ئادەمنى ۋەكىل قىلىپ سايلاپ، "لۇيشۇن، دالىيەننى قايتۇرۇۋېلىش تەشۋىقات ئەترىدى" قۇرۇپ ۋەتەنگە قايتىپ تەشۋىق قىلىپ، جامائەت پىكرى قوزغاپ، ھوكۈمەتنى لۇيدانى قايتۇرۇۋېلىشقا مەجبۇر قىلماقچى بولىدۇ.

ئۇلار تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن ياپونىيىدىن شېنياڭغا قايتىپ كېلىدۇ، بىراق ئۇلار تېخى شەھەرگە كىرمەي تۇرۇپلا كونا ياپونپەرەست پىكىتىيەن ئولكىسىنىڭ باشلىغى ژاك يۇنجياك شەھەرنىڭ سىرتىدا تۇساپ، ئۇلارنىڭ ياپون جاھانگىرلىگىگە قارشى ھەركەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشىنى قاتتىق چەكلەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار جەنۇبقا كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ بۇ ئاستە بېيجىڭغا بېرىپ، لىيۈەنخۇڭ پرېزىدېنتلىغىدىكى شىمالىي مەملىكەتلىرىنىڭ ھوكۈمىتىدىن يارەم سورىماقچى بولىدى. بېيجىڭغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، چۈگيۈەن، لىيۈەنخۇڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، مەردانە سوزلەر بىلەن، ئۇنى تېزرەك لۇيدانى قايتۇرۇۋېلىش ئىرادىسىگە كېلىشكە تەكلىپ قىلىدۇ، لېكىن لىيۈەنخۇڭ قىلچە

ئىكىمۇ تەسىرلەنمەي، بەلكى ئۇزىگە ئوت تۇتىشىپ قېلىشىدىن ئولگىدەك قورقۇپ، چۈگيۈەن قاتارلىقلارنى ئويدىن قوغلاپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن تەشۋىقات ئەترىدىدىكى ساۋاقداشلار چۈگشەن باغچىسىدا مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئوتكۈزىدۇ ۋە ئۇلاپلا بېيجىڭدىكى ھەرقايسى ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى قوزغاپ كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىدۇ. كېيىن يەنە تېيەنجىنگە بېرىپ، ھەرساھەدىكى يۈز مىڭدەك ئادەم بىلەن ئالاقە باغلاپ بىر قېتىملىق دائىرىسى ناھايىتى زور نامايىش ئوتكۈزىدۇ. چۈگيۈەن نامايىش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، بېيجىڭ ۋە تېيەنجىن كوچىلىرىداكوپ قېتىم كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان نۇتۇق سوزلەيدۇ.

1923 - يىلى قىشتا چۈگيۈەن ياپونىيىدىن ئوقۇشنى تۈگىتىپ ۋەتەنگە قايتىدۇ. ئۇ "سودا-سانائەت ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش" تەك دەسلەپكى ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھوكۈمەتتە ئەمەلدار بولۇشنىڭ بارلىق پۇرسەتلىرىدىن ۋاز كېچىپ ئۇزىنى سودا - سانائەتكە بېغىشلاشقا بەل باغلاپ زامانىۋى پار - پۇر زاۋۇدى قۇرۇشقا تىرىشىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇ شېنياڭغا قايتىپ كېلىپلا، سودا-سانائەت مەبلىغى توپلاشقا كىرىشىپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا جاك زولىڭنىڭ شەرقىي شىمالىنى بېسىپ ياتقاندىن تاشقىرى پۈتۈن مەملىكەتنى كونترول قىلىش غەرىزى بولغاچقا، شەرقىي شىمالنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئارقا سەپنى تولۇقلاپ، ئىچكىرىگە ئەسكەر ماڭدۇرۇشقا ئالدىراۋاتقان ۋاقتى ئىدى. شۇ سەۋەپلىك

چۆگیۇەننىڭ سودا - سانائەتنى گۈللەندۈرۈش تەكلىۋى ناھايىتى تېزلا ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئاۋاز قوشۇشىغا ئېرىشىپ، بىر-دەمدىلا پىكىرىدىن پۈلدىن بىرمىليون مەبلەغ توپلىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شەرقىي شىمالدىكى تۇنجى ماشىنىلاشقان پار-پۈر زاۋۇدى، چېشىن خۇمدانچىلىق شىركىتى شېنياڭدا قۇرۇلىدۇ. چۆگیۇەننىڭ كارخانا قۇرۇشتىكى مەقسىدى - دولەت ئۈچۈن سودا-سانائەتنى گۈللەندۈرۈپ، قۇرۇلۇش ماھىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش بولغاچقا، كارخانا رەھبەرلىگەندە مەبلەغ توپلاش، قايتا ئىشلەپچىقىرىشنى ئۈزلۈكسىز كېڭەيتىش، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ماھارەتنى ئۈزلۈكسىز ئوستۈرۈش، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشنى ياخشىلاش، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئىشلار قاتارلىقلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىشنى تەكىتلەيدۇ. بىر نەچچە يىلغا قالمايلا چېشىن شىركىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش دائىرىسى كېڭەيىپ مەبلىغى بىر مىليوندىن 48 مىليونغا يېتىپ ئىشچى-خىزمەتچىلەر يۈزدەك ئاددىدىن كۆپىيىپ مىڭدىن ئاشىدۇ. مەسئۇلات جەھەتتە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشتىن تاشقىرى تۇرمۇشتا ئىشلىتىدىغان پار-پۈر، چىنە-ساپاللارغىچە تەرەققى قىلىدۇ. 1926-يىلغا بارغاندا، چۆگیۇەن باشقۇرغان چېشىن شىركىتى شەرقىي شىمالنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنى ھەرخىل پار-پۈر مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان ئىشلەپچىقىرىش ئورنىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

چۆگیۇەن ياش ھەم ئىستېداتلىق، مول ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىگە ئىگە بولغاندىن تاشقىرى، سودا-سانائەتنى يارىتىش جەھەتلەردە

ئاجايىپ قابىلىيەتنى كورسەتكەچكەئەينى ۋاقىتتا ياپونىيىنىڭ بوزەك تېپىشىغا ئۇچرىغان پىكىرىدىن. سودا - سانائەت ساھەلىرى ئۈنۈملۈك ناھايىتى قەدەرلەيدۇ. 1927-يىلى چۆگیۇەن پىكىرىدىن باش سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن خوجاكلىغىغا سايلىنىدۇ. شۇ يىلى ياپون جاھانگىرلىگى جۇگگو ھوكۇمىتىنىڭ رۇخسىتىنى ئالمايلا ئوزى خالىغىنىچە يالۇجياڭ دەرياسى بويىدىكى لىنجياڭ ناھىيىسىدە كونسۇلخانا قۇرىدۇ. بۇ خەۋەر ھەممە ئادەمنى غەزەپلەندۈرىدۇ. چۆگیۇەن سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبىرى بولۇش سالاھىيىتى بىلەن، سودىگەرلەردىن 60 - 70 مىڭ ئادەمنى قوزغاپ نارازىلىق نامايىشى ئوتكۈزۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا ياپون مالىلىرىغا بايقوت قىلىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرىدۇ. ھەيۋەتلىك ھەرىكەت ياپونىيىنى لىنجياڭغا تاجاۋۇز قىلىش سۇيىقەستىدىن ۋاقتىنچە ۋاز كېچىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. شۇنىڭغا ئولا پلا چۆگیۇەن بىلەن يەن باۋخاك قاتارلىق يولداشلار "شەرقىي شىمال خەلقىنىڭ خارجى ئىشلىرى كېڭىشى"نى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، ھەر ساھە كۆچلىرى بىلەن كەڭ كولەمدە ئىتتىپاقلىشىپ ھوكۇمەت دائىرىلىرىنىڭ ياپونىيە بىلەن سوزلىشىشگە ئارقا تىرەك بولىدۇ.

ئۇزۇن ئوتمەي شەرقىي شىمالدىكى ھەرقايسى ئولكە، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ھەممىسىدە خەلق خارجى ئىشلىرى كېڭىشىنىڭ شوبە تارماقلىرى تەسىس قىلىنىدۇ. شۇ دەۋردىكى شەرقىي شىمالنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ياپون جاھانگىرلىگىگە قارشى ھەرىكەتلەرنىڭ جۇش ئۇرۇپ چىقىشىنى "شەرقىي شىمال

خەلق خارجى ئىشلىرى كېڭىشى"نىڭ كورسەتكەن تىرىشچانلىغىدىن ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ.

سودىگەرلەرنىڭ قانۇنىي مەنپەئەتىنى قوغداپ مىللى كاپىتالنى ۋەيران قىلىدىغان ئېغىر باج - سېلىقلارغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، چوڭيۇەن باش سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن خوجايىنى بولۇپ تۇرغان مەزگىلدە يېقىن دوستى گاۋچوڭمىننىڭ ھەمكارلىشىش ئاستىدا، پىكىتيەن مىلىتارىست ھوكۇمىتى بىلەن كۆچلۈك كۆرەشلەرنى قىلىدۇ. سودا ئۇيۇشمىسىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە بىر قېتىملىق ئالۋاڭ - سېلىنمىغا قارشى تۇرۇش كۆرسىتىپ شېنياڭدىكى سودىگەرلەردىن يۈز نەچچە مىڭ ئادەمنى قوزغاپ يامۇزار تاشلاش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىپ، پىكىتيەن مىلىتارىست دائىرىلىرىنى ئولكە باشلىغى لیۇشاڭچېڭ، سودا - سانائەت نازىرى جاڭ شەنفاڭ ۋە ساقچى نازىرى بەي مىڭجىن قاتارلىق داڭلىق ياۋۇزلارنى يوتكەشكە مەجبۇر قىلىپ، خەلقنىڭ غەزىۋىنى باسىدۇ. 1928 - يىلى يازنىڭ باشلىرىدا جاڭ زولىڭ تېلېگىرام يولىلاپ بېيجىڭدىن چېكىنىپ چىقىپ، ئەسكەرلىرىنى پىكىتيەنگە قايتۇرۇپ كېلىۋاتقاندا، ياپون جاھانگىرلىرى تەرىپىدىن قەستلىنىپ بومبىلاپ ئولتۇرۇلىدۇ. ئارقىدىنلا گېنېرال جاڭ شۈيلياڭ شەرقىي شىمالىنى ئىگىللەپ، سىياسەتلەر تەدرىجى يوسۇندا ئوڭشىلىشقا يۈزلىنىدۇ، شۇ يىلى قىشتا، پۈتۈن مەملىكەت بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، زور مەبلەغ ئاجرىتىپ ئاممىۋى تەشكىلاتلارغا ياردەم بېرىش، ئاممىۋى سىياسەتنى قانات يايدۇرۇپ، شەرقىي شىمالنىڭ سىياسى ئىسلاھاتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. شۇڭلاشقا 2 - يىلى پىكىتيەن باش سودا ئۇيۇشمىسىنى ئوزگەرتىپ تەشكىللەپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، سودا ئۇيۇشمىسى، دېخانلار ئۇيۇشمىسى قۇردۇ. چوڭيۇەن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىغى ۋە قوشۇمچە جاڭ شۈيلياڭنىڭ "قوماندان مەھكىمە" سىنىڭ كاتىپلىغىنى ئۈستىگە ئېلىپ يا پونىيە بىلەن بولغان ئالاقىلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ياردەملىشىدۇ.

1930 - يىلى چوڭيۇەن چېشىن خوۋدانچىلىق شىركىتىنىڭ مەبلىغىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن نەنجىڭ، شاڭخەيلەرگە بېرىپ بىر قىسىم بىيورۇكرات كاپىتالىستلار، مەسلەن، سۇڭ زىۋېن، جاڭ گوڭچوەن قاتارلىقلار بىلەن كورۇشىدۇ، لېكىن بۇ كىشىلەرنىڭ ساندۇغىداگەرچە مىليونلىغان تىللا - كومۇشلەر بولسىمۇ ئەمىلىيەتتە پۈتۈن تۇرقىدىن ئەجنەبى قوللىنىلغى چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا چوڭيۇەننىڭ "سودا - سانائەت ئارقىلىق دولەتنى قۇتقۇزۇش" تەشەببۇسىغا بەرگەن جاۋاۋى پىسسىگىدە كۆلۈپ قويۇشتىنلا ئىبارەت بولدى، خالاس. چوڭيۇەن ئۇمىتسىزلىكتە قالغان مۇشۇ كۈنلەردە بەختكە يارىشا يولداش زوتاۋفىن بىلەن ئۇچرىشىپ ئىددىيىدە رىغبەتلىنىپ، يېقىن دوست بولۇپ كېتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن چوڭيۇەن دائىم زوتاۋفىن باشقۇرغان «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»غا ماقالا يېزىپ، قەلەم ئارقىلىق ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان جىنايىتى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىدۇ.

1931 - يىلى 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ياپون جاھانگىر-

لىگى ئاخىر شەرقىي شىمالغا قورالىق ھۇجۇم باشلىغاندا شېنياك ناھايىتى تېز قولدىن كېتىدۇ. چۆكيۈەن باشتا يوشۇرۇنۇپ ۋەزىيەتنىك تەرەققىياتىنى كۈزىتىدۇ. نەتىجىدە ۋەزىيەت كۈندىن - كۈنگە يامانلىشىپ كېتىدۇ. جياك جيېشىنىك "ھەرگىزمۇ قارشىلىق كورسەتمەسلىك" سىياسىتى ئاستىدا، پۈتۈن شەرقىي شىمال قولدىن كېتىش خەۋپى ئاستىدا قالىدۇ. 11 - ئايدا چۆكيۈەن باشقىچە ياسىنىپ، بېيپىڭگە بارىدۇ. ئۇ يەرگە بېرىپلا گاۋچۈمىن، يەن باۋخاك، ۋاك خۇايى قاتارلىق يولداشلار تەشكىللەنگەن "شەرقىي شىمال خەلقىنىك ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمئىيتى" گە قاتنىشىدۇ. بۇجەمئىيەت بىر تەرەپتىن شەرقىي شىمال خەلقىنىك بۇ ئاستە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەركەتلەرگە ياردەم بېرىپ، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ ئاستە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قورالىق قوشۇن - پىدائىلار قوشۇنىنى تەشكىللەپ ۋە رەھبەرلىك قىلىپ، دۇشمەنگە قارشى كۈرەش ئېلىپ بارىدۇ. چۆكيۈەن يەنە بېيجىك، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردا چېچىپ يۈرۈپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى نۇقتۇ سوزلەپ، ياپون جاھانگىرلىگىنىك شەرقىي شىمالغا تاجاۋۇز قىلغان جىنايەتلىرىنى پاش قىلىدۇ. ئۇنىك «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى» دا ئېلان قىلغان «يولۇاس ئاغزىدىن قۇتۇلۇش» دېگەن ماقالىسىدا شېنياكنىك قولىدىن كەتكەن ۋاقتىدىكى ئېچىنىشلىق مەنزىرىسى بايان قىلىنغان بولۇپ،

ھەر بىر خېتىدىن قانلىق ياش تېمىپ، كىشىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدۇ.

1932 - يىلى 1 - ئايدا شاڭخەيدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندا، چۆكيۈەن باتۇرلۇق بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرغان 19 - ئارمىيىگە ئاكتىپ يارەدەم بېرىدۇ. شۇ يىلى قىشتا سەددىچىن ئۇرۇشى باشلىنايدەپ قالغان ئىدى. بۇ چاغدا ئۇ شاڭخەيدىن رېخېغا كېلىپ، فۇرونت تەشۋىقات خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ، 1933 - يىلى 3 - ئايدا سەددىچىن ئۇرۇشى مەغلۇپ بولىدۇ. 5 - ئايدا جياك جيېشى ئەكسىيەتچى ھوكۇمىتى ياپون جاھانگىرلىرى بىلەن "تاڭگۇ كېلىشىمى" نى ئىمزالاپ، ياپون ئالۋاستىلىرىنىك شەرقىي شىمال ئۇچ ئولكە ۋە رېخېنى بېسۇالغانلىغىنى ئېتىراپ قىلىپ شىمالىي جۇڭگونىمۇ ياپونىيىنىك تەسىرى ۋە كونتۇرۇللۇغى ئاستىغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ، بۇ چاغدا چۆكيۈەن قايتا شاڭخەيگە كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ بىر تەرەپتىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بارسا، يەنە بىر تەرەپتىن شاڭخەيدە مەبلەغ توپلاپ، جياڭشى، جىنىدىدە، "گۇاڭدا" پار - پۇر زاۋۇدىنى قۇرىدۇ ۋە كۇرس ئېچىپ، پار - پۇرچىلىق سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن داۋاملىق كۈرەش قىلىدۇ.

جياك جيېشى ئەكسىيەتچىلىرى ياپون جاھانگىرلىرى بىلەن ۋەتەنگە خورلۇق كەلتۈرىدىغان شەرتنامىنى ئىمزالىغاندىن كېيىن، دولەت ئىچىدە تېخىمۇ تەتۈر يولغا مېڭىپ، ئىنقىلاۋىي بازىلارغا "قورشاپ يوقتىش" يۈرگۈزىدۇ. مەدەنىيەت

ساھەسىگمۇ ئىنتايىن ۋەھشىيانە ۋەيران قىلىش سىياسىتى يۈرگۈزۈپ، جۇڭگونى مۇستەبىت، فاشىزىم تېررورلۇغى ئاستىغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. بۇ خىل ۋەزىيەت چۈڭيۇەننىڭ ئىدىيىسىدە توقۇنۇش پەيدا قىلىدۇ. شىن جۇنرۇ، زوتاۋفىن، خۇيۇيجۇ قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەسىرىدە ئىدىيىدە ئاساسىتا ئۆزگىرىپ، ئىچكى ئۇرۇشنى تۇختىتىپ، ھەممە بىرلىكتە ياپونىيەگە قارشى ئۇرۇش مەيدانىغا كىرىدۇ، ئۇزۇن ئوتتۇرا «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن توختىتىلىدۇ. بۇ چاغدا زوتاۋفىن چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ، چۈڭيۇەن زوتاۋفىننىڭ ئورنىغا دەسسەپ «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ ئىسمىنى «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»غا ئۆزگەرتىپ داۋاملىق نەشر قىلىدۇ.

«يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»بىلەن «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ نەشرقىلىنىش يونۇلۇشى پۈتۈنلەي بىردەك بولغاچقا، دۇنياغا كېلىشى بىلەنلا پۈتۈن مەملىكەتتە مەشھۇر بولۇپ، ئىناۋەتكە ئىگە بولىدۇ. 1935 - يىلى 5 - ئايدا «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»، «پوچى پادىشا» دېگەن‌بىر پارچە كىچىك ماقالىنى بېسىپ قويغاچقا، ياپون جاھانگىرلىگى ئۇلارنىڭ ساماۋىي پادىشاسىغا قىلىنغان ھاقارەت دەپ قاتتىق نارازىلىق بىلدۇرۇپ، زورلۇق بىلەن جياڭجېيشى ھوكۇمىتىدىن «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ مەسئۇلىنى جازالاشنى تەلەپ قى-

لىدۇ. جياڭجېيشى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەرىكەتلەرنى باستۇرۇش ئۈچۈن، خوشامەت قىلىپ ئۇلارنىڭ تەلىۋى بويىچە چۈڭيۇەننى قولغا ئېلىپ، بىر يىل ئىچكى ئايلىق قاماق جازاسىغا ھوكۇم قىلىدۇ. ۋە جياڭسۇ 2 - تۇرمىسىگە قامايدۇ. چۈڭيۇەن تۇرمىدە ياتقاندا جياڭجېيشىنىڭ ۋەتەن ساتقۇچ، ئەكسىيەتچىل ئەپتى - بەشىرىسىنى‌تېخىمۇ تونۇپ يېتىپ، كوزگەنلا ئادەمگە، جياڭ جېيشى ئەكسىيەتچى ھوكۇمىتى جۇڭگونى چوقۇم ھالاكەت گىردابىغا ئېلىپ بارىدۇ، دەيدۇ.

1935 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەشھۇر «1 - ئاۋغۇست خەلقئارا‌مىسى»نى ئېلان قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىكسەپ قۇرۇشقا چاقىرىدۇ. شىن‌جۇنرۇ ئەپەندى بۇ چاقىرىققا ئاۋاز قوشۇپ، شاڭخەي مەدەنىيەت ساھەسىنىڭ ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىدۇ. 1936 - يىلى باھاردا چۈڭيۇەن كېسەل سەۋەبى بىلەن شاڭخەي خوچياۋ ساناتورىيىسىدە بىرمەزگىل داۋالىنىپ، تېخى ئەركىن ھەرىكەت قىلالمىسىمۇ، شىن جۇنرۇ، زوتاۋفىن، خۇيۇيجۇ قاتارلىق كىشىلەر رەھبەرلىك قىلغان ۋەتەن قۇتقۇزۇش ھەرىكىتىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ شەرقىي شىمال ئازمىيىسىدىكى بىر قىسىم يۇقۇرى قاتلام ئەربابلارغا "ئىچكى ئۇرۇشنى توختىتىپ چەتئەلنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى‌تۇرۇش" تەشۋىقاتىنى ئېلىپ بارىدۇ ھەمدە "شەرقىي شىمالنى بىز مۇشۇ ئەۋلات كىشىلىرى قولدىن چىرىپ قويدۇق، بىز ئۇنى قايتۇرۇۋېلىشقا مەسئۇل بولۇشىمىز كېرەك" دەپ

ھۇراجەت قىلىدۇ. شۇيىلى قىش پەسلىدە گېنېرال جاك شۇبلياك بىلەن گېنېرال ياك خۇچىك "شىئەن ۋەقەسى"نى قوزغايدۇ. بۇچاغدا گومىنداك ئەكسىيەتچىلىرى چۆكىيۈەننى بىر مەزگىل نەزەربەنت ئاستىغا ئېلىپ ئۇنىڭ ئاچقان پار - پۇر زاۋۇدى ۋە پار - پۇر خادىملىرىنىڭ كۇرسىنىمۇ تاقۇبتىدۇ. ئۇزۇن ئوتمەي "شىئەن ۋەقەسى" تېچلىق بىلەن ھەل قىلىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن جياڭ جېيشىنىڭ دولەت ۋە خەلققە بالايى - ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلگەن "ئالدى بىلەن ئىچكى قىسمىنى تىنچىتىپ ئاندىن چەتئەلگە تاجاۋۇزغا قارشى تۇرۇش" سىياسىتى ئاخىرلاشىدۇ. بۇنىڭغا ئەگىشىپ پۈتۈن مىللەتنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ۋەزىيىتى شەكىللىنىشكە باشلايدۇ. 1937 - يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ياپون ئالۋاستىلىرى لۇگۇچياۋدا ئۇرۇش ئوتنى قوزغاپ، 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سۆكخۇ ئۇرۇشى پارتلىدى. بۇ چاغدا چۆكىيۈەن كېچە - كۈندۈز دېمەي دائىم بېيجىڭ بىلەن شاڭخەي ئوتتۇرىسىدا قاتناپ، ئاكتىپلىق بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلۇش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ، شۇنىڭدەك "ۋەتەن قۇتقۇزۇش زايومى، شەرقىي شىمالغا ئىئانە توپلاشقا دەۋەت قىلىش كومىتېتى" نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئۇچۇن ئىئانە توپلاشتا پۈتۈن كۈچىنى ئايىمايدۇ.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئەڭ جاپالىق كۈنلىرىدە، جياڭ جېيشى ئەكسىيەتچىل گۇرۇھى، ياپون

جاھانگىرلىرى بىلەن كېلىشىپ تەسلىم بولۇپ، كومۇنىستلارغا قارشى ئىچكى ئۇرۇشنى قايتىدىن قوزغاشقا ئۇرۇندى. چۆكىيۈەن جياڭ جېيشىنىڭ ئوتمۇشتىكى ئوزىنى ئوزى قىرىدىغان سىياسىتىنىڭ قايتا تىرىلىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلىپ، كوڭلىدە ئىنتايىن غەزەپلىنىدۇ، بۇ چاغدا چۆكىيۈەننى سېتىۋېلىپ ئوز تەرىپىگە تارتىشقا قايتا - قايتا ئۇرۇنۇپ گۇماشتىسى قىلماقچى بولىدۇ. لوزۇفۇ، جاك چۇن دېگەنلەر ئارقىلىق ئۇنىڭغا سانائەت - قاتناش مىنىستىرلىگىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، چىڭدۇ - چۆكچىك تومۇر يولى، شەرقىي شىمال تاشيول ئىدارىسىنىڭ تەپتىش ھەيئىتى قاتارلىق خىزمەتلەرنى بېرىش ئارقىلىق ئازدۇرماقچى بولسىمۇ، چۆكىيۈەن ھەممىسىنى رەت قىلىدۇ. بۇ چاغدا شىك شىسەي شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىنلىشىپ، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش بايرىغىنى كوتىرىپ چىقىپ، ئاتالمىش "يېڭى سىياسەت" يۈرگۈزۈۋاتقان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە شىك شىسەي چۆكىيۈەننىڭ كونا دوستى بولغاچقا شىك شىسەيگە يارەملىشىپ شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرىدىغان بازىسىغا ئايلاندۇرۇشنى ئويلايدۇ. شۇڭا 1934 - يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭغا كېلىپ، بىر قېتىملىق سايا‌ھەت قىلىپ ئۇخەنگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن «شىك شىسەي ۋە شىنجاڭ» دېگەن كىچىك بىروشۇرا كىتابىنى يېزىپ كىشىلەرنى، غەربىي شىمالغا بېرىپ، چېگرا رايونلارنى تېچىشقا ھەركەتلەندۇرمەكچى بولىدۇ. چۆكىيۈەن بۇ بىروشۇراسىدا، خاتا ھالدا شىك شىسەينى بىر مەشھۇر ئەرباپ

دەپ تەرىپلەپ، شۇك شىسەينىك شىنجاڭدىكى سۇيىقەست، ھىلە - مىكىر لىرىنى يىلتۇزالالماي ساختا كورۇنۇشلەرگە قايمۇقۇپ قالىدۇ. بۇ كىچىك بىر وشۇرا ئوتتۇرىغا چىققاندىن كېيىن، بىر مەزگىل ھەممە جايىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن "غەربىي شىمالغا بارايلى" شۇك داقا - دۇمبىغى بولۇپ قالىدۇ.

1939 - يىلى شۇك شىسەي چۇڭيۇەنىي شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەت قىلىشقا رەسمى تەكلىپ قىلدى. تەكلىپكە بىنائەن كېلىپ، "شىنجاڭ دارىلفۇنۇن" نىڭ يۇەنجاڭى بولدى. بۇ مەكتەپ شىنجاڭ ئۇچۇن قۇرۇلۇش كادىرلىرىنى يېتىشتۇرىدىغان ئەڭ ئالى بىلىم يۇرتى ئىدى. چۇڭيۇەن ئىچكىرىدىكى گومىنداڭ مائارىپىنىڭ پۇتۇنلەي ئارقىغا چېكىنىۋاتقانلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، «شىنجاڭ دارىلفۇنۇن»نى تەرەققى قىلدۇرۇپ، يېڭى تېپتا قۇرۇپ چىقىشقا بەل باغلىدى. "ئىتتىپاق ۋە جىددى بولۇش، ئاددى - سادىدا، تېتىك - جانلىق بولۇش" نى مەكتەپ تەربىيىسى قىلىپ، پۇتۇن مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنى زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا تەكىتلىدى. ئوقۇتقۇچىلىرىنى تولۇقلاش ئۇچۇن چۇڭيۇەن مەملىكەت ئىچىدىكى مەشھۇر كىشىلەردىن ماۋدۇن، جاڭ جۇڭشى، شىمۇقاتارلىقلارنى شىنجاڭغا كېلىپ ئوقۇتقۇچى بولۇشقا ۋە ساۋكۇلياۋ، جاۋدەن قاتارلىقلارنى شىنجاڭدىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ.

چۇڭيۇەن شىنجاڭدا خىزمەت قىلىپ بىر يىل يولمايلا شىنجاڭنىڭ مەدەنى مائارىپ ئىشلىرىدا ئۇزغۇن خىزمەتلەرنى

كورسەتتى. لېكىن ئۇنىڭ بۇنداق تىرىشچانلىقى شۇك شىسەينى قوغدايدىغان يالاقچىلارنىڭ كورەلمەسلىكىگە ئۇچرىدى. ئۇلار چۇڭيۇەنىي شۇك شىسەينىڭ ئورنىغا دەسسەش غەرىزى بار دەپ ئىغۋا تارقاتقانلىقتىن، چۇڭيۇەن شۇك شىسەينىڭ يېنىدا ئىغماس ئادەم بولۇپ قالىدۇ. 1940 - يىلى قىشتا، شۇك شىسەي ئۇنى نەزەربەنت قىلدى. بۇ ۋاقىتتا چۇڭيۇەن شۇك شىسەيگە خەت يېزىپ، بىر تەرەپتىن ئۇقۇشماسلىقنى تۇگىتىشنى، يەنە بىر تەرەپتىن ئايىلى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىشقا رۇخسەت قىلىشنى ياكى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا بېرىپ تەكشۇرۇش - تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى. چۇڭيۇەننىڭ بۇ تەلەپلىرى رەت قىلىندى. 1941 - يىلى 6 - ئايغا كەلگەندە، ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ناچار ئۇرۇندا تۇرۇپ قالغاچقا، شۇك شىسەي، كوممۇنىستىك پارتىيە چوقۇم مەغلۇپ بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى شۇبھىسز ھالدا فاشىست گېرمانىيىسى تەرىپىدىن ھالاك قىلىنىدىغان بولدى دېگەن تونۇشقا كېلىپ، دەرھال ئۇزىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش چۇمپەردىسىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئالدىراپ - تېنەپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە تەسلىم بولۇش سۇيىقەستىنى پىلانلاشقا كىرىشتى. شۇك شىسەي جاڭ جېيشىگە ئوز قەلبىنى بىلدۇرۇش ئۈچۇن ئالدى بىلەن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ماۋزېمىن قاتارلىق 10 نەچچە نەپەر كوممۇنىستلارنى ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ بېشىنى تەسلىم بولۇشنىڭ سوغىسى قىلماقچى

بولدی. چۈگىيۇەن شكشسەينىك بۇ خىل ئوزۇنى ئوزى ھالاك قىلىدىغان تەتۈر ھەركەتنىگە ئىنتايىن غەزەپلىنىپ، شكشسەينى ھەرگىزمۇ بۇنداق قىلماسلىققا ئۇندەپ كوردى. شۇڭاقتتا شىنجاڭنىك ھەربى ھوقۇقىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان شكشسەينىك ئىنسى شكى شجىمۇ ئۇنىك گومىندا ئكسىيەتچىلىرىگە تەسلىم بولۇشنى قەتئى قارشى تۇردى. بۇ، ئىككى قەلەم ۋە ئەلەمئەھمىيلى شكى شسەينىك كوزىگە قادالغان مىخ بولۇپ قالدى. شكى شسەي تەسلىمچىلىك يولىدىكى ئاساسلىق توسالغۇلارنى تازىلاش ئۈچۈن، تەدرىجى ھالدا ئىنسى شكى شجى بىلەن دۇچۇگىيۇەنگە زەھەرلىك قولىنى سىلىپ، نەتىجىدە ئىنسى شكى شجىنى مەخپى ئولتۇرۇپ تاشلىدى. شۇنىڭغا ئۇلاپلا 1941 - يىلى 7 - ئايىدا چۇگىيۇەننى تۇرمىگە ئالدى. دەسلەپتە چۇگىيۇەننى ۋەتەنساتقۇچ ۋاكى جېڭۇبي بىلەن تىل بىرىكتۇرگەن دىدى، كېيىن يەنە ئۇنىڭغا تروتسكىچى دەپ توھمەت چاپلىدى. شكى شسەي چۇگىيۇەننى تۇرمىگە سولىغاندىن كېيىن، ئۇنى شەپقەتسىز قىيناپ سوراق قىلىپ، ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان ھەر خىل يالغانجىنايەتلەرگە ئىقرار بولۇشقا قىستاپ ئەكى ئاخىرىدا چۇگىيۇەننى ئاشكارا بولمىغان كوممۇنىست، ئاغدۇرمىچىلىق ھەركەت ئېلىپ بېرىشقا قەست قىلغان دىگەن جىنايەتلەر بىلەن ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلدى. جازانى ئىجرا قىلىش ئالدىدا شكى شسەي ئوزىنىك جياك جېيشىگە تەسلىم بولۇش كوكلىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن،جياك جېيشىگە ئالاھىدە تېلېگرام ئەۋەتىپ قايتاتەكشۇرۇشنى ئىلتىماس قىلدى. جياك جېيشى 1943 - يىلى يازدا، قول چومىغى ۋاكى

دېفۇ، جۇشۇشىك، جېيۇەنفۇلارنى ئاتاقتا دۇچۇگىيۇەننىك ئەنزىسنى قايتا تەكشۇرۇش، ئەملىيەتتە شكى شسەينىك تەسلىم بولۇش سەممىيىتىنىك قانچىلىكلىگىنى تەكشۇرۇپ بېقىشقا شىنجاڭغا ئەۋەتتى. ئۇلار كېلىپ شكى شسەينىك ھەقىقەتەنمۇ كومۇنىستىك پارتىيىگە، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئىكەنلىگىنى بىلگەندىن كېيىن چۇگىيۇەنگە ھوكۇم قىلىنغان ئولۇم جازاسىغا قوشۇلدى. شۇنداق قىلىپ ۋاكى دېفۇ قاتارلىقلار چۇگىڭغا جياك جېيشىگە دوكلات قىلىشقا يولغا چىققاندا، شكى شسەي ئوزىنىك قول چوماق دوختۇرى خۇرۇبى ئارقىلىق چۇگىيۇەنگە زەھەرلىك ئوكۇل ئۇرۇپ ئولتۇرگۈزۈپ جەسەتنى يوق قىلىپ ئەۋەتمۇ قالدۇرمىدى. چۇگىيۇەن قازا بولغاندا ئەمدىلا 46 ياشتا ئىدى.

قوشۇمچە1.

چۇگىڭچىڭدا نەزەربەنت ئاستىدا تۇرغان چاغدىكى ئايرىم خاتىرىلەر. (مۇناسىۋەتلىك بولەكلەر)

1941 - يىلى ئەتىيازدا، ساۋاقدىشى ۋە يېقىن دوستى چۇگىيۇەن ئەپەندى شىنجاڭدا شكىشسەي تەرىپىدىن ۋەتەن ساتقۇچ ۋاكى جېڭۇبي بىلەن تىل بىرىكتۇرگەن دىگەن تۇھمەت بىلەن تۇرمىگە تاشلانغاندا مەن تېلېگرام ئارقىلىق شكى بىلەن مۇنازىرىلىشىپ، نۇرغۇن تېلېگراممىلار ئەۋەتتىم، ئاخىرىدا شكىشسەي مېنى ئايرۇپلان بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ يۇزمۇ - يۈز سۇھبەتلىشىشكە تەكلىپ قىلدى. (شكى بىلەن مەن بىر يۇرتلۇق ھەم كېيىنكى ئەۋلات تۇققان

كېلىمىز، پىكىتىيەندە بىللە ئوقۇدۇق، كەيىۋەن ناھىيىنىڭ تەمىناتى بىلەن ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا ئۇنىڭ ياپونىيىدە ئوقۇش تەمىناتىغا يارەملىشىپ تۇرغان ئىدىم). شۇ ۋاقىتلاردا مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى جايلارنىڭ ئايرۇپلانلىرى ئىشپىيون باشلىغى دەيلىنىڭ كونترول ئوغىدا بولۇپ، ئۇنىڭ تەستىقىدىن ئوتمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مەن چوڭچىڭنىڭ باشلىغى ۋاڭخۇايى ئارقىلىق دەيگە خەت يېزىپ ئىلتىماس قىلدىم. دەي قوشۇلدى. بىراق ئالدى بىلەن چوڭچىڭغا كېلىپ ئوزى بىلەن بىرگە ئورۇشۇشنى تەكلىپ قىلدى. 1941 - يىلى 4 - ئاينىڭ بېشىدا شەنشى فىگىياڭدىن چوڭچىڭغا يېتىپ كەلدىم. بىراق دەي يانا كورستىپ 20 كۈنگىچە قوبۇل قىلمىدى. مەن شىنجاڭغا بارىدىغان سەپىرىمنىڭ ئوزگەرتىلگەنلىگىنى سەزدىم. دەي مەن بىلەن كورۇشكەندە، سوغاق پوزىتسىيە بىلەن شىنجاڭغا بېرىشقا بولمايدىغانلىغىنى ئېيتتى ۋە ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ، ئەگەر سىز جەزمەن شىنجاڭغا بارىمەن دەيدىكەنسىز مەركەزدىن ئايرىلىشىنى ئويلاپ قويسىڭىز بولىدۇ دېدى. مەن ئاستا كۈلۈپ قويۇپ ئېغىر گەپكەنغۇ بۇددىم. دەي ئاندىن چىرايىنى ئوزگەرتىپ، ئويلانمايلا ۋەيىۋەنجاڭ بىزدىن كوپرەك چۈشىنىدۇ، ئەگەر سىز شىنجاڭغا بارسىڭىز شۈك شىسەي سىزنىڭ قايتىپ كېلىشىڭىزگە يول قويارمۇ؟ دوچۇڭيۇەنمۇ مەركەزدىن بارغانتى. شۈك ئىككى كورەلمەسلىگىگە ئۇچرىدى. سىزمۇ بۇگۈن مەركەزدىن شىنجاڭغا بارسىڭىز شۈك سىزگىمۇ دوچۇڭيۇەنگە قارىغاندەك قارىمامدۇ؟

دېدى. بۇ سوز مېنىڭ بىخەتەرلىگىمنى نەزەردە تۇتقاندەك بولسىمۇ، ئەمىلىيەتتە ئۇ ۋاقىتتا گېستاپو گېرمانىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىپ شۈك شىسەيىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش سىياسىتى تەۋرىنىپ، دوچۇڭيۇەننى قولغا ئېلىپ ئىنسىنى ئولتۇرۇپ (شۈنىڭ ئىنسى شۈك شىچى سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيە ئالى مەكتىۋىنى پۈتتۈرۈپ كېلىپ شىنجاڭنىڭ ھەربى ئىشلىرىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرغان ئىدى) شۇ ئارقىلىق جياڭ جيېشىگە ساداقىتىنى بىلدۈرگەن ئىدى. جياڭ مېنىڭ شىنجاڭغا بېرىپ شۈك نىڭ يولۇنۇشىگە توسقۇنلۇق قىلىشىمدىن ئەنسىرەپ، قەستەن قويۇپ بەرمىدى. ئاندىن مەن شىنجاڭغا بېرىشتىن ۋاز كېچىپ، شىئەنگە قايتىدىغانلىغىمنى بىلدۈردۇم. لېكىن دەي لى يۈمشاق سوزلەر بىلەن شىئەنگە قايتىماسلىققا ئۇندەپ، ئەگەر سىز شىئەنگە قايتىسىڭىز ئۇلار (ئوزنىڭ ئىشپىيونلىرىنى دېمەكچى) سىزگە ئاۋارىچىلىق سالىدۇ دېدى. مېنىڭ كېسەل ئايلىم تېخىچە پىشىياڭدا دەسمەم، دەي دەرھال چاكىرىغا قاراپ، ئادەم ئەۋەتىپ، گاۋخېنمىنى ئېلىپ كېلىشكە بولىدۇ دېدى. ئاندىن مەن چوڭچىڭنى دۇشمەن ساماليوتلىرى ناھايىتى قاتتىق بومبارىدىمان قىلىۋاتسا، كېسەل ئادەمنىڭ يۇنداق جايغا كېلىشى قۇلاپسىز دېسەم، دەي يېزىدا تۇرۇشىڭ مۇمكىن دېدى. سوز مۇشۇيەرگە كەلگەندىلا ئوزەمنىڭ چوڭچىنگە كېلىشكە تەكلىپ قىلىنىشىنىڭ ئەسلىدە نەزەرىدە قىلىنىش ئۈچۈن ئىكەنلىگىنى تونۇپ يەتتىم.

«جۇڭخۇامنگو تارىخىي ماتېرىياللار توپلىمى»نىڭ قوشۇمچە سانى 4 - قىسىم 13 - بەت.

1955 - يىل

قوشۇمچە 2.

بىر پارچە ئىسپات خېتى

مەن ئۇز ۋاقتىدا تونۇشقان كوممۇنىستلاردىن بىرنەچچى ئادەم سۇئالىمنى ئىدى. بۇ ئادەم شۇ ۋاقىتلاردا سۇئالىمنى ئىسمى بىلەن شاڭخەيدە تۇراتتى. بىز ئىككىمىز دۇچۇكىيۇەن ئەپەندى ئارقىلىق تونۇشقان ئىدۇق. مەن شۇ يىل (1935 - يىل) دىن باشلاپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قانداق بىر پارتىيە ئىكەنلىگىنى چۈشىنىشكە باشلاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ماركسىزم - لېنىنىزم بىروشۇرلىرىنى ئوقۇغان ئىدىم (شاپىگىراپتا بېسىلغان) بۇلارنىڭ ھەممىسى سۇئالىمنى داشقىنىڭ قىزغىن يارىدەمىدە بولغان. شۇڭلاشقا مەن دائىم سۇئالىمنى داشقىنى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى دەيتتىم. ئۇ شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدە خىزمەت قىلغاندىن باشلاپ مېنىڭ سەۋىيەم بىلەن دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىكى يۇقۇرى قاتلام كىشىلەر بىلەن ئالاقە باغلاش بولۇپ، جاڭ شۇبلياڭ، ۋاڭيىنجې (ئارمىيە باشلىغى) لىيۇدۇچۇەن (دىۋىزىيە باشلىغى) قاتارلىقلار بىلەن تونۇشقان ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتتا شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ كوممۇنىستىك

پارتىيە بىلەن بىرلىشىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش يولىغا مېڭىشقا، گەرچە پارتىيىنىڭ سىياسى چاقىرىقلىرى ۋە تەسىرى سەۋەپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇز ۋاقتىدىكى يەر ئاستى خىزمەت ئىشلەيدىغان كوممۇنىست يولداشلارنىڭ تىرىشچانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. سۇئالىمنىڭ بولسا شۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كورۇنەرلىك بىرسى ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇ گومىنداڭ ئىشچىيونلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان (كېيىن جاڭ شۇبلياڭ تەلەپ قىلىپ چىقىرىۋالدى) ئۇنىڭ ئۇز ۋاقتىدىكى شەرقىي شىمال ئارمىيىسى ئىچىدىكى ۋەغەربىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ يۇقۇرى قاتلامدىكى مۇناسىۋەت شارائىتى مۇشكۇل بولسىمۇ، لېكىن سىياسى مەيدانى مۇستەھكەم تەۋرەنمەس بولۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتى پارتىيىنىڭ يونۇلۇش سىياسەتلىرىنى يولغا قويۇشنى ئاساس قىلغان ئىدى، بىراق بەزىدە سولغا كېتىپمۇ قالاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە قولغا ئېلىنغان، شىئەنىدە خىزمەت ئىشلەش ئىمكانىيىتى قالمىغاچقا، تەشكىل ئۇنى يەنىلا ئەڭگە يوتكەپ كەتتى. ئۇنىڭ كېيىنكى ئەھۋالىنى ئۇقمايمەن.

قوشۇمچە 3.

ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ جاڭجۇڭشىغا يازغان جاۋاپ خېتى

(شىنجاڭ جامائەت خەۋپسىزلىك 8 - باشقارما 66 - نومۇرلۇق)

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى تەھرىر تەرجىمە ئىدارىسى ئارقىلىق يولداش جاڭجۇڭشىغا:

ئەۋەتكەن خېتىگىزدە ۋەتەنپەرۋەر مەشھۇر زات دۇچۇگيۇەنـ
نىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ئەھۋالىنى سۆزلۈشتە قىلغان ئىكەنسىز.
ئازاتلىقنىڭ دەسلىۋىدىكى ئەيىپكارلارنىڭ ئىقرارى ۋە ئىگەلـ
لىشىمىزگە قارىغاندا، دۇچۇگيۇەننىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان
ۋاقتى 1943 - يىلى (ئاي، كۈن ئېنىق ئەمەس) بولۇپ شىڭشىسەي
باشتا دۇچۇگيۇەنگە ۋەتەن ساتقۇچ ۋاڭجېگۈيىپ شىنجاڭغا
قوزغىلاڭ كوتىرىشكە ئەۋەتكەن، ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ غالچـ
سى دەپ توھمەت چاپلىغان. 1943 - يىلى يەنە گومىنداڭ ئىشـ
پىيونلىرىنىڭ باشلىغى جېيۇەنفۇ بىلەن دۇچۇگيۇەننى كومۇنىست
دەپ بېكىتىپ، ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلماقچى بولغان. بـۇنى
قورچاق مەركەزگە تەكشۈرۈپ تەستىقلاشقا يوللىغاندا، شىن جۇنرۇ
قاتارلىق كىشىلەر زور كۈچ بىلەن قۇتقازغاچقا، سۇيىقەستنىڭ
ئاشكارا بولۇپ قېلىشىدىن قورقىقان شىڭشىسەي بۇيرۇق چۈشۈـ
رۈپ دۇچۇگيۇەننى زەھەرلىك دۇرا غىبلەن زەھەرلەپ ئولتۇرگەن.
يۇقۇرقىلاردىن پايدىلىنارسىز.

ھورمەت بىلەن

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزـ
لىك ئىدارىسى.

1979 - يىلى 11 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

جاڭ پىيىۋەن بىلەن ماجۇكيىنىڭ بىرلىشىپ شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرۇش ۋە مەغلۇپ بولۇشىنىڭ ئوتمۇشى

چېك فىلىمى

(1) "12 - ئاپرىل" سىياسى ئۆزگىرىشىدىن كېيىن جاڭ پىيىۋەننىڭ پوزىتسىيىسى

مەنچىڭ دەۋرىدە ئىلىدا جاڭجۇن تۇزۇمى ئورناتقان ئىدى، مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرى يەنىلا ئۆزىگە بېيجىڭ ھوكۇـ
مىتىگە ئىلتىماس قىلىپ، ئۇنى مۇداپىە ئەلچىسى (ۋالىسى) قىلىپ
ئۆزگەرتتى. مىنگونىڭ 19 - يىلى جىن شۇرېن نەنجىڭ گومىنداڭ
ھوكۇمىتىگە ئىلتىماس قىلىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋالىسى تۇـ
زۇمىگە ئۆزگەرتىپ، جاڭ پىيىۋەننى ئىلغا ۋالى قىلىپ ئەۋەتتى.
مۇداپىە ئىشلىرىدا يەنىلا موڭغۇل، قازاق مۇداپىە قوشۇنلىرىغا
يولنەتتى. ئاتالغۇ گەرچە ھەر خىل بولسىمۇ، ئەمما ئىش ۋە
ھوقۇق ئوخشاش ئىدى.

شۇ چاغدا "12 - ئاپرىل" سىياسى ئۆزگىرىشى نەتىجىسـ
دە جىن شۇرېن ئولكىدىن كېتىشكە مەجبۇر بولدى. ماناسقا
يېتىپ بارغاندا، جاڭ پىيىۋەنگە ئۆزىنىڭ ماناسقا كەلگەنلىگى

ئىلغا بېرىپ يۇزمۇ - يۇز مەسلىھەتلىشىدىغانلىقى ھەققىدە تېـ
لىگرام بەردى. جاڭ پېيىۋەن جايلار تىنىچسىز دەپ رەت قىلىپ،
چوچەكـكە بارغاندىن كېـيىن سوزلىشىشنى تەشەببۇس قىلـدى.
جىن شۇرېن ئۇنـىڭ قـارا نىيىتـى بارلىغىنى بىلىپ، ئىلغا بېـ
رىش رايىدىن قايتىپ، ئـوز قىسىملىرى بىلەن چوچەككە بېرىپ
ئوزىنىڭ قوغلانغانلىقىنى تېلېگرام ئارقىلىق ئۇقـتۇرۇش قىلىپ
پىيادە، ئاتلىق ۋە توپچى قوشۇنلىرىنى جاڭ پېـيىۋەننىڭ قـول
ئـاستىدا بولۇشقا ئەۋەتمەكچى بولدى. ئولكە تەرەپتىن لېۋۇېنـ
لۇڭ، شىڭ شىسەيلەر ئىلغا تېلېگرام ۋە خەت ئەۋەتىپ جاڭ پېيـ
يۇەن بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ جايلارنىڭ تېچلىغىنى ساقلاشنى
ئىلتىماس قىلـدى. جـاڭ پېيىۋەن ئـوز تەۋەسىدىكى جايـلارنىڭ
ئادەتتىكىدەك تېچ ئىكەنلىگىنى تېلېگرام ئارقىلىق مەلۇم قىلدى،
5 - ئايدا خۇاڭ مۇسۇڭ تەشۋىق - تەرغىپ قىلىش ئۇچۇن شىنـ
جاڭغا كەلگەن چاغدا جاڭ پېيىۋەن ئىلى بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش
مەھكىمىسىنىڭ ئادېۋتانتلار باشلىغى شۇي ژېنفاڭنى ۋەكىل قىلىپ
جۇشى لېۋۇېنلۇڭ بىلەن دۇبەن شىڭ شىسەيگە يەرلىك ئەھۋالنى
دوكلات قىلىش ۋە ئىپادە بىلدۇرۇش، خۇاڭ مۇسۇڭ بىلـەن كو-
رۇشۇپ ئىلغا قاراشلىق بارلىق ناھىيىلەرنىڭ تېچ ئىكەنلىگىنى،
ھەر مىللەت خەلقى خاتىرجەم ئوز ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانـ
لىغىنى ۋە ئىلى تـەرەپ بارلىق ئىشلاردا مەركەزگە بويسۇنىدىـ
غانلىغىنى بىلدۇرۇش ئۇچۇن ئەۋەتتى.

(2) ئىلى بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش مەھكىمىسـ
نىڭ ئۇرۇمچىدە بەنسىچۇ قۇرغانلىغى

8 - ئاينىڭ 2 - كۇنى نەنجىڭ گومىنداڭ ھوكۇمىتى لېۋۇـ
ۋېنلۇڭ، شىڭ شىسەي ۋە جاڭ پېـيىۋەنلەرنى شىنجاڭ ئولكىلىك
ھوكۇمەت ھەيئىتى دەپ ئېلان قىلدى. جاڭ پېيىۋەننى قوشۇمـچە
ئىلى بـوز يـەر ئوزلەشتۇرۇش ژالىسى ۋە يـېڭى تۇزۇلگەن 8-
دېۋىزىيەنىڭ سىجاڭلىغىنى ئوتەيدۇ دەپ جاكالىدى. جاڭ پېيىۋەن
تېلېگرام ئەۋەتىپ مۇھىم ئىشـلارنى مـەسلىھەتلىشىش ۋە زورۇر
تېپىلغاندا ئوزىگە ژاكالىتەن ئولكىلىك ھوكۇمەت مەجلىسلىرىگە
قاتناشتۇرۇشقا ئاسانـلىق بولـسۇن ئۇچۇن ئۇرۇمچىدە بەنسىچۇ
قۇرۇش توغرىسىدا مەسلىھەت سورىغاندا لـيۇ بىلەن شىڭ بۇـ
نىڭغا قوشۇلدى. جاڭ پېيىۋەن شۇي ژېنفاڭنى ئىلى بوز يەر ئوز-
لەشتۇرۇش مەھكىمىسى بىلەن 8 - دېۋىزىيەنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇـ
رۇشلۇق باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىغىغا تەينىلىدى. شۇي ئۇرۇمچىگە
كەلگەندە ئولكىلىك ھوكۇمەت مەنچىدىكى خەنـۇاڭ ئوردىسىنى
(يـەنى ياڭ زېڭشىن دەۋرىدە موڭغۇل خەنۇاڭ مانچۇكجاپ ئۇچۇن
سېلىنغان ئوردىنى) باشقارمىنىڭ ئورنـى قـىلىپ كـورسەتـتى.
بەنسىچۇدا ئىش ئاز ئىدى. شۇي بىكارچىلىقـتا دائـم سىرتـتا
ھەربى ۋە مەمۇرى خـادىملارنىڭكىگە بـېرىپ - كېـلىپ يـۇردى،
زىيادەتلەر كوپەيدى. بـۇ ئىشلار شـىڭ شىسـەيـنىڭ دىقـقىتىنـى
قوزغىغانلىقتىن ئادەم ئەۋەتىپ، باشقارمىغا قـانـداق ئادەملـەر
كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغانلىغىنى كۇزىتىپ، ئوز ۋاقتىدا دوكلات

ئېلىپ تۇردى. ئاردىدىن بىر نەچچە ۋاق ئوتكەندە، شۇي، جىن شۇرىنىڭ بالدۇرقى قوشۇنلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارغا شىڭنى تاشلاپ، جاڭنى قوغداشقا كۈشكۈرتۈپتۇ ھەمدە كونا ھەربى ۋە مەمۇرى خادىملار بىلەن مۇناسىۋەتلىشىپ خىزمەت ئۈچۈن ئىلغا بارىدىغانلارنىڭ يول خىراجىتى، كۆپىنچە باشقارما تەرەپتىن بېرىلىۋېتىپتۇ دىگەن گەپلەر پەيدا بولغاندا شىڭشىسەي شۇي ۋېنفاڭنى قولغا ئېلىپ جازالاشنى لېيۇۋېنلۇڭغا مەسلىھەت قىلىدۇ. لېيۇ: "ھازىر ماجۇڭيىڭ تۇرپان، پىچاندا قارشىلىق كۆرسىتىۋاتىدۇ، تېچلىقتىن قىلچە ئۈمىت يوق. قالايمىقانچىلىق بېسىلمىدى، ھازىر ئىچكى جەھەتتە **سۇركىلىش پەيدا قىلماي كۈچىنىڭ بېرىچە ئىتتىپاقلىشىش كېرەك.** شۇيىنىڭ ھەركىتى راست - يالغانلىغى تېخى ئېنىقلانمىدى، يەنە تەكشۈرۈش كېرەك، دەيدۇ. ئەمما شىڭ بۇ پىكىرگە قوشۇلمىدى. لېيۇ يەنە: "ئەگەر شۇيىنىڭ باشقىچە ھەركىتى بولغان تەقدىردىمۇ، بىزنىڭ جاڭگىلىمىزدا تۇرۇۋاتىدۇ، خالىغان چاغدا ئۇنى قولغا ئېلىش مۇمكىن، ئەمما ھازىرقى پەيتتە مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى ئەگەر شۇي قولغا ئېلىنغان ھامان، جاڭ چوقۇم تېلېگىرام بېرىپ قايتۇرۇپ كەتمەكچى بولىدۇ. بۇ چاغدا ئۇنى قويۇپ بېرىش توغرا ئىش ئەمەس، ھېنىكچە ئالدىراپ كەتمەسلىك كېرەك" دىدى. شىڭ بۇ سوزلەرنى ئورۇنلۇق دەپ بىلىمۇ يەنە ئىككىلەندى. ئەمما پاكىت ئېنىقلانمىغاچقا، ۋاقىتنىچە تاشلاپ قويدى.

(3) ئىلى تەرەپ ھەربى كىيىم ۋە تەمىناتنى تۇتۇپ قېلىش ئەھۋالى

بىر كۈنى دۇبەن مەھكىمىسىدە، شىڭشىسەي خوشنا دولەتتىن ھەربى كىيىم سېتىۋاپتۇ، پات يېقىندا چوچەكتە يېتىپ كېلىدىگەن دىگەن سوزنى ئاڭلىغان شۇي باشقا تەرەپلەردىنمۇ سۇرۇشتۇرۇپ ئېنىقلىغاندىن كېيىن دەرھال ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن بىرسىنى چوچەككە ئەۋەتىپ، خوشنا دولەتتىن سېتىۋالغان ھەربى كىيىملەر چوچەكتە كەلگەن ھامان، ئىلىدىكى سېچاڭغا ۋە جىڭدىكى يىڭ تۇەنجاڭغا تېلېگىرام بېرىشكە يەنە بىر ئادەمنى بىر پارچە خەت بىلەن ئىلغا بېرىپ سجاڭ جاڭ پېيىۋەنگە ۋەقەنى دوكلات قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ يولغا سالدى. نەتىجىدە چوچەكتىن توشۇلغان ھەربى كىيىملەر شىخوغا يېتىپ كەلگەندە، يىڭ تۇەنجاڭ توساپ، ھەربى كىيىم قاچىلانغان ماشىنىلارنى ئىلغا ئېلىپ كەتتى (ماشىنىدا قانداق قورال - يارىقلارنىڭ بارلىغى نامەلۇم). ماشىنىلار جىڭغا يېتىپ بېرىش ئارىلىقىدىكى بىر پارچە قۇملۇق يەرلەردە ماڭالماي قالغاندا كالىلارغا سورىتىپ تېچ - ئامان ئىلغا يەتكۈزۈۋالدى.

(4) شىڭشىسەي ئىلغا ئادەم ئەۋەتىپ بۇ ھەقتە سوزلەشكەنلىگى

ئولكىلىك ھوكۈمەت بىلەن دۇبەن مەھكىمىسى شىخو ناھىيىلىك ھوكۈمەت بىلەن چوچەك ۋالى مەھكىمىسى خادىملىرىنىڭ

"ھەربى كىيىم باسقان ماشىنىلارنى ياك دېشاك تۇەنجاك توساپ ئىلىغا ئېلىپ كەتتى" دىگەن تېلېگىراممىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ليۇ بىلەن شىك مەسلىھەتلىشىپ، ئولكىلىك ھوكۇمەت مىسۇسى لۇلۇن، دۇبەن مەھكىمىسىنىك جۇڭجاك دەرىجىلىك مەسۇلى جاڭ شىچاك، شەرقىي شىمال پىدائى قىسىملار سىجاڭى شىك جەنچىك قاتارلىق 3 كىشىنى ئىلىغا ئەۋەتمەكچى بولدى، دەل شۇچاغدا شىك شىسەي شۇي ۋېنفاڭنى كورۇشۇشكە چاقىرغان ئىدى. شۇي ئەمدى مەخپىيەتلىك چوقۇم ئاشكارا بولغان ئوخشايدۇ، بۇگۈن بارسام بەلكىم قايتىپ كېلەلمەسلىگىم مۇمكىن دەپ ئويلاپ، بەنسىچۇدىكى مۇھىم ھوججەتلەرنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ۋاقتىدا بېرىپ شىك بىلەن كورۇشكەندە شىك ئۇنىڭغا "تونۇگۈن چۈشتىن كېيىن چوچەكتىن بىر تۇركۇم ھەربى ئەسلىھەلەر شىخوغا كەلگەندە ياك دېشاك توساپ قويۇپتۇ، مېنىڭچە جاك پىيىۋەنىك بۇنىڭدىن خەۋىرى بولمىسا كېرەك. مەن لىيۇجۇشى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، سوزلىشىش ئۈچۈن 3 كىشى ئەۋەتمەكچى بولدۇق. مەن جاك پىيىۋەنىنى چوقتۇر چۈشىنىمەن، بىر پارچە خەت بېرىپ قويدۇم، سىزنىڭمۇ جاك پىيىۋەنگە بىر پارچە خەت بېرىپ بېرىشىڭىزنى سورايمەن. ئولكە بىلەن ئىلى تەرەپ، بىر بىرىمىزگە ئىشىنىپ، ئوز ئارا يارەملىشىپ، بىرلىكتە جايلارنىك تىنچلىقىنى ۋە يېڭى شىنجاك قۇرۇشنى ئالغا سۈرۈشىمىز كېرەك. بىزنىك ئىچكى قىسىمىزدا بىرئازمۇ سۈركىلىش بولماسلىقى، ياك تۇەنجاك تۇتۇپ قالغان ئەرسلەرنى ئوز پېتىچە قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك، ئەگەر ئىلى تەرەپ ئېھ-

تىياجلىق بولغان نەرسىلەر بولسا، مەسلىھەتلىشىپ ئاجرىتىپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئەۋەتتى.

شۇي دەرھال سوزلەپ: "ئەگەر دۇبەن خاتىرجەم بولسا، مەن ئوزۇم بىللە بارسام، چۈنكى ياك تۇەنجاك بىلەن مېنىڭ مۇناسىۋىتىم ياخشى. ئۇنىڭ ئۇستىگە مەن ئوتتۇرىپنىك فۇگۇەنجاڭى، جەزمەن مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلايدۇ" دىگەندە شىك شىسەي نېرى - بېرىسىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا ماقۇل كەلدى. بۇلارماشىنىدا 3 - كۈنى ئىلىغا يېتىپ باردى. جاك پىيىۋەن ئۇلارنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن، شەھەر تېشىغىچە ئادەم ئەۋەتىپ ماشىنىنى توپ - توغرا مېھمانخانىغا ئېلىپ باردى، ئەتىسى جاك، ساەت 10 دا ئۇلار بىلەن سوھبەتلىشىپ: "ليۇ" شىڭلار ئەۋەتكەن خەتنى كوردۇم. لېكىن 1 - قورال - يارىاق سېتىۋېلىشىڭلىك مۇددىاسى نېمە؟ 2 - نامى ۋە سانى، 3 - ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلىرىنىك تەستىقىدىن ئوتكەنمۇ؟ 4 - مەركىزىي ھوكۇمەتكە مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتقانمۇ؟ دەپ سوردى، شى شىچاك: "ماجۇڭيىڭنىك گۇچۇڭنى بېسىۋالغانلىغى ۋە زىمىچۇەنزىدىكى ئۇرۇش نەتىجىسىدە ئەسكەرلەرنىك مىلتىق ۋە ئوقلىرى پۈتۈنلەي ۋەيران بولغانلىغىنى، كېيىن داۋانچىڭدىكى مەغلۇبىيەتتىن تېخىمۇ ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغانلىغىنى سوزلەپ زىيانىنىك ئورنىنى تولۇقلاش ئۈچۈن بۇ ئەسلىھەلەر سېتىۋېلىنغانلىغىنى، قالغان ئىشلارنى بىلمەيدىغانلىغىنى" ئېيتتى. جاك يەنە: "سىزلەرنىك پىكرىڭىزلەرچە قانداق قىلىش كېرەك؟" دەپ سورىغاندا شىك جەنچىك جاۋاپ بېرىپ: ياك تۇەنجاك تۇتۇپ قالغان ئەرسە-

لەرنى قايتۇرۇپ شكشسەينىك جىددى ئېھتىياجى قاندۇرۇلـ
سا، كەلگۈسىدە ئەگەر ئىلى تەرەپ مۇھتاج بولۇپ قالسا، دۇـ
بەنمۇ مەسئۇل بولۇپ، بۇ نەرسىلەردىن ئېھتىياجلىقلىرىنى ئاجـ
رىتىپ بېرىدىغانلىقىنى تەكرار چۈشەندۈردى. جاك: "خوشـنا
دولەتتىن سېتىۋالغان قورال - جابدۇقلار چېگرىدىن كىرگەندە،
ئىلى، چوچەك يوللىرىدىن ئوتىدۇ، مېنىڭ چوقۇم ئېنىقلاش مەسـ
ئۇلىيىتىم بار" سىزلەر ئارام ئېلىپ بىر قانچە كۈن تۇرۇڭلار،
مەن شىڭغا تېلېگرام بېرىمەن ۋە كەڭ - كۇشادە مەسلىھەتـ
لىشىمىز دېدى. ۋەكىللەر خوشلىشىپ سىرتقا چىققاندا، ئىلى تەـ
رەپ ئۇرۇمچىگە يۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ھازىرلىنىۋاتىدۇ دېگەن
خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ، مەسلىھەتلىشىپ چاپسانراق قايتىشنىڭ ئا
مالىنى قىلماقچى بولۇپ ئەتىسى شۇي ۋېنفاڭ بىلەن سوزلەشتى.
بۇلار بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ ئاندىن قايتماقچى بولغاندا جاك
پېيىۋەن زىيارەت بېرىپ ئۇزىتىپ قويدى، ئۇلار ئىلىدىن چـ
قىپ شىخو دائىرىسىگە كەلگەندە ئىلىنىڭ ئالدىنقى سەپ قوشۇنـ
لىرى توساپ قويدى (بۇ چاغدا ئولكە ئەسكەرلىرىمۇ ماناسقا
كەلگەن ئىدى). شىشچاك ئەھۋالنىڭ جىددىلىشىنى بىلىپ،
لۇ بىلەن شىڭگە قارىماستىن تۈن كېچىدە يالغۇز ئۇزى قاچىدۇ.
ئىلى قوشۇنلىرى ئېچىدە ئۇنىڭ يۇرتداشلىرى كوپ ئىدى، ئۇلار
كېچىچە مۇداپىە سىزىغىدىن ئوتكۈزۈپ قويغاچقا، سالامەت ئۇـ
رۇمچىگە قايتىپ كېلىپ شىكشسەي بىلەن كورۇشۇپ، 1 - تۈتۇپ
قالغان ھەربى ئەسلىھەلەرنى قايتۇرۇشتىن ئۇمىت يوق، 2 - ئىلى
ئەسكەرلىرى شىخوغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ، 3 - لۇلۇن بىلەن شىڭ

جەنجىڭ شىخوداھەربىلەر ئېچىدە قالدى، ھازىرچە قايتىپ كە
لەلمەسلىگى مۇمكىن، ئۇلارنىڭ ھاياتىغا كاپالەت بەرگىلى بول
مايدۇ، دەپ دوكلات بەردى ھەمدە ئىلىدا جاك پېيىۋەن بىلەن
بولغان سوھبەت ئەھۋالىنى تەپسىلى سوزلەپ بەردى. شىك:
"ئىلى تەرەپنىڭ مۇشۇنداق بولۇشىنى بالدۇرلا بىلگەن بولسىمۇ،
لېكىن بۇنداق تېز بولۇشىنى ئويلانمىغان ئىدى". ئۇرۇمچى بە
لەن ئىلى ئوتتۇرىسىدىكى قاتناشنى توساپ "شىكشسەي" دېگەن
تامغا بېسىلغان يول خەت بولمىسا ھەر قانداق كىشىنى ئوت
كۈزمەيدى، شەرقىي شىمالى ئارمىيىسى بىلەن ئاقئورۇس ئەسكەر
لىرىنى يوتكەپ ماناسقا توپلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا
خوشنا دولەت بىلەن ئەسكىرى يارەدەم بېرىش ئۇستىدە مەخپى
سوھبەت ئېلىپ باردى.

(5) ئىلى 8 - دېكابىرنىڭ ئۇرۇمچىگە قاراپ ئاتلىنىشى ۋە جاك پېيىۋەننىڭ ئولۇمى

"12 - ئاپرېل" سىياسى ئۆزگىرىشى بولۇپ جىن شۇرېن
قاچقان چاغدا، جاك پېيىۋەن ئۇز ئورنى، ئابرويى ۋە سالاھىيـ
تى مۇناسىۋىتى بىلەن ئولكە تەرەپنىڭ تېلېگرام ئارقىلىق مەسـ
لىھەت قىلىدىغانلىقىنى ئۇمىت قىلغان ئىدى، جەمئىيەتتە
ئادەتتىكى كىشىلەرمۇ جاڭغا شۇنداق قارىغان ئىدى.
ئەمما شىكشسەي ئىشقا چۈشۈش بىلەنلا ئوز
بېشىمچىلىق قىلىپ مەسلىھەت سالمىدى. بۇنىڭغا جاك پېيىۋەننىڭ
قوسىغى كوپۈپ، ھاكىمىيەتنى تالىشىش خىيالىدا بولدى. ئەمما

ئۇنىڭ ئۇچۇن پۈرسەت كۇتكەن ئىدى. نەنجىڭ ھوكۇمىتى جاڭ پېيىۋەننى ئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەت ئەزاسى، قوشۇمچە ئىلى بۇز يەر ئوزلەشتۇرۇش ئەلچىسى، 8 - دىۋىزىيىنىڭ سىجاڭى دەپ جاكالىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قارا نىيىتى تېخىمۇ كۇچەيگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە لوۋېنگەن ئىلىنى تەكشۇرگەن چاغدا يۇزمۇ - يۇز تۇرۇپ، يولبورۇق كورسەتكەن. بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا ھەربى ئەسلىھەلەرنى تۇتۇپ قېلىش ئىشلىرى يۇز بەردى. ئەمما بۇ ئىشنى كېچىكتۇرۇشكە بولمايتتى. شۇ سەۋەبتىن ھەربى يۇرۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ياڭ جىڭجۇڭنى ئالدى بىلەن ماڭدۇرۇپ شخوغا ئەسكەر توپلىدى، 1933 - يىلى دىخانلار كالىنداري بويىچە 12 - ئاينىڭ باشلىرىدا، ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ، ئولكە مەركىزىگە ھۇجۇم قىلىدىغانلىغىنى، شۇڭا شىسەينى يوقىتىپ، ماجۇڭيىڭ بىلەن شىنجاڭنى بولۇۋېلىپ ئىدارە قىلىشقا كېلىشتى ھەمدە ياڭ جىڭجۇڭنى ئالدىنقى سەپ قوماندانلىغىغا تەيىنلەپ 2000 كىشى بىلەن ئولكە مەركىزىگە قاراپ ماڭدۇردى. قوشۇن شىخەنزىگە يېتىپ كەلگەندە، ئولكە ئەسكەرلىرى ئۇچرىشىپ ئىككى تەرەپ بىرىم كۇن، بىر كېچە ئۇرۇش قىلدى. شەرقىي شىمال پىدائى قوشۇنلىرى ئولكە قىسىملىرىنىڭ ئاساسلىق كۇچى بولۇپ ئىلى قوشۇنلىرىنىڭ ئالدىنقى سېپىنى بۇزۇپ تاشلىغاچقا، ئارقا سەپ ئوزلۇكسىدىن بۇزۇلۇپ كەتتى. ياڭ جىڭجۇڭ ئەسكەرلىرىنى چېكىنىشكە بۇيرۇپ، قالدۇق قىسىملىرىنى توپلاپ موڭغۇلكۇرەگە چېكىندى، ئولكە ئەسكەرلىرى ئۇلارنى قوغلاشمىدى. ئىلى قىسىملىرىنىڭ ئالدىنقى سېپىنى ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغان كۇنى خوشنا دولەتنىڭ شىسەيگە ھەربى يارىدەم بەرگەن ۋاقتىغا توغرا كەلگەن ئىدى. تەخمىنەن 500 - 600 كىشى قورغاس ئارقىلىق زىمىنىمىزگە كىردى. زەمبىرەك، پىلىموت كۇچى بىلەن يولبويى توسالغۇغا ئۇچرىماي توپ - توغرا كۇرەگە قاراپ ئىلگىرىلىدى. بۇچاغدا ئىلى قىسىملىرى پۇتۇنلەي ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىلگەنلىكتىن ئىلىدا قالغان ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئاز ئىدى. جاڭ پېيىۋەن ئىلاج قىلالماي ھوقۇقىنى سودىگەرلەر جەمىيىتى بىلەن باشقا جەمىيەت ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ، سەنمۇجاڭ ئەنشىچاۋنى جەمىيەت ئامانلىغىنى قوغداشقا قالدۇرۇپ ئوزى ئىشەنچلىك بىرقانچە ئون ئاددىمىنى باشلاپ، شەھەردىن بىرقانچە يول نېرىسىدىكى بوربۇسۇن مازار دېگەن جايغا كەلگەندە قاراڭغۇ چۇشۇپ، ئاق قار - كوك مۇزدا ماڭىدىغان يول تاپالماي قالدى. بۇ چاغدا ئالدى تەرەپتىكى تاغ ئۇستىدە ئەسكەرلەرنىڭ مېڭىش - تۇرۇش ھەركىتى كورۇنگەن ئەھۋالنى جاڭ پېيىۋەنگە مەلۇم قىلغاندا، جاڭ پېيىۋەن ئاز ئادەمگە تايىنىپ بىر ئىش قىلىشقا كوزى يەتمەي مۇھاپىزەتچىلىرىنى سىرتقا چىقىشقا بۇيرۇپ ئوزى ئىشكىنى تاقۇۋلىپ "1 - لۇ، 2 - ياڭ جىڭجۇڭنىڭ سوزى بىلەن خاتالاشتىم، پۇتۇنلەي ۋەيران بولدۇم، قايسى يۇزۇمنى كوتىرىپ يۇرەلەيمەن..." دەپ يېزىپ بولۇپ تاپانچا بىلەن ئوزىنى ئېتىپ ئولۇۋالدى، ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى ئوزىنىڭ ھايات يوللىرىنى ئىزلەپ ھەر تەرەپكە قېچىپ كېتىشتى.

جاڭ پېيىۋەن ئولگەندىن كېيىن خوشنا دولەتنىڭ ئاتلىق

ئەسكەرلىرى شەھەرنى توپقا تۇتتى. سودىگەرلەر جەمئىيتى ئوت-
تۇرغا چىقىپ، سوزلەشكەن بولسىمۇ ئۇنۇم بەرمىدى. ئاخىرى
ئەن شىجاۋ ئوتتۇرغا چىقىپ سوزلەشكەندە ئۇنى شەھەر سىپىلى-
نىڭ راۋغىغا باغلاپ توپقا تۇتتى، ئۇنىڭ جەسىدى توپا - تۇ-
مانلار ئىچىدە كوككە سوزۇلۇپ تۇگىدى. ياڭ جىڭجۇڭ ئوز قو-
شۇنى بىلەن موڭغۇلكۆرەگە قايتىپ كېلىپ خوشنا دولەت ئەس-
كەرلىرى بىلەن جەڭ قىلغان بولسىمۇ كۆچ ئېلىشالمايۋ ئوز قو-
شۇنى بىلەن توققۇزتارا ناھىيىسى ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭغا
قاچتى. خوشنا دولەت قوشۇنلىرى ئۇلارنى قوغلىماي، بىرئايدىن
ئوشوق تۇرۇپ ئىلىدىن ماناس ئەترايغا كېلىپ، ماجۇڭيىك بىلەن
ئۇرۇش قىلدى.

(6) جاڭ پىيىۋەن مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن شىڭنىڭ تەدبىرلىرى

(1) ياڭ جىڭجۇڭ شەخەنزىدە مەغلۇپ بولۇپ ئىلىغا قايتە-
قان چاغدا، شۇ شەسەي دەرھال چىڭ گەننى تەشۋىق - تە-
سەللى بېرىش ئەزاسى قىلىپ تەيىنلەپ، موڭغۇل، قازاق ۋە
شەرقىي شىمال قوشۇنلىرىدىن تەركىپ تاپقان 5 كىشىلىك ھەي-
ئەتنى ياڭ جىڭجۇڭ قوشۇنلىرىدىكى ھەربىللەت ئوفىتسېر، جەڭ-
چىلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىلىغا ئەۋەتتى. شۇ شەسەي
چىڭ گەنگە: "ياڭ جىڭجۇڭنى كورگەندە ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈشىڭ
كېرەك، مەن ئۇنى چوڭقۇر چۈشىنىمەن. ھەر جەھەتتىن غەيرىتى
يەڭگىمەن. قالايمىقان قاتراپ يۈرمەي، ھوكۈمەت بۇيرۇغىنى

كۈتسۇن، ھوكۈمەت ئۇنى مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرىدۇ" دەپ تاپ-
شۇردى. ئۇلار بورتالاغايېتىپ بېرىپ، خوشنا دولەت قوشۇنلىرى
بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلاردىن، ياڭ جىڭجۇڭ تاغ ئىچىگە كىرىپ كەت-
تى، تەشۋىق - تەرغىپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، تېزدىن ئۇرۇش-
چىگە قايتىڭلار، دىگەن سوزنى ئاڭلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار
ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلدى. دوبەن مەھكىمىسى لېيۇبىڭنى ئىلىنىڭ
گارنىزون سىلىڭى قىلىپ تەيىنلەپ ئەۋەتتى.

(2) 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى لېيۇۋېنلۇڭ پىلەن شۇ شەسەي
نەنجىڭ ھوكۈمىتىگە "سجاڭ جاڭ پېيىۋەننىڭ ئىچكى قىسمىدا
ئوزگىرىش بولغانلىقى ئۈچۈن 40 - 50 كە يېقىن مۇھاپىزەتچى-
لىرى بىلەن قېچىپ موڭغۇلكۆرەدىن 40 يول يىراقلىقتىكى جايغا
بارغاندا ئوچىلەشكەن ئاممىا تەرىپىدىن ئولتۇرۇلدى، ھازىر ۋاق-
تىنچە لېيۇبىڭ گارنىزون سىلىڭلىغا تەيىنلەندى" دەپ تېلېگ-
رامما يوللىدى.

(3) خوشنا دولەت قوشۇنلىرى قورغاس ناھىيىسى ئارقە-
لىق كىرىپ بورتالادىن ئوتكەندە، مەزكۇر ناھىيە شەنجاڭى رۇس
ئەسكەرلىرىنىڭ كىرىش ئەھۋالى ۋە موڭغۇلكۆرەگە بارغان ئەھ-
ۋاللارنى مەلۇم قىلغاندا دوبەن مەھكىمىسى، مەزكۇر ناھىيىدىن
ئوتكەن ئاتلىق ئەسكەرلەر رۇس ئەسكەرلىرى ئەمەس، ئالتاي-
دىكى قازاق ئورۇس ئەسكەرلىرى، شەنجاڭ تېگى - تەكتىنى بىل-
مەيلا ھەربى ئەھۋالنى يالغان مەلۇم قىلدى دەپ قاتتىق ئە-
يىپلەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇنىڭ بىلەن مەزكۇر ئەسكەرلەر-
نىڭ ئوز دائىرىسىدىن ئوتۇش ياكى تۇرۇش ئەھۋاللىرى توغ-

رسندا همچگم، همچقانداق ئېغىز ئاچالمىدى.

(4) 8 - دۈنيه شخه‌نزده مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن جاك پېيىۋەن ئولۇپتۇ دىگەن خەۋەر تارقالدى. ياك جىڭجۇڭنىك ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغانلىغى راست، ئەمما جاك پېيىۋەننىك ئولگەنلىگى يالغان بولۇشى مۇمكىن دەپ ئاممانى ئىشەنمىدى، چۈنكى ئاتلىق ئەسكەرلەرنىك چېگرىدىن كىرگەنلىك سەۋەبىدىن ئۇقمايتتى. شىڭشىسەي جاك پېيىۋەن ئولۇگەنلىك باش قىسمىنى سۈرەتكە تارتىپ ئولكىلىك هوكۈمەت ئالدىدىكى تامغا ئاستى. ئاممانى ئۇچ كۈنگىچە كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ تاشلىدى.

(5) لیۇۋېنلۇك جۇشى، شىڭشىسەينىك خوشنا دولەتتىن يارەم ئالغان ئىشلىرىغا نارازى بولغان ئىدى. شۇڭا شىڭ شىسەي لیۇۋېنلۇڭنىك ئوزنامىدا نەنجىك مەركىزي هوكۈمەت مەمۇرى پالاتاسىغا تېلېگرام يوللاپ 3 ئايلىق رۇخسەت بېرىشنى ۋە جۇشلىق ۋەزىپىنى مالىيە نازىرى جۇرۇيچىك قوشۇمچە باشقۇرۇپ تۇرۇشنى ئىلتىماس قىلدى. شۇ ئۈسۈل بىلەن لیۇۋېنلۇڭنى نەزەربەنت قىلىپ قويدى.

(7) ماجۇڭيىڭنىك ئۇرۇمچىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ هۇجۇم قىلىشى، مەغلۇپ بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىشى

جاك پېيىۋەن بىلەن ماجۇڭيىڭ بىرلىشىپ ئۇرۇمچىگە هۇجۇم قىلىشقا ۋەدىلەشكەندىن كېيىن، جاك پېيىۋەننىك ئالدىنقى

سەپ قوماندانى ياك جىڭجۇڭنىك مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگەنلىگى، جاك پېيىۋەننىك ئوزىنى ئولتۇرۇۋالغانلىغى قاتارلىق ئەھۋاللاردىن ماجۇڭيىڭ بىخەۋەر ئىدى. ماجۇڭيىڭ تەخمىنەن 3000 دىن ئوشۇق ئادەم بىلەن ئۇرۇمچىگە هۇجۇم قىلدى. ئۇلار يولبويى قارشىلىققا ئۇچرىماستىن چىغ دەندە (جىجسوزا) ئۇرغان ئولكە ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلدى. ئولكە ئەسكەرلىرى چېكىندى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئۇرۇمچى شەھرىنى دېخانلارکالىنداری بويىچە 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مۇھاسىرىگە ئالدى. بۇ چاغدا ئىلى تەرەپ بىلەن سوقۇش قىلىش ئۈچۈن شىخەنزىگە ئەۋەتىلگەن ئەسكەرلەر يېتىپ كەلمىگەن بولۇپ ئۇرۇمچىدە ئەسكەر ئاز ئىدى. شىڭشىسەي ئالدىراپ شەھەر مۇداپىەسىنى ئىۋرۇنلاشتۇردى. شەرقي شىمال ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمىنى شىمىگودىكى قورال - ياراق زاۋۇدى ۋە گۇمىددىكى مۇھىم جايلارنى ساقلاشقا، ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى شەھەرنى ساقلاشقا، دۇبەن مەھكىمىسى مۇھاپىزەت لۇيىنى نەنلياڭ ۋە نەنگۇەنىنى ساقلاشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئەتىسى سەھەردە ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرى دۇڭمىنغا (شەرقي دەرۋازىغا) هۇجۇم قىلىپ سېپىل ئىچىگە بوسۇپ كىردى، شىڭ دەرھال يارەمچى قىسىملارنى ئاجرىتىپ توساپ زەربەبەردى. بۇ ئۇرۇشتا ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرى ئېغىر چىقىمغا ئۇچراپ چېكىندى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى يەنە نەنلياڭغا قىلغان هۇجۇمدىمۇ غەلبە قىلالمىدى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئىلى ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇرۇمچىگە هۇجۇم قىلىشىنى كۈتەتتى. بېرىم ئايدىن كېيىن (12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى) ماجۇڭ-

يىلك ئەسكەرلىرى بىر دىنلا غەربىي يولغا يوتكىلىپ مانا سىنك تۇدۇكىچە دەريا سى ئەترا پىدا ئاتالمىش ئالتايىسكىلەر بىلەن قاتتىق جەڭ قىلدى. ھەر ئىككى تەرەپتىن ئولگەن ۋە يارىدار بولغانلار گەرچە كوپ بولسىمۇ، ھەر ئىككى تەرەپ بوش كەلمىدى، ئالتايىسكىلەر 2 قېتىم موتسىكىلىت بىلەن يارەمچى ئەسكەر كەلتۈردى، ئادەم سانى ئېنىق بولمىسىمۇ تەخمىنەن 1000 دىن ئوشۇق بولۇپ ھەر بىر موتسىكىلىتتە 2 دىن ئادەم، ھەر بىر ئادەمنىك قولىدا بىر مىلتىق، بىر ناگان ۋە بىردىن قىلىچ بار ئىدى، دىخانلار كالىنىداري بويىچە 1 - ئاينىك 26 - كۈنى 27 - ۋە 28 - كۈنلىرى تۇدۇكىچىدا ھەر ئىككى تەرەپ شىددەتلىك ئارىلاشما جەڭ قىلدى، ئالدىنقى سەپ قوماندانى ماخۇسەن يارىدار بولغانلىقى سەۋەپتىن ماجۇكيىك ئەسكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىنىدى، 12 - ئاينىك 29 - كۈنى ماجۇكيىكنىك ئۇرۇمچىنى قورشاپ ھۇجۇم قىلىۋاتقان ئەسكەرلىرىنىك ھەممىسى جەنۇبقا قاراپ چېكىنىدى، ئالتايىسكىلەر ئىز بېسىپ قوغلىدى، داۋانچىڭغا بارغاندا يەنە بىر قېتىم ئۇرۇشۇپ يېرىم كۈن تاقابىل تۇرغان ماجۇكيىك قىسىملىرى مەغلۇپ بولدى، توخسۇنىدا يەنە بىر قېتىم ئۇرۇش قىلدى، قاراشەردە 2 سائەتچە ئۇرۇش قىلغان ماجۇكيىك قىسىملىرى دەريادىن ئوتۇپ ئاستا - ئاستا جەنۇبقا چېكىنىدى. ئالتايىسكىلەر دەريادىن ئوتىمدى ۋە قوغلاشنى توختىتىپ ئۇرۇمچى تەرەپكە قايتتى، ماجۇكيىك قىسىملىرى كوزلا، بۇگۇر ناھىيىلىرى ئارقىلىق كۇچارغا باردى. ئىلى 8 - دىۋىزىيىنىك مۇۋەققەت سجائى يالك جىڭجۇك ئۇلاردىن بۇرۇن بۇ يەرگە كېلىپ

شايار، كۇچار قاتارلىق ناھىيىلەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. ماجۇكيىك كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان يالك جىڭجۇك ئوزىنىك فۇگۇەنجاڭى شۇي ۋېنفالك، ھەربى باشقارما باشلىغى خەنسۇك ۋە لۇلۇن، (لۇلۇن ئولكىلىك ھوكۇمەت باش كاتىۋى بولۇپ ليۇ بەلەن شىك ئۇنى سوھبەت ئوتكۇزۇش ئۈچۈن ئىلىغا ئەۋەتكەنده، يالك ئۇنى تۇتۇپ قېلىپ ئۇرۇمچىگە قايتۇرمىغان) 3 كېشىنى ماجۇكيىك بىلەن كورۇشۇشكە، يالك جىڭجۇڭغا ۋاكالەتەن ئىپادە بىلدۇرۇشكە ئەۋەتتى، يالك ئەسكەرلەرنى تەرتىپكە سېلىش، قوشۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىدا ئوزىنىك پۈتۈنلەي ماجۇكيىكنىك بۇيرۇغىغا بويسۇندىغانلىقىنى ئېيتتى، ئەمما بۇ ئۈچ كىشى سوھبەت داۋامىدا ئەمىلىي كۈچنى ساقلاپ قېلىش ئوزلىرىنىك مەۋقەلىرىنى مۇستەھكەملەشنى كوزدە تۇتۇپ "ھەممىدە بۇيرۇققا بويسۇنۇش" دىگەن سوزنى ئوچۇق ئېيتمىغانلىقتىن، ماجۇكيىك ئۇلاردىن گۇمانلىنىپ، بىز، خەنزۇ، خۇيزۇلارنىك ئىتتىپاق بولالماسلىقىمىزغا مۇشۇنداق كىشىلەر سەۋەپ بولىدۇ دەپ بۇ ئۈچ كىشىنى شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلىدى. ماجۇكيىك كۇچاردا 3 كۈن ئارام ئالغاندىن كېيىن يالك جىڭجۇڭنى ئوز قوشۇنلىرى بىلەن ئالدىدا مېڭىشقا بۇيرۇق قىلدى، ئۇلار بىرلىكتە قەشقەرگە بېرىپ 36 - دىۋىزىيە بىلەن 8 - دىۋىزىيىنى مارالۇبشى ناھىيىسىگە توپلاپ، قايتا تۇزۇپ رەتكە سالدى. 8 - دىۋىزىيىنىك ئوفىتسېر، جەڭچىلىرىنى 39 - دىۋىزىيىگە قوشۇۋەتتى. جەمى پىيادە ۋە ئاتلىق 9 لۇي (بىرىگادا) قىلىپ تۇزۇپ چىقتى. يالك جىڭجۇك 36 - دىۋىزىيە-

نىڭ مۇئاۋىن قوماندانى (سېجاڭى) بولۇپ تەينىلەندى. ماجۇڭـ
يىڭ قەشقەرگـە كـەلـدى، قەشـقـەردە تـۇرۇشـلـۇق سـوۋېت
كـونـسـۇلـى بـىـلـەن سـوزلـەشـكـەنـدە سـوۋېـت كونسۇلى
ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇلارنى كېلىشتۇردى. ئولكە تەرەپ ماجۇڭيىڭـ
نىڭ خوتەن، كېرىيە، قاراقاش ۋە قـاغىلىق قـاتـارلىق 7 - 8
ناھىيىدە تۇرۇشىغا رۇخسەت قىلدى. ماجۇڭيىڭ ئۇزۇنىڭ سجاڭلىق
ۋەزىپىسىگە ۋاقىتلىق ماخۇسەننى مەسئۇل قىلىپ، خوتەنگە يولغا
سالدى. ئۇزى چەتكە چىقىشنى سوۋېت كونسۇلى بىلەن سوزلىشىپ
رەسمىيەتلەرنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن يېقىن كىشىلىرىدىن
بىر مۇنچىلىرىنى ئېلىپ، ئەركەشتام ئارقىلىق موسكۋاغا كـەتتى.

جىن شۇرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن، مەن جاڭ پېيىۋەن
بىلەن بىر مەھكىمىدە بىللە ئىشلىگەن ئىدىم. ئـادەتتە دوستلۇق
مۇناسىۋىتىمىز بار ئىدى. "12 - ئاپرىل" ئۇزگىرىشىدىن كېيىن،
جاڭ شۇي ۋېنفاڭنىڭ ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتكەنىدە، بەزى ئىشلار توغـ
رىسىدا مەن بىلەن مەسلىھەتلىشىشنى تاپشۇرغان ئىدى. شۇنىڭـ
دەك شۇي بىلەن مەن بىر يۇرتلۇق بـولغىنىم ئـۈچـۈن ئۇنىڭ
بىلەن چوڭقۇرمۇناسىۋەتتە بولدۇق. شۇ سەۋەپتىن ئىلىنىڭ ئىچـ
كى ئىشلىرىنى ۋە شۇي ۋېنفاڭنىڭ ئۇرۇمچىدىكى پائالىيەتلىرىنى
بىر قەدەر تەپسىلى بىلىمەن. جاڭ بىلەن ما بىرلىشىپ ئۇرۇمچـە
گە ھۇجۇم قىلىش ۋاقتىدا، مەن بىر ئىش بىلەن ساۋەنگە كەتـ
كەن ئىدىم. ئۇرۇمچى مۇھاسىرىسى تۈگىگەندىن كېيىنلا ئـۈرۈمـ
چىگە كەلدىم. شۇسەۋەپتىن ماجۇڭيىڭنىڭ ئـۇرۇمچىنى مـۇھاسىرە
قىلىش ئەھۋاللىرىدىن ئانچە خەۋەردار ئەمەسمەن.

شىڭ شىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ سوھبىتى توغرىسىدا

ۋۇئەيچېن

مەن 1932 - يىلى شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت جۇشىسى
جىن شۇرېننىڭ تەكلىۋى بويىچە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا يـارەملـ
شىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلدىم. شىڭشىسەي زىڭشاۋلۇغا ئەگـ
شىپ، مەندىن بىر يىل بۇرۇن كەلگەن ئىدى. جىن شۇرېن ئۇنى
دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسىغا خىزمەتكە ئـو-
رۇنلاشتۇردى. شۇ يىلى قـۇمۇلدا قوزغىلاڭ كـوتىرىلگەنلىكتىن،
جىن شۇرېن بۇنىڭغا تـاقابىل تۇرۇش ئـۈچـۈن، شىڭشىسەينىڭ
يـاپـونىيە ھـەربىي مـەكـتىۋىدە ئـوقـۇپ كـەلـگـەنـلىگـىنى
نـەزەردە تـۇتـۇپ، 2 مـىـڭـدىـن ئـارتـۇق ئـاقئـۇرۇس ۋە
ئـولـكـە ئـەسـكـەرلـىـرىـگـە بـاش قـومـانـدان قـىـلـىـپ
قۇمۇلغا ئەۋەتتى.

مەن كېيىنكى يىلى قىشتا تەيەنجىندىن يـولغا چىقىپ يا-
پـونىيە ئـارقىلىق ئـولكىلىك ھـوكۇمەت مـۇشـاۋىرى گۇاڭلۇ،
ئولكىلىك پىرقىسىنىڭ پەۋقۇلئاددە ۋەكـىللىرىدىـن گـۇڭ بىچىڭ،
بەيىيۇشيۇلار بىلەن بىرلىكتە سىبىرىيە ۋە تۈركىستۇ تومۇرىيولى
ئارقىلىق 36 كۈندە ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدىم.

ماجۇڭيىك 1931 - يىلى قۇمۇلغا بىر قېتىم ھۇجۇم قىلىپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندىن كېيىن ئەنشى، دۇڭخۇاڭ، بۇيمەن قاتارلىق جايلارغا چېكىنىپ كەتتى. ئەمما قۇمۇلدىكى خوجانىياز ھاجى باشچىلىغىدىكى قوزغىلاڭ تېخىمۇ ئەۋج ئالدى. مەن يېتىپ كېلىپ بىر قانچە ۋاقىت ئوتتۇرىلا پىچان، تۇرپان ناھىيىلىرى بۇزۇلدى. شىڭشىسەي ئوز قىسىملىرىنى باشلاپ پىچانغا كەتتى. ئولكىلىك ھوكۇمەت ئۇنىڭغا بەنە بىر پولك موڭغۇل ئاتلىق ئەسكىرى قوشۇپ بەرگەن ئىدى.

1933 - يىلى 1 - ئاينىك 21 - كۇنى ماشىنىلىك ئەسكەرلىرى ئۇرۇمچى چوڭ كوۋرۇككە ھۇجۇم قىلدى. شەھەر دەرۋازىلىرى تاقالدى. ئەتىسى ئۇرۇش خۇڭسەنزۇيگە كوچتى، ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ئاۋازىدىن دەرىزە ئەينەكلىرى تىترەپ تۇراتتى. مەن شۇ ۋاقىتتا «شىنجاڭ جۇغراپىيىلىك تەزكىرىسى»نى كوچۇرۇۋاتاتتىم، ئىككى كۇندە ئون مىڭدىن كوپ رەڭ خەت يېزىپ بولدۇم. شۇ ئىككى كۇن ئىچىدە بولغان ئۇرۇشتا، قېرى - ياش، ئوغۇل - قىزلاردىن بولوپ 2 مىڭدىن ئارتوق ئادەم ئولگەن ئىدى. دېمەك مەن ھەر 4 خەت يېزىپ بولۇش ئارىلىغىدا تاشقىرىدا بىر ئادەم ئولوپ تۇرغان ئىدى!

شىڭشىسەي ئەسكەر تارتىپ كېلىپ، ئىۋداۋان ئەتراپىدا قوزغىلاڭچىلار بىلەن ئوچرىشىپ، شەھەرگە كىرمەستىن قوزغىلاڭچىلارنى چەتتە ئايلاندۇرۇپ يوردى، شۇنىڭ بىلەن شەھەر خەتەردىن ساقلىنىپ قالدى. 3 - ئاينىك 1 - كۇنى يەنە ئۇرۇش قوزغىلىپ چىداۋەندە جەڭ بولدى. 3 - ئاينىك 27 - كۇنى شەرقىي شىمال ۋەتەن قوتقۇزۇش ئارمىيىسىدىن 500 كىشىلىك قوشۇن بىرىگادا باشلىغى جىڭدوڭچىڭ لوۋجاڭنىڭ قوماندانلىغىدا ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. 28 - كۇنى ئەتىگەنلىكتە دوشەمەن يوموسەن تاغلىرىدا پەيدا بولوپ شەھەرگە يەنە ھۇجۇم قىلدى. شەھەر ئىچىگە 3 پاي زەمبىرەك ئوقى چوشوپ پارتلىدى.

4 - ئاينىك 6 - كۇنى شىڭشىسەي سەندوبادىن ئەسكەر تارتىپ شەھەرگە قايتىپ كەلدى. 8 - كۇنى شەھەر دەرۋازىلىرى ئېچىلدى. ئۇرۇمچى دەرۋازىسى شۇ چاغدا جەمى 46 كۇن تاقالغان ئىدى. شەرقىي شىمال ۋەتەن قوتقۇزۇش ئارمىيىسىگىمۇ قورال تارقىتىپ بېرىلدى. ئولار شىمىگو، گۇمۇدى، سەندوبا قاتارلىق جايلاردا تۇردى.

4 - ئاينىك 12 - كۇنى ئۇرۇمچىدە سىياسى ئوزگىرىش بولدى. "12 - ئاپرىل" ئوزگىرىشى دەپ ئاتالغان سىياسى ئوزگىرىش ئەنە شۇ ئىدى. تولۇق قوراللانغان بىر قىسىم ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى ئولكىلىك ھوكۇمەتكە باستۇرۇپ كىرگەندە جىن شۇرېن تامدىن ھالقىپ قاچتى. شۇ ئاخشىمى بىرىگادا ئىشتاۋىدا يىغىن ئېچىپ، مائارىپ نازىرى لېۋۇبىنلۇكنى مۇۋەققەت رەئىسلىككە، جىڭرۇڭچىڭ لوۋجاڭنى ۋاقىتلىق ھەربىي ھەيئەت باشلىغى قىلىپ بەلگىلەپ چىقتى. بۇ چاغدا شىڭشىسەي قىسىملىرى ئۇرۇمچى چوڭ كوۋرۇككە يېتىپ كەلگەن ئىدى. بەي يۇشيۇ كېچىچە خەت يېزىپ ئەھۋالنىڭ ئوتمۇشىنى شىڭشىسەيگە مەلۇم قىلدى. شىڭ

شسه‌ي شه‌هه‌رنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ ئوزگىرىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىكىنىڭ بولۇشىغا يارەم كورسەتتى. جەن شۇرېن شه‌هه‌رده تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىشقا قوماندانلىق قىلماقچى بولدى. بىراق ۋاقىتنىڭ كېتىپ قالغانلىغىنى چۈشىنىپ شه‌هه‌رنىڭ سىرتىغا قېچىپ چىقىپ چوچەك ئارقىلىق نەنجىڭگە كەتتى.

ئولكىلىك هوكۇمەت ۋاقىتلىق بىغىن چاقىرىپ، شىڭ شىسەينى خۇيزۇ، ئۇيغۇر، مانجۇ، موڭغۇل مىللەتلەردىن تەكشى ۋەكىل قاتناشتۇرۇپ، ۋاقىتلىق دۆبەنلىكىكە سايلىدى. شۇنىڭ بىلەن شىڭ شىسەي هەربى هوقۇقنى تولۇق ئىگە بولدى. ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى ۋە شەرقىي شىمالدىن كەلگەن ئارمىيىلەر بۇنى همايە قىلدى. ئولكىلىك هوكۇمەت ئەزالىرىنى كوپەيتىپ 15 كىشىگە يەتكۈزدى. ئىلگىرىكى ئولكىلىك هوكۇمەت ئەزالىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىشتىن بوشاتتى.

"12 - ئاپرېل" سىياسى ئوزگىرىشىدىن كېيىن هوكۇمەت تەرەپ كېيىنكى ئىشلارنى باشقۇرۇشقا پائال كىرىشتى، هەرقايسى ناهىيىلەرگە تەشۋىق - تەسەللىي بېرىش ئۇچۇن ئادەم ئەۋەتتى، پۇل ئاجرىتىپ يارەم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن يەرلىك تەرتىپ ئەسلىگە كەلدى. شىمالىي شىنجاڭ تەرەپنىڭ ۋەزىيەتى ئاساسىي جەهەتتىن مۇقىملاشتى. خوجا نىياز هاجى جەن شۇرېنغا قارشى چىققاندا، ئوز كۇچىنىڭ ئاجىزلىغىنى هېس قىلىپ، مەخپى يوسۇندا يولۇاسىنى ئەۋەتىپ، شۇيجۇدا تۇرۇشلۇق 36 - دىۋىزىيىنىڭ باشلىغى ماجۇڭيىڭنى يارەم ئۇچۇن شىنجاڭغا كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. ماجۇڭيىڭ ئالدىنقى قېتىم

كېلىپ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىغان تەجرىبە - ساۋاقلارنى كوز ئالدىغا كەلتۇرۇپ جىددىي تەييارلىق كورۇپ، ئوز دىۋىزىيەسىنى باشلاپ شىنجاڭغا 2 - قېتىم كەلدى. يول يېراق، قاتناش-تىرانسپورت مۇشكۇل بولغانلىقتىن ئۇستىگە شىنجاڭنىڭ مەركىزىدە سىياسى ئوزگىرىش بولۇپ، جەن شۇرېن قوغلانغان ئەھۋاللاردىن ماجۇڭيىڭ خەۋەرسىز ئىدى. شەرقىي شىمال ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسىدىن بىرنەچچە مىڭ كىشى سەپرىيە ئارقىلىق شىنجاڭغا كەلدى. بۇ ئىشلاردىنمۇ بەخەۋەر ئىدى. ئولكە تەرەپ-مۇ شۇيجۇ تەرەپتىن ماجۇڭيىڭ بىر دىۋىزىيە ئەسكەر باشلاپ كېلىۋاتقانلىغىدىن، قىسقىسى گۇچۇڭنىڭ شەرقىي تەرەپتىكى ئىشلاردىن بەخەۋەر ئىدى.

5 - ئاينىڭ 17 - كۇنى ئولكىلىك هوكۇمەت گۇچۇڭدا تۇرۇشلۇق لى خەيرۇ سىلىگدىن ماجۇڭيىڭنىڭ ئىنىسى ماجۇڭجىنىڭ بىر نەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن قۇمۇلغا كەلگەنلىگىنى جەن شۇرېنغا قارشى خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە ئىلان چىقارغانلىغىنى دوكلات قىلىپ يوللىغان تېلېگراممىنى ئالدى. بۇ تېلېگرامما-مىنىڭ ئۇچۇرى كەلگىچىلىك ماجۇڭجې مورىغا يېتىپ كەلگەن ئىدى. شىڭ شىسەي ئوز كۇچىنى توپلاپ يولغا چىقماقچى بولۇۋاتقاندا ماجۇڭيىڭ، ماجۇڭجىلار 4 مىڭ ئەسكەر بىلەن كېلىۋاتقانلىغى، مورىنىڭ قولدىن كەتكەنلىگى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى. شىڭ شىسەيمۇ 4 مىڭ ئەسكەر باشلاپ (ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى مىڭدىن ئارتۇق ئىدى) 5 - ئاينىڭ 26-كۇنى يولغا چىقىپ سەنتەيگە ئورۇنلاشتى. ئۇرۇمچىنىڭ مۇداپىە

ئىشلىرىنى جىك رۇڭچىڭغا تاپشۇردى.

6 - ئاينىك 1 - كۈنى كېچىسى شىك شىسەي ماشىنىغائولـ تۇرۇپ ئۇرۇمچىگە قايتتى. ئەسكەرلەرمۇ پۈتۈنلەي قايتىپ كەلدى، گۈچۈك قولدىن كەتتى. 2 - كۈنى شىك شىسەي بىزنى ئولكىلىك ھوكۇمەتكە چاقىرتتى. نىمە ئىشتۇ دەپ ئالدىراپ بارىدۇق، ئۇ يەردە تاۋمىگىيوي، (ئولكىلىك ھوكۇمەت باش كاتىۋى) لۇلۇن، گۇاڭـ لۇ قاتارلىقلار بىلەن بىرگە بولدۇق. شىك شىسەي بىزگە ماجۇڭـ يىڭدىن كەلگەن تېلېگرامىنى ئوقۇپ بەردى. شۇ كۈنى مەسلـ ھەتتە ئولكىلىك ھوكۇمەت ماجۇڭيىڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ مەسلىنى قورالـلىق توقۇنۇش بىلەن ئەمەس تېنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلماقچى بولدى. مەن شىنجاڭغا يېڭى كەلگەن بولغاچقا ئەھۋال بىلەن ئانچە تونۇشمىغاتلىغىم ئۈچۈن باشقىچە خىيالالاردا بولمـ دىم. لۇلۇن قاتارلىقلار ۋەكىل بولۇشنى قورقتى. چۈنكى ئۇلار بۇرۇن گەنسۇدا ماجۇڭيىك تەرەپ مۇسۇلمانلار بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدا پەيدا بولغان توقۇنۇش بۇگۈن شىنجاڭدا يەنە پەيدا بولۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئەڭ ئاخىرىدا ھەر مىللەت ئاممىۋى تەشكىلاتلىرى لۇلۇن (خەنزۇ)، جياۋگولياك (خۇيزۇ)، خۇسەيىن باي (تاتار)، مەنسۇرجان باي (ئۇزبېك)، توڭباۋ (شۇۋە) لەرنى ۋەكىل سايلاپ گۈچۈڭغا ماجۇڭيىك بىلەن تېنچلىق سوھبىتى ئوتكۇزۇشكە ئەۋەتتى.

6 - ئاينىك 2 - كۈنى لۇلۇن گۈچۈڭغا بارغىلى ئۇنىماي چۈش قايرىلغىچە يولغا چىقمىدى. ليۇ ۋېنلۇك بىلەن شىك شىسەي مېنى بىرىشقا دەۋەت قىلدى. ئاماسىز لىقتا جياۋ، خۇسەيىن باي،

مەنسۇرجان باي، توڭباۋ قاتارلىقلار بىلەن ۋەكىل بولۇپ ماڭـ ماقچى بولدۇم.

مېڭىش ۋاقتىدا ليۇ ۋېنلۇك شىك شىسەي ئىككىسى بىزگە مەدەت بېرىپ ۋەكىللەر قايتىپ كەلگەنگە قەدەر ئولكە تەرەپ ھەربى ھەركەت قوزغىمايدۇ. بۇ توغرىدا سىلەر ئەندىشە قىلماڭلار دېدى. ئۇلار يەنە ماجۇڭيىك جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكەئوتۇپ كەتـ سە، ھوكۇمەت تەرەپ بىلەن توقۇنۇشمايدۇ، بۇنى سوھبەتنىك شەرتى قىلىش لازىملىغىنى جېكىدى. بىز ئاممىۋى تەشكىلاتلار بىلەن شەرقىي شىمال ئارمىيە باشلىقلىرىنىك خەتلىرىنى ئېلىپ ۋە خوجا نىياز ھاجىنىك ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ۋەكىلى نىياز بىلەن بىرلىكتە جەمى 6 كىشى 6 - ئاينىك 3 - كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككىدە ماشىنىدا يولغاچىقتۇق. ماشىنىغا ھەرقايـ سى ئۇيۇشمىلارنىك باياراقلىرىنى قادىاپ ماڭدۇق. ماجۇڭيىك ئۇرۇمچى ۋەكىللىرىنى جەمئىيەتلىرىدا كۈتۈۋالىمىز دەپ تېلېگرامما ئەۋەتكەن ئىدى، بىز 240 يول مېڭىپ سائەت 7 لەردە زىمىچۇەنـ زىگە يېتىپ كەلدۇق. خوجانىياز ھاجى گۈچۈڭدىن ئۇرۇمچىگە ئەـ ۋەتكەن ۋەكىللەرمۇ شۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن ئىكەن، ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. كوزۇم ئۇيقىغا كەتكەن ئىكەن، خۇسەيىن باي مېنى ئويغىتىپ خەنزۇچە: "ئەپەندىم بىز بارمايلى" دېدى. مەن بۇنىك سەۋەبىنى سورىسام، ئۇ ماڭا: "ئاڭلىسام گۈچۈڭداقاتتىق قىرغىنچىلىق بوپتۇ، تەسلىم بولغان ئاق ئورۇس ۋە موڭغۇل ئەسكەرلىرىنىمۇ قىرىپ تاشلاپتۇ، بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا بىز بارساق خەتەر چىقمامدۇ!" دەپ قايتىپ كېتىشنى تەشەببۇس

قىلدى. جياك گوليياك ئالدىغا مېڭىشنى تەشەببۇس قىلىپ، يېرىم بولدىن قايتىپ بېرىپ قانداق جاۋاپ قىلىمىز دېدى. مەن بۇ ئىككىسىنىڭ سۆزىنى قايرىپ، جىمىسارداڭ ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ئاندىن مەسىلىھەت قىلايلى دېدىم. كوپچىلىك بۇ پىكىرگە قوشۇلدى.

4 - كۈنى كەچ سائەت 8 دە يولغا چىقىپ 90 يول مېڭىپ سەنتەيگە كەلدۇق. خوجا نىياز ھاجى بۇ چاغدا مەھمۇت سجاڭنى بىرنەچچە ئاخۇنلار بىلەن تاغدىن ئەۋەتىپ بىز بىلەن ئۇچراشتۇردى. ئۇلار يېڭى قۇرۇلغان ئولكىلىك ھوكۈمەت بىلەن بىرلىشىدىغانلىغىنى بىلدۇردى. بىز ئۇلار بىلەن كورۇشۇپ بولغاندىن كېيىن داۋاملىق ئالدىغا ماڭدۇق، ئۇلارمۇ تاقىقا قايتىپ كەتتى. بىز يەنە 70 يول مېڭىپ جىمىسارغا يېتىپ كەلدۇق. سېپىلىنىڭ تېشىدا خەندەك كولاۋاتقانلار ماشىنىمىزنى كورۈپلا ملتىقلىرىنى تەڭلەپ توستى. كېلىش سەۋەبىمىزنى ئۇقتۇرغاندىن كېيىن، ما تۇەنجاڭ بىلەن لېۋ شەنجاڭ دېگەنلەر چىقىپ بىزنى قارشى ئالدى. ئۇلاردىن ماجۇڭيىڭنىڭ بۇ يەرگە ۋەكىل ئەۋەتمىگەنلىگىنى تېلېفوندا ئۇرۇمچىدىن كەلگەن ۋەكىللەرنى گۇچۇڭغا يولغا سېلىپ قويۇڭلار دەپ بۇيرۇق قىلغانلىغىنى ئاڭلاپ داۋاملىق ئالغا ماڭدۇق.

سائەت 7 يېرىمدە گۇچۇڭغا يېتىپ باردۇق، شەھەر دەرۋازىسىدا بىر تۇەنجاڭ ماشىنىمىزغا چىقتى - دە، سلىكبۇ ئىشتاڭغا باشلاپ بېرىپ بىزنى تەكشۇردى. بىز ئىككى قولنى ئىگىز كوتىرىپ تۇردۇق. تەكشۇرۇش تۇگىگەندىن كېيىن ئاندىن ما

سجاڭنىڭ ئىشخانىسىغا ئېلىپ كىردى. ما سجاڭ ئالدى بىلەن مېنى سورىدى. مەن ئۇزەمنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن ئولتۇرۇشقا ئىجازەت بەردى. ما سجاڭ ئوچۇق پوزىتسىيىدە ئۇزىنى تونۇشتۇرۇپ: مەن بولسام ئىنقىلاۋىي ياش، غەربىي شىمالدا داڭقىم چىقىقان 23 ياشلىق ماجۇڭيىڭ دېگەن مەن بولىمەن. مېنى گەنسۇلۇقلارگا سلىك دەپ ئاتايدۇ دېدى. بىزكېلىشىمىزدىكى سەۋەپنى ۋە ئالغاچ كەلگەن خەت - ئالاقىلارنى تاپشۇردۇق. ئۇ كىشى خەتنى ئېلىپ ئوقىدى. ئاندىن ئازراق سوز قىلىپلا، بىزنى مېھمان كۇتۇشكە بېرىپ ئارام ئېلىشقا تاپشۇرۇپ، قالغان سوزلەرنى ئەتىلىككە سوزلىشەيلى دەپ چىقىپ كەتتى. بىزنى ياڭ بۇچىڭ، يىجيەنۇبىي ۋە ماپەملىكئوچكىشىگە تاپشۇرۇپ قويدى. پاراڭلىشىش جەريانىدا ماجۇڭيىڭ ئوزىنىڭ نەنجىڭدە شاۇجياڭ دەربىجىلىك ھەربى مۇشاۋىر بولغانلىغىنى، سەندۇڭ، خېنەن ئىككى ئولكىدە ھەربى قوماندان بولغانلىغىنى سوزلەپ بەردى. بۇ قېتىم گۇچۇڭغا ھۇجۇم قىلغاندا، نۇرغۇنلىغان ملتىق - ياراق غەنىمەت ئېلىپ تېخىمۇ كۇچىيىپ كەتكەنلىگىنى سوزلەپ، ئولكە تەرەپ ھەربى قوماندانى لىخەيرۇ ئەسىر ئېلىنىدى، قوماندانلىق رۇكنۇا ئۇرۇشتا ئولتۇرۇلدى. ئولكە تەرەپ ئەسكەرلىرى پۈتۈنلەي قورالسىزلاندۇرۇلدى ۋە بىرنەچچە سائەتلىك ئۇرۇشتا ئولگەنلەر مىڭدىن ئېشىپ كەتتى ھەمدە ئوز ئىنىسى ماجۇڭچې قەھرىمانلىق قىلىپ سېپىلغا ئېسىلىپ چىقىۋاتقاندا ئوق تېگىپ ئولدى دەپ سوزلەپ بەردى.

5 - كۈنى ياڭجۇرېن 2 قېتىم كېلىپ ئۇزۇن سوزلەشتى.

قۇمۇللۇق يولۇاس لۇيجاك بىلەن مالۇيجاك دېگەنلەرمۇ كېلىپ بىز بىلەن كۆرۈشتى. يولۇاس شۇيجۇغا بېرىپ ماجۇگىيىكنى تەكلىپ قىلىپ چىققان ئىدى. ئۇلار بىزنى مەشق مەيدانىغا بېرىشقا تەكلىپ قىلدى. ماجۇگىيىك مەيداندا بار ئىكەن. بىز بېرىشىمىز بىلەنلا ئەسكەرلىرىنى كوراكتىن ئوتكۇزۇپ ئوز كۈچىنى كۆرسەتمەكچى بولدى. بىرده مدىلا مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەر توپلاپ، ئىنتايىن رەتلىك، تەرتىپلىك تىزىپ كوراكتىن ئوتكۇزدى، ماھارەت كورسەتتى، قىلىچۇازلىقتا ئىنتايىن ماھىر ئىدى. ئەسكەرلەر خىل، 20 ياش ئەتراپىدىكى ياشلار ئىدى. ئەسكەرلىرىنىڭ ھەر ئون كىشىنىڭ ئىچىدە 6 - 7 سى خەنزۇلار بولۇپ يىگىرمىنجاك (باتالىيون كوماندىرى) دىن يۇقۇرى ئەمەلدارلار خۇيزۇلاردىن ئىدى. بۇ قېتىم گۈچۈگىغا ئۇچ مىڭدەك ئەسكەر يىگىرمە كۈچ توپلاپ ھۇجۇم قىلدى. گەرچە مىڭدىن ئارتۇق ئادەم چىقىم تارتقان بولسىمۇ، ئەمما 7 - 8 مىڭ تال قورال ئولجا ئېلىپ، ھەر ۋاقىتتا ئەسكەر تولۇقلاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇالغان ئىدى.

كەچ سائەت 8 لەردە ماجۇگىيىك بىز بىلەن سوزلەشكىلى كەلدى، ئۇ ناھايىتى روھلۇق ئىدى، ئۇ ماڭا پات - پات قاراپ قويياتتى. مەنمۇ قاتتىق ئولتۇرۇپ ئۇ كىشىگە ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭدا مۇسۇلمانلار كوپ بولۇپ، ماجۇگىيىكنى قارشى ئالىدىغانلىغىنى چۈشەندۈردۈم. سوھبەتلىشىش داۋامىدا ئۇ كىشى

ئويلىنىپ كوردىغانلىغىنى ئېيتتى. سوھبەت 3 - 4 سائەتكە سوزۇلدى، ھېرىپ كەتكەن بولغاچقا ئۇيقۇم كېلىپ، تولا راق ھەپشىپ كەتتىم. بۇئىنقىلاۋى ياش ماجۇگىيىك ناھايىتى جۇشقۇنلۇق بولۇپ، ئەلپازىدىن ھارغىنلىق كورۈنمەيتتى.

ۋەكىللىرىمىزدىن خۇسەيىن باي شىنجاڭ بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك باي سودىگەر ئىدى. ئۇنىڭ شىركىتى ۋە شوبە شىركەتلىرى بار ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن مەسىلىھەتلىشىپ ماجۇگىيىك بىزگە ھەربى كورەك قىلىپ بەرگەنلىگە جاۋابەن قوي، چاي، چاقماقتىن قاتارلىق بۇيۇملارنى تەييارلاپ ئولكە خەلق بىرلەشمىلىرى نامىدىن سوغا قىلغان بولدۇق.

6 - كۈنى ماجۇگىيىك بىزگە زىياپەت بەردى. زىياپەتكە ئۇنىڭ پۈتۈن ھەربى باشلىقلىرى قاتناشقان ئىدى، ئۇنىڭ باش كاتىۋى جاڭياشاۋ بېيجىڭ داشۇيسىدە ئوقۇش پۈتتۈرگەن، موسكۋاغا بارغان كىشى ئىدى، ماجۇگىيىك ياڭ بۇچىڭنى ئۇرۇمچىگە ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتمەكچى بولغانلىغىنى ئۇقتۇردى.

7 - كۈنى ئەتىگەن سائەت7 دە بىزياڭ بۇچىڭ بىلەن بىرلىكتە گۇچۇڭدىن ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. جىمىسارداىيەنە بىزنى ماۋەنجاڭ، لىيۇشەنجاڭلار قارشى ئالدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشچە ئۇرۇمچى تەرەپتىن ئايرۇپلان كېلىپ 2 دانە بومبا تاشلاپتۇ، بىرسى شەھەر ئىچىگە يەنە بىرسى شەھەرنىڭ سىرتىغا چۈشۈپ پارتلىغان بولسىمۇ بەختكە يارىشا ئادەم چىقىم بولماپتۇ، چۈشتىن كېيىن سائەت 2 لەردە زىمىچۈەنزىگە كېلىپ خوجانىياز ھاجىنىڭ مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى ۋوكاك تەرەپكە

كېتىۋاتقانلىغىنى كوردۇق. ئۇلار ئەسلى تۇرغان يېرىدە ئوت-چوپ بولمىغاچقا فۇكاكىغا كېتىۋاتقان ئىكەن. بىز فۇكاكىغا يېتىپ كېلىپ، باپپىنگوت قوماندانلىغىدىكى ئاق ئوردۇس ئەسكەرلىرى-نى كوردۇق. خوجانىياز ھاجىنىڭ ئەسكەرلىرى بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقانلىغىنى ئايرۇپلاندىكىلەر خەۋەر قىلغاندىن كېيىن، بۇيرۇق بويىچە باپپىنگوت فۇكاكىنى قوغداش ئۈچۈن كەلگەن ئىكەن. ئۇرۇمچىدە رەئىس لېۋۇېنلۇك بىزنىڭ بۇ كەمگىچە قايتىپ كەلمىگەنلىگىمىزدىن ئەنسىرەپ ئالدىمىزغا ماخۇكشياڭ قاتارلىقلارنى ئەۋەتىپتۇ، بىز ئۇلار بىلەن يولدا ئۇچرىشىپ بىرلىكتە ئۇرۇمچىگە كىرگەندىن كېيىن ئاخشىمى لېۋ، شىڭ ئىككىنسىگە ماجۇڭيىڭ بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ماجۇڭيىڭنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوتۇش پىكرىنى قوبۇل قىلىدىغانلىغىنى دوكلات قىلدۇق.

8 - كۈنى ئەتىگەن تەرەپتە، مەن بىلەن ياڭ بۇچىڭ ئىككىمىز رەئىس لېۋۇېنلۇك ۋە شىڭ شىسەي بىلەن كورۇشتۇق. كەچقۇرۇنلۇغى ئولكىلىك ھوكۇمەت تەرىپىدىن بىزگە كەچكى زىياپەت بەردى. 9 - كۈنى ئاممىۋى تەشكىلات ئۈيۇشمىلىرى زىياپەت بەردى. بۇ زىياپەتتە مەن بىلەن ياڭ ئىككىمىز سوزلىدۇق، لېۋۇېنلۇكمۇ سوز قىلدى. شۇ ئاخشىمى لېۋۇېنلۇك بىلەن شىڭ شىسەي ئىككىنسى ماجۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوتسە ئۇنىڭغا قانداق نام بېرىش توغرىسىدا ئۆزۈن مەسلىھەتلەشتى. لېكىن شىڭ شىسەينىڭ ئەندىشىسى، گومانى كوپلۇگىنىسىزىپ قالدىم. شۇنىڭ نام بېرىش، ئورۇن بېرىش مەسىلىرىدە بىر توختامغا كېلىشەلمىدى. بۇنداق ئەھۋالدا مەن لېۋۇېنلۇكنىڭ ئۇستىلىدىن بىر ۋاراق ئىش قەغىزىنى ئېلىپ: (1) ماجۇڭيىڭنى جەنۇبىي شىنجاڭنى تېچلاندۇرۇش سىلىكى قىلىش، نەنجىڭ ھوكۇمىتى تەسىسىلىغاندىن كېيىن ئېلان قىلىش، (2) ماجۇڭيىڭنىڭ قوشۇنلىرىنى يېڭىۋاشتىن يوقلىما قىلىپ رەسمى يوسۇندا ئولكە قوشۇنى قىلىش، (3) ئولكىلىك ھوكۇمەت مەسئۇل بولۇپ ئايمۇ-ئاي ماڭاش بېرىش، (4) جەنۇبىي شىنجاڭدىكى شەنجاڭلارنى ئولكىلىك ھوكۇمەت تەيىنلەشتىن ئىبارەت 4 مادداىلىق پىكىر يازدىم. بۇنى لېۋۇېنلۇك كورۇپ "بولىدۇ، مۇۋاپىق" دىدى. شىڭ شىسەيمۇ لايىق تاپتى.

مەن بۇ ئىشلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ھەش - پەش دىگىچە بىر سىياسى ئۆزگىرىش بولىدىغانلىغىدىن خەۋەرسىز قاپتىمەن. ئولكىلىك ھوكۇمەت باش كاتىۋى تاۋمىكېۋې، دۇبەن مەھكىمىسىدىكى باتالىيون مۇشاۋىرى چىڭجۇڭ، ئاۋاتسىيە باش قارمىسىنىڭ باشلىغى لىشاۋتيەنلەر ئولكىلىك ھوكۇمەتتە جىددى يىغىن چاقىرىۋاتقان پەيتتە، شىڭ شىسەي بۇيرۇق بىلەن ئۇلارنى قولغا ئېلىپ، سوراق قىلمايلا ئېتىپ تاشلىدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ياڭ بۇچىڭ تېچلىق شەرتلىرىنى ئېلىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ گۇچۇڭغا ماڭماقچى بولۇۋاتقاندا مەرھۇم ئەكبىلى خوجا مۇسۇڭ ئايرۇپلان بىلەن ئۇرۇمچىگە كېلىپ قالدى. ئۇنى ئايرودۇرۇمدا قارشى ئالمىز دەپ ياڭ بۇچىڭ بىر كۈن كېچىكىپ ماڭدى. شىڭ شىسەي ھەربى ئىشلار ئالدىراش بولغانلىقتىن خوجا مۇسۇڭ بىلەن ئانچە - مۇنچە كورۇشۇپ قو-

يۇپلا قايتىپ كەتتى. ئولكە تەرەپ، ماجۇئيك قىسىملىرىنىڭ سەنتەيگە ئىلگىرىلەۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ تۇراتتى. شۇڭا شىڭشى سەي بىلەن جىڭ رۇچىنىڭ ئىككىسى فۇكاڭغا كەتتى، مەن خۇاڭ مۇسۇڭغا بۇ قېتىم گۇچۇڭغا ۋەكىل بېرىپ ماجۇئيىڭ بىلەن تېچ-لىق توغرىسىدا بولۇنغان سوھبەت ئەھۋالىنى دوكلات قىلدىم. ياڭ بۇچىڭمۇ ماجۇئيىڭغا ۋەكىل بولۇپ كەلگەن ئەھۋالنى دوك-لات قىلدى.

ئولكە تەرەپ، ماجۇئيىڭ قىسىملىرىنىڭ زىمىچۇەنزە تە-رەپكە ئىلگىرىلەۋاتقانلىغىدىن، زىمىچۇەنزە بىلەن فۇكاڭ-نىڭ ئارلىغى پەقەتلا بىر مەنزىل يول بولۇپ، بۇنداق ئەھۋالدا چوقۇم توقۇنۇش يۈز بېرىدىغانلىغىدىن خەۋەر تېپىپ تۇراتتى. ماجۇئيىڭ تەرەپ ئىككى گۇرۇھ بولۇپ قالغان ئىدى. ئاخۇن-لار تەرەپ تېچلىقنى تەشەببۇس قىلسا، ھەربى ئوفىتسېرلەر ئۇ-رۇش قىلىشنى تەشەببۇس قىلاتتى، مەن گۇچۇڭغا بارغان ۋاق-تىمدا تېچلىق كەيپىياتى ئۇستۇن ئىدى. مەن قايتىپ كەلگەن-دىن كېيىن ئۇرۇش تەرەپدارلىرى ئۇستۇنلۇككە ئىگە بولۇۋال-غانلىقتىن ھەربى قوشۇنلار داۋاملىق ئىلگىرىلىگەن ئىدى. ئولكە تەرەپمۇ ئىككى خىل كۆزقاراشتا ئىدى. لېۋۇبنىلۇك بە-لەن مەن تېچلىقنى تەشەببۇس قىلاتتۇق، گەنسۇلۇق ھەربى ئە-مەلدارلار بىلەن ئاقئورۇس باشلىقلىرى ماجۇئيىڭ بىلەن كې-لىشىم قىلىش مۇمكىن ئەمەس دەپ ئىمكانقەدەر ئۇرۇشۇشنى تەشەببۇس قىلاتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ماجۇئيىڭ گەنسۇ ئولكىسىدە گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئىككىنچى يىل ئۇرۇش

قىلىپ، گەنجۇ، لياڭجۇلارنى ئىشغال قىلغان. شەرقىي جەنۇپتا خەنچۇغىچە، شەرقىي شىمالدا ئىڭشياغىچە، غەربتە شىنىڭغىچە، غەربىي شىمالدا شۇيجۇغىچە داڭ چىقارغان، كېيىن ئىڭشيادا گومىنداڭ قوشۇنلىرى تەرىپىدىن مەغلۇپ بولغاندا، ئەنجىڭگە بېرىپ سەندۇڭ، خېنەنلەردە ئىچكى ئۇرۇشقا قاتناشقان، كېيىن ئۇز مەيلىچە گەنسۇغا قايتىپ كېلىپ، يەنە ئەسكەر توپلاپ، پىكىنىڭ ئىشياڭىنىڭ ئارقا يولىغا زەربە بەر-گەن. مىنگونىڭ 19 - يىلى يۇزلىگەن ئادەملىرىنى باشلاپ شىن-جاڭغا چېقىپ قۇمۇلنى بىرنەچچە ئاي مۇھاسىرە قىلغان، ئۇرۇش-تا پۈتىغا ئوق تېگىپ شۇيجۇغا قايتىپ كەتكەن ۋە ئەسكەرتەر-بىيىلەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ مۇۋاپىق ۋاقىت كۆتكەن ئىدى. بۇقېتىم گۇچۇڭغا كەلگەندە ئۇ ئىنتايىن كۆرەڭلىگەن ھال-دا ئاغزىدا تېچلىق دەپ ئەملىيەتتە دەم ئېلىۋېلىش ۋە ئەس-كەر تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلاتتى.

ياڭ بۇچىڭ ئاينىڭ 12 - كۈنى چۇشتىن كېيىن يولغا چىقالايدى. ئۇنىڭ بىلەن لۇلۇن بىرگە بارىدى، بۇلار گۇچۇڭغا بېرىپ ماجۇئيىڭ بىلەن ئۇچراشماقچى، ئەمما ياڭ بۇچىڭ ئۇرۇم-چىدىن گۇچۇڭغا يولغا چىققاندا ئىككى تەرەپنىڭ ئەسكەرلىرى زىمىچۇەنزىدە ئۇرۇش باشلىۋەتكەن ئىدى. شۇڭا ئۇ ئالدىنقى سەپكە بارغاندا، ئۇ تەرەپكە ئوتۇپ كېتىشنىڭ ئىمكانىيىتى بوا-مغانلىقتىن، كېيىملىرىنى ئۇزگەرتىپ شىڭشىسەيىنىڭ قول ئاستى-دا ئىشلەشكە مەجبۇر بولدى.

ماجۇئيىڭ 2 مىڭ ئاتلىق ئەسكەر، 3 مىڭ پىيادە ئەسكەر

بىلەن شددەتلىك ئىلگىرىلىدى، ھوكۇمەت تەرەپ قارشى تۇرۇپ زەربە بەردى، ئالدىنقى سەپتە ئولكە ئەسكەرلىرى جىلىك ئولـ كىسىدىن كەلگەن پىدائىلار ۋە ئاقئورۇس ئەسكەرلىرى بولۇپ 2 مىڭدەك ئەسكەر بار ئىدى. بۇ يەردە بىر نەچچە سائەت جىددى ئۇرۇش بولدى، بۇ ئۇرۇشتا شىكشىسەي مۇھاسىرە ئىچىدە قېلىپ تىرىك قولغا چۈشكىلى قىل قالغان ئىدى (شىك شىسەينىك ئېيـ تىشچە ئومۇرىدە ئەڭ خەتەرلىك بولغان ئىش مۇشۇ مۇھاسىرەبولـ غان ئىكەن). بەختكە يارىشا شەرقىي شىمال ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى يارەمگە كېلىپ خەۋپىتىن قۇتۇلۇپ قالغان. بۇ قە- تمقى ئۇرۇش ئىنتايىن شددەتلىك بولدى. ئولكە تەرەپىنىڭ ئالدىنقى سەپتە جىلىنىدىن كەلگەن پىدائى قوشۇنلارنىڭ باشلـ غى لىيۇجىنباڭ ئون نەچچە ئەسكەر بىلەنقالغان بولسىمۇ قەھرد- مانلىق قىلىپ دۇشمەنىدىن 300 تال قورال - ياراق غەنىمەت ئالدى. بۇ سوقۇشتا يامغۇر يېغىپ قاتتىق جۇدۇن بولدى، ئولـ كە تەرەپ ئەسكەرلەرگە پاختىلىق كىيىم تارقىتىپبەرگەچكەئان- چە كوپ چىقمىغا ئۈچرىمىدى. ماجۇڭىيىڭ قىسىملىرى گۇچۇڭدىن چىققاندا بىر قۇر يالاڭ ئىشتان، كويىنەك بىلەن چىققاچقا ئەتـ دىن-كەچكىچە يامغۇردا چىلىقلاپ يۇرۇپ جەڭ مەيدانىدا توڭـ لاپ ئولگەنلەر كوپ بولدى. ئەگەر جۇدۇن بولمىغان شارائىتتا كىمنىڭ غالىپ بولۇشى، كىمنىڭ مەغلۇپ بولۇشىنى بەلگىلەش قىيىن ئىدى. ئىككىنچى كۇنى ئەتىگەنلىكى ماجۇڭىيىڭ مىڭدىن ئارتۇق ئالتىق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ چېكىندى، پىيادە ئەسكەر- لىرىنىڭ تولىسى مىلتىقىنى تاشلاپتەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كەتـ

تى، ئولكە تەرەپ مىڭدىن ئارتۇق مىلتىق، 4 دانە پىلىموتغەـ نىمەت ئالدى.

شىكشىسەي 15 - كۇنى جىمىسارغا كەلگەندە ماجۇڭىيىڭ گۇچۇڭنىڭ شەرقىيدەرۋازىسىدىن قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن چېكىنىپ قاچتى، شىكشىسەي گۇچۇڭنىئىشغال قىلدى، ماجۇڭىيىڭ مىڭدىن ئارتۇق قالدۇق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۇيغۇر، تۇڭگان بولۇپ 2 مىڭدەك ئادەم 3 مىڭدەك توگىگە مىلتىق - ياراق ۋە باشقا بايلىقلارنى يۈكلەپ موردىن قاچتى، ئەسىرگە چۈشكەنلى خەيرۇنىمۇ بىللە ئېلىپ ماكدى (ئۇنى جەنۇبىيشىنجاڭغا بارغانـ دا ئېتىپ تاشلىدى). شىكشىسەيتەرەپ قوغلاپ زەربە بەرىش ئەتىردى تەشكىللەپ چىڭجۇڭ سەنمۇجاڭنى قوماندانـ لىققابەلگىلىدى. ماجۇڭىيىڭ تۇرپان، پىچانغاقاراپ كەتتى، چىڭ جۇڭ قوغلاشماستىن گۇچۇڭغا كېلىۋالدى. شىك شىسەيمۇ قوغلاپ زەربە بەرىش پىلانىنى تاشلاپ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەتتى.

ماجۇڭىيىڭ چېكىنىپ ۋەزىيەت بىرئاز پەسەيدى، ھال سو- راش ۋەزىپەم تۇگىدى دېگەن خۇاڭمۇسۇڭ نەنجىڭگە قايتـ ماقچى بولدى - دە 27 - كۇنى بىللە كەلگەن ئادەملىرىنى ئېلىپ، ئايرۇپلان بىلەن نەنجىڭگە قايتتى. 8 - ئاينىڭ 3- كۇنى نەنجىڭ ھوكۇمىتىدىن لىيۇۋېنلۇڭ، شىكشىسەي، جاڭ پېيـ يۈەنلەرنى شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى، لىيۇۋېنلۇڭ قو- شۇمچە ئولكە رەئىسى، شىك قوشۇمچە دۇبەن، جاڭ قوشۇمچە بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش ئەلچىسى ھەم قايتا رەتلەپ تۇزۇلگەن 8- دېۋىزىيىنىڭ سجاڭى بولغانلىغى تۇغرىسىدا تېلېگىراممـا كەلدى.

ماجۇڭيىك تۇرپان، پىچانغا چېكىنگەندىن كېيىن، ئۇرۇمچى نەنسەن ۋەزىيىتىدە بىر ۋەقە يۈزبەردى. نەنسەندە تۇرۇشلۇق مادىشاك سجاك بىلەن يەنە بىر ئىككى تۇەنجاڭلار (پولكوۋنىك) نىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ ئۇرۇمچى ھۆكۈمىتى بىلەن بىرلەشمەكچى بولغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىر پولكوۋنىك بىرلەشكىلى قارشى چىققاندا، ماسجاك ئۇنى ئېتىۋەتتى. بۇ ۋەقەنى قاراشەردە تۇرۇۋاتقان ماشىمىك ئاڭلاپ مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپ مەزكۇر سجاك بىلەن ئىككى پولكوۋنىكنى ئېتىپ ئولتۇردى. شۇنىڭ بىلەن نەنسەندە تۇرۇشلۇق ماجۇڭيىڭ قىسمىلىرى يەنىلا ئۇرۇمچىگە قارشى تۇرۇش ۋەزىيىتىدە تۇردى. ئولكە تەرەپ شەرقىي شىمال ئارمىيەسى ۋە گەنسۇ ئارمىيەسى ھەمدە ئاق ئوروس ئەسكەرلىرىنى ئەۋەتىپ، نەنسەندە تازىلاش يۈرگۈزدى.

7 - ئاينىڭ 9 - كۈنى جىلىن پىدائى قوشۇنلىرىنىڭ سىلكىڭ لیۇجىنباڭنىڭ قوسىغىغا ئوق تېگىپ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ بىر نەچچە سائەتتىن كېيىن ئولدى.

ئولكە تەرەپتىن ۋۇجاۋشۇن، لەنيەنشۇلارنى ۋەكىل قىلىپ ماجۇڭيىڭ، ماشىمىڭلار بىلەن كورۇشۇش ئۈچۈن تۇرپانغا ئەۋەتتى. بۇ قېتىمقى سوھبەتكە ماجۇڭيىڭنى قۇمۇل، باربكول تەرەپكە چېكىنىشنى شەرت قىلدى. نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدىنمۇ ماجۇڭيىڭنى ئەسلى ئورنىغا چېكىنىش توغرىسىدا تېلېگراممىلا كەلگەن ئىدى. تۇرپانغا بارغان ۋەكىللەر ئۇرۇمچىگە قايتقاندا ماجۇڭيىڭمۇ ئىككى ۋەكىل تەينىلەپ قوشۇپ ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ شەرتى، قۇمۇلغا قايتىپ كېتىشنى قوبۇل قىلىش، ھۆكۈمەت تەرەپنىڭ تەمىنات بېرىشىنى تەلەپ قىلىش بولدى. لیۇ بىلەن شىڭ ئىككىسى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا: (1) بىرلىشىپ بانديتلارنى تازىلاش، (2) يولنىڭ ئامانلىقىنى قوغداشنى ماجۇڭيىڭ ئۈستىگە ئېلىش، (3) ئاشلىق تەمىناتىنى ئولكە تەرەپ يەتكۈزۈپ بېرىشنى شەرت قىلىپ يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار ئەۋەتمەكچى بولۇپ لیۇبىڭ سەنمۇجاڭنى تەيىنلىدى. لیۇبىڭ شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلۇقتا تۇرپانغا ماڭدى.

ئاربىدىن نەچچە كۈن ئوتكەندە لیۇبىڭ، ماجۇڭيىڭۋەكىلى جاڭياشاۋ، ياۋجۈپىڭلار بىلەن مۇداپىەمەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە كەلدى. مەن شىڭشىسەيگە ئەگەر ھەقىقى بىرلەشمەكچى بولساق، ئوتتۇرىدىكى ئىشەنچسىزلىكنى ئۆگىتىش ئۈچۈن، ئاربىلىقتا ئوزئارا مۇھىم خادىملارنى ئىشلىتىش لازىملىغىنى بىلدۇرۇپ تەكلىپ سۇندۇم، شىڭشىسەي ئوز قولى بىلەن 10 مادىدىلىق تېچىلىق چارىسى تۇزۇپ ماجۇڭيىڭنى شەرقىي يولنىڭ گارنىزون سىلكىڭى بولۇپ، پىچان، قۇمۇل، باربكولدە تۇرىدىغان قىلدى. ماجۇڭيىڭ بۇنىڭغا ماقۇل كەلدى. ئولكە تەرەپ ۋۇياۋشۇننى تۇرپانغا، لەنيەنشۇنى پىچانغا شەنجاڭ قىلىپ ئەۋەتتى.

ماجۇڭيىڭ ئولكە تەرەپنىڭ بۇيرۇغىغا ئىتائەت قىلىپ، ۋەزىيەت بىر مەزگىل ئوڭشالغاندەك بولدى. خوجانىيازھاجى بىرنەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن توخسۇنغا بېرىپ ماشىمىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلىپ يېڭىلىپ قاراشەر تەرەپكە چېكىندى. ماشىمىڭ قاراشەرگە يېقىنلاپ بارغاندا، خوجانىيازھاجى كۈچارغا

چېكىندى، ماجۇگىيىك بىلەن ماشىمىك بىرلەشكەندىن كېيىن بۇلار تۇرپان، پىچاندىن چىقىپ كېتىش خىيالىدىن ۋاز كەچتى.

8 - ئاينىك 23 - كۈنى ئولكە ھوكۇمىتى نەنجىك مەمۇرى پالاتاسىدىن خارجى ئىشلار مىنىستىرى لوۋېنگەن شىنجاڭنى كوزدىن كەچۈرۈشكە باشلىدۇ دەيدىغان تېلېگرام ئالدى. 9-ئاينىك 2 - كۈنى لوۋېنگەن ئايرۇپلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى. 7 - كۈنى لېۋۇېنلۇك بىلەن شىك شىسەيىنىك خىزمەت تاپشۇرۇۋېلىشىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. لوۋېنگەننىك بۇ قېتىم كېلىش مەقسىدى ئىككىسى تەرەپنىڭ دۇشمەنلىشىش ۋەزىيىتىنى قانداق قىلىپ پەسەيتىش مەسىلىسى ئىدى. ماجۇگىيىڭنىك تۇرپاندا تۇرۇۋاتقانلىغى كوزگە قادالغان مىختەك ئولكە تەرەپنى خاتىرجەم قىلمايتتى. ئوتتۇرىدىكى ئىشەنمەسلىك كەيپىيات ھامان مەۋجۇت ئىدى. ھەممە ئادەم لوۋېنگەندىن مەركەزدىن كەلگەن كاتتا ئەربابلىق سالاھىيىتى بىلەن يارىشىتۇرۇپ قويۇشنى ئۇمىت قىلاتتى. ماجۇگىيىك، جاك پېيىۋەنلەرمۇ لوۋېنگەننىك ئالدىغا ۋەكىل ئەۋەتكەن ئىدى. شۇڭا لوۋېنگەن ماجۇگىيىك بىلەن سوزلىشىشنى خالاپ بىر مۇنچە ئادەملەرنى ئەگەشتۇرۇپ تۇرپانغا باردى. شىك شىسەي ماجۇگىيىڭنى لوۋېنگەن بىلەن بىللە ئۈرۈمچىگە كەلسە ئوتتۇرىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارنى تۈگىتىشكە پايدىلىق بولۇپلا قالماستىن، ھەقىقى بىرلەشكىلى بولىدۇ دەپ ھىسابلايتتى. شۇڭا 4 - ئىنىسى شىك شىچى بىلەن سەنەمۇجاك لېۋېڭنى بىللە ئەۋەتتى. ئولكىلىك ھوكۇمەت تەرەپمۇ ئۈرۈمچى

ۋالىسى لىرۇڭنى ئەۋەتتى. مەخسەت ماجۇگىيىڭنى خاتىرجەملەندۇرۇپ ئۈرۈمچىگە كەلتۈرۈش ئىدى. ئۇلار 8 - ئاينىك 9-كۈنى ماشىنا بىلەن يولغا چىقتى.

9 - ئاينىك 12 - كۈنى لوۋېنگەن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى. ماجۇگىيىك تەرەپتىن جاك ياشاۋ، ياۋجۇڭيىڭ، بەي زىلىلەر بىرلىكتە كەلگەن ئىدى. ماجۇگىيىك بۇلارنى ئۈزىتىپ داۋانچىڭغىچە بىللە كېلىپ ئوزى توختاپ قالدى. لېۋۇېنلۇك بىلەن شىك شىسەيلەر ماجۇگىيىڭنىك كەلمىگەنلىگىگە قاراپ، ئۇنىڭدا سەمىمىيەت يوقلۇغىنى باھالىدى. شۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى ھەربى باشلىقلار قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ ئۈرۈشقا تەييارلىق قىلىشتى. ئۈرۈمچى ۋەزىيىتى يەنە جىددىلەشتى.

17 - كۈنى لوۋېنگەن تارباغاتاي، ئىلى تەرەپلەرنى كوزدىن كەچۈرۈشكەكەتتى، لېۋۇ، شىك ئىككىسى مەن بىلەن مايا ۋخۇانىي قوشۇپ ئەۋەتتى. ماجۇگىيىڭنىك ۋەكىللىرى جاك، ياۋ، بەيلەر ۋە ماخۇشىياڭلار دۇبەن مەھكىمىسى تەرەپتىن قاماپ قويۇلدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەھۋالنى بىلمەيمەن.

لوۋېنگەن تارباغاتايدىن ئىلىغا باردى. 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىلى كۆرەدە، ئىلى بوزىيەر ئوزلەشتۇرۇش ئەلچىسى قوشۇمچە 8 - دۇنزىيە باشلىغى ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. شىك شىسەيدىن جاك پېيىۋەنگە ئاينىك 8 -، 9 - كۈنلىرى ئۇرۇش بولغانلىغى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تەپرىقىچىلىقنىك كۈنساناپ ئولغايغانلىغى جاك پېيىۋەننىك 11 - كۈنى ئەسكەرتارتىپ ئۈرۈمچى تەرەپكە يولغا چىقىشى توغرىسىدا تېلېگرامما كەلدى.

ماجۇڭيىك داۋانچىڭدىن ئۇرۇمچىگە يۇرۇش قىلىپ ھۆ-
جۇم قىلغاندا، جاڭ پېيىۋەنمۇ ئەسكەر تارتىپ، شىخوغا كېلىپ
ئۇرۇمچى ۋەزىيىتىنى ماراپ ياتتى. شۇنداقلا ئۇرۇمچى بىلەن
تارباغاتاي يولىنى كېسىپ تاشلىدى. ماجۇڭيىكئۇرۇمچىنى بىر
ئاي قامال قىلىپ، شەھەر تېشىدىكى ئاساسىي نۇقتىلارنى
ئىگەللىۋالدى. ئۇرۇمچى ئىنتايىن خەۋپ ئىچىدە قالغان پەيتتە
بەختكە ياردىشا خوشنىمىز ياردەمگە ئەسكەركىرگۈزدى. ماجۇڭ-
يىڭ بەرداشلىق بېرەلمەي جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىندى.

يولۋاسنىڭ قۇمۇل گارنىزون سىلىكلىنىشى قولغا كەلتۈرۈش جەريانى

ليۇيىڭلىڭ

يولۋاسنىڭ تېگى قەشقەرلىق، ئەرجەنزە، ئۇنىڭ ئاتىسى
خۇنەنلىك. چىڭ خاندانلىغى گۈاڭشۈي يىللىرىدا زوزۈڭتاڭنىڭ
خۇنەنلىك ئارمىيىسىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭغا كېلىپ قەشقەردە يەر-
لىشىپ بىر ئۇيغۇر ئايال بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ، شۇنىڭدىن يول-
ۋاس تۇغۇلغان. يولۋاس باللىق دەۋردە كەپسىز، ئوكتەم ھەم
تاز ئىدى. باشقىلار ئۇنى تاز دەپ ئاتايتتى. كۇنىبويى مەھەل-
لىدىكى كەپسىز باللار بىلەن يۇرۇپ ھېچقانداق تەربىيە كور-
مىگەن ئىدى. كېيىن قۇمۇلغا كېلىپ ۋاڭ ئوردىسىدا ئىشلىدى،
ئۇ زېرەك بولغاچقا مەخسۇت ۋاڭ ياخشى كورۇپ
تەدرىجى ئوستۇرۇپ، ۋاڭ ئوردىسىنىڭ دوغلىغىغا
ئوستۇردى. شامەخسۇت بىلەن بەيجىڭغا بارغاندا
يېخىتۇەندىن چەنباشچىلىقنىئۇگەنگەن، بىر نەچچە ئېغىز ئەپسۇن
بىلىۋالغان ئىدى. شۇڭا خەنزۇچە راۋان سوزلەيتتى. خەنزۇ-
لارنىڭ ئورپ - ئادەتلىرىنىمۇ پىششىق بىلەتتى. ئىش باشقۇرۇشقا
قابىلىيەتلىك، ئەمما گۇمانخور ئىدى. شامەخسۇت ئولۇپ ئوغلى
نەزەر ۋاڭلىققا ئولتۇرغاندا يولۋاس يەنىلا ئوردىنىڭ دوغىسى

هەم قۇمۇلدىكى قازاق، خەنزۇ قىسملىرىنىڭ يېڭجاڭى بولۇپ ئىشلىدى.

1931-يىلى قۇمۇل تۇخۇلۇدا قوزغالغان ۋەقەدە ئىككى تەرەپنى جاڭجالغا سېلىپ قويۇپ ۋەقەنى كېڭەيتكەن يولۋاس، ئوزىنى گەنسۇ، چېڭخەي، نىڭشيا بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ باش سلىڭى دەپ ئاتىۋالغان، ماجۇڭيىڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ ئۇنى شىنجاڭغا باشلاپ چىقتى. ماجۇڭيىڭ ئۇنىڭغا لۇيجاڭلىق ئەمەل بەردى.

يولۋاس لۇيجاڭ بولغاندىن كېيىن قارا نىيەتى ھەددىدىن ئېشىپ، شىڭشىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جاڭجالدىن پەپ ئېلىش ئۈچۈن ماجۇڭيىڭغا ئەقىل، پىلان كۆرسىتىشتە بارلىق كۈچىنى ئايىمىدى. 1933 - يىلى قىشتا ماجۇڭيىڭ ئۇرۇمچىنى بىر ئايدىن كوپرەك قورشاپ ھۇجۇم قىلغاندا، شىڭشىسەي چەتئەلنىڭ ياردىمىنى تەلەپ قىلدى. ئاتالمىش "ئالتايسكى" قوشۇن ئايرۇپلان، توپ - زەمبىرەك بىلەن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئوتتى. ماجۇڭيىڭ مەغلۇپ بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭغا قېچىپ، قەشقەردىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتتى. قالدۇق قوشۇنلىرى خوتەن تەرەپكە كەتتى. شىڭشىسەي ماجۇڭيىڭغا قوغلاپ زەربە بېرىش جەريانىدا ئايرۇپلاندا تەشۋىق ۋەرەقلىرى تارقىتىپ، ماجۇڭيىڭدىن مۇناسىۋەتنى ئۈزگۈچىلەرگە ئەسلىدىكى خىزمىتىدىن بىر دەرىجە ئۈستۈرۈپ ئىشلىتىدىغانلىقنى تەشۋىق قىلغان ئىدى. يولۋاس قېچىپ كېتىۋېتىپ توخسۇن يولىدا تەشۋىق ۋەرەقلىرىنى كۆرۈپ، ماجۇڭيىڭنىڭ يەر بىلەن يەكسان بولۇپ

كەتكەنلىگىنى، ئوزىنىڭ خام خىيالى بىتچەت بولغانلىقنى چۈشىنىپ، تۇرپانغا قايتىپ ئۇرۇمچىگە بېرىپ شىڭشىسەيگە ئەل بولۇشنى ئويلىغان بولسىمۇ، يەنىلا شۇبھىلىنىپ قۇمۇلغا قايتىپ كېتىش قارارىغا كەلدى. بىر تەرەپتىن شىڭشىسەيگە ئوزىنىڭ جۇڭياڭ بىلەن ئالاقىسىنى ئۈزگەنلىگىنى مەلۇم قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن قالدۇق قىسملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ شىڭشىسەيدىن يوشۇرۇن ھالدا يول يۇرۇپ 8 - 9 كۈنلۈك يولنى 4 كۈندە بېسىپ قۇمۇلغا بېرىۋالدى ۋە شىڭشىسەيگە ئوزىنىڭ قۇمۇلدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغانلىقنى مەلۇم قىلدى. شىڭشىسەينىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىپ، ئۇنى لۇيجاڭلىقتىن دۈرزىيە باشلىقلىغىغا ئوستۇرۇشنى كۈتتى. لېكىن شىڭشىسەي ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماي ئۇنىڭغا قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىق ۋەزىپىسىنى بەردى. قىسملىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا ھېچقانداق گەپ - سوز قىلمىدى. يولۋاس ئالدىن يولىيورۇق سورىماي، ئوز بېشىمچىلىق بىلەن قۇمۇلغا قايتىپ كېلىپ يولسىزلىق قىلغانلىغى ئۈچۈن ھاكىم بولۇشقا رازى بولغان بولسىمۇ لېكىن يۇرۇش - تۇرۇشىدا ئوزىنى يەنىلا لۇيجاڭ دەپ قۇمۇل ھاكىملىغىنى قوشۇمچە ئوتىدى. بۇ چاغدا ئولكىلىك ھوكۇمەت قۇمۇلنى تاشلۇەتكەنلىگىگە 3 يىلدىن ئاشقان ئىدى. يولۋاس باشقۇرىدىغان ئادەم يوق رايوندا ھەربى، مەمۇرى چوڭ ھوقۇقنى ئوز ئالدىغا ئىگەللەپ، كورەكلەپ خالىغىنىنى قىلىپ يۇردى.

1935 - يىلى ئەتىيازدا شىڭشىسەي 12 - ئاپرىل

بايرەمنى خاتىرىلەشنى كېچەيتىپ ئوتكۈزۈش ئۇچۇن پۇتۇن ئولكىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا، ئۇرۇمچىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشنى ئۇقتۇرۇش قىلغاندا، يولۋاس قۇمۇلدىكى خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۇيغۇرلاردىن بىر قانچە كىشىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتناشتۇرۇشقا ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى. بۇ پۇرسەتتە ئۇ ھوكۇمەت قۇمۇلنى تاشلىۋەتكىلى نەچچە يىل بولدى. بالا ئانىسىدىن ئايرىلغاندەك پۇقرالار ئىگىسىز قالدى. بۇ خىل ئەھۋالنىڭ داۋاملىشىۋەرمەسلىگى ئۈچۈن چوڭ ئەمەلدارلارنى ئەۋەتىپ قۇمۇلنى تەرتىپكە سېلىپ خەلقنىڭ كۆڭلىنى تېچلاندۇرۇشنى مۇراجەت قىلدى. شۇڭا شىسەي تەختكە چىققانلىقىغا ئەمدىلا بىر يىل بولغان كۇنلەردە قۇمۇلنى قايتۇرۇۋېلىشقا ئادەم ئەۋەتمەسلىكنىڭ سەۋەبى بىرىنچىدىن چوڭ قالايمىقانچىلىق ئەمدىلا بېسىلىپ، يولۋاسنىڭ بۇيرۇغىغا بويسۇنۇش - سۇنماسلىققا گۇمانلانغان بولسا، ئىككىنچىدىن قۇمۇل بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ ئارىلىغى 5 مىڭ يول بولغانلىقتىن ھەممىگە تەڭ ئېتىۋار قىلالمىشى ھەقىقەتەن تەس ئىدى. لېكىن كۇچنى كېچەيتىپ، شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۇرۇش ئۇنىڭ ئارزۇسى بولغانلىقتىن، يولۋاسنىڭ ئادەم ئەۋەتىپ ھوكۇمەت باشلىغى تەيىنلەش تەلۇبىدىن پايدىلىنىپ بارىكۆلنى بىر ۋىلايەت قىلىپ بەلگىلەپ، مېنى قۇمۇل ۋالىي مەھكىمە باشلىقلىغىغا، شۇي يۇشىڭنى قۇمۇل شەھرىنىڭ گارنىزون سىلىڭلىغىغا قوشۇمچە بىرىنچى پولكنىڭ باشلىقلىغىغا تەيىنلەپ قۇمۇلغا ئەۋەتتى. يولغا چىقىش ئالدىدا، شىڭ شىسەي شۇي يۇشىڭنى بىر

نەچچە كۇن كېچىكىپ ماڭغىن دەپ ئەيىبلىدى. مەن قۇمۇلغاكەلگەندە يولۋاس بىلەن بېشىر ۋاڭ باشلىق ھەر مىللەت، ھەرساھەنىڭ قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇم. بىر نەچچە كۇن ئوتكەندىن كېيىن قۇمۇل ۋالى مەھكىمىسى قۇرۇلدى. مەن رەسمى ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالدىم. يولۋاس قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىق سۈپىتى بىلەن ھەممە ئىشنى مەندىن يولىيورۇق سوراپ، سەمىمىيەت كورسەتتى. شۇي يۇشىڭنىڭ قۇمۇلغا كەلمەيدىغانلىغىنى ئاڭلىغان يولۋاس بەكمۇ مەمنۇن بولدى. چۇنكى ئۇ قوشۇن باشلاپ قۇمۇلغا كەلسە، ئۇزىگە پايدىسىز بولىدىغانلىغىدىن ئەنسىرەيتتى.

يولۋاسنىڭ ئەسكىرىي كۇچى يۇزدىن ئارتۇق ئىدى. ئەڭ كوپ بولغاندىمۇ 200 دىن ئاشمايتتى. يولۋاس يەنە بارىكۆلدىكى قازاقلار بىلەن كەڭ تىل بىرىكتۇرگەن ئىدى. قازاقلارمۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلايتتى. قۇمۇلنىڭ ئەتراپىدىكى مۇھىم يولارغا چازا قۇرۇپ، ئادەم تەيىنلەپ، قاراۋۇل قويا تتى. ئازراق ئىش بولسلا، قاراۋۇللار دەرھال دوكلات قىلاتتى. مەن خىزمەتنى تاپشۇرۇۋېلىپ بىرەرئاي ئوتكەندە بىركۇنى يولۋاسنۇشتۇمتۇت كېلىپ، شۇي سىلىڭ قوشۇن باشلاپ لياۋدۇغا كەپتۇ، ھازىر دەل سېرىقتال ۋاقتى، قوشۇننى بېقىش بىر مەسىلە، لېكىن ئۇلار كەلگەندىن كېيىن، بىز ئۇدۇللۇق پىشقانىنى ئۇدۇللۇق ئورۇپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، ئامال قىلىپ تەمىنلەشكېرەك، بۇنىڭدىن باشقاچارە يوق دېدى. مەن بۇئىشنىڭ ئۇشتۇمتۇت بولغانلىغىدىن ھەمدە شىڭ شىسەيدىن بۇتوغرىدا تېلېگرامما كەل-

ممگەن بولـغـاچقا ئىشەنـمىدىم. يولۋاس بـۇ ئىش راست دەپ خۇددى ئۇرۇشقا ئاتلىنىدىغاندەك ئەلپازىنى بۇزۇپ مۇداپىە ئۇ-رۇنلاشتۇردى. مەن شك شىسەيگە دەرھال تېلېگراممـا بەردىم، يەنە بىر تەرەپتىن يولۋاس ئەۋەتكەن كىشىلەر بىلەن لياۋدۇغا ببرىپ شۇي سلىگۈنىك ۋاقتىنچە توختاپ تۇرۇشىنى، دۇبەننىك يولبورۇغىنى كۈتۈشنى سوردىم. شۇي سلىك مەن بۇيرۇقتا بە-نائەن قوشۇن باشلاپ ھەم ئائىلەمنى بىرگە ئېلىپ كەلدىم. باشقا ھەمچاناداق مەقسەت يوق دىدى. مەن بەزى سـۇركىلىشلەرنىك بولۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قەتئى توسىدىم. ۋەزىيەت ئازراق پەسەيدى. كۈتۈلمىگەندە شۇي سلىك يەنە بىر بېكەت ئالدىغا مېڭىپ چىلان بۇلاق دېگەن يـەرگە كەلدى. يولۋاس بـۇ ھەر-كەتنى شك شىسەينىك پىلانى بويىچە بىرسى ئىچىدىن، بىرسـى سىرتىدىن ماسلىشىپ مېنى جايلۇەتمەكچى بولسا كېرەك دەپ گۇ-مان قىلىپ تېلېگرام ئىدارىسىغا دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇنىك رۇخسەتسىز ھەر قانداق كىشىنىك تـېلېگراممـا يوللىشىغا يـول قويمىدى. لېكىن ماڭا كـېلىدىغان تېلېگراممىنىك مەخپى نومۇ-رىنى زادى تاپالمىدى. مەن شك شىسەيگە ئارقىمۇ - ئارقاتـ-لېگراممـا بېرىپ ئەھۋالنى دوكلات قىلدىم. شك شىسەي تېلې-گراممـا يوللاپ يولۋاسنىك خاتا چۈشىنىپ قـالماسلىغىنى ئۈمىت قىلدى. ھوكۈمەت روزى ھاجى (ئولكىلىك مەسلىھەت كېڭىشىنىك باشلىغى) باشچىلىغىدا ۋەكىللەر ئومىگى ئەۋەتىدۇ، كـۈتۈپ تۇ-رۇڭلار دەپ خەۋەر قىلدى، يەنە بىر تەرەپتىن شـۇي يۇشىڭنى ۋاقتىنچە توختاپ تۇرۇشقا بۇيرۇق بەردى، بۇ چاغداشۇي يۇشىك

يەنە بىر بېكەت ئىلگىرىلەپ ئىككـى نەپەر ئادەمنى ھـەربىلەر چۈشىدىغان ئورۇن ۋە ئۇزۇق - تولۇك ئىشلىرى ئۈستىدە مەس-ئۇلىھەتلەشكىلى قۇمۇلغا ئەۋەتكەن ئىدى. ئۇلار كېلىپ مەن بىلەن كورۇشتى. مەن يولۋاسنىك خاتا چۈشىنىپ، قارشىلىق كورسىتىشكە تەييارلىنىۋاتقان ئېغىر ئەھۋالنى تـەپسىلى سوزلەپ ئـۇلارنىك ۋاقتىنچە ھەربىلەر چـۈشىدىغان ئـورۇن ۋە ئۇزۇق - تولۇك ئۈستىدە سوزلەشمەستىن، قايتىپ كېتىپ شۇي سلىگۈنىك ئېھتىيات قىلىشىنى ئېيتىپ قويۇشقا مەسئۇلىيەت بەردىم. ئـەمما بۇ ئىككىيـ-لـەن ماقۇل دەپ كېتىپ يـولـۋاس بىلەن كـورۇشۇپ قىسمىلار كېلىۋاتىدۇ دەپ تۇرىدىغان جاينىك قەيەردە بولۇشى توغرىسىدا سوزلەشكەندە، يولۋاس يالغاندىن قارشى ئالغان بولۇپ: سلىگـ-بۇ مەن ئۇزەم تۇرغان بىنادا بولسۇن، قوشۇنلار شەھەر ئىچىگە چۈشسۇن دىگـەن. بـۇ ئىككىيلەن خـوشال قايتىپ بېرىپ شۇي يۇشىڭغا: يولۋاس ھاكىم بىزنىك شەھەرگە كىرىشىمىزنى قـارشى ئالدى. لېكىن مەمۇرى مەھكىمە باشلىغى لىيۇ قـارشى تـۇرۇش پوزىتسىيىسىدە بولدى، بىزنى قـۇمۇلغا كەلمەڭلار دىدى، دەپ دوكلات قىلغان. شۇي سلىك بىردىنلا گـۇمانلىنىپ، داۋاملىق ئىلگىرىلىگەن. بىز ئىككىنچى قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ، ھەقىقى ئەھـ-ۋالنى تەپسىلى ئېيتقاندىن كېيىن ئاندىن توختىدى. لېكىن يول-ۋاس قۇمۇلدا داۋراك سېلىپ : شۇي سلىك داۋاملىق ئىلگىرى-لەۋاتىدۇ، ئۇنىك مەقسىدى چۈشىنىشلىك، بۇنداق ئەھۋال ئاس-تىدا مەن قۇمۇلدا تۇرالمايمەن. لېكىن كېتىش ئالدىدا نـەچچە كىشىنىك كاللىسىنى ئېلىپ ئاندىن كېتىمەن. بولمىسا ھەرگىزمۇ

كۆكلۈم تىنمايدۇ، دەپ يۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قۇمۇل شەھەر ئىچى ۋە سىرتىدىكى كوچىلارغا مۇداپىە پوسلىرى قۇردى. پوس قۇرۇلمىغان بارلىق كوچا ئېغىزلىرىنى تۇساپ ئادەم ماڭدۇرمىدى. يەنە ۋالى مەھكىمىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا پوس قويۇپ، كىرىپ - چىققان كىشىلەرنى نازارەت قىلىپ ۋەزىيەتنى ئادەتتىن تاشقىرى جىددىلەشتۇرۇۋەتتى. مەن شۇ شىسەيگە يەنە بىر قېتىم تېلېگرامما يوللاپ قۇمۇلغا چاقماق تېزلىگىدە ئادەم ئەۋەتىپ چۈشەنچە بېرىش خىزمىتىنى ئىشلەشنى سۆيلىدىم، لېكىن خەۋەر كەلمىدى. بىر مەزگىل ئوتكەندىن كېيىن، ئاندىن شىنجاڭ چېگرا مۇداپىە دۇبەن مەھكىمىسى سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلەر ئومىگىنىڭ گېنېرال مايور مەسلىھەتچىسى كودىياكىنىڭ باشچىلىغىدىكى جەمى 10 نەچچە كىشىلىك ۋەكىللەر ئومىگى ئەۋەتىلدى دېگەن تېلېگرامما ئالدىم. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، تاتار، خۇيزۇ، ئۇزبېكلەرمۇ بار ئىدى (ئۇلارنىڭ ئىسىم - پەمىلىسى ئېسىمدە قالمىپتۇ). ۋەكىللەر ئومىگى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن يولۋاس ئۇلارنى ئۇدۇل ئوزى تۇرغان بىناغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قارشى ئالدى ھەمدە ۋەكىللەر قۇمۇلنىڭ ھەقىقى ئەھۋالىنى چۈشەنمەيدۇ، ۋاقتىنچە دەم ئېلىپ ئەتە ھەر ساھەگە بېرىپ كورۇشۇپ، ئەھۋالنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئاندىن سوزلىشەيلى دېگەن تەكلىپنى بەردى. لېكىن كودىياكىسكى بۇ گەپلەرنى ئاڭلىماي گەپنىڭ ئوچۇغىنى ئېيتىپ، يولۋاستىن قوشۇننى تاپشۇرۇشنى خالامسەن- يوق؟ دېدى. يولۋاس يالغاندىن مەنمۇ دەل مۇشۇ قوشۇن ئۈچۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرەتتىم. ئورۇنلاش-

تۇرۇشقا ئامالسىز يوق، دۇبەنمۇ بۇ توغرىدا يولىيورۇق بەرمىدى. شۇڭا ۋاقتىنچە ئۇلارنى سورەپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولدۇم. مەسلىھەتچى بۇنى سۆراپ قالدى، مەن دەرھال تاپشۇرۇشقا رازىمەن. لېكىن كىمگە تاپشۇرۇش توغرىسىدا دۇبەن تېلېگراممما ئارقىلىق يولىيورۇق بەرسە ئاندىن بولىدۇ دېدى. كودىياكىسكى دۇبەن ماڭا ئېيتقان، سەن ماڭا تاپشۇرساڭ بولىدۇ دېگەندە، يولۋاس بۇ چاغدا بىرنەچچە ئۈيغۇرلارنى چاقىرىپ كېلىپ كودىياكىسكىغا بۇ × × پولك باشلىغى، بۇ × × باتالىيون باشلىغى، بۇ × × روتا باشلىغى، سىز ئۇلارغا ھەممە ئىش ئۈستىدە يولىيورۇق بەرسىڭىز بولىدۇ دەپ بولۇپلا تېلېگرام ئىدارىسىغا بېرىپ شۇ شىسەيگە قوشۇننى كودىياكىسكىغا تاپشۇرۇپ بەرگەنلىگىنى دوكلات قىلىپ، تېلېگراممما بېرىۋەتتى. كوچا ئېغىزلىرىدىكى پوسلارنى قايتىدىن مەخپى ئورۇنلاشتۇرۇپ كېلىپ، يىغىلاپ تۇرۇپ كودىياكىسكىغا: دۇبەن سىلەرنى تېچلاندۇرۇشقا ئەۋەتمۇ ياكى ئوت ئۈستىگە ياغ چېچىشقا ئەۋەتمۇ؟ ئەھۋالنى تەكشۈرمەي تۇرۇپ، مېنىڭ قوشۇنۇمنى تاپشۇرۇۋېلىشقا جۇرئەت قىلدىڭ. سەن دېگەن سوۋېت ئادىمى، بىزنىڭ ئىچكى ئىشلىرىمىزغا قانداق ئارىلىشالايسەن؟ مەن شۇ شىسەينىڭ نېمىتى بۇزۇلغانلىغىنى بىلمەيمەن. بىزنىڭ شىنجاڭنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا سېتىۋەتتى. ھازىر مەن سېنى پولاتتەك پاكىت قىلىپ، سىلەر ئولتۇرۇپ كەلگەن ماشىنىغا بېسىپ نەنجىڭغا ئاپىرىپ، شۇ شىسەي ئۈستىدىن ئەرز قىلىمەن دەپ ۋاقىرىدى. بۇ چاغدا ئونىڭ قوراللىق مۇھاپىزەتـ

چىلىرى كودىياكسكىنىڭ تاپانچىسى بىلەن بىر تال ئۇزۇن مىلـ
تىغنى تارتىۋېلىپ قورالسىزلاندۇردى. ئەھۋال ئىنتايىن جىد-
دىلەشتى. كودىياكسكى سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلەر ئومىگـ
نىڭ مەسلىھەتچىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، ۋەكىللەر ئومىـگىنـىڭ
ئەزالىرى ئىچىدىن ھېچكىم بىر ئېغىز سوز قىلالمىدى. مەنمۇ شۇ
جايدا بار ئىدىم. ئۇيغۇر ۋەكىل ئابدۇراخمان مەخسۇم بىلەن
تاتار ۋەكىل تۇرسۇن بابا قاتارلىقلاردىن سىلەر ۋەكىل تۇرۇپ،
مۇشۇنداق جىددى ھالەت كېلىپ چىققىچە نېمىشقا سوزلىمەيـ
سىلەر؟ دەپ سورىسام، ئۇلار مەسلىھەتچىنىڭ ئەمىلى چوڭ، بىز
سوزلەشكە جۇرئەت قىلالمايمىز. لېكىن بىزنىڭمۇ مەسئۇلىيىتىمىز
بار، ئىشنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىگە يول قويماسلىغىمىز كېرەك. بۇـ
گۈن كېچە بىز يولۋاسقا نەسىھەت قىلايلى دېدى. ئۇلارنىڭ كېـ
چىسى نېمە دېيىشكەنلىگى ماڭا نامەلۇم. يولۋاس بىلەن كودىـ
ياكسكى سوزلەشكەندە مەن بار ئىدىم. ۋەزىيەتنىڭ خەتەرلىكلـ
ىگىنى كورۇپ كودىياكسكىغا تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلغاندىن كېـ
يىن، سوھبەت ئوتكۈزۈشنى تەكلىپ قىلسام، ئۇ زادىلا قوبۇل
كورمەستىن بەلكى، سەن نېمىنى بىلىسەن؟ دېدى (بۇنى تەرـ
جىمان لۇيىغۇ ماڭا تەرجىمە قىلىپ بەردى، لۇ يەنە سەن ئەمـ
دى ئارتۇق سوزلىمە، سوزىڭنى ياقتۇرمايۋاتىدۇ دېدى). مەن
قايتا تەكلىپ بەرمىدىم. ئىش قېيىن ھالەتكە يەتكەندە، كودىيا-
كسكى ۋالى مەھكىمىگە بېرىپ سوزلىشىشنى تەلەپ قىلدى. يول-
ۋاسنىڭ ساقچىلىرى نازارەت ئاستىدا ۋالى مەھكىمىسىگە ئېلىپ
باردى. ئۇ يەردە سوزلەشكەن بولساقمۇ مەسىلىنى ھەل قىلالـ

ماي كېتىپ قېلىشتى. شۇ كېچىسى يولۋاس تۇرغان بىنادا يېـ
تىپ ئەتىسى چۈشتىن ئاۋال كودىياكسكى يولۋاستىن: سەن قۇـ
مۇلنىڭ گارنىزون سىلكى بولۇشنى خالامسەن؟ ئەگەر خالىساڭ
ئۇنى ئوتكۈزۈۋالغىن دېدى. يولۋاس: سەن دېگەن بىلەن ھەـ
ساپ ئەمەس، دۇبەن رەسمى تەيىنلىسە ئاندىن بولىدۇ دېدى.
كودىياكسكى بۇ ناھايىتى ئاسان، مەن شىڭ دۇبەننىڭ تەيىنـ
لىگەن رەسمىيىتىنى ئېلىپ بېرىمەن دېدى. شۇنىڭ بىلەن ھەمـ
مىمىز تېلېگىرام ئىدارىسىغا بېرىپ شىڭشىسەينى سوزلىشىشكە
چاقىردۇق. شىڭشىسەي ئوزى كەلمەي مۇشاۋىرلار ئومىگىنىڭ
باشلىغى مالىكوك بىلەن سوزلىشىشنى ئورۇنلاشتۇردى. كودىيا-
كسكى دوكلات قىلدى ھەمدە يولۋاسقا سىلكىلىق ۋەزىپىسىنى
بېرىشنى تەلەپ قىلدى. مالىكوك شۇئان شىڭشىسەيگە ۋاكالـ
تەن ماقۇل بولۇپ، دۇبەن مەھكىمىسى تەرىپىدىن تەيىنلەش
بۇيرۇغى ئەۋەتمەكچى بولدى. يەنە شۇي يۇشىڭغا ۋەزىپىسىنى
يولۋاسقا تاپشۇرۇپ، ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىشكە بۇيرۇق قىلـ
دى. شۇنىڭ بىلەن جىددى ۋەزىيەت پەسەيدى. كودىياكسكى
ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەتمەكچى بولغاندا، يولۋاس: سىلەر يىراقـ
تىن قۇمۇلغا كېلىپ، جاپا - مۇشەققەت چەكتىڭىلەر، بىز ئۇزـ
تىش زىيارىتى بېرىپ كۈتۈۋالغاندىن كېيىن يولغا چىقسىڭىلار
بولىدۇ دېدى. بۇ ئاردا بارىكولدىن تەخمىنەن يۇزدىن ئار-
تۇق شىراقلىق ملىتىق كوتەرگەن قازاقلار كېلىپ كورۇنۇش
قىلدى. كودىياكسكى باشچىلىغىدىكى ۋەكىللەر ئومىگى مېڭىش
ۋاقتىدا يولۋاسنىڭ قىسىملىرى، قازاقلار ۋە قۇمۇلدىكى ھەر

ساھە كىشىلىرى شەھەر سىرتىغىچە ئۇزىتىپ قويىدى. ئۇزىتىش ئۇرنىدا ئەسكەرلەر بىلەن قازاقلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئارىلىغىنى نەچچە قەدەم قالىدۇرۇپ تىزىپ ئۇزۇن سەپ ھاسىل قىلىپ، مىلتىقىنى كوتىرىپ ئېھتىرام بىلدۇردى. كودىياكسكى بۇنىڭ ئىچىدە ئويۇن بار، قۇتۇلغىلى بولمايدىكەن دەپ قورقۇپ، ئۇزىنىڭ دۇربۇنىنى يولۇاسقا تەقدىم قىلدى. يولۇاس بۇنى قوبۇل قىلىپ خوشال - خورام ئۇزىتىپ قويىدى. يول ئۈستىدە يولۇاسنىڭ يەنە بىرنەچچە جايدا چازىلىرى بارئىدى. ئۇيەرلەردىن قانداق ئوتكەنلىگى ماڭا نامەلۇم. يولۇاس قۇمۇلنىڭ گارنىزون سىلىگىلىغىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن تېخىمۇ ئوز بېشىمچىلىق قىلىپ، ئۇيغۇر سودىگەر ئادىل ھاجىنى قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىغىغا تەيىنلىدى. شۇنىڭدەك شىڭشىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش سىياسىتىگە ماسلىشىپ ئوز ئوغلى يۇقۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى ئابلىسوۋ ۋە شىڭشىسەي قاتارلىقلارغا سوغا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى (ئات ۋە باشقا بۇيۇملار). بۇ ئارقىلىق ئۇلارنى ئوزىگە تارتماقچى بولدى. ياقۇپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يولۇاسقا: ئابلىسوۋ سىزنى ئۇرۇمچىگە كېلىپ كورۈشۈپ كەتسۇن دىدى دىگەن سوزنى قىلغاندا، كاللىسى ئازراق ئىشلەيدىغان تۇنجى ئوغلى نىياز قەتئى قوشۇلمىغانلىقتىن يولۇاس ئۇرۇمچىگە بارمىدى.

تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر

خېۋىر تومۇر

تارىخىي دەۋرلەردە ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار سىنىپىي مەنپەئەتىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدا مىللى زىددىيەت، مىللى ئوچمەنلىك ۋە مىللى قىرغىنچىلىقلارنى سۇنئى يوسۇندا پەيدا قىلىپ، توپلاڭدىن توغاچ ئوغرىلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئوز ھوكۇمرانلىغىنى يەنى سىنىپىي مەنپەئەتىنى بېقىپ كەلدى. شۇ سەۋەپتىن ئەزەلدىن ئىناق كېلىۋاتقان جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر ئۇقۇشۇلماسلىقلار، قانداقتۇر ناچارگۇمانى كوزقاراشلار پەيدا بولغان ئىدى. بۇ خىل ناچار گۇمانلىنىشلار تاكى ئازاتلىققا قەدەر ئېغىر ھالدا داۋام قىلىپ كەلدى. ئازاتلىقتىن كېيىن جۇڭگو گۇڭچەندائىنىڭ توغرا رەھبەرلىگىدە مىللەتلەر ئىتتىپاقى يېڭى باسقۇچقا — سوتسىيالىستىك ئىتتىپاقلىق باسقۇچىغا قەدەم قويىدى. 50 - يىللاردا يەر ئىسلاھاتى قاتارلىق بىر قاتار ئىجتىمائى ھەركەتلەردە ساغلام بولغان سوتسىيالىستىك مىللى ئىتتىپاق ھەممىلا جەھەتتىن نامايەن بولغان ئىدى. لېكىن كېيىنكى يىللاردا بولۇپمۇ مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەزگىللىرىدە

مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر مۇنچە نۇقسان يەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن تارىخىي دەۋرلەردىن قېپقالغان گۇمانىي‌كوز قاراشلارنىڭ ساقىنىدىلىرى قايتىدىن باش كوتىرىپ چىقتى. ھازىرقى تېچ بولۇش، ئىتتىپاق بولۇشتىن ئىبارەت ياخشى ۋەزىيەتتە، ئىلگىرىكى ئۇقۇشماسلىقلاردىن سىرقىپ كېلىۋاتقان گۇمانلار ئۇستىدە بىر ئاز مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ بىر قەدەر توغرا چۈشەنچە ھاسىل قىلىش، بۇنداىن كېيىن تېخىمۇ ياخشى ئىتتىپاق ئوتتۇرىغا پايدىلىق بولار دېگەن مەقسەتتە، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەزەلدىن پاكىتقا ھورمەت قىلىدىغان ئۇلۇغ ئەنئەنىسىنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ «تارىخىي پاكىتلارنى قىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر» سەرلەۋھەسىدە ئوز چۈشەنچەمنى توۋەندىكىدەك ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن. يەتەرسىز جايلىرىنى يولداشلارنىڭ تولۇقلىشىغا ھاۋالە قىلىمەن.

مەن بۇ ماقالىنى مەملىكەت مىقياسىدا ئەمەس، شىنجاڭ دائىرىسى بويىچە، يەنى تارىخىي دەۋرلەرنى ئەمەس بەلكى ئوزەم ياشىغان يېقىنقى دەۋرلەردىكى تارىخىي پاكىتلارنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئەزەلدىن ئىناق ئوتكەنلىگىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغىنى ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار قايسى‌تەرەپتە ئايان ئاستى قىلىپ بۇزغانلىغىنى پاكىتلار ئارقىلىق كورسىتىپ توغرا چۈشەنچىلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن.

(1)

تارىخىي ئەكسىيەتچى سىنىپلار ئوز سىنىپىي مەنپەئەتىنى كوزلەپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا ھەر خىل زىددىيەتلەرنى سېلىپ

ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ كەلدى. مەسىلەن، ئۇيغۇرلاردىن چىققان دىنىي مۇتەئەسسىپلەر بولۇپمۇ خەنزۇ مىللىتىنى "كاپىر، زالىم" دېگەن نەمەك سوزلەر بىلەن ئاتىغان بولسا، خەنزۇلاردىن چىققان ئەكسىيەتچى مۇتەئەسسىپلەرمۇ، بىز ئۇيغۇرلارنى "چەنتۇ، سىكىزۇ" دېگەنەمەك سوزلەر بىلەن ئاتاپ ئوز ئارا ئوچمەنلىك قىلىشتى. "كاپىر" سوزى دىنىي مۇتەئەسسىپلەر ئوتتۇرىغا قويغان سوز بولۇپ مەنا جەھەتتە "ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلمىغانلار، غەيرى دىندىكىلەر" دېگەندىن ئىبارەت. "زالىم" سوزى تارىخىي دەۋرلەردىن شىنجاڭدا ھوكۇمرانلىق قىلىۋاتقان ئەمەلدارلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى خەنزۇلار بولغىنى ئۇچۇن شۇنداقلا بۇ ئەمەلدارلار خەلقنى ئىستىبدادلىق سىياسىتى يۈرگۈزۈپ زۇلۇم قىلغانلىغى ئۇچۇن كىشىلەرنىڭ زالىملارغا قارىتا ئېيتقان سوزى بولسىمۇ، مىللى زىددىيەتلەر كەسكىنلەشكەن پەيتلەردە ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچىلەر بۇ سوزنى سۇيىي ئىستىمال قىلىپ پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە قارشى قوزغالغا ئايلاندۇرۇۋالغان.

شۇنىڭدەك خەنزۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى "چەنتۇ" دېگەن سوزىمۇ مەنا جەھەتتە بېشىغا سەللا يوگەيدىغانلار دېگەن سوز بولۇپ، خەنزۇلار ئېتىقاتىدىن قىلغان دىن نۇقتىسىدىن ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچى ئۇيغۇرلارغا قارىتا ئېيتىلغان سوز بولسىمۇ، ئۇقۇم جەھەتتە مەلۇم ھاقارەت خاراكتېرىگە ئىگە. "سىكىزۇ" دېگىنى مەنا جەھەتتە "ھايۋان" دېگەن سوز بولۇپ، تارىخىي دەۋرلەردىكى ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار ئۇيغۇر

خەلقنى كوزدگە ئىلماي‌قىلغان ھاقارەتلىك سوز. بۇگۇنكى‌كۇندە "چەنەتۇ" سوزى بىلەن "زالىم" سوزى ئاساسي جەھەتتىن ئوخشاشلۇغان (تۇگىگەن) بولسىمۇ، "كاپىر" سوزى بىلەن "سىكىكۇ" دىگەن سوزلىرى تارىخي گۇمانى كوز قاراشلارنىڭ ساقىنىدىسى سۇپىتىدە ئازدۇر - كوپىتۇر مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. شۇنى چۇشىنىش لازىمكى، مەيلى تارىخي دەۋرلەردە ياكى ھازىرقى مەزگىللەردە بولسۇن، ئۇيغۇرلار پۈتكۈل خەنزۇ مىللىتىنى يۇقۇرقىدەك سوزلەر بىلەن ھاقارەت قىلغىنى يوق، شۇنداقلا خەنزۇلارمۇ پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىنى يۇقۇرقى سوزلەر بىلەن ھاقارەت قىلغىنى يوق. ئۇنداق قۇلاققا ياقمايدىغان سوزلەرنى پەقەت ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار ئوزى پەيدا قىلدى، ۋاقىت - شارائىتقا قاراپ يەنە سۇيى ئىستىمال قىلىپ مىللى زىددىيەت ۋە مىللى ئوچمەنلىك تۇغدۇرۇشقا تۇتۇرۇق ئوتۇن سۇپىتىدە پايدىلاندى.

ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئۇنىڭ گۇپپاڭچىلىرى كەلتۇرۇپ چىقارغان تارىخي ئۇقۇشماسلىقلاردىن سەرقىپ كېلىۋاتقان گۇمانى كوزقاراشلار تۇپەيلىدىن، خەنزۇلار بىلەن ئۇيغۇرلار ئوتتۇرىسىدا تارىختىن بۇيان شۇنداق بىر خاتا ئۇقۇم مەۋجۇت بولۇپ كەلدىكى: ئۇيغۇرلاردا ئىلگىرىكى يېغىنلىقلاردا خەنزۇلار بىز ئۇيغۇرلارنى ئاق - قارا دېمەستىن قىرقىپ تاشلىغانكەن‌دەك؛ خەنزۇلاردىمۇ، بىرەر قوزغىلاڭ كوتىرىلسە ئۇيغۇرلار بىز خەنزۇلارنى بالا - چاقىلىرىمىزغىچە ئۇرۇپ - يوقىتىپ تاشلىغان

دەيدىغان ئۇقۇم بار بولۇپ كەلدى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن 1946 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ئارمىيىسى مانداس دەريا‌سى بويىغا يېتىپ كەلگەندە ئۇرۇمچىدىكى ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلارنىڭ بالا - چاقىلىرى پۈتۈن روزىغارلىرىنى تاشلاپ قاچقانلىقى ھەرگىز تەسادىپى ئەمەس. ھازىرمۇ بۇ خىل خاتا چۈشەنچىلەرنىڭ تەسىرىنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇيغۇرلاردىمۇ بەزىدە ئەندىشىلەرنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. ئەپسۇسكى، كىشىنى خاتىرجەم قىلمايدىغان يۇقۇرقى خاتا چۈشەنچىلەرنى ئەكسىيەتچى سىنىپ پەيدا قىلغانلىقىنى، خەنزۇلار ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەر، بىر پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغانلىقىنى؛ ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەر بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغانلىقىنى بىزنىڭ كىشىلىرىمىز تولۇق پەرق ئەتمەي تولا ۋاقىتلاردا قايمۇقۇپ قالىدۇ. مۇنداق بولۇش بىزنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقىمىزغا زىيانلىق، ئىناق ئوتۇشىمىزگە پايدىسىز. شۇنىڭ ئۈچۈن يۇقۇرقىدەك خاتا چۈشەنچە ۋە گۇمانى كوزقاراشلىرىمىزنى تۈگىتىمىز دېسەك قۇرۇق سوزنى قايرىپ قويۇپ تارىخي پاكىتلارغا مۇراجەت قىلىپ كورەيلى:

1930 - يىللاردا خوجانىياز ھاجى باشچىلىغىدا قۇمۇل دېخانلار قوزغىلىڭى كوتىرىلدى. 1932 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا تۇرپان، پىچان، توخسۇن ناھىيىلىرىدە قۇمۇل دېخانلار قوزغىلىڭىغا ماسلىشىپ دېخانلار قوزغالدى. قوزغىلاڭچى ئاممانى تايانىق - توقماقلىرىنى كوتىرىشىپ چىقىپ شەھەر - يېزىلارنى ئىشغال

قىلدى. زالىم ئەمەلدارلارنى، جازانىخورلارنى، گوروكەش، ئەپ-
يۇنكەشلەرنى ئۇرۇپ - سوقۇپ، بەزىلىرىنى ئولتۇردى. قوزغا-
لاڭ بولغان ئىكەن، تەرتىپ بۇزۇلدۇ - ئەلۋەتتە. لېكىن قۇ-
مۇل، تۇرپان، پىچان، توخسۇنلاردا قوزغىلاڭچى ئاممىا زادى
قانچىلىك ئادەم ئولتۇردى، بۇنىڭ تەخمىنەن سانى بار. مە-
سىلەن، مېنىڭ بىلىشىمچە توخسۇندىكى قوزغىلاڭچى ئاممىا تە-
رەپ-
پىدىن ئولتۇرۇلگەن ھەربى - مەمۇرى ئەمەلدار ۋە جازانا-
خور، گوروكەشخەنزۇلارنىڭ سانى 10غا يەتمەيدۇ. تۇرپاندىكى
ئەھۋالمۇ ئوخشاش. تۇرپاندىكى قوزغىلاڭچى ئاممىا قۇمۇل،
پىچاندا قىرغىن يۈرگۈزۈپ قولى قان بىلەن بويالغان شۇن
فايۇ ۋە ئۇنىڭ كاتىۋىنى تۇرپان شەھرى ئىچىدە سازايى قە-
لىپ ئۇرۇپ ئولتۇرگەنلىكىنى ھىساپقا ئالمىغاندا يەنە قانچىلىك
خەنزۇنى ئولتۇرگەنلىگىدىن ھېچقانچە چوڭ سان يوق. دېمەك
قوزغىلاڭ كوتەرگەن ئاممىا كورگەنلا خەنزۇلارنى تاكى
ئۇرۇق - ئەۋلادىغچە يوق قىلۋەتكەن دېگەن پاكىت تا-
ىختا يوق. خەلق ھەر قانداق ۋاقىتتا ئۇزۇننى كوزلەيدۇ،
ئالدى - كەينىنى ئويلايدۇ. ئىتتىپاقلىقنى، تېچ ئىوتۇشنى كوز-
لەيدۇ. شۇڭا خەلقنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك غەزىۋى ئورلە-
گەن. يەنى قوزغىلاڭ كوتەرگەن پەيتلەردىمۇ، خەلقنىڭ
غەزىۋى ئورلەپ تاشقان زالىم ئەمەلدار، جازانىخور، گوروكەش-
لەرنى ئولتۇرگەندىن تاشقىرى ئادەتتىكى پۇقرالارغا زىيان
سالمايتتى، ئەل بولدۇم، مۇسۇلمان بولدۇم دېگەنلەرگە قوز-
غىلاڭچىلار رايە قىلاتتى. بەلكى چىقىش يولى بېرىپ، ئۇلارغا

"مومۇن ئاخۇن"، "ئىسلام ئاخۇن" دېگەندەك ئىسىملارنى قو-
يۇپ ئوز ئىچىگە ئالاتتى. سەددىقە ئىھسان بىلەن بېقىپ كېتەتتى.
مۇنداق ئادەملەر ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلاتلىرى ھەرقايسى يۇرتلاردا
ھازىرقى كۇندە كوپلەپ تېپىلىدۇ. 1933 - يىلى ئەتىيازدا
توخسۇن ناھىيىسىدە قوزغىلاڭ بولغاندا خەنزۇلار كوپرەك
ئورۇنلاشقان ئىلانلىق رايونىدا زايىت قازى دېگەن ئادەم شۇ
رايوندىكىخەنزۇلارنى ئوز ھويلىسىغا توپلاپ، ھەرقانداق خەۋپ-
خەتەرلەردىن ساقلاپ قالدى. تۇرپاندىكى قوزغىلاڭچى ئاممە-
مۇ، ماداخەنزە بىلەن كېلىشىم ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ھېچ-
قانداق زوراۋانلىق ھەركەتلەردە بولمىدى. دېمەك بۇ ئۇچ
ناھىيىدىكى قوزغىلاڭنىڭ ئەسلىي ئەھۋالى شۇنداق بولسىمۇ،
لېكىن شۇ ۋاقىتتىكى ئەكسىيەتچى ھوكۇمەت باشلىغى جەن شۇ-
رېن، شىڭشىسەي، شۇن فايۇغا ئوخشاش جاللاتلار خەلقنى قان-
لىق باستۇرۇش تەدبىرى قوللىنىپ، مەزكۇر ئۇچ ناھىيىدە قان-
چە مىڭلىغان بىگۇنا پۇقرالارنى قىرغىن قىلۋەتتى. جەن شۇرېن
ھوكۇمىتى ئۇچ ناھىيىنى باستۇرۇش ئۇچۇن شىڭشىسەينىڭ قو-
ماندانلىغىدا 2 مىڭ كىشىلىك زور قوشۇن ئەۋەتتى. بۇ قوشۇن
پىچان، تۇرپان ناھىيىسىدىكى ئاھالىلارنى قىرغىن قىلغاندىن
كېيىن، توخسۇننىڭ ئوزىدىلا ئودا 3 كۇن قىرغىن يۈرگۈزۈپ
مىڭلىغان پۇقرالارنى ئولتۇرۇپ پۇتۇن ناھىيىنى قان بىلەن بو-
ياپ تاشلىدى. قوزغىلاڭ قىلغان، قولىغا قورال ئالغانلارنى چىقىمغا
ئۇچرىتىش، ئۇرۇش ئۇستىدە رۇخسەت قىلىنغان قانۇنىيەت. ئۇ-
رۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن تېچ پۇقرانى قىرغىن قىلىش

ئىنسانىيەتسىزلىك ئەمەسمۇ؟ بۇ ئىنسانىيەتسىزلىكنى قىلغۇچىلار جىن شۇرىن، شاك شىسەيگە ئوخشاش ئەكسىيەتچىلەر ئەمەسمۇ؟ جىن شۇرىن بىلەن شاك شىسەي گەرچە خەنزۇ بولسىمۇ، ئەمما بىر پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە ھەرگىز ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ قوشۇنى خەنزۇلار، رۇسلار، موڭغۇللاردىن تەركىپ تاپقان بولۇپ ئۇلارنى پەقەتلا ئەكسىيەتچى، قىرغىنچى قوشۇن دېيىشكە بولىدۇ، بۇ قىرغىنچى قوشۇن پۈتۈن ناھىيىنىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىغچە تارقىلىپ كورۇنگەنلا ئەركەكنى ئېتىپ - چېپىپ ئولتۇردى. ئالتۇن بارمۇ؟ كومۇش بارمۇ؟ دەپ ئويمۇ - ئوي ئاختۇرۇپ بۇلاڭچىلىق قىلىپ مەڭگۇ ئۇنتۇلغۇسىز تېرور لۇق يۈرگۈزدى. بۇ دەھشەتلىك قىرغىنىنىڭ مەسئۇلىيىتى زادى كىمدە؟ روشەنكى بۇ مەسئۇلىيەت بىر پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىنىڭ ئۈستىدە بولماستىن جىن شۇرىن ۋە شاك شىسەيدىن ئىبارەت ئەكسىيەتچى جاللاتلار ۋە ئۇلارنىڭ قىرغىنچى ئەسكەرلىرىنىڭ زىممىسىدە. ئەمىلىي پاكىت شۇنداق بولسىدىكەن، ئۇنى ھەرگىزمۇ خەنزۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى قىرغىن قىلغانلىقى دېگىلى بولمايدۇ. ئەگەر پاكىتتىن چەتنەپ ئۇنداق ياكى مۇنداق دەپ قارايدىغان بولساق چوشەنچىدىكى زور خاتالىق ھىسابلىنىدۇ.

1947 - يىلى تۇرپان، توخسۇن، پىچان ناھىيىلىرىدە دېخانلار ئىنقىلاۋى بولدى. بۇ ئىنقىلاپنىڭمۇ سىياسى، ئىجتىمائى سەۋەبلىرى بار، ئەلۋەتتە. بىز بۇ يەردە ئىنقىلاپنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىقىنى سوزلىمەستىن، شۇ ۋاقىتتىكى گومىنداڭنىڭ گارنىزون سىلىكى سۇڭشىلىيەن، تۇرپاندىكى تيەنزىمى (تيەنلۇيجاڭ) ۋە 5 - ئاتلىق كورپۇس قوماندانى ماچىڭشياڭلاردىن ئىبارەت بىر ئوچۇم ئەكسىيەتچىلەرنىڭ دېخانلار ئىنقىلاۋىنى قانداق باستۇرغانلىقىنىلا ئەسلەپ ئوتسەك كۇپايە قىلىدۇ. ئۇ چاغدا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسى تېچ شارائىتتا قانات - قۇيرۇغىنى تەڭشۇالغان، قورال - ياراق جەھەتتە خىل ئىدى. تۇرپان دېخانلار ئىنقىلاۋى بولسا يەنلا پارتىزان شەكلىدە ئىدى. سىڭگىم ئېغىزىدىكى بولغان ئۇرۇشتا ئاز سانىدىكى قوراللىقلاردىن تاشقىرى مىلىتلىغان دېخانلار ئاممىسى تاياق - توقماق كوتىرىپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭغان ئىدى. بۇ ئەھۋالنى گومىنداڭ تەرەپ ياخشى بىلەتتى. ئۇزۇنىڭ خىللانغان قوراللىق كۈچلىرىگە تايىنىپ بۇ ئىنقىلاپنى باستۇرۇپ تاشلاشقا كوزى يەتكەنلىكتىن، ئىنقىلاپچىلاردا 20 نەچچەتال ئېغىر - يېنىك پىلىموت، گىرانا تلار بار دېگەندەك ئويدۇرما سوزلەرنى ياساپ چىقىپ، ئىنقىلاپنى قەتئى باستۇرۇشقا سەۋەپ ھازىرلاپ قۇمۇل، قارا شەھر، ئۇرۇمچى - ئۇچ تەرەپتىن زور تۇركۈمدە يارەمچى قىسىملارنى چاقماق تېزلىگىدە يوتكەپ كېلىپ ئون باراۋەر ئۇستۇن كۈچ توپلاپ دېخانلار ئىنقىلاۋىنى باستۇرۇشقا كىرىشتى. سىڭگىم ئېغىزىدىكى ئۇرۇشتا قورچاق 5 - كورپۇسنىڭ ئاتلىقلىرى قوراللىق پىيادە ئاممىنى كەڭ سايدا قوغلاپ قانلىق قېلىچ ئويناتىپ بىر پەللە دەھشەتلىك قېلىچ ئازلىق قىلدى. بۇ ئۇرۇش ئەسەبلىگى بىلەن ئاتايىن قىلىنغان قېلىچ ئازلىق ئىدى. دېخانلار نىڭ ئاتلىق قوراللىقلىرى

چېكىنىپ ئالغۇي ئارقىلىق ئۇچ ۋىلايەت تەرەپكە ئوتۇپ كەتكەندىن كېيىن تۇرپاندا لى خۇگيۇن باشچىلىغىدىكى ئىشپيون گۇرۇپپىسى يۇزلىگەن گۇناسىز دېخانلارنى ئولتۇرۇپ بالا - چاقىلىرىنى خانۇەيران قىلىۋەتتى. تۇرپان خەلقى لىخۇگيۇن بىلەن ئابدۇرېھىمجاننىك، پېچان خەلقى ماشاگۇ بىلەن نۇھنىڭ قىلغان تېررورلۇقلىرىنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ قالالمايدۇ. ئۇمۇمەن ئۇچ ناھىيىدە دېخانلار ئىنقىلاۋى جەريانىدا 500 دىن ئارتۇق بىگۇناھ خەلق ئولتۇرۇلدى. شۇ ۋاقىتتا سۇڭ شىلىيەن، تيەن زېمى، ماچىڭشياڭ، لىخۇگيۇنگە ئوخشاش ئەكسىيەتچىلەر بۇ قىرغىنىنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى باش جىنايەتچى ئەمەسمىدى؟ بۇ قىرغىندا ئەكسىيەتچىلەرگە يانتاياق بولغۇچىلارمۇ يەنە شۇ پېچاندىكى ماشاگۇ، نۇھ، تۇرپاندىكى ئابدۇرېھىمجان، جاپپار شياڭجاڭ، تۇخسۇندىكى تيەنپېيخۇا، قورچاق جۇيجاڭ ئاۋامىسلىم قاتارلىق پومىششىك زومگەرلەر ئەمەسمىدى؟ دېمەك قىرغىننى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچىلار ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىلەر مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرسا، قانداقمۇ بىر پۈتۈن خەلقنى مىللىتىگە يۈكلىگىلى بولسۇن!؟ سۇڭ شىلىيەنگە ئوخشاش ئازساندىكى ئەكسىيەتچىلەر قانداقمۇ بىر پۈتۈن خەلقنى مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالىسۇن؟ دېمەك شۇ ۋاقىتتا ئىشنى ئۇلغايتىپ قىرغىن قىلىشنى پىلانلىغۇچى ۋە ئەمىلىي ئىشلىگۈچىلەر ئەنە شۇ ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىلەر، ئۇزلىرى ئىشلىگەن ۋەھشىلىك بىلەن قىرغىنچىلىقنى ئەيمەنمەستىن مىللى قىرغىنچىلىق دەپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا ئوچمەنلىك سېلىش ئارقىلىق

لىق ئۇزلىرىنىك جىنايى مەسئۇلىيىتىنى يوققا چىقىرىشقا ئۇرۇنغانلارمۇ يەنە شۇ ئەكسىيەتچىلەر ئىدى. ئەگەر بىز ئاشۇ ئەكسىيەتچىلەرنىك ئېيتقانلىرى بويىچە مىللى قىرغىنچىلىق دەپ چۈشىنىدىغان بولساق، ئاشۇ ئەكسىيەتچىلەر چالغان داپقا ئۇسۇل ئويناپ قالغان بولىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمىلىي پاكىتلارنى توغرا چۈشىنىپ غەزەپ - نەپرەتلىرىمىزنى دەل شۇ ئەكسىيەتچىلەرنىك ئۇزىگە قارىتىشىمىز كېرەك.

1933 - يىلى كۇچاردىن قەشقەرگە قاراپ ماڭغان تومۇر ئېلى ياقمىرقىغا يېتىپ بارغاندا قەشقەردىن كەلگەن ياڭ چىڭمىن تۇەنجاڭ (پولكوۋنىك) توساپ ئۇرۇش قىلغاندا، مەغلۇپ بولغان ياڭ تۇەنجاڭ قېچىپ كېتىۋېتىپ ئاقسۇ جامدا ئۇزلىرى ئۈچۈن ئوتۇن - سامان ئېلىپ كەلگەن يۇزدىن ئارتۇق پۇقرانى بىر دەنگە (سارايغا) سولاۋېلىپ قىرىپ تاشلىغانلىغى دەل شۇ ئەكسىيەتچى ياڭنىك ۋەھشىلىگى ئەمەسمۇ؟

1934 - يىلى جىن شۇرېن ھوكۇمىتى ئۇرۇمچى ئەتراپىدا چاڭسەنزىددىكى خۇيزۇ دېخانلىرىنى قىرغىن قىلغانلىغىمۇ ئەكسىيەتچىلەرنىك ياۋۇز تەبىئىتىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ. ئەسلىدە چاڭسەنزىددىكى خۇيزۇ دېخانلار جىن شۇرېنغا ۋەكىل ئەۋەتىپ: "بىز ماجۇڭيىڭغا ئەگەشمەيمىز، تېچ دېخانچىلىغىمىزنى قىلىمىز!" دېگەندە جىن شۇرېن چاڭسەنزىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ بىر مەسچىتە سوھبەت ئوتكۇزىدۇ. شۇچاغدا ئۇرۇمچىگە تەھدىت سېلىپ نەنسەندە تۇرۇۋاتقان ماجۇڭيىڭ قىسملىرى بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ يوشۇرۇن ئادەم ئەۋەتىپ ئۇرۇمچىدىن ئەۋەتكەن ۋەكىل-

لەرنى قەستلەپ ئولتۇرۇۋاتقان. جەن شۇرپن هوكۇمەتى بۇ ئەھۋالنىڭ تېگى - تەكتىنى سۈرۈشتۈرمەستىن چاكسە نزددىكى خۇيزۇ پۇقرالار ئەۋەتكەن ۋەكىللەرنى ئولتۇرۇپ تاشلاپتۇ دەپ كېچىلەپ ئەسكەر ئەۋەتىپ چاكسە نزددىكى قوراللىق خۇيزۇ دىخانلىرىنى دەھشەتلىك قىرغىن قىلدى. دەمەك بۇ قىرغىننى ماجۇڭيىنىڭ ئەكسىيەتچىلىرى سەۋەپ بولۇپ جەن شۇرپىننىڭ قولى بىلەن كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇنىڭدىن ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قىرغىنچىلىق پەيدا قىلىپ مىللەتلەر ئارىسىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىشتا نەقەدەر مەككار، نەقەدەر پۇرسەتپەرەست ئىكەنلىگىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

مۇنداق مىساللار تارىختا ناھايىتى كوپ. تارىختا پەيدا بولغان ھەرقانداق خەلق قوزغىلاڭلىرىنىڭ سەۋەپچىسى ئەكسىيەتچىلەر بولغىنىدەك، قوزغىلاڭ ئاخىرلاشقاندا خەلقنى قىرغىن قىلغانلارمۇ يەنە شۇ ئەكسىيەتچىلەردۇر.

1934 - يىلىنىڭ ئەتىياز پەسلىدە ماجۇڭيىڭ ئۇرۇمچى ئەتراپىدىن قوغلاندى بولۇپ قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا، قەشقەر كونسۇلخانىسىدا بولغان بىر ئۇرۇشتا ئوكۇشسىزلىققا ئۇچراپ چىقىمدار بولدى، بۇ چىقىم ئىككى تەرەپ قوراللىق قوشۇنلىرىنىڭ ئۇرۇش قىلىش جەريانىدا پەيدا بولغان چىقىم. ئەمما ماجۇڭيىڭ ئۇز دەرىدىنى قەشقەر كونسۇلخانىسىدىكى تېچ ئاھالىدىن ئالماقچى بولۇپ بىر قېتىم قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزدى. ئىگەللىگەن ماتېريالىلارغا قارىغاندا شۇ قېتىمقى قىرغىنىدا 4 مىڭدىن ئارتۇق قەشقەر ئاھالىسى ئولتۇرۇلگەن. بۇ پەقەتلا

ماجۇڭيىڭنىڭ تەلۇلىگى، غالجىرلىغى، شۇنداقلا ئەكسىيەتچى جاللاتلىق تەبىئىتى بولماي نېمە؟ بەزىلەر ماجۇڭيىڭنىڭ قەشقەردە يۈرگۈزگەن قىرغىنچىلىقلىرىنى تىلغا ئالماي، ماجۇڭيىڭ ئىلغار ئىدى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا كومۇنىستلار بار ئىدى دېگەندەك بىر نىملەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ماجۇڭيىڭنى ئاتايىن پەدەزلەپ كورستېپ، كىشىنىڭ قوۋرغىسىنى ئىگىدىغان سوزلەرنى قىلىشقا باشلىدى. ئەگەر ئۇلار ئېيتقانداك ماجۇڭيىڭ ئىلغار ئىدىيىلىك بولسا، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ يېقىن ئەتراپلىرىدا جۇڭگو كومۇنىستلىرى بولسا، قەشقەردە 4 كېچە - كۈندۈز قىرغىنچىلىق گۈزۈپ ياۋاغ دەرۋازىسىدىن قان ئاققۇزمىغان بولاتتى!

تارىختا ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار ئۇز ياۋۇزلۇغى بىلەن قىرغىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىپ، يەنە ئۇز ئاغزى بىلەن مىللى قىرغىنچىلىق دەپ تەشۋىقات يۈرگۈزىدۇ. بۇنداق سوزلەر تارىخ ياكى يازما خاتىرە بولۇپ قالىدۇ - دە، كېيىنكى ئەۋلاتلار كورۇپ شۇ پېتىچە چۈشىنىپ خاتا ھالدا مىللەتلەر بىر بىرىنى ئوچ كورىدىغان ياكى گۇمانلىنىدىغان كوز قاراشلارغا كېلىپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارنى چوڭقۇر ئۇگىنىشىمىز، بولۇپمۇ توغرا چۈشەنچە ھاسىل قىلىشىمىز، ھەر قانداق ۋاقىتتا زىيانلىق ئەمەس.

ئۇز كىتاۋىمىزنىڭ ئۇيغۇرچە 3 - سانىدا بەزەن پاكىتلارنىڭ قويۇلۇشى ئەسلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. بۇنداق خام ماتېريال تارىخچىلارغا ھەرگىز توغرا چۈشەنچە بەرمەيدۇ. مەسىلەن، شۇ ماتېريالدا: "تومۇر سىجاڭ ئاقسۇ كونسۇلخانىسىغا كىرىدى.

بۇ يەردىكى خەنزۇلارنى تامامەن قىرىپ تاشلىدى. ئاقسۇ كونىشەر بىلەن بېگىشەرنىڭ ئارىلىغى گەرچە ئون نەچچە كىلومېتىر بولسىمۇ، بولۇنغان ئەھۋال زور دەرىجىدە ئوخشاشمايدۇ، ماريك باشچىلىغىدىكى تۆگىلەر بېگىشەردە قىرغىنچىلىق يۈرگۈزمىدى" دەپ يېزىلغان. تومۇر سجاڭ ئاقسۇ كونىشەرگە كىرىشتىن نەچچە كۈن ئىلگىرى ياقىرقىتىكى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان ياڭ چىڭمىن تۆەنجاڭ قېچىپ كېتىۋېتىپ جامغا كەلگەندە ئوتۇن - سامان ئېلىپ كەلگەن يۈزدىن ئارتۇق پۇقرانى دەنگە سولۇۋېلىپ قىرىپ تاشلىغان پاكىتتىن سوز ئاچماي، تومۇر سجاڭ كونىشەردە قىرغىن قىلدى دەپ بىر تەرەپلىمىلىك كورسىتىش پاكىتقا هورمەت قىلمىغانلىق بولىدۇ. مەسلىنى بۇنداق بىر تەرەپلىمىلىك قويۇش سەلبى چۈشەنچە، سەلبى تەسىر پەيدا قىلىشتىن باشقا رول ئويناىدۇ. جامدا قەتلى قىلىنغان گۇناسىز پۇقرالارنىڭ جەسەتلىرىنى تومۇر سجاڭ ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى كورۇپ يىغا - زارە قىلىپ دەپنە قىلدى. ئەتىسى ئاقسۇ كونىشەرگە كىرىپ كوچىدا كېتىۋاتقانداقاقتۇر بىر گوروكەشنىڭ دۇكىنىدىن تومۇر سجاڭنى قەستلەپ ئوق ئېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن كونىشەردە يوشۇرۇنغان دۇشمەن بار ئىكەن دەپ، ئويمۇ - ئوي ئاقتۇرۇپ بىر مۇنچە دۇشمەن دوتۇلغانلىرىنى پىيۇنكەش، جازانىخور، گوروكەشلەرنى ۋە بۇزۇق - پاھىشە ئايالالارنى ئولتۇردى. تامامەن قىرىپ تاشلىدى دىگەن سوزمۇ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. ئاقسۇ كونىشەردە تومۇر سجاڭ ئوزى 16 ياشلار چامىسىدىكى ئىككى نەپەر خەنزۇ بالىسىنى بالا قىلىپ بىرسىگە "ماموت"، بىرسىگە "ئىسمايىل"

دەپ ئات قويدى. باشقىلارمۇ شۇنداق قىلدى. يەنە بىر ئادەم ئاقسۇدىن بېقىۋالغان خەنزۇ بالىسى هازىر تۇخسۇنىدا بالاچاقىلىق بولۇپ ياشاۋاتماقتا. شۇنىڭدەك مۇسۇلمان بولدۇم دىگەنلەرنى ئولتۇرمەي هايات يولى بەردى.

يەنە شۇ ماتىرىيالدا تومۇر سجاڭ قەشقەرگە يارغاندا كونىشەردىكى خەنزۇ ئەمەلدارلارنى بىرنەمۇ قالدۇرماي قىرىپ تاشلىدى. ماشياۋۇ (مادوتەي) قورقۇپ قەشقەر بېگىشەرگە قېچىپ بېرىپ ماجۇڭيىك قىسىملىرىدىن پانا تىلىگەن دەپ كورسىتىلگەن. مەسلىنىڭ قويۇلۇشى يەنىلا ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. قەشقەر كونىشەردە تومۇر سجاڭ هىچقانداق قىرغىن قىلغىنى يوق، تومۇر سجاڭ قەشقەرگە ئۇرۇشسىز كىردى. قەشقەرنى ئوسمان ئېلى ئىشغال قىلغان. ئۇ هەم بەرەر خەنزۇنى ئولتۇرگىنى يوق. مادوتەي قەشقەردە هاكىمىيەتنى تومۇر سجاڭغا تاپشۇرغاندىن كېيىن بالا - چاقىلىرى بىلەن كونىشەردە ئىبراهىم لوزۇڭنىڭ بىغىدا ئارام ئېلىپ ياتتى. پۇتىدىن يارىلانغان ياڭ چىڭمىن بېگىشەردە داۋالىنىپ ياتتى، شۇنىڭدەك دوتەي يامۇلنىڭ باغ تەرەپكە ئوتاش بىر هويلىدا كونا خەنزۇ ئەمەلدارلار، چەتلەردىن قېچىپ كەلگەن ئەمەلدارلار بالا-چاقىلىرى بىلەن ئارام ئېلىپ ياتتى. بۇ ئىشلارنىڭ هەممىسى تاريخىي پاكىت. ئەگەر مەسىلە ئەينەن ئوتتۇرىغا قويۇلماستىن بىر تەرەپلىمىلىك هالدا پۇتۇنلەي قىرىپ تاشلىندى دەپ دەهشەتلىك كورسىتىلىدىغان بولسا، ئۇنداق ماتىرىيالنىڭ هەچقانداق ئىجابى رولى بولماستىن بەلكى قانداقتۇر سەلبى تەسىر

رى يەنى دەھشەتلىك سېسىق بۇس پەيدا قىلىدۇ. بۇ بىزنىڭ تا-
رىخىي ئىتتىپاقلىغىمىزغا نۇخسان يەتكۈزىدۇ - خالاس. شۇنىڭ
ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارنى ئەينەن ئوتتۇرىغا قويۇپ توغرا چۈ-
شەنچە بېرىش، ئەۋلادلىرىمىزنى توغرا تونۇشقا كەلتۈرۈپلا قال-
ماستىن مىللەتلەر ئىتتىپاقىغىمۇ غايەت زور پايدىلىق.

جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئىتتىپاقى قىسقا مۇددەتلىك ئىش
بولماستىن، بەلكى ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەردىن بۇيانقى ئىتتى-
پاقلىقتىن بۇگۈنكى جۇڭخۇا دولىتى شەكىللەنگەن. جۇڭگونىڭ
2 مىڭ يىللىق تارىخىغا نەزەر سالساقمۇ بۇگۈنكى جۇڭخۇانى شە-
كىللەندۈرۈشتە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىغى، ئور-
تاق مەسئۇلىيىتى، ئورتاق باشقۇرۇشى، يېغىپ ئېقاندا بىرلىك
ئىتتىپاقى ئوچۇق كورۇنۈپ تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن جۇڭخۇا مىل-
لەتلىرىنىڭ بىرلىك ئىتتىپاقىغا ئالى ھورمەت بىلدۈرۈشىمىز ئۆ-
نى قەدىرلىشىمىز كېرەك. ھورمەت قىلمىدىكەنمىز، تارىخنى ۋە
تارىخىي پاكىتلارنى توغرا ئوتتۇرىغا قويۇپ توغرا چۈشەنچە بې-
رىشىمىز كېرەك. كىمنىڭ قولىغا قەلەم ئالدىدا چىقسا، ئۇز خا-
ھىشىغا ياتقۇزۇپ پاكىتلارنى بۇرمىلاپ كورسىتىش، تېنگى- تەكتى-
دىن ئېيتقاندا مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا پايدىسىز.

تارىختىكى كوپلىگەن ۋەقەلەرنىڭ تۈگۈلۈشىغا تولاراق نا
توغرا چۈشەنچە ۋە گۇمانى كوز قاراشلار سەۋەپ بولغانىدەك
تەسادىپى پەيدا بولغان ۋەقەلەرنى ئادەتلىق بىلەن بىرتەرەپقە-
لىمىماسلىقىمۇ بەزەن تەبىرىقىچىلىقلارغا سەۋەپ بولغان.
دەمەك تېچ بولۇش، ئىتتىپاق بولۇشتىن ئىبارەت ياخشى ۋەزىيەتنى

مەڭگۈ مۇستەھكەملەش ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارغا ھورمەت قى-
لىپ توغرى تونۇش ھاسىل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىجتىمائى
تۇرمۇشتا ئۇشتۇمتۇت تۇغۇلغان ھەرقانداق ۋەقەلەرنى توغرا
ۋە ئادىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىش كېرەك.

ئازاتلىقتىن بۇيان مىللەتلەر مەسىلىسى زور دەرىجىدە
تۇغرا بىر تەرەپ قىلىنىپ، زور دەرىجىدە ئىتتىپاقلاشقان، ئى-
ناقلاشقان بولساقمۇ، لېكىن يۇقۇرىدا بايان قىلىغىنىمىزدەك
تارىخىي پاكىتلارنىڭ بۇرمىلانغان نۇسخىلىرى، يەنى ئەكسىيەتچى
سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۈمرانلارنىڭ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا
داۋاملىق زىددىيەت پەيدا قىلىشى تۈپەيلىدىن قىسمەن گۇمان-
لىنىشلار بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئازدۇر - كوپتۇر ساقلىنىپ كەلمەكـ
تە. بۇنداق بولۇشقا ئەكسىيەتچى "4 كىشىلىك گۇرۇھ" ۋە ئۇ-
نىڭ گۇماشتىلىرى سەۋەپ بولدى. ئۇلارنىڭ مۇرىتلىرى مىل-
لەتلەر مەسلىسىدە تولىمۇ ئالدىراقسانلىق قىلدى. بەزەن مەسـ
ىلىلەرنى تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىپ تۇغرا ھەل قىلىۋېتىشنىڭ
ئورنىغا يەنى بىر كېچە ئۇخلاپ قويسا تۇزۈپ كېتىدىغان ئاچ-
چىقىنىڭ ئورنىغا ئالدىراقسانلىق ۋە ئەسەبىلىك بىلەن باستۇرۇپ
تاشلاش تەدبىرلىرىنى قوللاندى. ئاز كۇن ئوتمەيلا چوڭ پۇش-
مان قىلىشتى. يىللارنىڭ ئوتۇشى بىلەن باستۇرۇلغانلارنىڭ ياخ-
شى ئادەملەر ئىكەنلىگى تولۇق ئىسپاتلانمىغان بولسىمۇ، لېكىن
جۇڭگو ئادەملىرى - ئوز قېرىنداشلىرىمىز ئىكەنلىگى چۈشىنىش-
لىك بولۇپ چىقتىغۇ!؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مىللى مەسىلىدىن ئىبارەت
ئىچكى ئىشلىرىمىزنى بىر تەرەپ قىلغاندا بىرىنچىدىن ئادىل بو-
لۇش، ئىككىنچىدىن سوغاق قانلىق بولۇش تېخىمۇ زورۇر.

قورچاق ئاتلىق 5 - دىۋىزىيەنىڭ ھەقىقەتەن كە قايتىش جەريانى توغرىسىدا ئازغىنە ئەسلىمە

خەن يۈۋېن

1945 - يىلى شىنجاڭغا كىرىپ گۇچۇڭ، فۇكاك، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشقان ئاتلىق 5 - كورپۇس يەنىمۇ ئاتالمىش خۇيزۇ قوشۇنى گەنسۇ، چىڭخەيدىكى خۇيزۇلارنىڭ ئاساس قىلغان، ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان سالامىللىتىنى تاياندۇرۇپ كۈچ قىلغان قوشۇن ئىدى. سالامىللىتى گەرچە نەچچە ئونمىڭ ئاھالىغا ئىگە ئارقىدا قالغان ئازسانلىق مىللەت بولسىمۇ، لېكىن جاسارەتلىك، قەيسەر، كۆكلى تۈز مىللەت. يەرلىك مىلىتارىستلار ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىغا سادىقلىغىدىن پايدىلىنىپ، ئولارنىڭ ئوزلىرى ئۈچۈن ساداقەتلىك بىلەن ئىشلەپ بېرىشىنى مەقسەت قىلغان ھالدا ھەر بىر پولك، باتالىيونلارغا مەخسۇس ئىشتاتلىق ئاخۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىسلام قائىدىلىرىنى ئىجرا قىلىپ، 5 ۋاقىتنامازنى ئوقۇش، روزى تۇتۇش ئىشلىرىنى يولغا قويۇپ، دىننى پۈتۈن قوشۇنغا سىڭدۈردى، قورچاق ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى گوچۇڭنىڭ ۋە 8 چوڭ باشقارمىنىڭ قىسمەن ئەمەلدارلىرىنى ھەسىپقا

ئالمىغاندا، ئىزۋوت، روتىدىن يۇقۇرى پولك، بىرىگادا، دىۋىزىيە كوماندىرلىرىنىڭ مۇتلەق كوپ سانىدىكىلىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچىلار ئىدى. بۇ قوشۇن جياڭجېيشى گۇرۇھىغا قاراشلىق بولماستىن مابۇفاڭ مىلىتارىست گۇرۇھىغا قاراشلىق "يەرلىك" قوشۇن ئىدى، بۇ قوشۇنغا ئەسلىدە گەنسۇ خېشىدە تۇرۇشلۇق يەرلىك مىلىتارىست مابۇچىڭ قوماندانلىق قىلاتتى، كېيىن ئۇنىڭ ئىنىسى مابۇفاڭ ئوزىگە قوشۇۋالغان.

1945 - يىلى 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي قوشۇنلىرى بارغانسېرى ئىلگىرىلەۋاتقان، گومىنداڭ قوشۇنلىرى مەغلوپ بولۇپ ھەدەپ چېكىنىۋاتقان جەددى پەيتتە 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى توساپ زەربە بېرىش ئۈچۈن، جياڭجېيشىنىڭ رۇخسىتى بىلەن بۇ قوشۇننى چىڭخەيدىن شىنجاڭغا يوتكەپ كەلدى.

شىنجاڭغا كىرىشتىن بۇرۇن 1 - كورپۇس دەپ نام بېرىلگەن بۇ قوشۇننىڭ ئەمىلىي "ئەسكىرى سانى 10 مىڭغا، ھەربىي ئەمەلدارى مىڭغا يەتمەيتتى" شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن جەنۇپتا تۇرپان، پىچان، توخسۇننى، شىمالدا گۇچۇڭ، فۇكاك، مورىلارنى بۇقوشۇننىڭ مودا پىلە رايونى قىلىپ بەلگىلەپ بەردى. باش ئىشتاپ ئۈرۈمچىدە قۇرۇلدى. يىپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلبە قىلغاندىن كېيىن، 1947 - يىلى گومىنداڭ ئوزقىسىملىرىنى قايتىدىن رەتلىگەندە ئەسلىدىكى ئاتلىق 5 - كورپۇس ئارمىيىسىنى 1 - دىۋىزىيىگە ئوزگەرتتى. ئەسلىدىكى 5 - كورپۇسنى 6 - بىرىگادىغا، ئەسلىدىكى 1 - دىۋىزىيىنى 7 - بىرىگادىغا ئوزگەرتىپ، ئاتلىق 1 - كورپۇسنىڭ قارمىغىغا

ئوتكۈزۈپ بەردى. ماچكىشياك كورپۈس كوماندىرلىغىغا، خەنرۇگفۇ 6 - بىرىگادا كوماندىرلىغىغا، مەن 7 - بىرىگادا كوماندىرلىغىغا تەيىنلەندۇق. شۇچاغدا بىز گەرچە سۇك شىلىيەنىڭ باشقۇرۇشىدا بولساقمۇ، لېكىن ھەربىي ئەمەلدارلار ۋە ئەسكەرلەرنىڭ كۆڭلىدە پەقەتلا مابۇفاڭغا ئېتىقات قىلمىغىنىڭ يەرلىك ئايرىلىپ تۇرۇش ئىدىيىسى بارئىدى.

1948 - يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا قوشۇن ئىچىدە شەرقىي گەنسۇغا بېرىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىشقا تەييارلىق خىزمىتى ئىشلەنىدى. كەم ئاتلارنى تولۇقلاش ئۈچۈن گۈچۈك، فۇكاك، مورىلاردىن مىڭغا يېقىن، قاراشەھەردىن مىڭدىن ئارتۇق ئات سېتىۋالدۇق. 1949- يىلى 6 - ئايدا بىز مابۇفاڭنىڭ خېشىغا بېرىپ ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ غەرپكە قاراپ ئىلگىرىلەش يولىنى توساپ زەربە بېرىش، لۇشۇرېنىڭ 179 - بىرىگادىسىنى بىرگە ئېلىپ مېڭىش توغرىسىدىكى رەسمى بۇيرۇغىنى تاپشۇرۇۋالدۇق. قوشۇننىڭ تەييارلىغى ھازىرلىنىپ بولدى. 6 - ئايدا ئائىلە تەۋەلەرنى پۈتۈنلەي يۇرتقا قايتۇردۇق. 7 - ئايدا ئارقا سەپ تەمىنات قىسىملىرى يولغا چىقتى. ئالدىنقى قىسىم گۈچۈكغا يېتىپ بارغان ئىدى. بۇ چاغدا شەرقىي گەنسۇدىكى ئۇرۇشلاردا مابۇفاڭ قوشۇنلىرى ئارقا - ئارقىدىن مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كېلىشكە باشلىدى. شۇنىڭدەك مابۇفاڭنىڭ كونا ئوۋىسى چىڭخەيگە قېچىپ كېتىپ پۈتۈن سەپ بويىچە بىتەچىت بولۇپ كېتىش ۋەزىيىتى شەكىللەنگەن ئىدى. شۇڭا قوشۇنغا جىددى بۇيرۇق بېرىپ

ئەسلى تۇرۇۋاتقان جايلىرىغا قايتۇردۇق. ئازاتلىق ئارمىيە پۈتۈن مەملىكەتكە قاراپ يۇرۇش قىلىۋاتقان غەلىبە خەۋەرلىرى ئارقا - ئارقىدىن يېتىپ كېلىۋاتقان، جياڭجېيشى خانلىقى ھوكۇمرانلىغىنىڭ ئەجىلى توشۇپ ھالاكىتى مۇقەررەرلىشىپ قالغان، پۈتۈن مەملىكەت ئازات بولۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان ۋەزىيەت ئاستىدا ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ نەگە بېرىپ نەدە تۇرۇشى جىددى ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە بولۇپ قالغان ئىدى. لېكىن تاۋسيۇ باشچىلىغىدىكى ھەقمەتكە قايتىش تەرەپدارلىرى بىلەن ماچكىشياك، يېچىك، لۇشۇرېنلار باشچىلىغىدىكى تۇرۇشپەرەسلەر ئوتتۇرىسىدا كۈرەش جىددى بولدى. ئارقا - ئارقىدىن يەنىن ئېچىلىپ ئىككى تەرەپنىڭ تالاش - تارتىشى ناھايىتى كەسكىنلەشتى، ۋەزىيەتنىڭ قىستىشى بىلەن ماچكىشياك ئۆز ئويىگە مۇئاۋىن دېۋىزىيە كوماندىرى گوچۈەنلياك، سەنمۇجاك جاك ژۇمى، 6-بىرىگادا كوماندىرى خەنرۇگۇفۇ ۋە 7- بىرىگادىدىن مېنى چۇشلۇك تاماققا تەكلىپ قىلىپ بىزنىڭ ھەقمەتكە قايتىشقا ئۇتقان پوزىتسىيەمىزنى سىناپ كورمەكچى ۋە ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلماقچى بولدى. شۇكۈنلەردە مەن قايتا - قايتا ئويلانسامۇ ئەكسىيەتچى تەشۋىقاتلار تۆپەيلىدىن گۇڭچەنداك سىياسىتىنى زادىلا چۈشەنمەيتتىم، ھەقمەتكە قايتقاندىن كېيىن نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇش مەسىلىسىدە قايغۇراتتىم. ئەمما ۋەزىيەت تەرەققىياتىغا قاراپ پۈتۈن مەملىكەت مۇقەررەر ئازات بولۇشقا يۈزلەنگەن تارىخ ئېقىمىنى توسۇۋالغىلى بولمايدىغانلىغىنى

ئوچۇق چۈشەندۈرۈم. بىز بىرقانچە يىلدىن شىنجاڭدا تۇرۇپ شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئاش-تۇزىنى يىدۇق. ناۋادا ئۇرۇش قالايمىقانچىلىغى چىقمىرىدىغان بولساق گۇناسىز پۇقرالارنىڭ بالايى-ئاپىتىگە سوزەپ كىرىدىغانلىغىمىزنىمۇ بىلەتتىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەسكەرلەرنىڭ تولىسى چېگىنىچى، گەنسۇلۇق قېرىنداشلار بولۇپ بىر قانچە يىلدىن بۇيان ئويلىرىدىن ئايرىلغانلار ئىدى، ناۋادا ئۇرۇش قىلىدىغان بولساق ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى چولدە قالمامدۇ؟ قاراپ تۇرۇپ شۇنداق ئەھۋالغا گىرىپتار قىلىدىغان بولساق ۋىژدانسىزلىق بولمامدۇ؟! بىزنىڭ ئالدىمىزدا پەقەتلا ھەقىقەتكە قايتىپىشتىن ئىبارەت داغدام يوللا بار ئىدى. كەڭ ئەسكەرلەرنى باشلاپ ئىنقىلاۋىي فۇرونتقا ئاتلىنىپ باي، مۇنبەت شىنجاڭنى قايتىدىن ئۇرۇش پاراكەندىچىلىگى ئىچىگە سېلىپ قويماسلىق، خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ۋە تارىخىي ئېقىمىغا ئويغۇن ئىدى. شۇڭا مەن ھەقىقەتكە قايتىش تەشەببۇسىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويدۇم، كوپچىلىك بۇنىڭغا باشقىچە پىكىردە بولمىدى. ماچىكشىياڭمۇ بىر نەچچە ئېغىز چىرايلىق سوزلەرنى قىلىپلا بىزنى ئۇزىتىپ قويدى. 9-ئاينىڭ 14-كۈنى ماچىكشياڭ پولكتىن يۇقۇرى كادىرلار يىغىنىنى ئېچىپ يىغىندا ئوزۇنىڭ ئارمىيىسىنى تاشلاپ قېچىپ كېتىدىغانلىغىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويۇپ كوپچىلىككە مۇئەققەت دېۋىزىيە كوماندىرى سايلاپ چىقىشىنى ئېيتتى. كوپچىلىك قارشىپ تۇرۇپ قالدۇق، قائىدە بويىچە ئېيتقاندا مۇئاۋىن دېۋىزىيە كوماندىرى ھوقۇقىنى تاپشۇرۇۋېلىش

لازىم ئىدى. لېكىن گوچۇەنلياڭنى كورسەتكەندە ئۇ دەرھال رەت قىلىپ ئوزىنى چەتكە تارتتى، گوچۇەنلياڭ دەرھال خەن رۇڭ-ھۇنى كورسەتتى، خەن رۇڭفۇ ئالاقزادە بولدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۈچۈن قۇربان بولۇشنى ھېچكىم خالىمايتتى. ئاندىن مېنى كورسەتتى، گوچۇەنلياڭ ۋە خەن رۇڭفۇلار ئوزىنى بىر چەتكە ئېلىش ئۈچۈن مېنى جېنىنىڭ بېرىچە پۈيلەپ كوكىكە كوتەردى. بۇ دەل ماچىكشياڭنىڭ كوڭلىدىكىدەك بولغانلىقتىن ماقۇل كەلدى. شۇ چاغدا مەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ۋە كەڭ ئەسكەرلەرنىڭ ئامانلىغى ۋە خەۋپسىزلىگىنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭ ۋە ئارمىيىنى تېچ ئامان خەلق قوينىغا تاپشۇرۇپ، ئازاتلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئازدۇر-كوپتۇر ھەسسە قوشۇش يولىدا، ھەر قانداق خېيىم-خەتەر بولسىمۇ ئوز ئۈستۈمگە ئالسام ئولسەممۇ ئارمىنىم يوق دېگەننى ئويلاپ دەرھاللا ئارمىيىنى باشلاپ ھەقىقەتكە قايتىشتەك ئېغىر يوكنى ئۈستۈمگە ئالدىم. 23-كۈنى ماچىكشياڭ قاچتى. مەن دەرھال تاۋسيۇنى ئىزلەپ ھەقىقەتكە قايتىش يونۈلۈشىنى ھىمايە قىلىدىغانلىغىمنى بىلدۈردۈم (چۈنكى ھەقىقەتكە قايتىشتا تاۋسيۇنىڭ بىردىن بىر غېمى ئاتلىق 5-كورپۇس ئىدى). پۈتۈن ئارمىيىنى ھەقىقەتكە قايتىشقا سەپەرۋەر قىلىش ئۈچۈن تاۋسيۇنى قوشۇنىمىزنىڭ ئىزۋوتتىن يۇقۇرى كادىرلىرىغا ۋەزىيەت توغرىسىدا دوكلات بېرىشنى تەكلىپ قىلدىم. بۇ يىغىن لوەنچىڭدىكى باش ئىشتاپ زالىدا ئوتكۈزۈلدى. 179-بىرىگادىنىڭ كادىرلىرىمۇ قاتناشتى، دوكلات بىر كۈن داۋام قىلدى. گېنېرال تاۋسيۇ جانلىق ۋە

كىشىنى تەسىرلەندۇرەرلىك سوزلەر بىلەن نوۋەتتىكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ بېرىدىن بىر يولىمىز ھەقمەقتكە قايتىش ئىكەنلىگىنى ئوچۇق كورسەتتى. يىغىن ناھايىتى ياخشى ئېچىلدى. مۇتلەق كوپ ساندىكى كادىرلارنىڭ ھەقمەقتكە قايتمىشتىكى غەمئىندىشىسى تۇگەپ توغرا تونۇشقا كېلىپ ھەقمەقتكە قايتىش قەدىمى تېزلەشتى. ئاخىرىدا 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى بىز پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا تېلېگىراممىا يوللاپ ھەقمەقتكە قايتىدىغانلىغىمىزنى رەسمى جاكالاپ ئىنقىلاۋىي سەپكە قوشۇلدۇق. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، ماۋجۇشى، باش قوماندان جۇدېلار جاۋاپ تېلېگىرام يوللاپ ئىنقىلاۋىي ھەركىتىمىزنى تەقدىرلىدى ھەمدە بىزگە ئوتكەننى سۇرۇشتۇرمەسلىك سىياسىتىنى تاپشۇرۇپ خەلق ئوچۇن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلىشىمىزغا رىغبەتلەندۈردى. بۇ جاۋاپ تېلېگىرامما بىزگە ئىنتايىن زور ئىلھام بولدى. بىزنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئەگىشىپ مېڭىش ئىرادىمىزنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىدى.

ھەقمەقتكە قايتقاندىن كېيىن كۇرەش ئاخىرلاشمىغان ئىدى. ئۇرۇشچەرەسلەرگەرچە قېچىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ھەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي ھەرخىل ۋاستىلار ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ تېخ ئازات بولۇشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. ئىشپىيون باشلىغى لىيۇخەندۇڭ راۋتېشەنلەر قېچىش ئالدىدا ھەقمەقتكە قايتقاندىن كېيىنكى تېچلىق ۋەزىيەتكە بۇزغۇنچىلىق قىلىشنى مەقسەت قىلىپ، ئىككى قوللۇق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇرۇمچى شەھرىگە ئوت قويۇپ بېرىشنى پىلانلىدى، ئازساندىكى بۇزۇقلار، ئىشپىيونلار

ھەقمەقتكە قايتقان قوشۇنلار ئىچىدىكى تەرسالار بىلەن تىل بىرىكتۇرۇپ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ جەمىيەت ئامانلىغىنى بۇزماقچى بولدى. بۇچاغدا ۋەزىيەت قالايمىقان، مۇرەككەپ بولۇپ ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى. بۇچاغدا تاۋسيۇ، تاۋجىڭچۇ، لىيۇمىڭچۇنلەر مېنى چاقىرىپ مۇزاكىرە قىلىپ، گومىنداڭنىڭ بىردىن بىر جەڭ قىلالايدىغان ئاتلىق 5 - كورپۇسنى مۇشۇ پەيتتە خىزمەت كورسىتىشكە، چوڭ ۋەزىيەتنى تېچلاندۇرۇپ ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئېلىشقا دەۋەت قىلدى. لۇشۇرېننىڭ 179 - بىرىگادىسى گەرچە ئۇرۇمچى شەھەرنى قوغدىغۇچى قىسىم بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىيەتنى كونتۇرول قىلالمايتتى ھەم ئىشەنچلىك ئەمەس ئىدى. مەن بۇچاغدا خىزمەت كورسىتىپ جىنايىتىمىزنى يۇيۇشنىڭ پۇرسىتى ھەمراست ھەقمەقتكە قايتىش بىلەن يالغان ھەقمەقتكە قايتىشنى ئايرىيدىغان كۇچلۇك دەلىل بولىدىغانلىغىنى ھىس قىلدىمدە بىر ئېغىزدىن قوبۇل قىلدىم. بىرپولك، بىرباتالیون ئەسكەرنى شۇئانلا ئۇرۇمچىگە يوتكىدىم، 14 - پولكنى لومەنچىگا، ئېغىر قوراللار بىلەن قوراللانغان بىر باتالیونى ئۇرۇمچى شەھەر ئىچىگە ئورۇنلاشتۇردۇم. قىسىملارنىڭ بىر قىسمى تىيانشان مېھمانخانىسىدا، يەنە بىر قىسمى نەنگۇەندە تۇردى. كۇندۇزى نەنمىگدىن سەنشىخاگزا ئارىلىغىدىكى يولنى ياسىدى. كېچىسى شەھەرنى كۇزەت قىلدى. شۇچاغدا قاراشەر، قۇمۇلدا ئوت قويۇپ بانكىنى بۇلاپ كەتكەن خەۋەرلەرىيېتىپ كەلدى. ئۇرۇمچى شەھرى تېخىمۇ قالايمىقانلىشىپ، ئىشپىيونلار ئاخشىمى ئوق ئېتىپ خەلقنى تېچ ھايات

كەچۈرەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويىدى. تاۋۇچىقۇ، لېۋە-
مىكچۇن مېنى يەنە چاقىرىپ، ئەنسىرىگەن ھالدا ئۇرۇمچىنىڭ
ئامانلىغىنى ساقلاشقا كۆزىگىز يېتەمدۇ؟ دەپ سورىدى. مەن
قەتئى ھالدا خاتىرجەم بولۇڭ، قاراشەر، قۇمۇل
ۋەقەسىنىڭ ئۇرۇمچىدە يۈز بېرىشىگە ھەرگىز يول
قويمايمىزدىدىم، قايتىپ كېلىپ كۆزەتكۈچىلەرنى كۈچەيتىپ قو-
شۇنغا ھۇشيارلىقنى ئاشۇرۇپ، بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئې-
لىشنى قايتا - قايتا جىكىلىدىم. ئۇرۇمچىنىڭ ئارقا كوچىلىرى-
دا ئەسكەرلىرىمىزنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ كېتىشتەك ۋەقەلەر
يۈز بەرگەن بولسىمۇ، ۋەقەنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنى ناھايىتى چاپ-
سان تىزگىنلىدۇق. مەن يەنە لۇشۇرېن قىسمىنى مۇۋەققەت
باشقۇرۇۋاتقان لورۇجىڭ بىلەن كورۇشتۇم. گەرچە 179 - بىرى-
گادىدا ئەسكەرلەر كوپ بولسىمۇ، لېكىن كوپ ساندىكىلىرى ياخ-
شى ئادەملەر ئىدى. بىز كېڭىشىپ ئۇزۇنارا ماسلىشىپ ئېھتىياتـ
چانلىقنى كۈچەيتىپ ئاخىرى ئۇرۇمچى شەھرىنىڭ ئامانلىغىنى
قوغداش ۋەزىپىسىنى غەلىبىلىك ئورۇنلىدۇق.

ئۇزۇن ئوتمەي قۇتۇبىدا تۇرۇشلۇق بىر باتالىيون ئەسكەر
توپىلاڭ كوتەردى، تاۋسىيۇ يەنە مېنى چاقىرىپ ئەسكەر ئە-
ۋەتىپ توپىلاڭنى تىنجىتىشنى ئېيتتى. مەن ئىشتاپقا قايتىپ
كېلىپ دەرھال پولك كوماندىرى ماشجېننى توپىلاڭ كوتەر-
گەنلەرنى تىنجىتىشقا ئەۋەتتىم. قىسقىغىنە 2 - 3 كۈن ئىچىدە
مىچۇەن رايونىنى قولغا كىرگۈزۈپ توپىلاڭ چىقارغۇچىلارغا
كۈچلۈك زەربە بېرىلدى، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئۇرۇمچى شەھرىگە

ئوت قويۇشتەك شىرىن خىيالىرى كوپۈككە ئايلاندى.

جەمىيەت ئامانلىغى قەدەممۇ - قەدەم ياخشىلاندى.
ئازاتلىق ئارمىيە ئوكۇشلۇق كېلىپ ئۇرۇمچىگە ئورۇنلىشىپ شىنجاڭ-
نىڭ ئازاتلىغى ئۇچۇن ياخشى ئاساس يارىتىلدى. بۇ ئىنىڭ بىلەن
گۇزەل باي شىنجاڭ ئاخىرقى ھىساپتا تېچ ئامان خەلقنىڭ
قوينىغا قايتىپ كەلدى.

1980 - يىلى 4 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى

شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشىدىن ئاۋالقى «شىنجاڭ گېزىتى»

چىڭ چۈەنچۇ

شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشىنىڭ ئالدىدا، كونا شىنجاڭ گېزىتى، گېنېرال جاڭ جۈجۇڭ تەشەببۇس قىلغان تېچ سوھبەتلەشىش مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ، گېنېرال جاڭ جۈجۇڭنىڭ "شىنجاڭ تېچلىغىنى قوغداش" نى مەركەز قىلغان تەشۋىقات فاكىچىنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلغانلىقتىن، شىنجاڭدىكى ھەربى ۋە مەمۇرىلارنىڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشى ئۈچۈن، بىر قاتار جامائەت پىكرى تەييارلىدى. مەن 1948 - يىلدىن باشلاپ، شىنجاڭ "25 - سېنتەبىر" ھەقىقەتكە ئوتكەنگە قەدەر شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى قوشۇمچە باش تەھرىرلىك ۋەزىپىسىنى ئوتىگەن ئىدىم. مەن بۇ ماقالامدا ئۇزەمنىڭ باشتىن كەچۈرگەنلىرىم بويىچە شىنجاڭ گېزىتىنىڭ ئازات بولۇشتىن ئاۋالقى بىر يىلدىن ئارتۇغراق ۋاقىت ئىچىدىكى ئۆزگىرىش جەريانىنى بايان قىلماقچىمەن.

1 . گېنېرال جاڭ جۈجۇڭنىڭ تەشۋىقات فاكىچىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن

1944 - يىلى ئىلى، چوچەك، ئالتايدا 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى پارتلىدى. 1945 - يىلى گېنېرال جاڭجۈجۇڭ گومىنداڭ

نىڭ غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىگە مەسئۇل بولۇپ كېلىپ، ئۇزى ئىلىغا بېرىپ، 3 ۋىلايەت رەھبەرلىرى بىلەن سوھبەت ئوتكۈزۈپ تېچلىق شەرتنامىسى ئىمزالىدى ۋە گېنېرال جاڭ جۈجۇڭنىڭ قوشۇمچە ئولكە رەئىسلىگى، 3 ۋىلايەتنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىگىدە شىنجاڭ ئولكىلىك دېموكراتىك بىرلەشمە ھوكۈمىتى قۇرۇلدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شۇ ۋاقىتتىن خېلى بۇرۇنلا، گېنېرال جاڭجۈجۇڭ شىنجاڭ گېزىتىگە 3 نۇقتىلىق تەشۋىقات فاكىچىنى كورسەتكەن ئىكەن. ئۇ مۇمى مەزمۇنى: 1. دولەت ئېچىدىكى مەسىلىلەردە تېچلىق سوھبىتىنى تەشەببۇس قىلىش، گېزىتتە كوممۇنىزىمغا قارشى تەشۋىقات يۈرگۈزمەسلىك، 2. خارجى مۇناسىۋەتلەردە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇقنى تەشەببۇس قىلىش، گېزىتتە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشۋىقات يۈرگۈزمەسلىك، 3. ئولكە مەسىلىسىدە شىنجاڭنىڭ تېچلىغىنى قوغداشتا، شىنجاڭ دېموكراتىك بىرلەشمە ھوكۈمىتىنى قوغداشتاچىڭ تۇرۇپ، ئىچكى ئۇرۇش خەۋەرلىرىنى باسماسلىق ئىدى.

كېيىن گېنېرال جاڭجۈجۇڭ خىزمەت سەۋەبىدىن نەنجىڭغە قايتىپ كەتتى. جاڭ ئەپەندى شىنجاڭدىن ئايرىلغاندىن كېيىنكى بىر مەزگىل ئىچىدە ھەر خىل سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن، بەختكە قارشى شىنجاڭدا "تۇرپان، پىچان، توخسۇن ۋەقەسى" پەيدا بولغانلىقتىن شىنجاڭنى تېچ بىرلىككە كەلتۈرۈش ۋەزىپىسى تەسىرگە ئۇچراپ، قۇرۇلغان دېموكراتىك بىرلەشمە ھوكۈمىتى پارچىلىنىپ كەتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئەينى چاغدىكى شۇ

خىل ئەھۋال ئاستىدا، شىنجاڭ گېزىتى جاڭ جۈجۇڭ بېكىتكەن 3 نۇقتىلىق تەشۋىقات فاكتىنى ئىجرا قىلىشى يېتەرلىك بولمىدى.

1947 - يىلى قىشتا سابىق گومىنداڭ غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىۋى قوشۇمچە شىنجاڭ ئولكىسىنىڭ باش كاتىۋى لىۋ مىڭچۈن ئەپەندى نەنجىڭگە بېرىپ، گېنېرال جاڭ جۈجۇڭغا شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرى خىزمەتلەر ئۈستىدىن دوكلات قىلىش ۋە يولىورۇق سوراشقا ماڭغاندا، "شىنجاڭ گېزىتىنى قانداق قىلىپ كۈچەيتىش كېرەك؟" دېگەن مەسىلىنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالغان ئىدى. ھەربى ۋە مەمۇرى مەسىلىلەر، بۇ ماقالىمىزنىڭ دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. شىنجاڭ گېزىتى توغرۇلۇق، شۇ چاغدا جاڭ جۈجۇڭنىڭ ماقۇللۇغى بويىچە، گېزىتنىڭ باشلىنىشى ۋە تەھرىر باشلىقلىرىنى ئالماشتۇرماقچى بولدى. ۋاڭ تېپىچىڭنى گېزىتخانا باشلىقلىغا، چىڭ چۈەنچۇنى مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىرلىككە تەيىنلەشنى قارار قىلدى. لىۋ مىڭچۈننىڭ بۇ ئىككى كىشىنى تاللاپ گېزىتخانىغا قويۇشى، ئاساسىي جەھەتتىن بۇ ئىككىسىنىڭ دولەت ئىچى - تاشقى ۋەزىيەتلىرىدىكە بولغان كوز قارىشى گېنېرال جاڭ جۈجۇڭ ئەپەندىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بىردەك بولغانلىقى ئۈچۈن ئىدى. ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىق كورسىتىشى بىلەن جاڭ جۈجۇڭنىڭ شىنجاڭ گېزىتىگە كورسىتىپ بەرگەن تەشۋىقات فاكتىنىنىڭ ئىزچىللىششىنى ئۈمىت قىلدى.

2. بىر "شىنجاڭچە" بىر لەشمە تەھرىر كوللېگىيىسى

1948 - يىلى ۋاڭ تېپىچىڭ شىنجاڭ گېزىتىنىڭ باشلىغى، چىڭ

چۈەنچۇ مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىر بولۇپ تەيىنلەنگەندىن كېيىن تەھرىرلەرنى كەڭ كولەمدە يوتكەپ رەتلىدى.

رەتلەشتىن ئاۋال تەھرىرلەر، مۇخبىرلار دېگەندەكلا سەنمىنجۇيىلىق ياشلار ئومىگىدىن ئىدى. سابىق مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىر لىۋ باكىيۇەن شىنجاڭغا كېلىشتىن ئاۋال جېڭگو تەسىس قىلغان سەنمىنجۇيىلىق كادىر تەربىيىلەش سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسىنى ئوتىگەن بولۇپ، ئۇ شىنجاڭ گېزىتىگە كەلگەندە تەھرىرلەر، مۇخبىرلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىدى.

لىۋ باكىيۇەن خىزمەتتىن ئايرىلىش ۋاقتىدا كوپ سانلىكى تەھرىرلەر، مۇخبىرلار ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولمىدىغانلىقىنى بىلەدۇرۇشتى. چىڭ چۈەنچۇ نەنجىڭدىن يالغۇز ئوزىلا شىنجاڭغا كەلگەندە ۋاڭ تېپىچىڭ تېخى لەنجۇدا ئىدى. كوپ سانلىكى تەھرىرلەر ۋە مۇخبىرلارنى خىزمەتتىن بوشىتىشتەك ئېغىر قىمىنچىلىق ئالدىدا باش كاتىپ لىۋ مىڭچۈن ئوزى ئوتتۇرىغاچىقىپ، ۋاقىتلىق مۇۋەققەت گېزىتخانا باشلىغى بولۇپ، بىر نەچچە دوستىلىرىنى تەكلىپ قىلىپ كەلدى. بۇلار مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن ساھەسىدىكى پىشقەدەملەردىن شياۋ يىخەي، جاڭ زىگېي، لى فەنچۇن قاتارلىقلار، بۇلار ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا گېزىتخانا تەھرىر بولۇمىگە كېلىپ ياردەم قىلدى. ۋاڭ تېپىچىڭ لەنجۇدا ھەر تەرەپكە خەت - تېلېگىراممۇ ئەۋەتىپ ئادەم تەكلىپ قىلدى، بىر ئايدىن كوپرەك تىرىشچانلىق كورسىتىش ئارقىلىق ئىچكىرى

دىن تەكلىپ قىلغان تەھرىر خادىملىرى ئىلگىر - كېيىن بو-
لۇپ ئۇرۇمچىگە يېتىپ كېلىپ، يېڭى تەھرىر كوللېگىيىسى
تەشكىللەندى. كەلگەن تەھرىرلەر ئىچىدە سابىق لەنجۇ گومىن-
داڭ "تېچلىق" گېزىتخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باش تەھرىرى
يى شۇجى، سابىق غەربىي شىمال مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئىشلە-
گەن فۇتۇ سۈرەت مۇخبىرى سۈن زىيىڭ، "دۇنيا بىلىملىرى"
ژورنىلىنىڭ ئاتاقلىق خەلقارا مەسىلەلەر مۇقالىچىسى يۇجېڭۇ،
ۋۇخەندە چىقىدىغان سەنئەت ژورنىلى "ئىيول" غا ماقالا يازدى-
غان يازغۇچى ياڭ بودا قاتارلىقلار بار ئىدى.

بۇ تەھرىر كوللېگىيىسى ئوخشاش بولمىغان سىياسى خاھىش
ۋە ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائى مۇناسىۋەتتى بار كىشىلەرنى
ئوز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ يەردە تەكىتلەشكە ئەرزىيدىغىنى بىر مە-
سىلە شۇ ۋاقىتتا ئۇرۇمچىدە "كۆرەش جەمئىيىتى" ناملىق يەر ئاس-
تى ئىلغار تەشكىلات بولۇپ، مەخپى تۇردە، يەر ئاستى ژورنىلى
«كۆرەش»نى بېسىپ تارقىتاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇ تەشكىلاتنىڭ
3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىدىن كېيىنكى 3 ۋىلايەت بىلەن مەلۇم ئالاقە-
سى بار ئىدى. كېيىن بىلدۇقىكى، 1948 - يىلدىن بۇرۇنلا شىنە-
جاڭ گېزىتىنىڭ مۇھىم تەھرىرلىرىدىن تولىسى بۇ كۆرەش جەمئى-
يىتىگە ئىشتىراك قىلغان.

بۇ "شىنجاڭچە" بىرلەشمە تەھرىر كوللېگىيىسىدە، جاڭ
جۇجۇڭنىڭ سىياسى تەشەببۇسلىرىنى ھىمايە قىلىدىغان گومىنداڭ
ئەزالىرى، 3 ۋىلايەت بىلەن ئالاقىلىشىدىغان كۆرەش جەمئىيىتە-
نىڭ ئەزالىرى، شۇنىڭدەك پارتىيىسىز گۇرۇھتىكىلەر بار ئىدى.

باش تەھرىر چىڭچۈەنچۇ، 1949 - يىلى سوۋېت كونسۇلىنىڭ
جۇڭگو - سوۋېت مەدەنىيەت جەمئىيىتى ئارقىلىق، شىنجاڭ گېزى-
تىگە ئەۋەتكەن ماقالىلىرىدىن پايدىلىنىش ئۇچۇن ئاشكارا سالاھى-
يەت بىلەن، جۇڭگو - سوۋېت مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ مەدەنى-
يەت گەنسىسى، كۆرەش جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى بولغان
لوجۇ بىلەن كوپ ئۇچرىشاتتى (لوجۇ 1949- يىلى سېنتەبىر ئاي-
لىرىدا ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق 5 نەپەر يولداش بىلەن
بېيجىڭدىكى بىرىنچى نۆۋەتلىك سىياسى كېڭەش يىغىنىغا كېتە-
ۋاتقاندا، ئايرۇپىلان سوۋېت چېگرىسى ئىچىدە ھادىسىگە ئۇچراپ،
بەختكە قارشى قۇربان بولغان).

1949 - يىلى فېۋرال، مارت ئايلىرىدا ۋاڭ تېپىچىڭ شەخ-
سى سەۋەپتىن، شىنجاڭ گېزىتخانىسىدىكى خىزمەتتىن ئىستېپا
بەردى. لېۋ مىڭچۇننىڭ يېقىن خىزمەتدىشى تەن ۋېيشى
گېزىتخانىغا مۇدىر بولۇپ كەلدى.

بۇ بىرلەشمە تەھرىر كوللېگىيىسى 1948 - يىلدىن كېيىن
ئوڭۇشلۇق ھالدا جاڭ جۇجۇڭ بېكىتىپ بەرگەن 3 نۇقتىلىق
تەشۋىقات فاكىتىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ بولۇشىنى
قوغداشتا گېزىتنىڭ ئوتەشكە تېگىشلىك تەشۋىقات رولىنى جارى
قىلدى.

3. گېزىت سەھىپىسىدىكى "تېچلىق"

تەھرىرلىكتىكى ئەملىي خىزمەتلەردە، جاڭ جۇجۇڭنىڭ
تەشۋىقات فاكىتىنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش ئۇچۇن، بىز يەنە بىر

قاتار تەدبىرلەرنى قوللاندۇق.

شۇ چاغدا، بولۇپمۇ 1948 - يىلى ھوكۇمەت باشقۇرۇۋاتقان بۇ گېزىتنى ئىشلەشتە، بىز ئىككى چوڭ چەكلىمىگە ئۇچرايتۇق: 1 - ھوكۇمەت تەرىپىدىن باشقۇرۇلغاچقا، دولەتنىڭ ئىچكى تاشقى خەۋەرلىرىنى باسقاندا، پەقەت گومىنداڭ مەركىزىي ئاخبارات ئورگىنىنىڭ تېلېگرامما ماقالىسىنى ئىشلىتىش بىلەنلا چەكلىنەتتى. 2 - يىراق چېگرىدا مەددىنىيىتى قالاق بولغانلىقتىن بۇ گېزىتكە مەخسۇس ماقالا تەشكىللەش ئىمكانىيىتى جەھەتتە چەكلىنەتتى. بولۇپمۇ دولەتنىڭ ئىچكى - تاشقى مەسىلىلىرىگە ئائىت بولغان مەخسۇس ماقالىلاردا ئىمكان قەدەر بۇ ئىككى چەكلىمىنى يېڭىش ئۈچۈن، مېنىڭ قوللانغان تەدبىرىم: (1) قەتئىي تۇردە جاڭجۇڭنىڭ تەستىقلىغان قاتتىق بەلگىلىمىنى ئىجرا قىلىپ، دولەت ئىچىدىكى ئۇرۇش خەۋىرى توغرۇلۇق بىر خىل تەمكىن باسىمانلىق، (2) گومىنداڭ مەركىزىي ئاخباراتى تارقاتقان ئىچكى - تاشقى خەۋەرلەرنى قاتتىق تاسقاپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى كومۇنىزىمغا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى بولغانلىرىنى تازىلاپ چىقىرىش، (3) شىنجاڭدىكى بىردىن بىر گېزىتنىڭ ئالاھىدىلىكىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، بىگۇنا ئەيىپلەنگەن ئىلغار گېزىت - ژورناللاردىكى ئۇمۇمىي خەۋەر ۋە مەخسۇس ماقالىلارنى كۆپلەپ ئېلىپ تارقىتىش.

1949 - يىلى سوۋېت كونسۇلىنىڭ ماقالا بىلەن تەمىنلەش مەنبەئى ئېچىلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ دولەت ئىچىدىكى گېزىت - ژورناللارنى تاپشۇرۇۋالمىغان ئەھۋال ئاستىدا (1949 -

يىلنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلى) بىز ئۇزلۇكسىز تۇردە خەلقارا خەۋەرلەر جەھەتتىن تاسىس ئاگېنتلىغىنىڭ تېلېگرامما خەۋەرلىرى ۋە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەرىپىدىن تەمىنلەنگەن خەلقارا مەسىلىلەرگە ئائىت مەخسۇس ماقالىلارنى كۆپەيتتۇق.

جاڭجۇڭنىڭ تەشۋىقات فاكىجىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئولكىمىزدىكى مەسىلىلەر جەھەتتە، بىز ماناس دەريا-سىنىڭ ئىككى قىرغىغىدىكى تىركىشىتەك ئوبېكتىپ مەۋجۇدىيەتكە نىسبەتەن سۆكۈت قىلغاندىن تاشقىرى، ئولكە، شەھەرلەردىكى سىياسى ئىشلارنى يولغا قويۇش فاكىجىنىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلدۇق.

تەشۋىقاتنىڭ ئۇنۇمىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن، بىز يەنە زور كۈچ بىلەن ئونۇپرسال خاراكتېرلىق قوشۇمچە ژورنال نەشر قىلىپ، دولەتنىڭ ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەتلىرىنى تونۇشتۇرۇش ۋە ھەر خىل ئىلمىي مەخسۇس ژورنال ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت بەتلىرىنى چىقىرىپ، ئىچكى - تاشقى يېڭى خەۋەر كەمبەغەللىكىنى ئىبارەت ئاجىزلىغىنى توشقۇزدۇق. مەخسۇس قوشۇمچە بەتلەردە بېسىلغان ئەسەرلەر ئىچىدە، قىسمەن خەلقىنى، ئىنقىلابنى مەدھىيىلەيدىغان، ئىستىبداد ھاكىم مۇتلەقلىقنى قامچىلايدىغان چېرىك، قاراڭغۇلۇقنى پاش قىلىدىغان ماقالىلار ھەققەتەنمۇ بار ئىدى. گەرچە شەرت - شارائىتنىڭ قىسمىتى تۇپەيلىدىن، ئىپادىلەش ئانچە ئوچۇق بولمىسىمۇ، قانداقلا بولمىسۇن خەلقنى يورۇقلۇققا باشلاپ ماڭدى. بەزەن ئىلىم - پەنگە ئائىت ماقالىلارنىڭ بېسىلىشىمۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالقى-

شغا ئېرىشكەن ئىدى.

تەشۋىقات ئۇنۇمىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن، بىز يەنە شىنجاڭ بويىچە نەچچە يۈزلىگەن گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇدۇق، بۇنىڭ ئىچىدە تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفتسېرلار، ھوكۇمەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچىلەر، ئوقۇغۇچىلار بار ئىدى. گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىلىرىغا ئېتىۋار بېرىپ، گېزىت باھاسىنى چۈشۈرۈپ ساتتۇق. گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىلىرى گېزىت ئوقۇش مۇزاكىرە خاتىرىلىرىنى گېزىتخانا تەھرىر بولۇمىگە ئەۋەتىپ بېرەتتى. تەھرىر بولۇممۇ مۇشتېرىلارنىڭ مۇزاكىرە خاتىرىلىرىدىن تاللاپ گېزىتلەردە ئېلان قىلاتتى. ئەۋەتىلگەن ماقالىغا قەلەم ھەققى بېرىپ، ئېلان قىلىنمىغانلىرىغا بىر بىردىن خەت يازاتتى. مۇشۇنداق قىلىپ زور دەرىجىدە گېزىت بىلەن مۇشتېرىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كۈچەيتتۇق.

يۇقۇرقى تەدبىرلەر ئارقىلىق، بىز 1948 - يىلى جاڭجۇڭ بېكىتكەن تەشۋىقات فاكتىلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇردۇق. 1948 - يىلى مەملىكەت مىقياسىدا ئىنقىلابىي ئۆزگىرىش يەت زور تەرەققى قىلغان بىر يىل. خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى ئارقىمۇ - ئارقا غەربىي شىمالدا غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، كەينى - كەينىدىن لياۋشېن، خۇەيخەي، پىڭجىن 3 چوڭ ئۇرۇشتا غەلىبە قىلدى. ئەمما، گومىنداڭ ھوكۇمرانلىغىدىكى شىنجاڭ گېزىتى "سۆكۈت" قىلىپ، ھېچقانداق خەۋەر تارقاتمىدى. لېكىن سىياسى كۆرەش ئىستراتېگىيىسى جەھەتتىن قارىغاندا، بۇ گېزىت ھەققەتەنمۇ «تۇزلەكلىكتىكى پارتىزانلار» فىلىمىدە-

كى ھىلىقى جەسەكچى بوۋاينىڭ "ئەل ئامان!" دەپ توۋلىغىنىغا ئوخشاش دۇشمەننى بىخوتلاشتۇرۇپ، دۇشمەن ئارمىيىسىدىكى ئوفتسېر، جەڭچىلەرنىڭ كۆرەش غەيرىتىنى بوشىتىش رولىنى ئويناپتۇ. شىنجاڭنىڭ ئەينى زامانىدىكى كونكرېت شەرت - شارائىتى بويىچە قارىغاندا، شىنجاڭ 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى ۋاقتىدا، تېچلىق سوھبىتى ئارقىلىق، تېچلىققا ئېرىشكەن ئىدى. بۇ "تېچلىق" پۈتۈن شىنجاڭنىڭ تېچلىغىنى مۇقەررەلاشتۇرۇپلا قالماستىن، ماناس دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىغىدىكى مىللەتلەر ئاۋازىنى توختىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىخەتەرلىگىگە كاپالەتلىك قىلىش رولىنى ئوينىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە قارىتا ئەكسىلئىنقىلابىي ئۇرۇش تەرتىپىسى ئېلىپ بېرىشنى توساش رولىنىمۇ ئوينىدى. شۇنىڭدەك دەل مۇشۇ "تېچلىق" شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشىگە يوشۇرۇن شەرت - شارائىت ھازىرلاپ بەردى. ئەلۋەتتە، مۇبادا گېزىتىمىز شۇ چاغدا شىنخۇا ئاگېنتلىغىنىڭ تېلېگراممىلىرى بىلەن ئازاتلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبە خەۋەرلىرىنى ئېلان قىلالمىغان بولسا، ئۇنىڭدا باشقىچە بولاتتى، شۇ چاغدىكى شىنجاڭ گېزىتى بۇنداق قىلالمايتتى، بۇ رېئال ئوبېكتىپ مەۋجۇدىيەت. ئەمما بۇ خىزمەتتىن بەزى كىشىلەر ئىنتايىن قىيىن شارائىتتا ئىشلەيتتى. ئۇ بولسىمۇ يەر ئاستى ئېلغار تەشكىلاتنىڭ كۆرەش جەمئىيتى ۋە ئۇلار بىسىپ تارقاتقان يەر ئاستى ژورنال - «كۆرەش» ئىدى.

1949 - يىلغا كەلگەندە، شىنجاڭ گېزىتى مەخسۇس ئادەم

تەيللەپ شىنخۇا ئاگېنتلىغىنىڭ يېڭى خەۋەرلىرىنى خاتىرىلەپ رەھبەرلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇنۇلىدۇ. يەنە بىر نۇسخا كوچۇ-رۇپ، يەر ئاستى يوللىرى بىلەن كۆرەش جەمئىيىتىگە يەتكۈزۈپ بېرەتتى. بۇ ئىش ئېلېكترامما ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى جاڭجيەدە-خاۋ تەرىپىدىن سىزىلىپ قېلىپ، مەخپى تۇردە شۇ چاغدىكى شىنجاڭ گېزىتخانا رەھبەرلىگىگە دوكلات قىلغان.

4. شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئۇتۇشى ئۈچۈن جاماەت پىكرى تەييارلاش

دولەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭ گېزىتى باش كاتىپ لېۋىنچۈننىڭ يولىورۇغى بىلەن جاڭجۇڭنىڭ بۇرۇنلا كورسەتكەن 3 نۇقتىلىق فاكتىنىنى بويىلاپ، بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا، شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئۇتۇشى ئۈچۈن، جاماەت پىكرى تەييارلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

1949 - يىلى تېچلىق سوھبىتىنىڭ مۇقەددىمىسى ئېچىپ تاشلاندى. جاڭجۇڭ باشچىلىغىدىكى گومىنداڭ تېچلىق سوھبەت ۋەكىللەر ئومىگى بېيجىڭغا بېرىپ، بىر نەچچە ئايلىق سوھبەتتىن كېيىن، دولەت ئىچىدىكى تېچلىق شەرتنامىسىنى ئىمزالىدى. كېيىن نەنجىڭ گومىنداڭ دائىرىلىرى بۇ شەرتنامىنى رەت قىلدى. ئەمما شىنجاڭ گېزىتى بۇ تېچلىق شەرتنامىسىنى پۈتۈن تىرىسى بويىچە ئېلان قىلدى. گومىنداڭ ھوكۇمرانلىق رايونىدىكى بىر گېزىت بولغانلىقى ئۈستىگە، شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇ-

مەتنىڭ ئورگان گېزىتى بولغاچقا، جۇڭگو كومپارتىيىسى قوشۇلغان، گومىنداڭ رەت قىلغان ئېچىلىق شەرتنامىسىنى پۈتۈن تىرىسى بويىچە ئېلان قىلالىشى بىر چوڭ ئىش ئىدى. بۇ پەقەت، گېزىت ئوزىنىڭ تالىلىغان مەيدانىنى ئاشكارىلاپلا قالماستىن، بەلكى پۈتۈن شىنجاڭدىكى مۇشتېرىلارغا بىر خەۋەرنى-يەنى "شىنجاڭ چوقۇم سوھبەتلىشىش يولىدا، كېيىن چوقۇم ھەقتەكە ئۇتۇش يولىدا ماڭىدۇ" دېگەنىنى ئۇچۇق ئېيتقانلىدى.

ئېچىلىق سوھبىتىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، گېزىت سەھىپىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقىنى توغۇشتۇرىدىغان مەخسۇس بەت ئاچتى. بۇ مەخسۇس بەت لېۋىنچۈننىڭ كورسەتمىسى بىلەن بولغان. تەن ۋېيشى ۋە چىڭچۇەنچولارمۇ شۇ ئىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلىنى زىيارەت قىلىپ، سوۋېت كونسۇلىنىڭ جۇڭگو - سوۋېت مەدەنىيەت جەمئىيىتى ئارقىلىق گېزىتخانىمىزغا ماقالا يېزىشىنى مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتى. بۇ ھەرىكەت، ئەلۋەتتە ئولكىلىك ھوكۇمەت دائىرىلىرىنىڭ ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇقنى تېخىمۇ كۈچەيتىشىنىڭ ئېھتىياجى بولغانلىقتىن، گېزىت تەشۋىقاتىنىڭ ئوزدىن قارىغاندا، "سوۋېت ئىتتىپاقىنى توغۇشتۇرۇش" سەرلەۋھىلىك بۇ مەخسۇس بەت ھەقىقەتكە ئۇتۇش ئۈچۈن جاماەت پىكرى تەييارلاشتەك بۇ بىر مەركىزىي ۋەزىپىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. نەنجىڭ ئازات بولغاندىن كېيىن، گومىنداڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى ئەمىلىيەتتە مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. ئەمما شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان يۇز مىڭ كىشىلىك گومىنداڭ ئارمىيىسى شىنجاڭنىڭ

شەرقىي چېگرىسىدا تۇرۇۋاتقان بىر جاھىل كۇچىنىڭ تۇستۇنلۇغى ئاستىدا، دەرھالا بايرىغىنى ئالماشتۇرۇشقا بولماي، يەنە جاپالىق خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە توغرا كېلەتتى. شۇنىڭدەك بىز گەرچە شىنخۇا ئاگېنتلىغىنىڭ يېڭى خەۋەرلىرىنى كوچۇرۇۋالغان بولساقمۇ، ئەمما بۇ ئارقىلىق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتكە يۇرۇش قىلغان غەلبە خەۋەرلىرىنى بېسىشقا بولمايتتى. پەقەت يەنىلا 1948 - يىلدىكى "تېچلىق"تىن ئىبارەت كونا ئۇسۇلنى ئىشلىتىش مۇۋاپىق ئىدى. بۇ ۋاقىتتا گېزىت يۈزىدە كورۇلگەن يېڭى ئەھۋال، گومىنداڭ مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىغى تارقاتقان دولەتنىڭ ئىچكى سىياسى خەۋەرلىرىنى ئىمكانقەدەر ئازئىشلىتىش ياكى ئىشلەتمەسلىك ئىدى. ئىيولدىن پاشلاپ ئىچكى يېڭى خەۋەرلەر بېكى ئېلىپ تاشلاندى.

5. گېزىتنى مەركەز قىلغان ھەقىقەتكە ئوتۇش ۋە قارشى تۇرۇش كۇرىشى

شىنجاڭ گېزىتى ئازاتلىقتىن ئاۋال، شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئوتۇشى ئۇچۇن جاھانەت پىكرى ھازىرلىغان بولسىمۇ، يەنىلا كەم بولۇپ بايرىغى روشەن ئەمەس، گەپلەردە ئوزىنى چەتكە ئېلىپ تۇراتتى. ئەمما ھەقىقەتكە ئوتۇشكە قارشىلىق قىلغۇچىلار بۇنىڭغا جان - جەھلى بىلەن ئوچمەنلىك قىلاتتى. بۇ يەردە بىر نەچچە ۋەقەلەرنى ئەسلەپ ئوتسەك زېمىنى بولماس.

بۇنىڭ بىرسى، 1949 - يىلىنىڭ ئاپرىل،

ماي ئايلىرىدا گومىنداڭ ئولكىسىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىلىقى ياكى تەشۋىقات يىغىنىنى چاقىرىش ئارقىلىق، شىنجاڭ گېزىتىنى قورشاپ يوقىتىشنى قەستلىدى. يىغىندىن ئاۋال تېلېفون بىلەن تەنۋىپىشى بىلەن چىكچۇەنچۇلارنىڭ قاتنىشىشىنى خەۋەر قىلدى. بۇ قېتىمقى يىغىنغا قىسمىلاردىكى سىياسى خىزمەت مەسئۇللىرى، مائارىپ ساھەسىدىكى رەھبەرلەردىن بولۇپ جەمئى 30 دەك كىشى قاتناشقان ئىدى. يىغىندا ئولكىلىك پىرقىنىڭ ھەيئىتى لى فەنچۇن، گومىنداڭنىڭ فېۋرالدا تارقاتقان ("ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى جازالاش"قا قارشى ئالاھىدە تەشۋىق يولىورۇغى) نى ۋە ئاپرېل ئىچىدە تارقاتقان، ئەڭ ئاخىرىدا سوھبەتنى بۇزۇپ، داۋاملىق جاھىللىقنى تەرغىپ قىلىدىغان "تەشۋىق پىروگراممىسى"نى ئوقۇپ ئوتتى. ئۇلارئەسلىدە نەزىجك رەت قىلىۋەتكەن "ئىچكى تېچلىق شەرتنامىسى"نى ئىشلەتكەن، جاك جۇجۇئىنىڭ بېيجىڭدا قېپقالغان پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، مەركىزىي تەشۋىقات مىنىستىرلىگىدىن ئىبارەت بۇ سېسىق مارکىغا تايىنىپ، كوپچىلىكنى گېزىتنىڭ ئالدىنقى بىر قىسمىنى مۇلاھىزە قىلىش ۋە پىكىر بېرىشكە ھەركەتلەندۇرۇپ، گېزىتخانىنى خاتالىغىنى تونۇشقا ھەمدە بۇندىن كېيىن قورچاق تەشۋىقات مىنىستىرلىگىنىڭ "تەشۋىقات پىروگراممىسى"نى ئىجرا قىلىشقا مەجبۇر قىلىدى. يەنە ئالدىنقى بىر كۇنى تەنۋىپىشنا تېلېفۇن بەرگەن ۋاقىتتا، يەنە: "نۇرغۇن ئاغىنىلارنىڭ گېزىتكە پىكرى بار" دېگەن. لېكىن راستىنلا يىغىندا يۈز كورۇشكەندە ئولكىلىك پىرقىدە داۋراڭ سالغان پىكىر قىلغۇچىلار

كوپ بولمىدى.

بۇنىڭ ئىككىنچىسى: ھەقمەتكە ئۇتۇشنى پىلانلاۋاتقان پەردە ئارقىسىدىكى ھەركەت راسا جىددى ئىلىپ بېرىلىۋاتقان شۇ كۈنلەردە، ئىنتايىن ئاز ساندىكى ھەقمەتكە ئۇتۇشكە قارشىلىق قىلغۇچى جاھىللار بەزى كىشىلەرنى جەمئىل چىقىرىشقا قۇتراتماقچى بولۇپ، مەلۇم قىسمىدىكى بەزى كىشىلەر "پالانچىنى ئولتۇرمىز" دېگەنىنى ئۇزۇلكېسىز تەشۋىق قىلدى. (ھەقمەتكە ئۇتۇشنى پىلانلىغۇچىلارنىڭ ئىسمىنى ئاتىغان) بەزىلەر ئادەم توپلاپ "كېچىسى كىلىپ گېزىتخانىنى چاقمىز" دېگەن ئىغۋالارنى تارقاتتى. بۇ خىل ئىغۋالارنىڭ ھۇجۇمى ئالدىدا شىنجاڭ گېزىتى تەھرىر بولۇمىدىكى مۇتلەق كۆپ ساندىكى كەسىپداشلار ۋە باسما زاۋۇدىدىكى ئىشچىلار پەقەت تەۋرەنمەي، ئادەتتىكىدەك كېچە-كۈندۈز ئوز ئىسمىنىلىرىدا ئىشلەۋەردى. گېزىت نورمال چىقىپ تۇردى. بۇ پەقەت ئاز سانىدىكى ئايرىم كىشىلەر، سۇبېكتىپ جەھەتتىن شىنجاڭنىڭ چوقۇم تېچ ئازاتلىققا ئېرىشىشىگە ئىشەنچى كەم بولغانلىقتىن، بۇ خىل ئىغۋالارنىڭ تەشۋىشىگە ئۇچرىدى. شىنجاڭدا قېيقىلىشنىڭ خەتەر يولۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئازات بولۇشتىن ئاۋال ئېچكىرىگە قېچىپ كەتكەنلەرمۇ بولدى. ئىككى نەپەر تەھرىر لەنجۇغا قېچىپ بارغاندىن كېيىن، جاھىللار تەرىپىدىن ئولتۇرۇلدى.

بۇنىڭ ئۇچىنچىسى: 27 - سېنتەبىر، گېزىتخانىدىكى بەزى كىشىلەر، ئەتىنىڭ گېزىتىدە، شىنجاڭنىڭ تېلېگىراممىلا بىلەن ھەقمەتكە ئۇتكەنلىگىنى ئېلان قىلىدىغانلىقىنى ئۇققان. بەختكە يارىشا، بۇ

كۈنى كەچتە تەھرىر بولۇمى ۋە ھەرپ تىزىش ئويىغا كېچىلىك ئىسمېنىغا چىققاندا تۇيۇقسىز توك توختاپ قالدى. بۇرۇنمۇدائىم ئاقىتلىق توك توختاش ۋەقەلىرى بولۇپ تۇراتتى. شۇڭا گېزىتخانا، باسمازاۋۇدىنىڭ بىر تۇزۇمىدە گاز لامپىلىرىنى تەييارلاپ ناۋادا كېچىسى توك توختاپ قالسا گاز لامپىلىرىنىيادىدۇرۇپ ئىشلەشكە كاپالەتلىك قىلاتتى. ئەپسۇسكى دەل مۇشۇ كېچىسى گاز لامپىلىرىغا ماي قۇيۇلمايلا قالماستىن، بەلكى زاۋۇت باشلىغى لى شىڭخۇانى ۋە ئامبارچىنمۇ ئىزلەپ تاپقىلى بولمىدى. 28- چېسلادىكى گېزىتنىڭ بېسىلىپ چىقىش ۋاقتى چوڭ تەسىرگە ئۇچرايدىغانلىقى كوزىمىزگە كۆرۈنۈپ ئىشچىلار بەكمۇ تاقەتسىزلەندى. تەھرىر بولۇمىدىكى رەھبەرلەرگە ئامبارنىڭ ئىشىگىنى بۇزۇپ، كىرىسىنى ئىلىپ چىقىپ، گاز لامپىلىرىنى يېقىپ ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى. گەرچە بىر سائەتتىن كېيىن ۋاقىت كېچىككەن بولسىمۇ، ئىشچىلارنىڭ جىددى ئىشلىشى بىلەن زىيانغا ئۇچرىغان ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈپ، تېلېگىراممىلا بىلەن ھەقمەتكە ئۇتكەنلىك خەۋىرى بىلەن «ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئالىمىز!» سەرلەۋھىلىك باشماقالىنى ئېلان قىلىپ، ۋاقىتدا مۇشتېرىلارنىڭ قولىغا يەتكۈزۈپ بېرىپ شىنجاڭنىڭ تېچ ئازات بولۇشىنى كۈتۈۋالدى.

شىنجاڭ كان ئىشلىرىغا ئائىت ئەسكى ئىش توغرىسىدا ئەسلىمە

پەن زوخۇەن

تومۇر كان توغرىسىدا

شۇ يىللاردا دەسلەپكى تەكشۈرۈشلەرگە قارىغاندا شىنجاڭنىڭ تومۇر كانلىرى قەشقەر يېڭىشەھەر، يېڭىسار، ئاقسۇ كونىشەھەر، باي ۋە تۇرپان قاتارلىق جايلارغا، شىمالىي شىنجاڭنىڭ بۇرۇمچى ئەتراپى سانجى، تۇدۇڭخابا، جىمىسارنىڭ شۇيشىگۇ، ئىلى ۋە چوچەك قاتارلىق جايلارغا بۇرۇنلاشقان، بۇنىڭ ئىچىدە شۇ يىللاردا جىمىسار ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدىكى شۇيشىگۇ تومۇركانىنىڭ نامى ئەڭ مەشھۇر ئىدى. 19 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدا چىەنلۇڭ خانى جۇڭغارىيە ۋە ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن بۇ جايىنىڭ تومۇركانى ئېچىلىشقا باشلىنىپ، تومۇر تاۋلاش ئىشلىرى بىر مەھەل تەرەققىي تاپقان ئىدى. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، كان ئىشچىلىرى نەچچە مىڭغا يەتكەن. 1845 - يىلى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر چىڭ خاندانلىقىغا قارشى قايتا ئىسيان كوتىرىپ، ھەممىلا يەر تەپرىقىچىلىق بولغاندا ئىشچىلار قېچىپ تارقاپ كەتكەنلىكتىن

تومۇر زاۋۇدى تاقىلىپ قالغان، كېيىن گەرچە بۇ زاۋۇتلار قايتا ئېچىلغان بولسىمۇ، لېكىن تومۇر تاۋلاش ئىشلىرى يەرلىك ئۇسۇلدا بولغاچقا تومۇرنىڭ سۈپىتى ياخشى بولمىغانلىقى، شۇنىڭدەك چارروسىيەنىڭ تۇرلۇك تومۇر بۇيۇملىرى ۋە تومۇر ماتېرىياللىرى كەينى - كەينىدىن شىنجاڭغا كىرگۈزۈلگەنلىگى سەۋەبىدىن يەرلىك تومۇر ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرىنى بىرسىپ كېتىپ شۇيشىگۇ تومۇركانىنى سۇروشتۇرىدىغان ئادەم چىقماي قالغان.

1920 - يىلدىن كېيىن روسىيەدە ئەكسىلئىنقىلاۋى كۈچلەر مەغلۇپ بولۇپ بەزىمەن روس ئاقسۆڭەكلىرى ۋە زىيالىلىرى ئارقىمۇ - ئارقا شىنجاڭغا قېچىپ ئوتتى. بۇنىڭ ئېچىدە گېرمانىيىدە ئوقۇپ روسىيەدە ئوراللىقى پولات زاۋۇدىدا ئېنژېنېر بولغان ۋاسلىيېۋ ئۇبار ئىدى. ئۇ نېمىسچە، ئېنگلىزچە، فرانسۇزچە تىللارنى ياخشى بىلەتتى. شۇ چاغدىكى جۇڭگو - روسىيە داۋاشنىڭ بانكىسىنىڭ مۇدىرى سوۋوروۋ بۇ ئادەمنى شىنجاڭدا قالدۇرۇپ ئىشلىتىش بۇ رايونىنىڭ سانائەت كان ئىشلىرىنى قۇرۇشقا پايدىلىق دەپ ئۇنى سودا - سانائەت نازىرى يەن يۈيشەنگە تونۇشتۇردى. مەن ئۇ چاغدا داۋاشنىڭ بانكىسىدا ئىشلەيتتىم. ئېنگلىز تىلىنى بىلگەنلىگىم ئۈچۈن تەرجىمان بولۇپ سوھبەتكە قاتناشقان ئىدىم. ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن بىر مەزگىل روسىيەدىن كېلىدىغان تومۇر مەنبەئى ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى. شۇڭا سودا - سانائەت نازارىتى پاي توپلاپ مانجۇرىيەلىك گۇي يۈي بىلەن ۋاسلىيېۋنى شۇيشىگۇ تومۇر كانىنى سىناق

تەرتىپسىزدە ئېچىشنى بەلگىلىدى. گۇي يۈي چىك خاندانلىقى دەۋرىدە بېيجىڭ تەرجىمانلىق مەكتۈبىدە رۇس پاكولىتېتنى پۈتتۈرۈپ گۇاڭشۇي يىللىرىدا شىنجاڭ ئالاقە باغلاش ئىدارىسىنىڭ ئىشلىرىنى بېجىرىشكە مەسئۇل بولغان ۋە ۋاسىلىيۇۋنىڭ خىزمىتىگە ناھايىتى زور قولايلىقلارنى كەلتۈرۈپ بەرگەن ئىدى. ۋاسىلىيۇۋنىڭ شۇيشىگۇغا بېرىپ سىناق قىلىغاندىن كېيىن نازارەتكە دوكلات بېرىپ شۇ جايدىكى ئوتقا چىداملىق تۇپراق بىلەن خىش كويدۇرۇپ، كىچىك تېپتىكى رۇدا كويدۇرۇش ئوچىغى ياساپ چىققاندىن كېيىن سىناق قىلىساق يۇقۇرى ھارارەتكە چىداشلىق بېرەلمەي رۇدىنىڭ بېرىمى ئېرىگەندە خىش بېرىلىپ كېتىپ رۇدا ئېرىتمىسى خىش ئارىلىغىغا كىرىپ كەتكەن ۋە داشقالغا ئايلىنىپ زايا بولغان ئەھۋالنى مەلۇم قىلغان، ئەگەر شۇ جايدا تومۇر تاۋلايدىغان بولساق ئالدى بىلەن ئىككى مىك گىرادۇسلۇق ھارارەتكە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان توپا بولغاندىلا بۇ خىزمەتنى يۇرگۈزگىلى بولىدۇ، دەپ پىكىر سۇنغاندا نازارەت ھەرقايسى ناھىيىلەرگە ئوتقا چىداملىق توپا تېپىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى. مەلۇم بىر ئورۇن(يەر ئېسىمدە يوق)ئوتقا چىداملىق توپىنىڭ ئۈسخىسىنى ئەۋەتىپ بەرگەندە ۋاسىلىيۇۋنىڭ ھارارەتنى ئولچەيدىغان ئەسۋاپلىرى بولمىغاچقا پەقەت ئاددى ئۇسۇلدا نەچچە بىلەن ئوتنى پۈلەش ئارقىلىق سىناق قىلىپ پەقەت مىك گىرادۇسلۇق ھارارەتكە چىدايدىغانلىقىنى مولچەرلىدى ۋە شۇ توپا بىلەن خىش كويدۇرۇپ كىچىك تېپتىكى ئوچاق

ياساپ رۇدا كويدۇردى. بۇ قېتىم گەرچە ئالدىنقى قېتىمقىدىن ياخشىراق بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا يېرىلىپ كېتىش ئەھۋالى يۈز بەرگەنلىكتىن تومۇرنىڭ سۇپىتى ساپ بولمىدى. بۇ خىل تومۇردە سوققان تاقا ۋە باشقا ئەسۋاپلار چۈرۈك ھەم بوش بولۇپ ئوڭايلا سۇنۇپ كېتەتتى. سۇپەت جەھەتتە رۇسىيەدىن ئىمپورت قىلىنغان تومۇرگە يەتمەيتتى. شۇڭا بۇ زاۋۇتنىڭ مەسئۇلاتى سېتىلماي چىقمىنى قامدىيالمىغانلىقتىن زاۋۇت تاقىلىپ قالدى.

گۇاڭشۇي يىللىرىدا شىنجاڭغا ئىككى قېتىم ساياھەتكە كەلگەن شىۋېتسارىيەلىك سىۋېن ھېدىن 1928-يىلى جۇڭگو پەن ئالىملىرىدىن تەركىپ تاپقان غەربىي شىمال تەكشۈرۈش ئومۇمگى بىلەن بىرگە شىنجاڭغا كېلىپ تەكشۈرۈش يۈرگۈزدى. بۇ ئومەكنىڭ تەركىۋىدە ئەسلى چىڭخۇا ئونۋېرسىتېتنى پۈتتۈرگەن گېولوگىك پېروفېسسور يۈەن شيۈەن بار ئىدى. ئۇ گۇچۇڭ جىمىسار ئەترايىدا تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈپ ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان تاشقا ئايلانغان كۆڭلۈك (دىنو زاۋارى ــ قەدىمقى دەۋرلەردىكى ئومىلىگۇچى ھايۋان)نى تاپقان. ئۇنىڭ تومۇركان توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتىغا قارىغاندا رۇدا چىقىدىغان ئورۇن يۇرا دەۋرىدىكى كومۇر قاتلىمى بولۇپ توپا ئارىلاش رۇدا ئىدى. جىمىسار ناھىيىسىدىكى مەشھۇر رۇدا چىقىدىغان شۇيشىگۇدا تومۇر تاۋلاشقا لايىق كوكس چىقاتتى. كوكسنى فۇكادىن يوتكەپ كېلىدىغان بولسا خراجەت بەكمۇ قىممەت چۈشەتتى. يەرلىك ئۇسۇل بىلەن تاۋلانسا رۇدىنىڭ

يەرلىرىمى زايا بولاتتى. ئەگەر ئوتقا چىداملىق ماتېرىيال بىلەن ياسالغان پەنىي ئاساستىكى پېچ بولمسا 100 جىك رۇددىن ئەسلىدە 30 جىك تومۇر ئىشلەپچىقارغىلى بولسمۇ بىزنىك تاۋلىشىمىزدا ئارانلا 15 جىك تومۇر ئىشلەپچىقارغىلى بولاتتى. قاتناش - تىرانسپورت ۋە ئوتقا چىداملىق ماتېرىيال جەھەتتە چەكلىمىگە ئۇچرىغانلىقتىن ۋاسلىيەۋنىك شۇيشىگۇدىكى تومۇركان سىنىغى مەغلۇپ بولدى.

نېفت كانى توغرىسىدا

- چىك خانىدانلىقىنىك ئاخىرقى مەزگىللىرىدە مەملىكەت بويىچە مەكتەپلەر ئېچىلىش دولقۇنىغا ئەگىشىپ ئۇرۇمچىدە شىنجاڭ ئالى مەكتىۋى قۇرۇلدى. مەن شۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا، ئىلگىرى جىچاۋنىك «يىنك بىنك ئەدىبىي ئەسەرلەر توپلىمى» ۋە «شىنمىن گېزىتى» قاتارلىقلارنى ئوقۇپ يۇرۇپ ئىدىيەۋى ئۆزگىرىش ھاسىل قىلدىم. 1840 - يىلدىكى ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن چىنىك خانىدانلىقى ھەربىي ۋە خارجى جەھەتلەردە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. كۆچلۈك دولەتلەر بىلەن كوپ قېتىم تەڭسىز شەرتنامىلار تۈزۈپ جايلارنى بۆلۈپ قەرزتولىدى. ئىجارىگە (كانسىسىيە) يەربەردى ھەمدە زىمىن سىرتى ھوقۇقىنىمۇ بەردى. جۇڭگونى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن دولەتنى باي ۋە كۈچلۈك قىلىشنىك لازىملىغىنى، بۇنىك ئۈچۈن مەملىكىتىمىزنىك مول كان بايلىقلىرىنى ئېچىش ۋە سودا ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىك زۆرۈرلۈگىنى تونۇدۇم. شۇچاغدا شىنجاڭدا نېفت چىقىدىغان ئورۇننىك كوپلۈگى مەلۇم

ئىدى. نېفت شۇ چاغدىكى سانائەتتە ئىنتايىن زور رول ئوينايتتى. ئەگەر پۈرسەت بولۇپ شۇجاينىك نېفت كانىنى ئاچىدىغان بولسام، دولەتكە پايدىسى بولغاندىن تاشقىرى ئۆزەم گىمۇپايدا تېگىدىغانلىغىنى بىلەتتىم. بىلىشىمچە، شۇچاغدا نېفت چىقىدىغان ئورۇنلار شىخودىكى مايتاغ، كۇچار، يەركەن، قەشقەر، ئاقسۇ كونىشەر، ئۈرۈمچى، چوچەك، ساۋەن، ئالتاي، ماناس قاتارلىق جايلار ئىدى. 32 بۇلىغى بار مايتاغ ھەممىدىن مەشھۇر ئىدى. شۇچاغلاردا 15 چايدىكى ماي كۆزىدە ماي ئۆزلۈكسىز ئېتىلىپ چىقاتتى. ماينىك رەڭگى قېنىق يېشىل ياكى سۇس قىزىل ئىدى.

1906 - يىلى شىنجاڭ ھۆكۈمىتى چارۇسىيەبىلەن دوگوۋورلىشىپ كىچىك تېپتىكى نېفت ئايرىش قازانلىرىنى سېتىۋالدى ۋە ئىككى نەپەر رۇس تېخنىك خادىمنى تەكلىپ قىلدى. لېكىن تەكلىپ قىلىنغان تېخنىك خادىملار مۇتەخەسسىس بولمىغانلىقتىن ماشىنا ئۇسكۇنىلىرىنى قۇراشتۇرۇشنىلا بىلەتتى. مايتاغنىك يەرتۈزۈلۈشىنى، نېفت تەركىۋىنى ئايرىش ۋە نېفت قۇدۇقلىرىنى قانداق بۇرغىلاشنى بىلمەيتتى. شۇنىك ئۈچۈن مايتاغ نېفتلىكى تولۇق ئېچىلالماي قالدى. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا قارىغاندا، رۇسىيە بىلەن شىنجاڭ قىسمەن سودا - ئالاقە شەرتنامىسى ئىمزالىغاندىن كېيىن شىنجاڭغا ئېكسپورت قىلغان كىرسىننىك ئەڭ يۇقۇرى يىللىق مىقدارى بىرمىليون جىڭغا يەتكەن ئىدى. بىرجىك كىرسىن ئىككى مىسقال كومۇشكە سېتىلاتتى، ھوكۇمەت مايتاغدا نېفت ئايرىشنى يولغا قويغان بولسىمۇ

مەسۇلات مقدارى ئانچه كوپ بولمىدى. ئۇنىڭ تەننەرقىمۇ ناھايىتى يۇقۇرى بولغاچقا رۇسىيەدىن كىرگۈزۈلگەن كىرىسىن بىلەن رىقابەتلىشەلمەسلىگى تەبىئى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ھوكۈمەت باشقۇرماقچى بولغان ماشىنا - سايمانلار رەسمى ئىشقا سېلىنماي ئىسكىلاتتا بېسىلىپ قالغان ئىدى. مۇڭگۇنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا شەنشىنىڭ يەنچاڭدا نېفىت ئىشلەپچىقىرىلدى. سوۋېت ئوكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن رۇسىيەدىن كىرگۈزۈلدىغان كىرىسىن ئۈزۈلۈپ قالدى. ياڭ زېڭشىن خوتەنلىك يالاڭ پەيغەمبەر كىشىنى شەنشىگە نېفىت ئايرىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. ئۇ كىشى بىر يىلدىن كوپرەك ئۆگىنىش قىلىپ قايتىپ كەلدى. مايتاغدىكى قايناپ چىققان مايىنى ئېلىپ كېلىپ كونا كېچىك پار قازىنى بىلەن كىرىسىن ئىشلەپچىقىرىدى. ئۇ چاغدا كىرىسىن بەكمۇ قىس ئىدى. بۇ ئادەم ئايرىغان مايىنىڭ مىقدارى پەك ئاز بولغانلىقتىن، ئېھتىياجنى قاندۇرالمايتتى. قەشقەر، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردىكى نېفىتلىكلەردە نېفىت چىقىرىشنى سىناق قىلغان بولسىمۇ، نېفىت ئايرىش ماشىنىلىرى ۋە مەخسۇس تېخنىك خادىملار بولمىغانلىقتىن ئۇنۇم بەرمىگەچكە ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ توختىتىپ قويۇلدى. مەكتەپتىكى چېغىمدىلا نېفىتىنىڭ دولەت ۋە شەخسىگە چوڭ پايدىسى بارلىغىنى بىلەتتىم، ئوكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن رۇسىيەدىن كىرگۈزۈلىدىغان كىرىسىن ئۈزۈلۈپ قېلىپ شىنجاڭدا كىرىسىن قىس بولۇپ باھاسى ئورلەپ كەتتى. ۋاسىلىيوۋنىڭ ژېنېرىنىڭ تومۇرکان ئېچىش سىنىغى ۋۇجۇتقا چىقمىغانلىقتىن

مەن ئۇنى نېفىتلىك ئېچىشقا تەكلىپ قىلدىم. شۇ چاغدائۇرۇمچىنىڭ غەربىدە 15 كىلومېتىر كېلىدىغان چوڭ يولنىڭ بويىدا بىر بۇلاق بارلىغىنى بىلەتتىم. يەرلىكلەر بۇنى ماي بۇلاق دەپ ئاتايتتى. بۇلاقتىكى سۇنىڭ ئۈستىدە بىر قەۋەت بېغىرەك ماي دائىم لەيلەپ تۇراتتى. نېفىت پۇرىغى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. بۇ يەردىن ئوتكەن ھارۋىكەشلەر بۇ ماي بىلەن ھارۋا چاقىنى مايلايتتى. شۇڭا مەن بۇ يەردە جەزمەن نېفىت بار دېدىمدە ئېنژېنېر ۋاسلىيوۋنى تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈشكە تەكلىپ قىلدىم. بۇلاقنىڭ ئورنى ئويمان يەردە ئىدى. ۋاسلىيوۋبۇ يەرنى كورۇپ، بۇرغىلاپ قۇدۇق قېزىپ نېفىت مەنبەئىنى تاپماقچى بولدى. ئۇ چاغلاردا بۇرغىلاش ماشىنىسى يوق ئىدى. بىز تېلېگىراپ ئىدارىسىنىڭ تۇڭرۇك تىككەندە ئىشلىتىدىغان بۇرغىسىنى ئوتتۇرا لدۇق. 1920 - يىلى كۈزدە ئېنژېنېر ۋاسلىيوۋ ئىككى ئادەم يالاپ بۇرغا بىلەن قۇدۇق قازدۇردى. ئىككى جاڭ قازغاندىن كېيىن قۇمسازگىرانىت قاتلىمىغا دۇچكېلىپ قالدى. گىولوگىيە ئىلمىگە ئاساسلانغاندا، نېفىت قاتلىمى كوپىنچە قۇمسازگىرانىت قاتلىمىدا بولاتتى. دېمەك بۇ ئەتراپتا نېفىت قاتلىمىنىڭ بارلىغى ئىسپاتلاندى. لېكىن ئارىيەت ئالغان بۇرغا بىلەن تاش قاتلىمىنى تېشىشكە ئامال بولمىدى. قۇدۇقتىن چىققان تۇپراقتا نېفىت پۇرىغى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. بىر سەقىم تۇپراقنى ئالقانغا ئېلىپ كۈچەپ سىققاندا بارماق ئارىلىغىدىن ماي سىرغىپ چۈشەتتى. تۇپراقتىن پار ئارقىلىق ماي ئايرىشنى ئويلىغان بولساقمۇ لېكىن ياڭ زېڭشىن ئىسكىلاتتىكى پار قازانىنى

دۇبەن مەھكىمىسى پار بىلەن تەمىنلەش ئىشىغا ئىشلىتىۋالغان ئىدى. ۋاسلىيوۋ مەسلىھەتلىشىپ، پار ئارقىلىق ماي ئاجرىتىپ 20 جىك ئەتراپىدا ماي ئالدۇق. بۇنىڭ15 جىگى كىرسىن، قالغىنى ھەر خىل ماي ئىدى. ئېنژېنېر بۇ سىناقتىن مەمنۇن بولدى. مەن ياك زېكشىنىغا دوكلات يېزىپ ئىسكىلاتتا تاشلىنىپ ياتقان ئىككى كاتولنى ۋە باشقا كىرەكلىك سايمانلارنى ئىشلەتىشكە ئارىيەت بېرىشنى ۋە ھوكۇمەتتىن مەبلەغ ئاجرىتىپ شىركەتلىشىپ باشقۇرۇشنى مۇراجىەت قىلدىم. بىزگە 30 مىڭ سەر قەرز بېرىشنى تەستىقلىدى. مەن ئولكە پۇلىدىن 8 مىڭ سەرنى سەرمايە قىلىپ زاۋۇت قۇرۇلۇشىنىڭ تەييارلىغىنى ئىشلىدىم. 1921 - يىلى ئەتىيازدا ماي بۇلاقنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ۋاك جاگۇدا بىر كىچىك ئوستەڭ بولۇپ مۇزلىتىش مەسلىسىنى ھەل قىلىش مۇمكىنلىگىنى تەكشۈرۈپ بىلدىم. ئېنژېنېر بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ ھەر ئېيىغا 200 سەر ئولكە پۇلى ئىش ھەققى بېرىدىغان بولدۇم. پايدىنى ئۇنىڭغا ئايرىم بېرىدىغان بولدۇم. (ئېنىق سان ئېسىمدە يوق) ئېنژېنېر ۋە ئىشچىلار ئۈچۈن بىر كورپۇس ياتاق سېلىشىپ مۇۋاپىق جايغا زاۋۇت بىناسى قۇرۇپ چىقتىم. ئارىيەتكە ئېلىنغان ئىككى پار قازاننى ئورنىتىپ ماي ئاجرىتىش ئىشىنى يولغا قويدۇم. ئېنژېنېر رۇس تېخنىك ئىشچىدىن بىرنى يالاپ ئالدى. ئۇنىڭ ماڭىشىغا 100 سەر بەلگىلەندى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئون ئىشچى يالىلمۇالدۇق. يۇلارنىڭ مائاشى 15 سەردىن 20 سەر ئەتراپىدا بولدى. ماي بۇلاقتىن چىققان كۆلچەك ماي تۇپراقنى يوتكەش ئۈچۈن ھارۋا ئورۇنلاشتۇردۇق.

شۇ يىلى ياز ئايلىرىدىن باشلاپ ماي ئاجرىتىشقا باشلىدۇق. كۈنلۈك ئىشلەپچىقارغان ماي 100 جىك ئەتراپىدا بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە قىزغۇچ رەڭلىك كىرسىن 50 جىك ئەتراپىدا، قالغان قىسمى تىكىش ماشىنىسىنى ياغلايدىغان ماي، ئوتۇك مېيى قاتارلىقلار ئىدى. شۇ چاغدا بازاردا كىرسىن قىس بولغانلىقتىن بىزنىڭ ئىشلەپچىقارغان مېيىمىزنىڭ سۈپىتى ناچار بولسىمۇ لېكىن بىر جىك ماي 7 مىسقال باھاسىدا سېتىلدى. تەننەرقىنى ھىسابلىغاندا ئانچە كوپ پايدا بەرمىدى. 1923- يىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرسىن ئىمپورت قىلىندى. ھەر جىك كىرسىننىڭ باھاسى ئولكە پۇلىغا 3 مىسقال ئەتراپىدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن كىرسىن ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇدىمىز توختاپ قالدى.

شىنجاڭدا قۇرۇلغان فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ جەريانى

پەن زوخۇەن

1925 - يىلى (مىنگو 14 - يىل) شىنجاڭ توقۇمىچىلىق شىركىتى قۇرۇش تەييارلىقىغا باشلاندى. بۇندىن بۇرۇن شىنجاڭدا توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى. توقۇمىچىلىق بۇيۇملىرىنىڭ كوپ قىسمى رۇسىيەدىن ئىمپورت قىلىناتتى. شىنجاڭدا ئىشلەپچىقىرىلغان پاختىنىڭ كوپ قىسمى (ھەر يىلى 5300 تونا) رۇسىيەگە چىقىرىلاتتى. رۇس سودىگەرلىرى شىنجاڭدا باج تولىمەسلىكتەك ئالاھىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇپ ئومۇمەن شىنجاڭنىڭ سودا ئىشلىرىنى مونوپول قىلغان ئىدى. سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپتىن كېيىن، ئىلگىرىكى رۇس سودىگەرلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى سودا ئىشلىرى زاۋال تاپىۋاتقاچقا باشلىدى. شىنجاڭغا ئېھتىياجلىق بولغان رەختلەرنى ئىچكى ئولكىلەردىن يوتكەشكە توغرا كەلدى. ئەمما يول يىراق، قاتناش قولايسىز بولغانلىقتىن، شىنجاڭ پاختىسىنى ئىچكىرىگە توشۇشقا ئامال بولماي سېتىلماسلىقتەك ئەھۋال ئاستىدا ياڭ زېڭشىن توقۇمىچىلىق سانائىتى قۇرۇپ دېخانلار ئىشلەپچىقارغان پاختىنى سېتىۋېلىپ

ئامىمىنىڭ كېيىم - كېچەك مەسىلىسىنى ھەل قىلماقچى بولدى.

شىركەتنىڭ پاي سوممىسى ئولكە پۇلىغا بىر مىليون سەر بولدى (بۇ، پۇل 400 مىڭ سەر كومۇشكە باراۋەر ئىدى). ھوكۇمەت تەرەپ 500 مىڭ سەر پاي قوشتى، قالغان قىسمى شەخسلەردىن توپلاندى. پاي چەكلىرىنى سودا - سانائەت نازارىتى بېسىپ تارقاتتى. ھەربىر پاي 10 سەر ئولكە پۇلى قىلىپ بېكىتىلدى.

ھوكۇمەتنىڭ بېجىرىۋاتقان ئىشلىرىغا ئاممىنىڭ قىلالمىغانلىقتىن شەخسلەر ئانچە قىزغىن ئالمىدى. نەتىجىدە ھەرقايسى ناھىيە ھاكىملىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، پاي چەكلىرىنى چەت ناھىيىلەردە ساتتى. ناھىيىلىك ھوكۇمەتلەر ھەر قايسى شائىيۇلارغا بۇيرۇق قىلدى. شائىيۇلار پاي چەكلىرىنى خەلقتە ئالۋاڭ تەرىقىسىدە ساتتى. بىرنەچچە يىلىكى 20 دەك ئادەم بىر پاي چەك سېتىۋالغان ئىشلارمۇ كۆرۈلدى. شائىيۇلار زومۇ - زو خەلقتە تېگىپ ياقتى - سوقتى قىلىش، كوپ يېغىپ ئازمەلۇم قىلىش ئارقىلىق پايدا كوردى. خەلقتە كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلغان بۇخىل ئەھۋالنى ياڭ زېڭشىن ئاڭلىغاندىن كېيىن يېغىۋېلىنغان پاي سوممىلارنى خەلقتە قايتۇرۇشقا بۇيرۇق چۈشۈردى، لېكىن چەك بىر ئادەمنىڭ قولىدا بولغاچقا قايتۇرۇلغان پۇل قولىدا چەكبار ئادەمگە تېگىپ پۇل يېغىش قىلغاندا قوشۇلغان ئادەملەرگە پۇل تەگمەيدىغان ئەھۋاللار يۈزبەردى. شەھەردىن يىراق يېزىلاردىكى خەلق ھوكۇمەت

ئورۇنلىرىغا كېلىپ پولنى قايتۇرۇۋېلىشقا كەتكەن چىقىم ئەينى ۋاقىتتا چەك سېتىۋېلىش ئۇچۇن قوشقان پۇلدىن ئېشىپ كېتەتتى. شۇ سەۋەپتىن كوپ ئادەملەر بۇ پۇلنى ئېلىشتىن ۋازكەچتى. باش - ئايىغى يوق ھىساۋات شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى. خەلق "فۇمىن" دىن مەنپەئەت ئالماقتايوق، ئەكسىچە جاپاسىنى تارتتى.

زاۋۇت قۇرۇلۇشىنىڭ تەييارلىق مەزگىلىدە ياڭ زېڭشىن شىنجاڭ گوخۇي ئەزاسى بولۇپ بېيجىڭدا تۇرۇۋاتقان ۋەكىلى جى فۇغا كىچىك تېپتىكى توقۇمىچىلىق ماشىنىسى سېتىۋېلىشنى تاپشۇردى. شۇ چاغدىكى ئەھۋالدا ياۋروپا - ئامېرىكا ئەللىرىنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى ناھايىتى تەرەققى قىلغان بولۇپ، نەچچە ئون مىڭ ئورچۇقلۇق توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىراتتى. باھاسىمۇ ناھايىتى قىممەت ئىدى، شىنجاڭدا توپلانغان پۇل چوڭ تېپتىكى ماشىنا سېتىۋېلىشقا ئازلىق قىلاتتى. بىر ئىككى مىڭ ئورچۇقلۇق ماشىنىلارنى ئادەتتە توقۇمىچىلىقنى ئۇگىنىش ئۇچۇن ياسالغان بولغاچقا سانى ئاز بولغانلىقتىن، سېتىۋېلىش تەس ئىدى. نۇرغۇن تەكشۈرۈش ۋە ياڭ زېڭشىننىڭ كوپ قېتىم تېلېگىراممىلا يوللىشى بىلەن كېڭىشىش ئارقىلىق ئەڭ ئاخىرىدا ئامېرىكا ۋېردىن زاۋۇدىدا ئىشلەتكەن ئىككى مىڭ ئورچۇقلۇق بىر يۈرۈش رەخت توقۇش ماشىنا ئۇسكۇنىلەرنى سېتىۋالدى. ئەسلىدىكى شىنجاڭ باسما زاۋۇدىنىڭ تېخنىك ئىشچىسى چېن شىرۇڭ (فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ تېخنىكى بولغان) نىڭ ئېيتىشچە ماشىنا ئۇسكۇنىلەرنى

1927-يىلى قۇراشتۇرۇلغاندا 240 ئورچۇقلۇقتىن 5 دانە يىپ ئېگىرىش ماشىنىسى توقۇش دەستىگاسى 30، يىپ يۇيۇش ماشىنىسى 5، پاختا تازىلاش ماشىنىسى 1، پاختا تاراش ماشىنىسى 5، يىرىك پىلتە قىلىش ماشىنىسى 10، ئۇنچىكە پىلتە ئىشلەش ماشىنىسى 2، يىرىك يىپ ئېگىرىش ماشىنىسى 3، يىپ يوگەش ماشىنىسى 1، ئۇنچىكە يىپ ئېگىرىش ماشىنىسى 1، يىپ پەتلەش ماشىنىسى 1، 50 ئات كۇچىگە ئېگە چاتما شەكىللىك پار قازىنى 1، تېك شەكىللىك 25 ئات كۇچىگە ئېگە پار قازىنى 1، بۇ ماشىنىلارنىڭ تەننەرقى 200 مىڭ سەر تەڭگە بولۇپ، ئومۇمى پاي سوممىسىنىڭ يېرىمىدىن كوپرەكىنى ئېگە للىگەن، يوتكەش ھەققى 120 مىڭ سەر تەڭگە ئېتراپىدا بولغان. يوقالغان ۋە بۇزۇلغان زاپچاسلارنى تولۇقلاش ئۇچۇن ۋاقىت كەتكەنلىكتىن ئىش باشلاش كېچىكىپ، چىقىم كوپىيىپ ئەسلىدىكى پاي سوممىسى يەتمەي پۇل قوشۇشقا توغرا كەلگەن ئىدى.

ياڭ زېڭشىن بېيجىڭدە تۇرۇۋاتقان گوخۇي ئەزالىرىنىڭ شىنجاڭغا قايتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ ئۇلارغا ماشىنىلارنى شىنجاڭغا يوتكەپ كېلىشنى تاپشۇرغان.

بىرىنچى قېتىمدا ئىۋ شاۋلىنىڭ نازارىتى ئاستىدا پار قازانلىرىنى يوتكەپ كەلدى. 1925- يىلى كۇزدە يولغا چىقىپ نېگىشيادىن ئوتكەندە غىك يۇيشياك قىسىملىرىدىن شىيۇسەن لۇيجاڭ توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى پىلىموت ياسايدىغان ماشىنا دەپ تونۇپ زورلۇق بىلەن توساپ ليۇشاۋلىنى نەزەربەنت قىلىپ قويغان. ياڭ

زېڭشىن فىلك يۈيشياڭغا ۋە شۇچاغدىكى نەڭشيا ئەمىرى ماخۇڭكۇيگە تېلېگىراممامۇ يوللىغانداشى يۈسەن يەنە ئەشەنمەي ئاخىرى ساندۇقلارنى بۇزۇپ تەكشۈرگەندىن كېيىن ئاندىن ماشىنىلارنى ئوتكۇزۇشكە رۇخسەت قىلغان، شۇ سەۋەپتىن بىر يىلدەك يول يۈرۈپ، 1926 - يىلنىڭ باشلىرىدا ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى.

ئىككىنچى قېتىمدا يوتكىگەنلىرى يېنىك ماشىنا زاپچاسلىرى بولۇپ، بۇنى پارلامېنت ئەزاسى جاكرۇي نازارەت قىلىپ توشىغان. ياكى زېڭشىن ئۇرۇمچىدە قوراشتۇرماقچى بولغان ئېلېكتىر ئۈسكۈنىلىرى ئۈچۈن سېتىۋالغان لامپۇچكىلارنى پارلامېنت ئەزاسى لى ماۋسىك نازارەت قىلىپ توشىغان. بۇنىڭىكىنىلەن تومۇرىيول ئارقىلىق كوكخوتقا يوتكەپ كېلىپ 90 دانە تۇگىە يالاپ 5 ئايدىن كوپرەك يول يۈرۈپ شىنجاڭغا يېتىپ كەلدى.

ئۈچىنچى قېتىمدا يوتكىگەنلىرى بىر قىسىم ماشىنا زاپچاسلار ئىدى. بۇنەرسىلەر سىبىرىيە تومۇرىيولى ئارقىلىق چوچەككە يەتكۈزۈلگەندىن كېيىن هارۋا كىرا قىلىپ ئۇرۇمچىگە كەلتۈرۈلدى.

تەكلىپ قىلىنغان ئىنژېنېر ياكى چۈەنجىن، خاۋرۇيچياۋلار خۇنەنلىك بولۇپ توقۇمىچىلىق مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەنلەر ئىدى. ئىنژېنېر ياكى نىڭ ئېيتىشىچە توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرى رەسمىي ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن 2000 توپ رەخت ئىشلەپچىقارغىلى بولىدىكەن. ئۇچاغدىكى رەختنىڭ قىسلىغىدا چوقۇم سېتىلىپ بولاتتى. خام ماتېريال ۋە ئېش هەققى قاتارلىق تۇرلۈك چىقىمنى هىسابقا

ئالمىغاندا كارخانا ئوزىنى پۈتۈنلەي قامداپ كېتەلەيتتى.

ئۇرۇمچىنىڭ غەربىي يەنى هازىرقى "خەلق باغچىسى" ئەتراپىدا 1926 - يىلى قۇرۇلۇش باشلاپ 1928 - يىلنىڭ باشلىرىدا پۈتكۈزۈپ چىقتى. زاۋۇتنىڭ تەشكىلىدە بىرنەچچە دېرىكتور ۋە ئورۇنباسار دېرىكتورباركىدى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون كىشىلىك ئىش بېجىرىش باشقارمىسى خوجۇلۇق، بوغالتىرلىق ۋە تېجارەت كەسپىلىرىنى قىلاتتى. مەمۇرى جەهەتتە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى يەن يۈشەن رەھبەرلىك قىلاتتى. زاۋۇتتا يەنە كىچىك رېمونت بولۇمى قۇرۇلۇپ بۇنىڭدا 8 سۈكلۇق رەنىدىلەش ئىستانوگىدىن بىر دانە، 6 چىلىق كىچىك ئىستانوكتىن بىر دانە ۋە باشقا چوك - كىچىك سايمانلار بولۇپ بىر نەپەر ئىش باشقۇرغۇچى بىلەن ئىككى نەپەر شاگىرت رېمونت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئوتەيتتى. لېكىن ئۇلار چوك رېمونت قىلالمايتتى. زاۋۇت قۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن شاگىرتلىققا ۋە پاختا يىغىشقا 10 نەچچە ئەر-ئايال ئىشچىلارنى قوبۇل قىلىپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. شىنجاڭنىڭ هاۋا كىلىماتى قۇرغاقچىلىق بولغاچقا پاختىنى ماشىنىغا سالغاندىن كېيىن ئوڭاي ئۈزۈلۈپ كېتەتتى. پاختىنى ئەملىلەشتۈرۈپ ئىشلەش ئۈچۈن سۇ پۈركۈش ئۈسكۈنىسىگە مۇهتاج بولدى. بۇخىل ئۈسكۈنىلەر بىلەن باشقا نۇرغۇنلىغان زاپچاسلار بىرىنچى قېتىم كەلتۈرۈلگەندە شى يۈسەن قىسمىلىرى ساندۇقنى ئېچىپ تەكشۈرگەندە بەزەن ئۈسكۈنىلەر يوقلىپ

كه تكه‌ن هه‌مده‌ساندۇقنى قاچىلاشتاياخشى قاچىلانمىغانلىقتىن‌به‌زى سايمانلارنى دات بېسىپ كېره‌كتىن چىققان. شۇسه‌ۋه‌پتىن كه‌م زاپچاسلارنى قايتا دوگوۋورلىشىپ ئېلىپ كه‌لگه‌ندىن كېيىن ئاندىن ره‌سمى ئىشله‌پچىقىرىشقا كىرىشكىلى‌بولدى، 30 دانه‌ره‌خت توقۇش ماشىنىسىدىن هه‌ركۈنى ئارانلا20دانىسى كېره‌ككه كه‌لدى. ئىككى ئىسمېنابولۇپ ئىشلىگه‌ن شارائىتتا30توپ ئاق ره‌خت، 200جىڭ (كونا جىڭدا) يىپ ئىشله‌پچىقارغىلى‌بولمىدۇ. ئىشله‌پچىقىرىلغان ره‌خت‌له‌رده‌ هه‌ربى كىيىم تىكه‌تتى. ئازقىسمى سودىگه‌رله‌رگه‌سېتىلاتتى. ئاز ساندىكى يالاڭقه‌ۋەت يېپنى شارپا توقۇيدىغان قول هونه‌رۋه‌نله‌رگه‌ سېتىپ‌بېره‌تتى، بىر توپ ره‌خت‌نىڭ‌باهاسى 30 سه‌ر، بىر جىڭ تولانغان يېپنىڭ‌باهاسى 15 سه‌ر ئىدى. ئېيىغا ئىشلىه‌پچىقارغان ره‌خت 1000 توپقا يه‌تمه‌يتتى، پاختا ۋه باشقا خىراجه‌تنى هىسابقا ئالمىغاندا 200 ده‌ك ئىشچى - خىزمه‌تچىله‌رنىڭ ئايلىق ما‌ئاشى ئۇچۇنلا600 سه‌ر ته‌ڭگه كېيته‌تتى. شۇچاغلاردا كىرىم ئارانلا ئۇزۇنى قامداپ هىچقانداق پايدا چىقمىدى.

1933 - يىلى ماجۇڭيىڭ ئىككىنچى قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ ئۇرۇمچىنى مۇھاسىره‌قىلغاندا ئۇمۇمەن توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا ئوت قويۇپ كويدۇرۇۋه‌تتى. بىر قىسىم ماشىنىلارنى ئېلىپ كه‌تتى. شىڭ شىسه‌ي هاكىمىيه‌تى بېيشىغا چىققاندىن كېيىن ئىنژېنېر ياڭ چۇن‌جىنىنى ته‌مىرات نازىرى قىلىپ زاۋۇتتىكى قېپقالغان ماشىنىلارنى شىممگو هه‌ربى قورال زاۋۇدىغا يوتكه‌پ پايدىلاندى، كوپ قېتىم ئاپه‌تكه ئۇچرىغان بۇزاۋۇت 4 يىللا ئومۇر كورۇپ ئه‌نه شۇنداق ۋه‌يران بولدى.

شىنجاڭ تارىخ مه‌اتىريالىرى

(6)

شىنجاڭ خه‌لق نه‌شرىياتى نه‌شر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپخانىسى تارقىتىدۇ
شىنجاڭ 7220 - باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1981 - يىل 12 - ئاي 1 - نه‌شرى
1982 - يىل 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاپ نومۇرى: M11098·93
باهاسى 0.54 يۈەن

(ئىچكى جه‌هه‌تته تارقىتىلىدۇ)

新疆文史资料选辑（6）（维吾尔文）
中国人民政治协商会议新疆维吾尔自治区
委员会文史资料研究委员会编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行　新疆7220印刷厂印刷
787×1092毫米 32开本9.5印张
1981年12月第1版　1982年1月第1次印刷
印数：1——8,000

统一书号：M11098·93　定价：0.54元
（内部发行）

统一书号：M11098·93
定　　价：　0.54元